

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

MOTIVAČNÍ, VZTAHOVÉ A KOGNITIVNÍ ASPEKTY
KRIMINÁLNÍHO JEDNÁNÍ A PROCES DESISTANCE

MOTIVATIONAL, RELATIONAL AND COGNITIVE ASPECTS

OF CRIMINAL BEHAVIOR AND THE PROCESS OF DESISTANCE

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Mgr. Jakub Novák**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Michal Čerešník, Ph.D.**

Olomouc

2023

Děkuji vedoucímu této práce za pomoc, respondentům za důvěru a ochotu,
Mgr. Pavlu Pokornému z Probační a mediační služby České republiky za spolupráci
při výběru některých účastníků výzkumu a Martinu Svitákovi za jazykovou korekturu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „Motivační, vztahové
a kognitivní aspekty kriminálního jednání a proces desistance“ vypracoval samostatně pod
odborným dohledem vedoucího diplomové práce a všechny použité podklady a literaturu
řádně uvedl.

V Olomouci dne 31. 3. 2022

Podpis

OBSAH

ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 Interpersonální faktory a bludný kruh antisociálního jednání	7
2 Biologické příčiny kriminálního jednání	13
3 Faktory na straně prostředí	17
3.1 Vliv poruchy citové vazby	17
3.2 Vliv traumatických zážitků a kompenzace negativních schémat.....	19
3.3 Vliv nevhodné výchovy v rodině	22
4 Motivační přístup a možnost změny chování	25
5 Kognitivní příčiny kriminálního jednání	29
6 Proces desistance	34
6.1 Teorie vysvětlující desistance.....	41
6.2 Některé výzkumy procesu desistance	44
6.2.1 Výzkum Farralla a Calverleyho	44
6.2.2 Výzkum McLeana, Maitra a Holligana	46
6.2.3 Výzkum Doekhieho, Dirkzwagera a Nieuwbeerta	46
6.2.4 Výzkum Brunton-Smitha a McCarthyho	48
6.2.5 Výzkum Baxe a Hana	48
6.2.6 Výzkum Amemiya, Kieta a Monahana	48
6.2.7 Výzkum Graffama, Shinkfielda, Lavelleho a McPhersona	50
EMPIRICKÁ ČÁST	51
7 Cíl výzkumu a formulace otázek	52
8 Výzkumný design a metoda výběru výzkumného souboru	54
9 Metoda sběru dat a průběh výzkumu	57
10 Popis výzkumného souboru	59
11 Analýza dat a výsledky případové studie	61
12 Diskuse.....	78
Závěr	83
SOUHRN	86
LITERATURA.....	90

ÚVOD

Většina zločinů vede k určitému **poškození na straně oběti**. Zločiny, o kterých se dozvídáme, nás děsí, protože si uvědomujeme, že újma, která se stala jiným lidem, se může stát i nám nebo našim blízkým (Bartol & Bartol, 2016). Člověk poškozený trestným činem může přijít o majetek nebo být fyzicky napaden, zažívá však i **emocionální újmu**, která může zahrnovat pocity nespravedlnosti, ponížení, ztráty důstojnosti, zranitelnosti a ztrátu pocitu bezpečí (Čírtková, 2004). Situace, kdy se člověk stává obětí trestného činu, nejsou nijak výjimečné. Asi 15 % obyvatel USA se stalo obětí násilného útoku. Ve věkové skupině 18-20 let to bylo až 34 % (Bartol & Bartol, 2016). V letech 2001-2013 bylo v České republice každý rok trestnou činností poškozeno kolem 50 000 osob. Přibližně každý čtvrtý člověk se v posledních třech letech stal obětí nějaké trestné činnosti (Velichovská, 2016).

V USA je ve výkonu trestu více než 2 miliony vězňů; každý rok 500 tisíc z nich opouští brány věznice (Maruna, 2015). V říjnu 2022 se v České republice nacházelo 1 497 osob ve výkonu vazby a 17 619 osob ve výkonu trestu (Statistické údaje, 3. 12. 2022). Většinu trestných činů páchají **recidivisté**. V roce 2015 bylo v České republice téměř 90 % všech objasněných majetkových trestných činů spácháno recidivisty. 40 % osob podmíněčně propuštěných z výkonu trestu spáchá do jednoho roku další trestný čin, přestože je na nich vykonáván probační dohled (Polišenská et al., 2016). Ve výzkumu Shaplanda a Bottomse (2011, citováno v Doekhie, Dirkzwager & Nieuwbeert, 2017) sice ve vězení 56 % participantů uvedlo, že chce s pácháním trestné činnosti přestat, ale tři roky po propuštění 80 % participantů spáchalo další trestný čin.

Vězněné osoby nejsou zcela reprezentativním vzorkem celé kriminální populace, například z toho důvodu, že někteří pachatelé nejsou nikdy odhaleni (Bartol & Bartol, 2016). Ve věznicích se samozřejmě nachází různí lidé, lišící se mírou kriminálního narušení, interpersonálním chováním, mírou sociální opory, kognitivní flexibilitou a otevřeností změně (Cooke et al., 1990). Drtivou většinu osazenstva věznic však tvoří recidivisté, kteří se identifikují se svým antisociálním jednáním; sami o sobě mluví jako o „darebácích“, „grázlech“ a jejich otevřenost ke změně je velmi malá, rizika recidivy naopak vysoká. V této práci se zaměřuji na tyto typické chronické pachatele, nikoliv na menšinu vězňů, kteří se od nich něčím odlišují. Teoretická část této práce by se měla vysvětlit, proč pachatelé pokračují v páchání další trestné činnosti, přestože za to doplácí opakovanými pobyty ve vězení a pro vnějšího pozorovatele se může zdát, že se jim kriminální jednání spíše nevyplácí (Cooke et al., 1990).

Zdá se, že jednou z hlavních příčin recidivy je osobnost samotného chronického pachatele. U **chronických pachatelů** můžeme popsat následující **osobnostní rysy**: povýšenost, sebestřednost, nezáměr o práva druhých a bezohlednost, hostilitu, nedůvěřivost, citovou plochost a poruchu schopnosti navazovat citovou vazbu, lenost, bezcílnost, nebojácnost, dobrodružnost a sklon riskovat, impulsivitu, nízkou míru frustrační tolerance, a zaměření na vyhledávání slasti v přítomném okamžiku a neschopnost odložit uspokojení. Tito lidé mají jiné normy a hodnoty než lidé začlenění ve většinové společnosti a ke svému způsobu života jsou nekritičtí (Veteška & Fischer, 2020, Gacono et al., 1992).

Ačkoliv jsou následující čísla v mnoha zdrojích uváděna různě, přibližně u 80 % vězňů lze diagnostikovat nějakou poruchu osobnosti. Asi 50 % vězňů má disociální poruchu osobnosti (Busari, 2015). Asi jeden ze tří lidí s disociální poruchou by se dal na základě Hareho PCL-R zároveň diagnostikovat jako člověk s psychopatií, kterou lze vnímat jako závažnější formu disociální poruchy (Gacono et al., 1992).

Lidé s disociální poruchou osobnosti často již od dětství kradou, lžou, týrají slabší vrstevníky, chodí za školu, vytvářejí asociální party a mají problém s autoritami. V dospělosti se projevují promiskuitou, kriminálním chováním a zneužíváním druhých, jako by se řídili heslem: „Nikdo mi nic nedaruje, leda bolest, a tak koukám mít ze všeho výhody a dělám si, co chci.“ (Praško, 2003).

Samenow (2014) používá pojem „kriminální osobnost“. Člověka s kriminální osobností podle něj charakterizuje to, že se považuje za nadřazeného vůči ostatním, pro koho neplatí pravidla, a může si dělat, co chce. Sleduje pouze uspokojení vlastních potřeb a vrší nároky a požadavky na druhé, aniž by jim cokoli nabídnul na oplátku. Bez ohledu na to, jak velkou způsobí druhým lidem škodu, sám sebe vnímá jako dobrého člověka, což se mu daří kvůli tomu, že za všechno obviňuje ostatní. Člověk s kriminální osobností z vlastní trestné činnosti obviňuje jiné osoby, „systém“, nebo přímo samotné poškozené (Samenow, 2014). Asi 80 % vězňů je závislých na drogách (Graffam et al., 2004, Maruna, 2015).

Někteří pachatelé měli v dětství nedostatečnou sociální oporu, jejich chování by pak šlo chápat, jako reakci na to, že se musí spoléhat pouze sami na sebe a nedůvěřují druhým. Řídí se přesvědčením: „**Nevyplatí se mi s druhými spolupracovat. Vyplatí se mi druhé zneužívat.**“ Jejich antisociální jednání má za následek, že ani v budoucnu sociální oporu nemohou získat. To vytváří bludný kruh, kterému se budou věnovat v samostatné kapitole.

V teoretické části popíšu některé faktory podílející se na vzniku kriminálního jednání. To čtenáři umožní, udělat si představu o tom, v čem a jak velkou změnu musí bývalý pachatel

učinit, vydá-li se cestou desistance (ukončení páčání trestné činnosti). Dále popíšu některé teorie a výzkumy procesu desistance.

K realizaci tohoto výzkumu mě vedou dva důvody. Tím prvním je, že podle mého názoru dosud nebyly zodpovězeny všechny otázky, které se procesu desistance týkají. Weaverová (2017) popisuje širokou škálu faktorů, jejichž kumulace může proces desistance spustit. Méně se však věnuje intrapsychickým faktorům. Maruna (2015) a Farral a Calverly (2016) ve svém výzkumu zachytili některé konkrétní myšlenky, změny priorit a postoje, k jakým u lidí, kteří dokázali ukončit páčání trestné činnosti, došlo. Poněkud překvapivě ale neuvádí žádné shrnutí, nebo model, na základě kterého by bylo možné poznat, co je podle nich pro proces desistance klíčové. Podle Giordanové (et al., 2002, citováno v Weaverová 2017) proces desistance začíná větší otevřeností vůči změně. Ale jak připouští Maruna (2015) i Weaverová (2017), dosud není jasné, co proces desistance spouští a proč k němu dochází.

V České republice bylo realizováno jen několik výzkumů desistance. Kvalitativně proces desistance zkoumala například Štanclová (2016), která vedla rozhovory s pachateli násilné trestné činnosti v době, kdy byli během výkonu trestu zařazeni do terapeutického programu. Autorka však sama připouští, že neměla možnost, jak ověřit validitu výpovědí respondentů ve svém výzkumu. Neměla možnost kontaktovat je po propuštění a sledovat, zda změny, o kterých během výkonu trestu mluvili, reálně uskutečnili, a zda to skutečně zabránilo jejich recidivě.

Polišenská (et al., 2016) realizovala výzkum situace bývalých pachatelů po propuštění. Účastníci výzkumu uvedli jako motivy pro desistanci 1) nechuť vracet se opět do vězení (nechuť zažívat to, co ve vězení zažívali), 2) uvědomění si významu, jaký pro ně má rodina či partnerka (význam mělo i to, že od blízkých dostali druhou šanci), případně obavu, aby své blízké v případě opětovného uvěznění neztratili, 3) někteří účastníci uvedli, že se jim konečně daří žít tak, jak vždycky chtěli, že se dokázali nějak uplatnit a realizovat. Bohužel, tato zjištění jsou uvedena bez dalších podrobností.

Z těchto důvodů je užitečné pokusit se proces desistance poznat a prozkoumat co nejpodrobněji a pokusit se vytvořit nějaký jeho model.

Druhým důvodem pro realizaci tohoto výzkumu je, že jako vězeňský psycholog čelím fenoménu otáčivých dveří, kdy se k nám do věznice pachatelé vrací několik měsíců po propuštění a tvrdí, že „nejde“ udržet se na svobodě, nebo říkají, že v budoucnu stejně chtějí pokračovat v páčání trestné činnosti a užívání drog. Zkušenost bývalých vězňů, kterým se podařilo s užíváním drog a páčáním trestné činnosti přestat, je tím nejlepším „know-how“, které lze jiným vězněným osobám nabídnout.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Interpersonální faktory a bludný kruh antisociálního jednání

Když dojde k závažnému trestnému činu, veřejnost, soudce a soudní znalci se zajímají, co bylo *motivem*, který ke spáchání trestného činu vedl. Například mezi hlavní motivy kriminálního jednání mladistvých delikventů patří získání materiálního zisku, posílení postavení v delikventní partě či prožitek zábavy a vzrušení. Během fyzické konfrontace s poškozeným si též mohou užívat pocit moci a převahy (Farrington, 1993). Vědomé motivy pachatelů trestné činnosti bývají celkem banální (například sehnat peníze na drogy). Motivы však podle mého názoru dostatečně nevysvětlují, co se skrývá za tím, že pachatel dává *dlouhodobě* přednost kriminálnímu životnímu stylu, v jehož rámci *průběžně páchá jeden trestný čin za druhým*. Hlubšími příčinami delikventního jednání bývají narušené vztahy s rodiči (Moffitová, 1993, citováno v Bax & Han, 2018) a narušený vztah k lidem obecně. Pachatelé majetkové trestné činnosti tvrdí, že jsou naprosto normální, protože jejich motivem je „jen“ finanční zisk. Proč ale ke získání peněz volí kriminální prostředky? Důvodem je jejich vyčlenění z prosociálních vazeb – odcizení od většinové společnosti (Hirschi, 1969, citováno v Bartol & Bartol, 2016).

Kriminální jednání se objevuje v souvislosti s bludným kruhem, který se začne rozvíjet mezi budoucím pachatelem a jeho blízkými a širším okolím. Výsledkem je stále větší **odcizení budoucího pachatele od ostatních a většinové společnosti**. Pachatel nakonec ani nechce být součástí většinové společnosti. On proti „systému“ bojuje. Říká například: „*Dovedu stát očůrat*.“ Čeští vězni i pachatelé v zahraničí říkají: „*Nechtěl jsem být součástí společnosti. Součástí systému*.“ (Farrall & Calverley, 2006, s. 137).

V životě lze věci dosahovat dvěma způsoby. Férovou směnou a spoluprací, nebo způsobem, který někoho poškodí – podvodem, krádežemi, zastrašováním, vydíráním a násilím. Většina normálních lidí má určité zázemí a prosociální vazby, o které nechce přijít. Ačkoliv každý člověk jedná do jisté míry bezohledně a sobecky, snaží se zvýhodnit a občas porušuje pravidla, dovede také s druhými spolupracovat a usiluje o to, aby se vyhnul odmítnutí a aby se vyhnul společenským sankcím. Naopak pachatelé se již ze společnosti cítí být vyčlenění, a tím pádem ve svých očích mohou bezohledným jednáním jenom získat.

Vězni často pochází z dysfunkčních rodin, ve kterých dochází k citové deprivaci, zanedbávání a nevhodnému způsobu výchovy (Veteška & Fischer, 2020). Například 80 % respondentů Marunova (2015) výzkumu vypovídalo, že jejich rodiče bývali delší dobu

nezaměstnaní a rodina žila v chudobě. 50 % respondentů vyrůstalo pouze s jedním rodičem. 35 % respondentů připustilo, že byli v dětství závažným způsobem zanedbáváni, týráni, nebo rodiče používali nepřiměřeně kruté tresty. Někteří z těchto respondentů popisovali jako nejhorší zážitky svého života nejruznější situace, které prožili s opilým otcem-alkoholikem. 26 % respondentů bylo alespoň dočasně umístěno do nějaké formy náhradní rodinné péče.

Pokud člověk vyrůstá v **ohrožujícím a nepředvídatelném prostředí**, zvyšuje se pravděpodobnost, že vůči druhým lidem nezíská důvěru a bude se chovat antisociálně. Mozek takového člověka přepíná do nouzového režimu zaměřeného na **přežití**. Usilování o dlouhodobější cíle, jako je studium a práce, postrádá smysl. Smysl má naopak zaměřit se na bezprostřední uspokojování vlastních potřeb, a to i za cenu bezohledného a riskantního jednání (Zrzavý, 2004, Mitchel, 2015, Weaver, 2017). Toto nastavení vede k impulsivnímu jednání. Evolučně-psychologické strategie zvládání, které pachatel ve své situaci volí, se nevyhnutelně dostávají do konfliktu s tím, co by bylo potřeba pro fungování ve většinové společnosti. Pachatel má se svým jednáním problém uspět ve většinové společnosti, což vede k tomu, že pro něj přestává být atraktivní, a logickou se tudíž stává volba antisociálních vrstevníků.

Bludný kruh antisociálního jednání popsal již Adler (1956, citováno v Bush, Harris & Parker, 2016), podle kterého mají budoucí pachatelé již od dětství pocit, že jsou zanedbáváni, přehlíženi, nedoceňováni, utlačováni a že je jim křivděno. Bludný kruh spočívá v tom, že na to reagují vzdorovitým jednáním, po kterém následují tresty. Ty jen posilují přesvědčení, že je jim křivděno a jsou utlačováni. **Cyklus vzdorovitého jednání dítěte a trestání** se postupně stupňuje. Výsledkem je pocit nemilovnosti a odmítání. **Pocit, že s ním druzí zachází špatně a ponižují jej, že jsou druzí jeho nepřáteli.**

Pachatelé si nepřipouští, že když se k nim někdo staví rezervovaně, je to jen důsledek jejich vlastního bezohledného jednání. Jedna vězeňkyně řekla: „*Každý si o vás akorát tak otře boty.*“ Přitom se sama chová nepřátelsky a arogantně a na aktivitě ukradla nůžky. Nesmírně ji rozhněvalo, že byla z oné aktivity vyloučena. Bludný kruh tak neustále vytváří sám sebe.

S rozvojem a udržováním bludného kruhu antisociálního jednání souvisí celá řada **rizikových a udržujících faktorů**, které jsem se na základě literatury (Blatníková & Netík, 2008, Bartol & Bartol, 2016) pokusil shrnout v tabulce 1.

Tabulka 1: Rizikové a udržující faktory související s kriminálním jednáním

Návyk jednat kriminálně. Ekonomické překážky: Dluhy, exekuce.	Sociální udržující faktory: Ztráta prosociálních vazeb, vazby pouze na rizikové osoby.	Sebepojetí pachatele, jako základní udržující faktor. Obrany a problém ztráty tváře.
Antisociální osobnost pachatele: Bezohlednost. Nízká frustrační tolerance a nízká míra sebeovládání. Kriminální postoje a přesvědčení jako základní udržující faktor kriminálního chování. Zkušenost se zisky plynoucími z kriminálního chování (operantní podmiňování).		
Psychické trauma – negativní jádrová schémata o sobě, druhých a o světě. Psychické obrany: Agování a kompenzace citové deprivace formou užívání drog a páčání t.č.		
Dědičnost, neurologické deficity a temperament: Impulsivita, emoční oploštělost, dobrodružnost, nebojácnost.	Narušení citové vazby: Nedůvěra, samostatnost, nezáměr o druhé, nestabilita blízkých vztahů, nepřátelskost.	Traumatizace v rodině a nevhodná výchova: Kombinace týrání, zanedbávání a rozmazlování. Učení se nápodobou – nevhodné vzory.
Evolučně-psychologické mechanismy ovlivňující reakci na nepříznivé životní podmínky: Preference okamžité odměny, nezáměr o budoucí následky jednání. <i>„Jestliže žiju v nevyhovujících podmínkách, musím myslet jenom na sebe.“</i>		

Obecná teorie zločinu Gottfredsona a Hirschiho (1990, citováno v Bartol & Bartol, 2016) zdůrazňuje především dva z těchto faktorů: **nízkou míru sebeovládání (impulsivitu)** a **deficit v prosociálních vazbách (nedůvěru a nepřátelskost** vůči druhým lidem). Nízká míra sebeovládání se projevuje tím, že pachatel nesleduje žádné dlouhodobé cíle a preferuje dosahování slasti a okamžité zisky bez ohledu na následky. Vězni říkají například: „*Žiju ze dne na den,*“ „*Dřív jednám, než myslím,*“ „*Jsem mladý. Chci si užívat,*“ „*Nemá smysl o něco se snažit.*“ Nepřátelskost se projevuje neschopností s druhými lidmi spolupracovat a tendencí na druhých lidech kořistit a zneužívat je. Vězni jsou například přesvědčení, že se druhým nedá důvěřovat. Nízká míra sebeřízení, hostilita a nízká míra spolupráce s druhými lidmi byly zjištěny i jako klíčové příčiny kriminální recidivy (Polišenská et al., 2016). Míra sebeovládání přitom souvisí s kvalitou reálných blízkých vztahů i kvalitou vnitřních objektních vztahů (Teglasiová, 2010) a nejlepším způsobem, jak míru sebeovládání zvýšit je posílit schopnost navazovat citovou vazbu (Glaser, 2001).

Jenže základním pravidlem, kolem kterého se kriminální svět točí, je, že **záleží na penězích a moci – ne na lidech či na lidském životě**. Postoj, kdy lidský život nemá hodnotu, pachateli umožňuje s životy druhých i svým vlastním hazardovat. Pachatel druhé lidi nerespektuje, protože je nevnímá jako hodnotné bytosti.

Afekty pachatelů postrádají hloubku i normální modulaci. Jako by navenek zobrazovaly vnitřní svět pachatele, který neprošel socializací. Normální lidé svoje afekty vztahují jak k sobě, tak i k druhým či reprezentacím druhých osob. Lidé s psychopatií či disociální poruchou však pocity prožívají výhradně ve vztahu k vlastnímu self. Proto

nedokáží prožívat emoce jako je sdílená radost, vděčnost, empatie, sympatie, vzájemná přitažlivost či vina, které vychází z kompletní reprezentace objektních vztahů. Místo toho je emoční svět těchto osob zaplněn afekty jako je hněv, přecitlivělost na ponížení, závist, nuda a radost z dominance a ponižování ostatních (Gacono et al., 1992).

Pachatele charakterizuje **agresivní narcismus**, v jehož rámci ostatní devalvuje, zatímco se sám cítí grandiózně. Ve své mysli si kolem sebe vytváří jakousi legendu. Obraz druhých lidí je naopak neúplný a rozštěpený. Pachatelé mají grandiózní fantazie o kontrole nad ostatními, které mohou či nemusí souviset s obavou z toho, aby sami nebyli objektem kontroly ostatních, kterým přikládá zlovolné úmysly. U některých pachatelů si lze představit, že jejich pocity grandiozity vyplývají z kompenzace citového zranění. U osob s mírnější formou disociální poruchy lze vysledovat obraz self, který je zraněný a devalvovaný. Právě u těchto osob mají pocity grandiozity kompenzatorní charakter a existuje u nich větší šance na změnu. U jiných není žádné citové zranění patrné. Osoby se závažnou disociální poruchou obvykle s ostatními jednají velmi krutě a někdy ani nevykazují žádnou potřebu nějak ospravedlňovat či racionalizovat vlastní jednání. Tyto osoby jsou samozřejmě zcela nevhodné do terapie (Gacono et al., 1992).

U některých pachatelů tedy lze pod tvrdou slupkou najít emoční zranění a snížené sebevědomí, u jiných to nelze. Osobně se domnívám, že je tento rozdíl dán tím, zda v etiologii kriminálního jednání hrají větší roli biologické či psychosociální faktory, přičemž u pachatelů, u nichž k jejich antisociálnímu jednání přispěla prožitá traumata, je prostor pro práci psychologa a potenciální změnu největší, zatímco u pachatelů, u nichž hrají větší roli biologické faktory, nejmenší.

Zkreslený sebeobraz zahrnující pocit nadřazenosti je u pachatele hlavní překážkou změny, který pachateli umožňuje cítit se dobře se sebou samotným, ať již jedná jakkoliv (Samenow, 2014). Narušení těchto obran je sice pro pachatele nepříjemné, ale je to právě prožívaný stres a negativní emocionální stav, co přispívá k otevřenosti vůči změně (Miller & Rollnick, 2004). K tomu může dojít díky zklamání z bývalých kamarádů, jak o tom vypovídá výzkum McLeana, Maitra a Holligana (2017), podle kterých ke spuštění procesu desistance přispívá, když pachatel ve vězení zažije, že jej delikventní kamarádi, kteří zůstali na svobodě, ignorují a nijak mu nepomáhají. Jak řekl jeden účastník jejich výzkumu: „*Když se dostanete do vězení, poznáte, kdo je skutečný přítel. Nikdo z nich [členů gangu] mě sem nepřišel navštívit. Nikdo.*“ (McLean, Maitra & Holligan, 2017, s. 444). Narušení obran má za následek, že pachatel začne prožívat nepříjemné pocity sám ze sebe. Někteří pachatelé si po sejmutí klapků z očí uvědomí, že jejich vrstevníci, kteří žijí běžné životy, mají

partnerku, dům či byt a auto, zatímco oni nic nemají. Největší naději na změnu přináší kombinace negativní i pozitivní motivace. Bez pozitivní motivace se změnu nedaří dlouhodobě udržet (Maruna, 2015, Best, 2019).

Mám dojem, jako by pachatelé trestnou činnost páchali ve stavu, kdy mají na jednu stranu pozitivní očekávání od spáchání určité trestné činnosti (vidinu zisku), a kdy mají pocit všemocnosti a beztrestnosti. Na druhou stranu jako by někde na pozadí jejich mysli existovala i skutečnost, že je jim svým způsobem všechno jedno. Jako by jim byly lhostejné následky jejich jednání pro ostatní i pro ně samotné. Jako by balancovali mezi pocity všemocnosti a lhostejné bezmoci. Domnívám se, že pozadím, na kterém se vše odehrává, je **přesvědčení, že na nich druhým nezáleží a ani jim samotným na nikom jiném nezáleží**. Proto si na světě chtějí jen „užít“ a sebestředně se zaměřují na okamžité uspokojení svých potřeb bez ohledu na ostatní. Zvláště vězni, kteří vyvíjí první pokusy o nápravu, říkají, že trestnou činnost páchali ve stavu, kdy jim bylo všechno jedno a nyní chtějí věci napravit, protože jim již všechno jedno není.

Pokud dojde ke zlepšení vztahu mezi pachatelem a jeho rodiči nebo partnerkou, a pachatel **zjistí, že na něm někomu záleží**, bývá za určitých okolností schopný své chování změnit. Výzkumy desistance poukazují na významnou roli navázání a obnovení či získání blízkého citového vztahu s druhou osobou (rodičem, partnerem nebo dítětem). K desistanci může vézt zároveň pocit, že se díky ukončení užívání drog a páchání trestné činnosti bývalý pachatel **stane někým lepším – lepším člověkem** (Farrall & Calverley, 2006).

Získání nebo obnovení blízkého vztahu i lepší pocit ze sebe pachateli pomáhá získat pocit osobní hodnoty. Mezi pachatelem a jeho okolím se místo bludného kruhu antisociálního jednání začne rozvíjet **pozitivní kruh změny**. Udržení desistance ze všeho nejvíce podporuje zlepšení blízkých vztahů, vztahů s rodinou, partnerkou a dětmi. To vede k tomu, že má bývalý pachatel lepší pocit sám ze sebe. Fungování v blízkých vztazích vyžaduje **schopnost brát na druhé ohledy, schopnost sebeovládání. Vhodnější chování umožňuje vyvolávat pozitivnější reakce druhých, čímž se tento pozitivní kruh uzavírá**. S větším zapojením do prosociálních vztahů se u bývalých pachatelů (znovu) objevují **pocity studu a viny**, které jsou pro regulaci jednání zásadní. Tyto pocity posilují schopnost bývalých pachatelů přebírat **odpovědnost** za své předchozí i budoucí jednání (Farrall & Calverley, 2006). Aktivní pachatelé naopak nadále za svoje jednání odmítají přebírat zodpovědnost (Polišenská et al., 2016).

Podle Coppové (et al., 2019), ke změně pachatelova myšlení dochází v kontextu pozitivních změn v jeho blízkých vztazích a odtržení pachatele od jeho delikventních

vrstevníků. Samenow (2014) tvrdí, že pokud se pachatel změní, prakticky naráz se vzdá *veškerých* svých kriminálních přesvědčení. Domnívám se, že se to shoduje s mým názorem na proces změny, kdy pachatel buď zůstane u strategie zneužívání ostatních, nebo si uvědomí, že se mu vyplatí s druhými spolupracovat a podle toho se také zařídí. Mezi kriminálním světem a světem většinové společnosti samozřejmě existuje určitá přechodná zóna a pachatelé, kteří jsou na počátku procesu desistance, začínají tím, že mezi kriminálním a nekriminálním světem kličkují (Farrall & Calverley, 2006), mnoho prostoru ale mezi kriminálním a nekriminálním světem není.

Zdá se tedy, že počátkem procesu desistance může být okamžik, kdy pachateli dojde, že na něm někomu záleží, že pořád ještě má koho ztratit a že by se mu vlastně vyplatilo začít na druhé brát ohledy a začít s nimi spolupracovat. Že ještě v životě může něco dokázat a uspět a má smysl, aby se začal o něco snažit. Za této situace pro něj desistance začne být žádoucí.

Cesta k desistanci však není jednoduchá či přímočará. Podpora rodiny u propuštěných vězňů snižuje riziko recidivy a snižuje riziko návratu k užívání drog. Ovšem pouze když propuštěný vězeň přeruší vztahy s delikventními vrstevníky. Pokud tak neučiní, podpora rodiny na rizika recidivy vliv nemá (Boman & Mowen, 2017, citováno ve Visher, 2017). Zvláště mladiství a mladí pachatelé jsou mnohem ovlivnitelnější ze strany delikventních vrstevníků než rodiny. Propuštěný vězeň však může mít za kamaráda i člověka, který byl pachatelem a uživatelem drog, ale už není. Vliv takového člověka může být pozitivní (Visher, 2017).

2 Biologické příčiny kriminálního jednání

K rozvoji bludného kruhu popsanému v předcházející kapitole může v některých případech přispět specifický temperament pachatele, který zahrnuje **otrlost, necitelnost a bezcitnost** (v menšině případů naopak přecitlivělost). Např. jeden mladý pachatel zavraždil svého otce pobodáním a u soudu dostal deset let. Když od soudu odcházel, působil uvolněně, culil se a vypadal spokojeně. Možná čekal vyšší trest. Jeho psychická pohoda a uvolněnost jsou přesto závažnější.

Prožívání pachatelů je většinou emočně ploché, v jiných situacích se však projevují výbuchy vzteku. Obecně platí, že je u pachatele s disociální poruchou osobnosti situace opačná než u pacientů s neurotickými poruchami. Pokud se u pachatele objevují příznaky úzkosti nebo deprese, je to známkou menší necitelnosti, a jeho prognóza je tudíž o něco lepší. Schopnost pociťovat úzkost je klíčová pro úspěšnou léčbu využívající psychosociální působení (Gacono et al., 1992). Temperamentové vlastnosti, jako je otrlost a necitelnost mohou podle mého názoru „rozhodnout“ o tom, že se u pachatele za nevyhovujících psychosociálních podmínek rozvine kriminální jednání, a ne třeba úzkostná porucha, nebo porucha nálady.

Biologické faktory zahrnují neurologické deficity, odlišnosti ve fungování hormonů, neurotransmiterů a vliv toxických látek. Strukturální a funkční deficity se mohou týkat činnosti prefrontálního kortexu, amygdaly a hippocampu (Fox, 2017).

V čím mladším věku se u dětí projevuje antisociální chování, tím spíše jej lze přičíst na vrub biologickým faktorům. Přes 100 studií dvojčat poukazuje na určitý vztah mezi geny a antisociálním chováním. Podle těchto studií lze až 50 % variance v antisociálním a násilném chování v populaci přičíst genetickým rozdílům. Tento výsledek ponechává prostor enviromentálním vlivům, jako je zneužívání, zanedbávání, nevhodné vzory a protektivní faktory – například vřelá a podporující rodičovská péče. Prostředí má vliv na genovou expresi. Určité geny mají zase vliv na to, jak moc na dítě působí prostředí. Expresie určitých genů má vliv na fungování mozku, což vede k rozvoji poruchy chování a antisociálního chování. Vliv prostředí může být i protektivní. Může též deaktivovat expresi genů, které by mohly mít problematický vliv (Bartol & Bartol, 2016).

V Anglii byla provedena jedna z nejrozsáhlejších studií dvojčat, která potvrdila vliv dědičného temperamentového rysu otrlosti, bezcitnosti a citové plochosti na rozvoj antisociálního chování. Předpokládá se, že na modulaci tohoto temperamentového rysu má prostředí relativně malý vliv. Přesto však mezi dědičnými a enviromentálními faktory

dochází k určité interakci. Podle současných studií je pravděpodobnost rozvoje antisociálního chování nejvyšší **u osob s dědičnou predispozicí, které byly zároveň vystaveny špatnému zacházení ze strany rodičů** (Bartol & Bartol, 2016). Podle Goldsmitha et al. (1997) kvalita citové vazby některé temperamentové rysy nemůže ovlivnit, má však vliv na míru celkového pozitivního afektivního ladění dítěte.

Některé studie ukazují, že mezi rodiči pachatelů je více osob se záznamem v trestním rejstříku než v běžné populaci. Přibližně ve 40-45 % rodin měl jeden, nebo oba z rodičů pachatele sám problémy se zákonem. Tyto studie ovšem nemohou rozhodnout, zda jde pouze o vliv genetické dispozice, nebo i o vliv prostředí (například prostřednictvím učení nápodobou). Studie realizovaná v Dánsku prokázala, že 31 % dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči, které měly později problémy se zákonem, mělo biologického otce, který měl sám problémy se zákonem. Děti vyrůstající v náhradní rodinné péči, které neměly problémy se zákonem, měly biologického otce, který měl sám problémy se zákonem, jen v 11 % případů (Ellis, 1982).

Na vzniku **psychopatie** má pravděpodobně podíl **poškození spojení mezi amygdalou a orbitofrontálním kortexem** (Fox, 2017). Podle Hareho (2015, s. 61) to má za následek, že (psychopatický) pachatel nevnímá vlastní emoce, a tím pádem nemůže rozumět emocím druhých, což dokládá na řadě příkladů, z nichž jeden uvedu: *„Když přepadnu banku, všimnu si, že se pokladní třese nebo se jí plete jazyk. Jedna hodila šavli rovnou na prachy. Musela bejt úplně hotová, ale já nevím proč. Kdyby na mě někdo namířil bouchačku, asi bych se bál, ale nezvracel bych.“*

U pachatelů byly potvrzeny deficity v rozpoznání výrazu strachu v obličejí a deficity v podmiňování strachu. Důvodem by mohla být nedostatečná funkce amygdaly, která může být způsobena dědičností, anebo také závažným stresem v dětství (Sterzer, 2010).

Pachatelé mají menší autonomní reakci na stres. Nižší klidový srdeční tep až překvapivě dobře funguje, jako prediktor antisociálního jednání. Metaanalýza ze 45 studií konaných na vzorku 5 868 dětí zjistila, že průměrná míra účinku nižší klidového srdečního tepu na antisociální jednání je 0,44 (Fox, 2017). Zatímco „normální“ lidé by byli při páchání trestné činnosti ve stresu, pachatelé si páchání trestné činnosti užívají jako příjemné vzrušení (Maruna, 2015). Jeden vězeň například řekl, že miluje zvuk, kdy roztrhne výlohu obchodu, který vykrádá, i zvuk policejních houkaček, stejně jako ho baví prechat před policisty.

U antisociální poruchy osobnosti a závislostí se setkáváme s vysokou mírou **impulsivity**. Impulsivita je doprovázena pocitem urgency a zahrnuje jednání bez rozmyslu, rychlé až zbrklé rozhodování a nedostatek plánování. Motivem k impulsivní reakci je

neschopnost odložit uspokojení, respektive preference okamžité odměny i za cenu ztráty větší odměny v budoucnu, nebo za cenu toho, že za jednání v budoucnu přijde trest. Zdá se, že biologickým korelátem impulsivity je hypoaktivita v oblasti prefrontálního kortexu (Bakhshani, 2014). Impulsivita také zřejmě souvisí s dysbalancí mezi distribucí některých neurotransmiterů (Pavlov et al., 2012). **Vyšší hladina dopaminu** v oblasti limbického systému vede k většímu vyhledávání odměn, požitků a také k riskantnějšímu jednání. **Riskantní aktivity** realizované s delikventními vrstevníky u pachatele ještě zvyšují hladiny dopaminu v oblasti limbického systému, což jej vede k dalšímu, ještě riskantnějšímu chování (Steinberg, 2010, citováno v Capaldi et al., 2016).

Je nutné rozlišit mezi promyšlenou, účelovou agresivitou, která souvisí s výše popsanými rysy otrlosti a bezcitnosti, a **reaktivní agresí**. Ta souvisí s přecitlivělostí, přehnaným vnímáním hrozby a nedostatečnou schopností regulace emocí. Reaktivní agresivitu ovlivňují geny související s dostupností serotoninu a dopaminu, a dále objemem a fungováním amygdaly. U jedinců s nízkou expresí varianty genu MAOA VNTR 2R, který ovlivňuje funkci enzymu monoaminoxidázy a odbourává neurotransmitery, jako je dopamin, serotonin a noradrenalin, existuje větší pravděpodobnost agresivního a násilného jednání. Nízká hladina serotoninu způsobuje **hyperreaktivitu na negativní či averzivní podněty, včetně urážky, která bývá spouštěčem agresivní reakce**. S agresivitou u lidí může též souviset zvýšená hladina kortizolu, která značí vystavení chronickému stresu. Na reaktivní typ agresivity může mít vliv i **nadměrná reaktivita amygdaly** a dysfunkce nervových okruhů zodpovědných za tlumení reakcí amygdaly a regulaci emocí (Pavlov et al., 2012).

Podle Appelbauma (2005) jsou biologické faktory pro rozvoj kriminálního jednání tak významné, že u lidí s *nerizikovou* variantou genu pro MAOA je pravděpodobnost antisociálního chování *minimální*, a to i za situace, že je s člověkem v dětství ze strany rodičů zacházeno špatně (Appelbaum, 2005). Fox (2017) ale uvádí, že zmíněné geny pro dopaminové receptory, dopaminový transport, transport serotoninu a geny pro MAOA interagují s vlivy prostředí, jako je citová vazba k rodičům a atmosféra v rodině i s vlivem vrstevníků.

Biologické faktory mají zásadní dopad na to, že je dítě méně úzkostné, má menší potřebu citové vazby a tím pádem je méně ovlivnitelné běžnými výchovnými prostředky. Samenow (2014) uvádí řadu příkladů dětí vyrůstajících ve funkčních rodinách, jejichž výchova byla velmi náročná, nebo se nepovedla kvůli jejich extrémnímu temperamentu. V jeho kazuistikách je to dítě, kdo odmítá citovou vazbu k rodičům, a tím pádem i jakékoliv

socializační vlivy spojené se vztahem k rodičům. Rodiče s takovým dítětem vedou nemilosrdnou bitvu, nebo rezignují a ustoupí mu. Obecně jsou **rodiče kolem takových dětí nucení „chodit po špičkách“**, aby je nenazlobily, neboť případná vzdorovitá reakce takového dítěte bývá velmi razantní (Samenow, 2014).

Mezi povahou dítěte a jeho prostředím dochází ke vzájemným vlivům, takže v jednotlivých případech mohou mít biologické faktory na rozvoj kriminálního jednání větší či menší vliv. Biologické faktory pomáhají vysvětlit, že pachatel v určitém věku vyhovuje dobrodružný antisociální životní styl spojený s nedostatkem jistoty a bezpečí, který by byl pro většinu jiných lidí neúnosný a zničující. Biologické faktory mají podle mého názoru vliv na to, jak dobře většina pachatelů snáší situaci uvěznění. O to menší je však jejich motivace ke změně. Osoby s disociální poruchou osobnosti jsou často již od dětství chronicky citově odpojené, mají menší potřeby citové vazby a vyhledávání vazbové osoby ve stresových situacích. Pokud takový člověk nepocítuje nepohodu, nelze očekávat, že bude motivovaný pro terapii (Gacono et al., 1992).

U některých pachatelů mohou mít biologické faktory větší význam než faktory psychosociální. Domnívám se, že příkladem takového pachatele může být Jirka, který mi nabídnul deník, jehož ukázkou uvádím v příloze č. 3, ve kterém popsal svůj život v době, kdy byl výrobcem a distributorem drog. U jiných pachatelů mohou naopak hrát zásadní roli psychosociální faktory, které mohou také způsobit poruchu citové vazby. Je možné, že biologické faktory mají větší vliv na rozvoj kriminálního jednání. Zatímco na ukončení páčání trestné činnosti mají zásadní vliv faktory psychologické a sociální.

3 Faktory na straně prostředí

V předchozí kapitole jsem popsal, jak mohou k bludnému kruhu antisociálního jednání přispět biologické faktory na straně pachatele. V následujících kapitolách se budu zabývat faktory na straně prostředí.

Mezi environmentální faktory bývá uváděna chudoba, nevyhovující bydlení v nebezpečných lokalitách, nestabilita rodiny (rozvod či rozchod rodičů), scházení širší sociální opory atp. Specifická je situace chudých matek-samoživitelek, zvláště pokud mají v péči větší počet dětí a nemají podporu vlastních rodičů. Stresující podmínky spojené s chudobou, nevyhovujícím bydlením a konflikty ve vztahu rodičů mohou způsobit, že rodiče nejsou schopní v plné míře dětem poskytovat podporu, konzistentní výchovu a usměrnění. Dítě tak doma nemusí cítit dostatečnou emocionální oporu. Rodiče na něj nemají dost času a **nevěnují mu dostatečnou pozornost**, takže může mít pocit, že se o něj **nezajímají** (Bartol & Bartol, 2016). Otázkám traumatu, poruchy citové vazby a nevhodnému stylu výchovy se budu věnovat v samostatných kapitolách.

Antisociální životní styl rodičů (návykové jednání rodičů, uvěznění rodiče...) zvyšuje pravděpodobnost antisociálního jednání jejich dětí v období dospívání (Copp et al., 2019). Rodina se může stát rizikovým faktorem, pokud se v ní vyskytují různé patologické jevy, jako je alkoholismus, drogová závislost, domácí násilí, zanedbávání či týrání, osobnost jednoho nebo obou z rodičů je narušená, rodina je nestabilní (např. matka střídá partnery), rodič sám se dopouští kriminálního jednání nebo není schopný adekvátně se postarat a pečovat o své potomky (Veteška & Fischer, 2020, Bartol & Bartol, 2016).

To vše může u dítěte vést k psychické deprivaci či subdeprivaci. Více než 40 % vězňů vyrůstalo v neúplné rodině, 50 % vězňů zažilo částečnou (dočasnou) ústavní výchovu, asi 44 % vězňů uvedlo fyzické týrání otcem, 24 % vězňů uvedlo alkoholismus v rodině, stejný počet vězňů pak uvedl trestnou činnost u otce (5 % vězňů trestnou činnost u matky). 52 % vězňů neuznávalo otcovu autoritu (Veteška & Fischer, 2020).

3.1 Vliv poruchy citové vazby

Vřelý vztah mezi dítětem a rodičem patří v souvislosti s kriminálním jednáním mezi nejdůležitější protektivní faktory (Bartol & Bartol, 2016). Kvalita citové vazby ovlivňuje člověka po celý život a také se celý život vyvíjí. Pro další emocionální vývoj je klíčové,

aby mohlo dítě rozvinout **schopnost důvěry** ve vztahu k těm nejdůležitějším vazbovým osobám (Brisch, 2011). Kvalita citové vazby mezi rodičem a dítětem předurčuje **rozvoj sociálních kompetencí a kvalitu pozdějších sociálních vztahů** v životě dítěte. Děti s jistou citovou vazbou obvykle vyrostou v psychicky zdravé a zralé dospělé, schopné seberegulace a empatie, stejně jako schopné získávat sympatie ostatních lidí. Většina pachatelů má nejistou citovou vazbu, což může souviset s jejich **neschopností empaticizovat s oběťmi jejich trestné činnosti** (Bartol & Bartol, 2016).

Porucha citové vazby může vzniknout, když dítěti není poskytována citlivá péče zahrnující správné čtení toho, co dítě signalizuje a potřebuje, a když pečující osoba nedokáže přiměřeně a včasné uspokojovat potřeby dítěte – namísto toho dítě **ponechává napospas stavům, kdy křičí, je zaplaveno stresem a je s pocity paniky a bezmoci ponecháno samo a opuštěné**. Ke vzniku nejisté citové vazby přispívají rodinné vztahy postrádající vřelost, disharmonie a konflikty mezi dospělými v rodině, abnormální výchova, nepřátelské odmítání dítěte, přerušovaná a nesoustavná péče o dítě nebo střídání vazbových osob, anebo zanedbávání, týrání a zneužívání dítěte. Tyto okolnosti vážně poškodí to, jak dítě prožívá vztahy a vztahové vazby, nebo mohou vézt k tomu, že si dítě k rodičům individuální vztahovou vazbu vůbec nevybuduje.

U matek dětí s dezorganizovaným typem vazby bylo zjištěno, že se vůči dítěti chovají rozporuplně, někdy nepřátelsky a jindy bezmocně, protože jim chybí stabilní sebevědomí a mají rozporuplný vztah jak k dítěti, tak i k sobě samotným (Brisch, 2011). Někteří vězni zmiňují, že jejich vztah s matkou byl zkomplikovaný špatným vztahem matky s jejich otcem, který matku opustil. Matka v nich potom viděla všechny špatné vlastnosti, které zároveň shledávala u jejich otce.

Stres spojený se špatnou mateřskou péčí může u člověka i jiných savců způsobit zvýšení hladin stresových hormonů a narušit fungování hypothalamo-hypofyzo-adrenálního systému zodpovědného za reagování na stres (Thorová, 2015). Pokud si dítě může vytvořit fungující citovou vazbu, podporuje se rozvoj synapsí v jeho orbitofrontálním kortexu. Naopak u týraných a zanedbávaných dětí se synapse v těchto částech mozku utváří méně, což ještě zhoršuje jejich schopnost emoční regulace (Ansbro, 2008).

Nejistá citová vazba snižuje práh psychické zranitelnosti při zátěži. Poruchy citové vazby spočívají v tom, že je systém citové vazby a vazbové chování buď aktivováno nadměrně, nebo nedostatečně. Poruchy vztahové vazby mohou přetrvávat i po změně prostředí, a pak znamenají velkou zátěž pro nový vztah mezi adoptivními rodiči a dítětem. Když dítě očekává odmítnutí, může vztahové vazby projevoval agresivně a bojovně. Překroucená

(agresivní) forma vyjádření vztahových potřeb na straně dítěte novým pečujícím osobám ztěžuje skutečné vztahové potřeby dítěte rozpoznat. **Poruchy citové vazby souvisí s nejrůznějšími nutkavým kompenzatorním chováním, mezi které patří například užívání alkoholu a drog** (Brisch, 2011).

„Náhražka, která se stala předmětem závislosti a zastupuje toužebné hledání citlivé vztahové osoby, která reguluje stres vybuzeného vazbového systému, je zaměnitelná. Dokonce i závislostní hledání stále nových, krátkodobých, také sexuálních, vztahů, aniž by se člověk druhému skutečně emocionálně oddal, se dá chápat v tomto smyslu. Předmět závislosti nabízí tu výhodu, že zpravidla bývá kdykoliv po ruce nebo se dá opatřit a kontrolovat. [...] Závislostní substance většinou zmírní bezprostřední stres rychleji než pravá vztahová osoba, ke které se vztahová vazba nejprve musí vybudovat. Právě to je z hlediska poruchy vztahové vazby problém, protože tyto lidé zpravidla mají velký strach odevzdat se vztahu založenému na vazbě.“ (Brisch, 2011, s. 104)

Děti s jistou citovou vazbou již v mateřské školce dávají častěji přednost prosociálnímu řešení konfliktních situací. I v pozdějším věku mají přátelštější vztahy s vrstevníky a jsou méně konfliktní. **Nejagresivněji vůči ostatním dětem se chovají děti s nejistou-vyhýbavou vazbou** (Brisch, 2011).

Pokud se dítě s narušenou citovou vazbou dostane do náhradní rodinné péče, očekává odmítnutí a chová se odmítavě. Adoptivní rodiče takových dětí mají pocit, jako by jim dítě vůbec nedávalo najevo, že by je v případě odloučení postrádalo. Vzhledem k neobvyklému a netečnému chování dítěte mají pocit, jako by pro něj nebyli tím „správným“ rodičem a někdy dítě vrací do ústavního zařízení, což dítě jen podpoří v tom, aby se ani nepokoušelo utvářet citové vazby (Brisch, 2011).

Řada vězněných osob má s rodiči komplikované či narušené vztahy, které se však později mohou zlepšit, což může facilitovat proces desistance (Copp et al., 2019). Kvalita rané citové vazby souvisí s kvalitou pozdějších partnerských vztahů. Z dětí s nejistým vyhýbavým typem vazby vyrůstají dospělí s odmítavým stylem (Ansbro, 2008). Řada vězněných osob přitom podle mé zkušenosti uvádí, že u nich k recidivě došlo v souvislosti s problémy a rozpadem partnerského vztahu. Narušení citové vazby vede k nedůvěře, která zase souvisí s některými kriminogenními postoji (viz samostatná kapitola).

3.2 Vliv traumatických zážitků a kompenzace negativních schémat

„Pořádnej parchant má prachy a jméno [...] Můžu si zajít do baru a za jednu noc utratit 8 000 liber. [...] Ale tvoje peníze nejsou nikdy tvoje.“

sdělení drogového dealera (McLean, Maitra & Holligan, 2017, s. 446)

Mnoho lidí, kteří v dětství a dospívání zažijí traumatické zážitky, se kriminálního jednání nikdy nedopustí. U některých pachatelů se však souvislost mezi traumatickými zážitky a antisociálním jednáním poměrně zřetelně nabízí (Ansbro, 2008). Porucha citové vazby a narušení vnitřních objektních vztahů může přinášet pocit vnitřní prázdnoty. Vnitřní prázdnotu svého chudého světa aktivní pachatelé přehlušují intenzivními a vypjatými adrenalinovými zážitky spojenými s konzumací drog, pácháním trestné činnosti nebo získáváním postavení v kriminální partě (Maruna, 2015).

Aby měla psychologická práce s vězňnými osobami smysl, často je nezbytné porozumění či zpracování jejich traumatických zážitků (Carighton & Towl, 2008). Významná část (bývalých) pachatelů popisuje traumata z dětství a emoční odpojení od původní rodiny. Mezi časté zkušenosti patří zkušenost s hrubým, zstrašujícím a násilným otcem-alkoholikem. „*Pamatuju se, jak otec doma rozbíjel všechno, co mu přišlo pod ruku, když byl opilý. Nikdy jsem nevěděl, kdy to přijde a kdy budu muset opustit dům.*“ (Weaver, 2017, s. 71). V rodinách, v nichž vyrůstali budoucí pachatelé, často vládly hádky a chaos, což je jako děti nutilo utíkat z domu, přičemž jim útočiště začal poskytovat život na ulici, která pro ně byla fakticky bezpečnější než domov u rodičů.

Traumatické zážitky vedou ke vzniku **negativních jádrových schémat**. Negativní jádrová schémata se koncentrují kolem dvou základních témat: nemilovanosti (např. „*Jsem osamělý, nechtěný, zlý, bezcenný, vadný, nejsem hoden lásky.*“) a bezmoci (např. „*Jsem hlupák, slabý, zranitelný, neschopný.*“) (Praško, Možný & Šlepecký, 2007). Tato schémata může člověk uplatňovat (přistupuje k nim, jako by byla platná, jedná podle nich), vyhýbat se jim (člověk dělá, jako by schéma neexistovalo), nebo je kompenzovat. Kompenzace schématu spočívá v přímém boji se schématem, kdy se člověk pokouší jednat opačně, než jak jeho schéma předpovídá. Všechny tyto možnosti jsou však maladaptivní a paradoxně vedou k udržování negativních schémat (Young, Klosko & Weishaar, 2003).

Antisociální jednání může v různých situacích souviset s uplatňováním, vyhýbáním se a nejčastěji pak s kompenzací maladaptivních schémat. **Kriminální jednání může být způsobem, jak se pokoušet překonávat citovou deprivaci a komplex méněcennosti.** Například začlenění do kriminálního gangu budoucímu pachateli dává pocit ochrany a bezpečí, přijetí, kontroly a moci, překonávající původní pocity bezcennosti a bezmoci. Člen kriminálního gangu si najednou připadá všehoschopný, nezranitelný a všemocný (Weaver, 2017).

S dynamikou kompenzace traumatických zkušeností s otcem-alkoholikem jsem se setkal například u uvězněného neonacisty Ondřeje. Ondřej jako dítě zažíval, jak opilý otec bil matku i jeho samého. Jednou mu rozmlátil věci v pokojíčku a zničil hračky. Ondřej si vytvořil schémata „*Jsem slaboch*“ (protože se otci nedokázal postavit a ochránit mámu) a „*Otec je čůrák*“. Ondřejova schémata byla nabitá extrémně silnými emocemi – hněvem, ale i strachem a smutkem. Ve výkonu vazby se Ondřej cítil opuštěný a ztracený. Tato zvláštní situace mohla mít vliv na to, že připustil svoje pocity méněcennosti. Připustil, že si přesvědčení o tom, že je slaboch, kompenzoval následujícím způsobem: „*Když dokážu kohokoliv ztřískat, když dokážu, že se nikoho nebojím, [dokážu že] jsem nezranitelný a nadřazený.*“ Zážitky s otcem si Ondřej projektoval do policistů („*čůráků*“), s nimiž se střetával během sportovních zápasů. Pravidelně si také přesvědčení o své slabosti a méněcennosti kompenzoval bitím Romů. Sebevědomí si fakticky udržoval díky **projektivní identifikaci** s někým, z koho mohl ve svých očích udělat slabocha, tak jako z něho v jeho očích dělal slabocha jeho otec.

Nejen násilná trestná činnost, ale i páchání krádeží nebo loupeží přináší pachatelům pocit vzrušení, pocit, jako by byli „na vrcholu“, pocit kontroly nad situací (s trochou nadsázky je dostává do stavu flow) a také **pocit nadřazenosti** nad ostatními „ňoumy“, kteří jsou okolo. Páchání trestné činnosti posiluje pachatelovo sebevědomí (Cooke et al., 1990, s. 13).

Z hlediska schematerapie je užívání drog a alkoholu obvykle spojené se schématem „nedostatečná sebekontrola / sebedisciplína“ a komplexním stavem „odtažitého obránce“, tedy stavem, kdy se člověk snaží svým negativním schématům vyhýbat. Pro stav „odtažitého obránce“ je typické, že má člověk dojem, že je zvládnání situace nad jeho síly, a tak rezignuje a pokouší se zachovat zbytky sebevědomí popřením problému a popřením prožívaných emocí. V tomto stavu má myšlenky jako „Je mi to jedno. Kašlu na všechno.“

Páchání trestné činnosti souvisí s uplatňováním schématu „**nadřazenost / grandiozita**“ a odehrává se v komplexním stavu „**hyperkompenzátora**“. Cílem „hyperkompenzátora“ je svoji domnělou nedostatečnost a slabost překonat bojem proti vlastním negativním schématům (Young, Klosko & Weishaar, 2003). Řada drogových dealerů například v dětství strádala nedostatečným zájmem rodičů. V době, kdy jsou aktivními dealery drog, je naopak těší, jak jsou důležití pro svoje odběratele, jak si s nimi mohou pohrávat a jakou nad nimi mají moc. Kompenzatorní charakter může obsahovat i střídání milenek, k čemuž u uživatelů drog běžně dochází. Pokud vezmeme v úvahu traumata a citovou deprivaci, jakou mohl pachatel zažít, a existenci negativních jádrových schémat, která si v souvislosti se svojí frustrující zkušeností vytvořil, není nijak překvapivé, že je jakékoliv kompenzatorní přesvědčení o vlastní nadřazenosti a kompenzatorní chování, které má tuto nadřazenost dokázat, pro pachatele velmi lákavé. I dočasné překonávání

negativních jádrových schémat samo o sobě přináší výrazně pozitivní pocity (Praško, Možný & Šlepecký, 2007).

Každý člověk o sobě potřebuje mít pozitivní schémata, aby se se sebou mohl cítit dobře, a také, aby vůbec mohl nějak zvládat svůj každodenní život, zvládat frustraci a nějak fungovat. Jestliže pachatel připouští pocity méněcennosti a uvědomuje si svá negativní jádrová schémata, je vhodné v terapii oslabit jejich věrohodnost a pomoci mu vytvářet a posilovat pozitivní schémata. Oslabení negativních a posílení nebo vytvoření pozitivních schémat umožňuje člověku i ve frustrujících situacích zůstat ve stavech „spontánního dítěte“, „zdravého dospělého“ a „laskavého rodiče“ (Young, Klosko & Weishaar, 2003), což oslabuje potřebu maladaptivního jednání spojeného se stavy „odtažitého obránce“ a „hyperkompenzátora“.

3.3 Vliv nevhodné výchovy v rodině

Někteří rodiče dnes dávají přednost zcela permissivnímu výchovnému stylu, v rámci něhož má dítě velkou volnost. To může mít za následek, že později selhává při plnění svých rolí a povinností (Baumridová, 1991, citováno v Bartol & Bartol, 2016). Klasický výzkum Coopersmitha (1968, citováno v Hayesová, 1998) prokázal, že desetiletí chlapci s nejvyšším sebehodnocením neměli permissivní výchovu. Naopak měli přísné a důsledné rodiče, kteří se však o ně velmi zajímali, znali dobře je samotné i jejich kamarády a mnoho toho od nich očekávali. Naopak chlapci s nejnižším sebevědomím měli rodiče, kteří se o ně nezajímali a ani od nich neočekávali snahu či úspěch – viz laxní výchovný styl, popsany níže.

Chování a výchova rodičů mají vliv na to, jaké hodnoty si dítě osvojí. V kapitole o environmentálních faktorech byly popsány příklady problémů, které mohou rodiče pachatele zahltnat natolik, že to snižuje kvalitu jejich péče a výchovy. Stres může u rodičů vést k **hrubým a agresivním metodám „výchovy“** dítěte. Rodiče mohou používat výchovné prostředky jako **tělesné tresty či urážky**, které mohou snadno a hned bez většího přemýšlení použít, když je dítě „otravuje“; nemají na něj čas a ani energii na to, aby použili vhodnější výchovné prostředky, jakým je například poskytnutí vysvětlení.

Nekonzistentní, hrubé zacházení a trestání u dítěte vedou k tomu, že si o sobě začne vytvářet negativní obrázek. **Zvnitřní si o sobě, že je zlobivé, odmítané a nějak „špatné“**, což nevede k nápravě, ale naopak k udržování stávajícího špatného stavu. Navíc hrubé a agresivní chování rodičů se pro dítě stává vzorem takového jednání, a tak se model takového chování přenáší z generace na generaci. Dítě si v takovém prostředí může myslet,

že ekonomické přežití a sociální status velmi záleží na schopnosti být vůči druhým hrubý a agresivní (Bartol & Bartol, 2016).

Snyder a Patterson (1987, citováno v Bartol & Bartol, 2016) popsali dva výchovné styly související s rozvojem antisociálního jednání na straně dítěte:

Propletený styl spočívá v tom, že v rodině **schází vzájemnost**, jednotliví členové rodiny zohledňují pouze vlastní zájmy, a přitom se snaží určovat druhým, co by měli dělat. Rodiče se snaží dítě disciplinovat – vyhrožují mu, nesouhlasí s ním, nebo jej přemlouvají – avšak postupují přitom nekonzistentně a **své požadavky nedokáží vynutit jinak než po zlém**; hrozbami, křikem či použitím fyzických trestů. Nedokáží je dítěti vysvětlit nebo je o nich přesvědčit, právě proto, že v rodině chybí skutečná citová vzájemnost. Autoři uvádí následující příklad: Katka začala hlasitě křičet na bratra, který nahlas pustil hudbu. On jí odpověděl křikem, aby mu dala pokoj. Tak Katka začala hlasitě bušit na dveře od jeho pokoje. Její bratr na to zareagoval dalším křikem. Nakonec se na místo přihnál otec, který na oba zakřičel, „ať drží hubu“. Ať už zmíněná interakce dopadne jakkoliv – ať už Katka překřičí bratra, bratr jí, nebo je překřičí otec – všichni se tím „naučí“, že vyhrává ten, kdo si bezohledně prosazuje svou. Výše popsaná interakce poukazuje na scházení fungujících pravidel, na to, **že v rodině není běžné brát ohledy jeden na druhého**. Místo vzájemných ohledů a určitých standardů platí „právo silnějšího“. V této konstelaci nepomůže ani použití fyzických trestů ze strany rodičů. **Nedojde ke skutečné akceptaci standardů a norem na straně dítěte**.

Laxní styl spočívá v tom, že rodiče **ignorují a neřeší problematické chování dítěte**. Vůbec vůči němu výchovně nezasahují. Může se jednat o obranu za situace, kdy se rodič domnívá, že s problematickým chováním dítěte stejně nedokáže nic dělat.

Honza, zařazený na venkovním pracovišti, při první příležitosti žádal své známé, které potkal, aby mu sehnali drogy. Ale jeho máma si myslí, že až bude propuštěn, už po drogách nesáhne a všechno bude v pořádku. Zároveň mu umožňuje stavovat se u ní doma a hodinku posedět „na kafičku“, místo toho, aby pracoval na svozu odpadu, jak má. Honzova máma si zřejmě neuvědomuje, že by mu měla nastavit nějaké hranice, a ne ho nechat během výkonu trestu porušovat pravidla. Honza nemá důvod své chování měnit, když mu máma všechno omluví a dovolí.

V typických rodinách budoucích pachatelů se rodiče příliš nezajímají o školní výkony dětí. Méně na ně a jejich školní práci dohlíží. U těchto dětí a dospívajících pak roste pravděpodobnost školního neúspěchu a vyhození ze střední školy. Vyhození ze střední školy se zdá jako dobrý prediktor budoucího uvěznění (Bartol & Bartol, 2016). V odborné literatuře jsem nenašel zmínky o tom, že by někteří rodiče svoje děti zcela explicitně učili páchat trestnou činnost. I takové věci se však dějí.

Jedním z nejmocnějších prostředků výchovy je to, jak se chová samotný rodič a jaký vzor dětem poskytuje. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce uvedu jen jeden příklad, ačkoliv bych jich mohl uvést nespočet: Milan je poprvé ve výkonu vazby kvůli krádežím. Jeho táta je drogový dealer. V dětství se o Milana moc nestaral. Když bylo Milanovi 13 let, opil se tak, že skončil na jednotce intenzivní péče. Potom byl umístěn do výchovného ústavu. Když byl starší, začal o něj otec projevovat zájem, ovšem poněkud zvláštním způsobem. Postavil před něj injekční stříkačku s pervitinem a sáčky s pervitinem, a řekl mu: „*Co s tím uděláš?! Dokážeš to prodat?!*“

S dynamikou interpersonálních vztahů, motivace a kognice souvisí i problém nízké míry sebeovládání pachatelů. Podle některých teorií nízká míra sebeovládání s pácháním trestné činnosti významně souvisí. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce mi však nezbývá, než tuto kapitolu uvést pouze v přílohové části (příloha č. 4). Ze stejných důvodů i kapitolu Vývoj kriminální kariéry a vliv uvěznění uvádím v přílohové části (příloha č. 5).

4 Motivační přístup a možnost změny chování

V podmínkách věznice je nezbytné uplatňovat nad vězněnými osobami vnější kontrolu. Změna chování navozená vnějším dohledem však ustává v okamžiku, kdy tento dohled končí. O dalším osudu pachatele po propuštění již rozhoduje jeho vnitřní motivace, a právě tu se snaží ovlivnit přístup založený na motivačních rozhovorech. Z hlediska motivačního přístupu musí trvalejší změna chování stavět na hodnotách, které zastává samotný pachatel. Základní pravidlo zní: **posil vnitřní motivaci ke změně** (Stinson & Clark, 2017). Podstatou motivačních rozhovorů je, aby klient sám sebe přesvědčil o škodlivosti svého zlovyku (Miller & Rollnick, 2004). Cílem je, aby člověk začal věřit a cítit, že by jeho život byl bez problémového chování výrazně lepší (Prochazka, Norcross & DiClemente, 2018).

Prochazka, Norcross a DiClemente (2018) popsali následující prvky, které se mohou podílet na procesu změny: 1. Zvyšování povědomí o (příčinách a škodlivosti) problému, 2. emoční vyburcování (emoční zkušenost, která motivuje ke změně), 3. přehodnocení, 4. přijetí závazku, 5. vzdorování problému, 6. kontrola prostředí, 7. odměňování žádoucího chování a 8. podpurné vztahy – vědomí toho, že na mě někomu záleží. Autoři dále popsali šest stádií změny:

1. Ve stádiu **prekontemplace** je klient přesvědčen, že nemá žádný problém. Nechce nic měnit. Stěžuje si pouze na chování ostatních. V tomto stádiu jej zajímá hlavně to, jak přimět ostatní, aby se změnili, aby mu nepřekáželi a dali pokoj. S odmítáním změny může souviset přesvědčení, že změna stejně není možná.
2. Ve stádiu **kontemplace** člověk připouští, že určitý problém má, ale je ve vztahu k problému ambivalentní a nerozhodný. Neví, zda se skutečně chce problémového chování vzdát. Uvědomuje si, že mu problémové chování něco bere, ale také něco dává. Právě toto stádium je doménou motivačních rozhovorů.
3. Ve stádiu **přípravy** pochybnosti přetrvávají, ale objevuje se odhodlávání ke změně. Člověk začíná dělat první krůčky k řešení a k omezení svého zlovyku, např. začne zkoušet užívat drogy méně.
4. Ve stádiu **akce** je učiněn rozhodný krok a je zřejmé viditelné jednání směřující ke změně. Člověk například vylije všechen poschovávaný alkohol nebo spláchne do záchodu tlumivé léky. V tomto období člověk obvykle dostává nejvíce podpory od okolí, které vidí, že začal něco dělat.

5. Velmi důležité je stádium **udržení**, ke kterému dochází, pokud se člověk nevrátí zpátky, ale pokračuje v dosažených změnách. V opačném případě dochází k relapsu.
6. Ve stádiu **ukončení** již zlozvyk přestal být pokušením. Důvěra v to, že člověk dokáže zlozvyku čelit a zvládne rizikové situace bez tohoto zlozvyku, se již zdá oprávněná. Autoři připouští, že se vede diskuse o tom, zda toto stádium existuje. Například u těžkého alkoholismu bývá nutné průběžně si připomínat rizika pití, výhody abstinence a pořád si dávat pozor. Také platí, že lidé obvykle projdou stádii změny několikrát a dojde k relapsu, než se ustálí ve stádiu udržení či ukončení.

Ve vztahu k této práci je důležité stádium prekontemplace, neboť v něm se podle mého názoru nachází většina vězňů. Zůstat v tomto stádiu je lákavé. Když člověk problém a zodpovědnost za vlastní jednání nepřipouští, nemusí s ním nic dělat a neriskuje, že při cestě ke změně selže. Setrvání je možné díky psychickým obranám, jako je popření a bagatelizace, racionalizace a projekce (viz kapitola o kriminálním myšlení). Pokud se klient v tomto stádiu dostane do terapie, velmi rychle na ni přestane docházet (pokud může), jakmile zjistí, že by na sobě měl něco měnit. Terapeut může akceptovat, že ještě nemá motivaci a **čekat, až padne na dno** a problém se i pro něj stane neúnosným. Což však bývá těžké pro některé klientovy příbuzné. Nebo se může pokusit o intervenci již dříve a začít pátrat po tom, zda přeci jen na dané situaci neexistuje něco, co vlastně vadí i klientovi samotnému. Člověka obvykle do dalších stádií změny posunou pokračující negativní následky jejich chování a tlak sociálního okolí, pokud příbuzní dokáží být důslední (negativní motivace). Blízcí hrají roli i při vzniku pozitivní motivace, neboť i na člověka ve stádiu prekontemplace může mít vliv uvědomění si toho, komu na něm záleží. Úkolem terapeuta v tomto stádiu může být zvyšování povědomí o problémovosti klientova chování, jehož cílem je, aby člověk o svém problémovém chování přemýšlel. Součástí práce v prvních stádiích bývá i konfrontace s tím, co autoři nazývají „**zbožná přání**“: „*Nechci přestat jíst sladké, ale chci zhubnout. Nechci přestat pít, ale chci mít nad pitím kontrolu. Nechci přestat kouřit, ale nechci mít rakovinu plic.*“ (Prochazka, Norcross & DiClemente, 2018)

Vězni jsou v prosazování těchto „zbožných přání“ velmi aktivní a také úspěšní. Nechtějí přestat páchat, ale chtějí mít i v opakovaných výkonech trestu emoční a materiální podporu rodiny (jako návštěvy, balíky). Nechtějí přestat páchat a užívat drogy, ale chtějí mít co nejlepší podmínky výkonu trestu, vyhnout se problémovým vězňům, být zařazení do práce apod.

Autoři se zabývají i myšlenkami povolujícími problémové chování: „*Můžu si dělat, co chci!*“, „*Kašlu na to! / Kašlu na následky!*“, „*Můžu si to užít!*“, „*Zasloužím*

si to!“ nebo „Potřebuju uniknout z reality!“ (Prochazka, Norcross & DiClemente, 2018), ale to bychom se pomalu přesouvali od motivačního ke kognitivnímu přístupu.

Jak odhadnout, v jakém stádiu změny se pachatel nachází? **Aktuální motivaci** vězněných osob lze odhadnout na základě toho, zda hovoří spíše o výhodách změny, nebo zda obhajují status quo. Zda hovoří o přáních, schopnostech, důvodech pro změnu, potřebě změny a závazku ke změně, nebo jen o důvodech, kvůli kterým údajně změna není možná (Stinson & Clark, 2017).

Prvním krokem motivačních rozhovorů je vytvoření vztahu spolupráce. Druhým je pozorné naslouchání tomu, čeho si pachatel váží, jaké má hodnoty. Třetím je **hledání rozporu mezi tím, čeho si pachatel váží a tím, čeho svým chováním dosahuje**. Právě v této diskrepanci leží potenciál motivace pro změnu.

K praxi motivačních rozhovorů bych rád přidal ještě několik poznámek: „*Stále častěji zjišťujeme, že je užitečné, když klienti mluví o tom, jak si dříve představovali svoji budoucnost.*“ Například: „*Představoval jste si takhle svůj život, když vám bylo osmnáct? Myslel jste si, že budete v šestadvaceti na metadonu?*“ [...] „*A co budoucnost? Když budete dál brát, co bude dál?*“ Jednou z cest překonávání ambivalence může být **analýza zisků a ztrát**, která sumarizuje pozitivní stránky zlovyku a staví je proti těm negativním.

„*Nicméně někteří klienti dají dohromady dobré stránky, odrecitují negativní věci, ale nehne s nimi ani zcela zjevné množství nevýhod a ztrát. Je to tím, že jsou na problémy zvyklí.*“ Logická argumentace obvykle nepomáhá. „*Zjistili jsme, že opravdové silné rozhodnutí přichází díky nepříjemnému emocionálnímu stavu a stres je často lepší páka než chladná rozumná úvaha.*“ (Miller & Rollnick, 2004, s. 257-260). Alternativou srovnávání zisků a ztrát je **srovnávání toho, co se člověku líbí na jeho povaze, když je strážlivý** (nebo se nechová podle svých zlovyků) **s tím, jak se chová, když je aktivním uživatelem nebo když svému zlovyku podlehne** (Miller & Rollnick, 2004).

Výsledná motivace ke změně může mít například tyto podoby: Člověk má dojem, že změna je potřebná, přeje si změnit se. Člověk získal dojem, že mu změna něco přinese, je pro něj prospěšná. Konečně člověk musí mít dojem, že změna je zvládnutelná a má zdroje, které mu při ní pomohou (Stinson & Clark, 2017).

Stinson a Clark (2017) připouští, že existují pachatelé, kteří pro změnu nevidí důvod, nemají dojem, že by pro ně byla jakkoliv prospěšná. Uznávají, že se někdy zdá, jako by hlavní hodnotou pro pachatele byl jen rychlý a snadný zisk a žil jenom pro zločin. Přesto říkají, že lze snad u každého člověka najít hodnoty, které s tím jsou v rozporu.

Domnívám se, že pachatelé uznávají hodnoty jako je rebelství, odmítání autorit a boj proti systému, hrdost, neomezená svoboda, dobrodružství, vzrušení, užívání si, vyhýbání se práci, získávání rychlého a snadného zisku a mají zájem o pohodlný a bezstarostný život. Pak ovšem mezi jejich chováním a hodnotami tak velká diskrepance není. Vězni si uvědomují negativní motivaci (nevracet se do věznice), ale obvykle si moc neumí představit, v čem by byl bez páchaní trestné činnosti a užívání drog jejich život lepší (pozitivní motivace). Pro udržení změny je však existence pozitivní motivace zásadní (Maruna, 2015, Best, 2019). Viz též výzkum Amemiya, Kieta a Monahana (2017) uvedený v samostatné kapitole.

V praxi samozřejmě lze vidět propastný rozdíl mezi tím, když si pachatel žádnou motivaci neuvědomuje, a když si ji uvědomovat začne. Nárůst motivace způsobí, že kriminální přesvědčení, která se zdála být pevná jako skála, se mění v cáry papíru a stejně tak mizí odstup a rezervovanost v mezilidských vztazích. Co dříve rozhodně nešlo, najednou jde. Obvykle však k takovým změnám nepřispějí motivační rozhovory vedené vězeňským psychologem, ale „motivační rozhovory“, které vězeň vede se svými příbuznými. Některým vězňům podpora blízkých zcela schází, a přesto se změně otevřou. Někteří k tomu dospějí tak, že se začnou srovnávat se svými vrstevníky a uvědomí si, že jejich vrstevníci, kteří vedou normální život, již v životě něco mají, zatímco oni nemají prakticky nic. Někdy se stane, že v sobě pachatel motivaci ke změně najde sám. Takový člověk začne v terapii pracovat velmi aktivně a samostatně, a ačkoliv mu může být podpora ze strany terapeuta užitečná.

Jak se ukáže i v empirické části, pokud nový životní styl bývalému pachateli postupně přináší úspěchy, udržuje a zvyšuje to jeho motivaci. Problémy ve vztahu s rodinou či partnerkou mohou naopak demotivovat a vést k relapsu. **Síla závazku kolísá a motivace se může v průběhu času oslabit.** Proto je o motivaci nutné průběžně pečovat. A také pracovat i v jiných oblastech, například na lepším fungování v mezilidských vztazích a změně hlubších přesvědčení. I u člověka, který měl v určité chvíli zřetelnou motivaci ke změně, může dojít k tomu, že se mu místo změny časem opět realizuje nějaké zažité negativní životní schéma.

5 Kognitivní příčiny kriminálního jednání

Podle jednoho opakovaně trestaného vězně je úplně v pořádku krást. Svoje problémy se zákonem v České republice chce řešit tím, že už bude krást jenom v Rakousku: „*Tam vám za krádeže dají maximálně podmínku. (...) Když člověk v Rakousku něco ukradne v neděli, když lidi chodí do kostela, tak ho za to přísně potrestají. Ale jinak tam něco ukrást je v pohodě.*“ Pohovorem s ním jsem u něj zjistil mnoho dalších kriminálních postojů:

„*Po tom, co jsem zažil, není divu, jak žiju, a nikdo po mě ani nemůže nic jiného chtít.*“

„*Je zbytečný se o cokoliv snažit. Proč bych se měl chovat slušně, když za to nic není?*“

„*Druhý lidi pro mě nic nedělaj, takže když bych já dělal něco pro někoho jinýho, byl bych jenom za blbečka.*“

„*Protože jsem začal od 13, tak nic jinýho než fetování a páchání neznám, takže ani nemůžu nic jinýho dělat, ani když bych chtěl.*“

Pro pochopení kriminálního jednání je klíčové zjistit, jak pachatel uvažuje (Bartol & Bartol, 2016). Kognitivní faktory související s kriminálním jednáním podle mého názoru dobře popisuje kniha *Cognitive self change* Bushe, Harrise a Parkera (2016). Podle těchto autorů myšlení pachatelů charakterizují následující myšlenky a postoje:

„*Můžu si dělat, co chci.*“

„*Páchání trestné činnosti je normální.*“

„*Páchání trestné činnosti mi pomáhá a dodává mi sebevědomí. Je to nejlepší způsob, jak uspokojit vlastní potřeby, získat nebo dosáhnout toho, co chci.*“

Pachatelé se na sebe cítí hrdí a vůči druhým nadřazení, když si dělají, co chtějí, a páchají trestnou činnost, zatímco když jsou přinuceni jednat odpovědně a pracovat, cítí se velmi ponížene a mizerně. Mezi základní kriminogenní postoje patří i postoj, podle kterého je společensky odpovědné jednání (jakým je například pracovní činnost) neuspokojující a ponižující. Pachatelé jsou buď sami se sebou spokojeni, byť nepopírají, že jsou darebáky, nebo zůstávají v pozici „*Jsem takový, jaký jsem a jiný nebudu.*“ Dalším postojem je lhostejnost k poškození, jaké pachatel působí druhým. Autoři připouští, že někteří pachatelé mají určité prosociální postoje a cítění, avšak **samotná přítomnost pro-kriminálních postojů je dostatečná, aby v určitých situacích dali přednost kriminálnímu jednání a páchali.** Čím více se pachatel identifikuje s antisociálními postoji, tím víc se v případě potrestání sám pachatel cítí jako oběť (Bush, Harris & Parker, 2016).

V kapitole o bludném kruhu antisociálního jednání jsem zmínil názor Adlera (1956, citováno v Bush, Harris & Parker, 2016) podle něhož mají pachatelé pocit, že je jim křivděno, že jsou druhými lidmi zanedbáváni, nedoceňováni a utlačováni. Tento stav kompenzují vzdorovitým a bezohledným chováním, které je druhými odmítáno, což opět posiluje pocit

pachatelů, že je jim křivděno. Výsledkem je, že pachatel pokračuje ve svém jednání a druhé lidi považuje za svoje nepřátele.

Sykes a Matza (1957, citováno v Bush, Harris & Parker, 2016) se zaměřili na **racionalizace** pachatelů týkajících se jejich trestné činnosti, mezi které patří:

- Popření odpovědnosti. Tvrzení, že se věci dějí mimo jejich kontrolu.
- Popření, že by svým jednáním poškozovali oběti trestné činnosti.
- Tvrzení, podle kterého si oběti takové jednání zaslouží.

Yochelson a Samenow (1976, citováno v Bush, Harris & Parker, 2016) u pachatelů popsali postoje jako: „*Na druhých nezáleží – záleží jen na mně a na tom, co já chci,*“, „*Za moje obtíže mohou druzí, já jsem oběť,*“, „*Druzí mě musí respektovat a chovat se ke mně ohleduplně a férově. Já se k druhým můžu chovat, jak chci, a když to bude potřeba, i bezohledně,*“, „*Jsem nadřazený ostatním,*“, „*Zákazy, nebo pravidla pro mě neplatí.*“

Beck (et. al., 2004) v knize *Cognitive therapy of personality disorders* zmiňuje například následující antisociální postoje: 1. „*Moje chování prostě ospravedlňuje to, že něco chci, nebo to, že se chci něčemu vyhnout,*“ 2. přesvědčení o vlastní neomylnosti: „*Vždycky dělám správná rozhodnutí,*“, „*Vím, že mám pravdu, protože cítím, že všechno, co jsem udělal, jsem udělal správně,*“, „*Co si myslí druzí mě nezajímá,*“, „*Zajímá mě jen můj názor,*“ a 3. nezájem o následky: „*Vyjde mi to. Nic se nestane,*“ nebo „*Je mi jedno, jak to dopadne.*“

Bush, Harris a Parker (2016) uvádí jak přehled kriminálních myšlenek, které jsou přítomné u většiny pachatelů, tak i přehled přesvědčení souvisejících se specifickou trestnou činností. **Všeobecné kriminální myšlenky** zní například následovně: „*Můj život – moje pravidla,*“, „*Můžu si dělat, co chci,*“, „*Nikdo mi nebude říkat, co mám dělat,*“, „*Můžu udělat cokoli, abych dostal to, co chci,*“, „*Na druhý kašlu. Kašlu na ostatní,*“, „*Nikdo na mě nebere ohledy, takže ani já na nikoho brát ohledy nebudu,*“, „*Za moje problémy může systém,*“ apod. Podobné myšlenky u pachatelů identifikoval i Hare (2015): „*Každej se vás snaží nějak vojetat,*“, „*Člověk se musí starat sám o sebe,*“, „*Můžu udělat cokoli, když hájím svoje práva,*“, „*Řídím se pouze svým vlastním zákonem: Jednej ve svém vlastním zájmu!*“, „*Neřeším následky. Nekoukám doleva ani doprava. Když něco chci, tak to prostě udělám,*“, „*Mám dost svejch problémů, takže se nebudu trápit tím, jestli jsem někomu něco udělal, nebo neudělal,*“, „*Silní berou, slabí dávají. Jen hlupák nevyužije slabost ostatních.*“

Vedle všeobecných kriminálních myšlenek Bush, Harris a Parker (2016) uvádí **myšlenky související se specifickou trestnou činností**, například myšlenky související s pácháním sexuální trestné činnosti nebo s násilnou trestnou činností. **Pachatelé násilné**

trestné činnosti se řídí například myšlenkou „*Násilí je normální.*“ (Ani nepotřebuje ospravedlnění.) Případně přesvědčením, které bagatelizuje negativní dopad násilného jednání: „*Násilí je užitečná cesta, jak prosadit svoje požadavky,*“ „*Když ho nezbiju, budu vypadat, jako slaboch,*“ „*Musel jsem mu ukázat, že si ke mně nesmí dovolovat,*“ „*Nedokážu svoje chování kontrolovat,*“ „*Může za to on, protože mě vyprovokoval,*“ „*Akce [násilí] hovoří důrazněji než slova. Chci, aby druzí věděli, že se mnou nemůžou jen tak zametat. Chci, aby ze mě měli druzí respekt. Prostě zbožňuju, když vidím, že se mě druzí bojí,*“ atp.

Myšlení pachatelů násilných trestných činů a domácího násilí se v knize *Prisoners of hate* věnuje A. Beck (1999). Pachatelé násilných trestných činů nedůvěřují druhým a vnímají druhé lidi jako nepřátelsky naladěné. Násilí považují za normální, a dokonce nutné pro svoji „sebeobranu“. Chovají se, jako by se řídili pravidlem „*Lidé mě musí poslouchat a prokazovat mi respekt! Když mě někdo nerespektuje, znamená to, že jsem slaboch!*“ U **pachatelů domácího násilí** Beck (1999) identifikoval například tyto konkrétní postoje:

„*Manželka / partnerka je manipulativní, lstivá, kritizující a odmítající.*“

„*Fyzická síla je to jediné, čemu moje manželka/partnerka rozumí.*“

„*Jedině když ji způsobím bolest, donutím ji změnit její [zneužívající] chování.*“

„*Jedině když ji zbiju, tak bude držet hubu.*“

Bush, Harris a Parker (2016) však prakticky vůbec neuvádí myšlenky vztahující se k páčání *majetkové trestné činnosti a výroby a distribuce drog*, tedy těch nejčastějších trestných činů končících uvězněním.

Zajímavé podněty týkající se kriminálního myšlení najdeme v souvislosti s vývojem inventáře PICTS. Tento inventář zahrnuje například myšlenky zdůvodňující a ospravedlňující páčání trestné činnosti, myšlenky související s pocitem nepostižitelnosti, myšlenky související s leností v myšlení a konání a s preferencí jednoduchých řešení, a především myšlenky týkající se toho, že je pachatel oprávněný trestnou činností páchat (Blatníková, Faridová, & Vranka, 2016). Ani jeden z jmenovaných autorů však podle mého názoru nepopisuje myšlenky, které přímo trestnou činností iniciují, které k ní bezprostředně motivují. Nezbyvá mi tedy než abych příklady těch myšlenek sesbíraných v kontextu méj praxe uvedl sám:

„*Trestnou činností můžu vyřešit svoje finanční problémy,*“ „*Když jsem v nouzi [bez peněz, na ulici], tak mi nezbyvá nic jinýho než loupit, vařit drogy, nebo krást,*“ „*Když něco chci, tak si to prostě můžu vzít!*“ „*Potřebuju peníze [na drogy]! Když něco ukradnu, budu na to hned mít,*“ „*Legální práci si nikdy nevydělám tolik, abych měl na to, co bych chtěl,*“ „*Prodávat drogy nebo krást je jednodušší*

než pracovat,“ „Z krádeží mám větší prachy než lidi, co pracujou,“ „Na co si to kupovat, když to můžu ukrást a ušetřím?!“ „Když budu pervitin vařit, tak za něj nemusím utrácet,“ „Druzí mě jen zneužívali. Tak teď zneužiju zase já je,“ „Když budu mít kapsy plný peněz, tak mě lidi budou respektovat,“ „Když má člověk kapsy plný peněz, je frajer, má obdiv a moc a druzí se mu podřizují!“ „Když mám prachy, jsem king, můžu si dělat, co chci, jsem něco víc než ostatní,“ „Když budu mít peníze, dostanu se do vyšší společenské třídy,“ „V životě je všechno o penězích. Bez peněz nemáte v životě nic. Kdo má peníze, má všechno.“

Určité myšlenky pachatele demotivují od běžného způsobu života (např.: „I když bych se snažil, stejně to k ničemu nebude, stejně z toho nebudu nic mít,“ „Když budu peníze vydělávat legálně, o podstatnou část peněz přijdu kvůli exekucím,“ „Pracovat může jen hlupák, co mu nevádí, že maká na ostatní.“). Jiné **zdůrazňují výhody páchaní trestné činnosti** („Když budu krást, budu mít snadno a hned peníze na všechno, co potřebuju, a budu jich mít víc, než když bych jako hlupák pracoval,“ „Pořádněj balík prachů vyřeší veškerý moje problémy,“ „Za prachy si můžu pořídít všechno. Auto, kámoše i milenky.“). Domnívám se, že myšlenky zdůrazňující výhody páchaní trestné činnosti jsou velmi důležitým faktorem, který k páchaní trestné činnosti vede.

Bush, Harris a Parker (2016) uvádí ještě příklady myšlenek vedoucích k **recidivě**: „Zkusil jsem legálně vydělávat peníze – ale chtěl jsem lepší bydlení, nové auto – pořád jsem měl málo peněz, a manželka mi to vyčítala. Tak jsem si řekl: Kašlu na to! Kašlu na tu zhovadilou práci! Udělám líp, když se vrátím ke krádežím!“ Dalším příkladem je situace, kdy si pachatel po hádce se šéfem, která se týkala toho, že si v pracovní době zařizuje soukromé záležitosti, řekl: „Nikdo se mnou nebude mluvit takovým způsobem!“ Opustil danou pracovní pozici a vrátil se k páchaní krádeží.

V rámci své praxe jsem posbíral například tyto myšlenky související s recidivou: „Stejně to nejde s pácháním trestné činnosti přestat,“ „Jakmile vylezete z brány věznice, všechno [co jste si kdy ve věznici říkal] zapomenete,“ „Stejně na svobodě nevydržím nefetovat. Člověku život bez drog ani po čase nedá to, co očekával,“ „Nic jiného než páchat, neumím,“ „Nic jiného mi nezbývá, protože nemám šanci svoje problémy překonat,“ „Jsem prostě grázl, je to můj osud a nikdy se nezměním,“ „Feťák je – a bude – vždycky feťák,“ „Když páchám a fetuju, tak jsem rebel, tak jsem někdo. Když bych s tím přestal, byla by ze mě obyčejná nula,“ „Zločin se prostě vyplácí,“ „Budu páchat. Budu to ale dělat jinak. Abych se už do věznice nedostal,“ „Když se nechci vracet do věznice, nemusím s pácháním přestat úplně. Stačí, když svoji trestnou činnost omezím,“ „Jsem mladý. Chci si užívat. Ještě není správný čas přestat. Nechci se omezovat, chodit do práce apod.,“ „Stejně v životě nemám co ztratit,“ „Žiju ze dne na den. Teď to potřebuju. A co bude potom, neřeším,“ „Stejně mě nechytí. Stejně mě nezavřou. Stejně mi dají maximálně podmínku. Stejně mi nemůžou udělat nic horšího než mě zavřít.“

Z pohledu kognitivně behaviorální terapie jsou kognitivní faktory jedním z nejdůležitějších **udržujících faktorů** maladaptivního chování. Zásadním udržujícím faktorem jsou přitom **myšlenky, které má člověk sám o sobě** a které jsou součástí jeho sebepojetí, resp. případné sebestigmatizace (Praško, Možný & Šlepecký, 2007). Je evidentní, že myšlenky související se sebepojetím, jako např.: „Jsem psychopat, tak si na mě dávejte

pozor!“, „*Jsem narušenej*“, „*Jsem grázl*“, jsou významnou překážkou změny. Některé myšlenky podílející se na udržování kriminálního jednání zároveň fungují jako součást ego-obranných mechanismů.

Beck (1999) popsal, jak pachatelé násilných trestných činů vnímají sami sebe jako oběti, které se oprávněně brání údajným útokům, zneužívání a manipulaci ze strany ostatních. I pro pachatele jiných trestných činů platí, že **dovedou otočit realitu a udělat z poškozených pachatele a sami ze sebe oběti**. Pachatel dokáže vidět veškeré svoje chování jako oprávněné a správné, zatímco chování druhých jako neoprávněné. Přesvědčení typu „*Kriminální jednání je nejlepší cestou, jak něčeho dosáhnout*“, „*Být darebák je v pořádku. Ostatní lidé jsou horší než kriminálníci*“, a „*Poškození jsou pachatelé, já jsem oběť systému*“, efektivně brání změně motivace i jakékoliv spolupráci během individuální a skupinové terapie, která je ve věznicích vězněným osobám poskytována. „*To já jsem chudák! Já jsem ten poškozený! Tak co po mě vůbec chcete?! (...) Vy jste ještě nikdy nic neukradl?*“ I tak vězni bojkotují terapii. Nicméně pokud přesvědčení pachatele nic nezmění, nelze očekávat ani změnu jeho chování.

Bush, Harris a Parker (2016) se snaží ovlivnit myšlení pachatelů používáním následujících otázek:

1. Jak jste uvažoval a co jste pociťoval, když jste páchal? Které myšlenky a pocity vedly k tomu, že jste páchal?
2. Jaké z těchto myšlenek a pocitů nejvíc vedly k tomu, že jste páchal nebo že jste si ospravedlnil spáchání trestného činu?
3. **Umíte si představit jiný možný způsob uvažování, který by vám zabránil určitý trestný čin spáchat, a přesto byste se sami před sebou cítili v pohodě, když byste tímto způsobem uvažovali a trestný čin nespáchali?**
4. Co se stane, když vyzkoušíte nový způsob uvažování v praxi?

Příklad myšlení pachatele loupežného přepadení, který poskytl rozhovor P. Šámalovi (2019) v rámci jeho knihy *Jak se žije za zdmi Valdic* uvádím v příloze č. 6. Příloha č. 7 je příkladem myšlenek vedoucích k recidivě u opakovaně trestaného pachatele pobývajícího ve zdejší věznici. Příloha č. 8 je ukázkou přerámování některých kriminálních myšlenek z praxe Bushe, Harrise a Parkera (2016) a z mé vlastní praxe.

6 Proces desistance

V prostředí vězeňství narostla snaha zavádět nejrůznější intervenční programy až do podoby jakéhosi fetišizmu, kdy jsou tyto programy zaváděny plošně, bez ohledu na vhodnost a výběr odsouzených (Ansbro, 2008). V současnosti nicméně roste zájem i o to, **jakým způsobem ke změně skutečně došlo u lidí, kteří tuto změnu učinili**, tedy u lidí, kteří sami s pácháním trestné činnosti přestali (Weaver, 2017). Jejich zkušenosti mohou preventivní a rehabilitační programy s odsouzenými obohatit (Maruna, 2015). Příčinám, které vedou k desistanci je třeba věnovat zvláštní pozornost, neboť jsou relativně nezávislé na tradičně sledovaných rizikových faktorech, které při predikci desistance příliš dobře nefungují (Copp et al., 2019).

Desistance čili **upuštění od páchání trestné činnosti** bývá **postupným procesem** celkového dozrávání pachatele, změny sítě vrstevníků a změny ostatních vztahů a různých životních událostí, které se kříží s dřívější angažovaností v páchání trestné činnosti. **Primární fázi** desistance je okamžik, kdy jedinec přestane páchat trestnou činnost. **Sekundární fázi** desistance je stav, kdy o sobě jedinec přestane uvažovat jako o pachateli a již nevidí trestnou činnost jako možnost řešení svých problémů (Polišenská a kol., 2016).

Někdy dojde k ukončení páchání náhle, obvykle však tento proces probíhá prostřednictvím postupného zmenšování angažovanosti v kriminálním jednání. Desistance je výsledkem individuální snahy změnit svoji sociální situaci a získat nové prosociální role. Desistance není pouhou epizodou dočasného ukončení páchání trestné činnosti. Proces desistance však často začíná klikatou cestou mezi světem zločinu a světem většinové společnosti, a může probíhat jako postupné vyčlenění se ze světa zločinu. Navenek je desistance patrná tím, že bývalý pachatel přestane páchat další trestnou činnost. Výsledkem procesu desistance je však to, že bývalý pachatel nabude identity „ne-pachatele“, neboli „normálního člověka“. Primární fázi desistance lze nazvat fází **rozhodnutí**. Sekundární fázi lze nazvat fází **udržení** (Weaver, 2017).

S určitým zjednodušením lze říct, že **negativní motivace podporuje rozhodnutí pro změnu**, zatímco pro **udržení změny**, které je nejnáročnější, je důležitější **pozitivní motivace** (Maruna, 2015). Podobně dává i Best (2019) primární fázi do souvislosti s negativní motivací a sekundární fázi udržení do souvislosti s pozitivní motivací. K desistanci může například motivovat uvědomění, že nežádoucí následky kriminálního jednání jsou již příliš velké, a hrozí, že budou stále větší. Pro dlouhodobé udržení desistance jsou však důležitější příležitosti, které nový životní styl nabízí, a pozitivní motivace: sociální

vazby, naděje, rekonstrukce identity, nalezení smysluplnosti v životě, pomoc a služba ostatním.

Podle Weaverové (2017) lze proces desistance chápat jako výsledek **interakce** mezi sociálními vlivy a sociálním kontextem, ve němž se pachatel pohybuje, a samotnou aktivitou, snahou a směřováním pachatele jako určitého autonomního aktéra. Zásadní je vliv blízkých přátelských, partnerských a rodinných vztahů. **Klíčové je, když si pachatel uvědomí, že by páčání další trestné činnosti bylo s těmito vztahy neslučitelné**, že páčání trestné činnosti tyto vztahy narušuje. Desistance může probíhat tak, že určité změny v mezilidských vztazích pachatele navodí proces kognitivní transformace. **Kognitivní transformace** zahrnuje stav sebereflexe, reevaluaci hodnot a priorit, přehodnocení životních možností, změnu sebepojetí, způsobů chování a životního stylu.

Únava z pobytů ve věznici a snaha vyhnout se dalším zážitkům spojeným s životem ve věznici, v kombinaci se zachovalou existencí pozitivních příležitostí, může u pachatele vést k přehodnocení vlastních priorit a hodnot, po kterém se může rozhodnout pro ukončení páčání. Shower a Thompson (1992, citováno v Farrall & Calverly, 2006) dospěli k závěru, že pravděpodobnost, že člověk přestane páchat, roste s tím, nakolik očekává, že přátele, peníze, svobodu a nezávislost a štěstí získá, když svoji kriminální aktivitu omezí či ukončí. Podobně Copp (et al., 2019) uvádí, že pro změnu antisociálního jednání je klíčová změna pachatelova myšlení, ke které dochází díky vystřízlivění z kriminálního životního stylu a díky změnám v sociálních vztazích pachatele, především sblížení pachatele s jeho rodiči a odtržení pachatele od jeho delikventních vrstevníků. Sociální vztahy mají ovšem na pachatele vliv, jen pokud jim on sám přikládá význam a obává se, aby je neztratil.

Domnívám se, že v souvislosti s procesem desistance můžeme rozlišit:

1. Prvotní vnější podněty ke změně,
2. vnitřní motivy ke změně,
3. samotný proces desistance, který má určité fáze a který zahrnuje změny v pachatelově prožívání a chování,
4. faktory, které proces desistance facilitují a udržují
5. výsledky procesu desistance, kterým může být výsledná změna osobnosti bývalého pachatele.

Domnívám se, že platí, že se 1. a 5. bod prolínají, neboť změna prožívání a chování pachatele ve svém důsledku přináší větší důvěru a porozumění s druhými lidmi a další úspěchy, které proces desistance podporují a udržují.

Zdá se, že ohledně **prvotních vnějších podnětů ke změně** zatím panuje velká nejistota. Maruna (2015) zmiňuje, že k procesu desistance mohou pobídnout události, představující jakýsi „bod zvratu“, které nutí k přehodnocení postojů a zvyšují přístupnost změně. Maruna připouští, že ve svém výzkumu nezjistil, co stojí na počátku procesu desistance. Někteří autoři zřejmě mezi vnějšími a vnitřními podněty ke změně nerozlišují. Někteří autoři jmenují nejrůznější události, jako nalezení vhodného partnerského vztahu, narození dítěte, získání práce apod. U některých z těchto událostí se diskutuje, zda skutečně procesu desistance předcházely, nebo již byly jeho výsledkem. Pro někoho může být bodem zvratu bezmoc spojená s pobytem ve výkonu vazby.

Pepa miloval drogy, peníze a luxusní košile, v nichž ho bavilo procházet se po městě. I v létě nosil košile s dlouhým rukávem, aby nebyly vidět vpichy od jehly. První pobyt ve vazbě na něj zapůsobil a vytvořil v něm určitou motivaci ke změně. Docházel zde na skupinovou terapii. Měl partnerku a zdálo se, že ji má rád. Jenže po propuštění tuto partnerku zanedbával, dál se bavil s kamarády na drogách a časem opět skončil ve vězení. Zažil však něco, co jej znovu motivovalo ke změně. Jeden den s partnerkou přebývali „na podlaze“ v nějakém panelákovém sklepě. Došly jim peníze a neměli vůbec nic. A Pepa si najednou začal uvažovat, že nic nemá, kromě té partnerky, která tu s ním stále ještě je. Peníze nemá. Nemá nic, co by ji mohl nabídnout. Tak proč tu s ním v tom sklepě partnerka je? A tehdy mu došlo, že tam může být jen kvůli němu samotnému, že jej má partnerka ráda. Začal se stydět a bylo mu líto, jak mizerný život ji zatím nabídnul a jak ji kvůli drogám a kamarádům kolem drog zanedbával. Tenhle okamžik pro něj byl další pobídkou, proč znovu usilovat o desistanci.

Nyní zmíním **motivy uváděné jako podněty ke změně**. Cusson a Pinsonneault (1986, citováno v Farrall & Calverly, 2006) na základě rozhovorů s bývalými zloději určili následující faktory, které je vedly k ukončení páčání:

- šok (např. to, že byl pachatel při bankovní loupeži zraněn)
- nechť a únava z času stráveného ve věznici
- přání vézt klidnější život
- vzrůstající vědomí hrozby stále vyšších trestů
- přání lepších osobních vztahů
- přehodnocení toho, co je pro pachatele v životě skutečně důležité

K desistanci mohou vézt **motivy** jako posílení zájmu o rodinu, přání lepší budoucnosti, přání více si sám sebe vážit a obavy z následků pokračujícího páčání, a užívání drog. Lidé, kteří se rozhodnou pro desistanci, začínají účelně využívat pomoc ostatních, sociální oporu. Podle studie Shaplana (et al., 2012, citováno v Weaver, 2017) jsou klíčovými faktory vedoucími k desistanci získání a udržení práce, přestěhování

z rizikového prostředí, ukončení vztahů s rizikovými vrstevníky a posílení citové vazby na partnerku a/nebo rodiče.

Farrall a Calverly (2006) na základě svého výzkumu popsali tři **fáze procesu desistance**:

1. V prvotní fázi obvykle ještě dochází k nezdarům, jako je dočasný návrat k užívání drog či jednorázové spáchání dalšího, obvykle méně závažného trestného činu. V této fázi je důležité odolat tlaku bývalých kamarádů a vyhýbat se jim. Již v této fázi vzniká odstup mezi bývalým a současným já bývalého pachatele a přes popsaná klopýtnutí zůstává bývalý pachatel znepokojen svým původním životním stylem (udržuje si negativní motivaci), a zároveň začíná čerpat nové sebevědomí například z „pouhé“ skutečnosti, že se mu začíná dařit abstinovat od drog nebo že se drží na svobodě. Proces desistance podporuje zlepšení blízkých vztahů, vztahů s rodinou, partnerkou a dětmi, což bývalému pachateli umožňuje přijímat od nich podporu a pomoc, a také díky lepším vztahům s blízkými může mít lepší pocit sám ze sebe (tak vzniká i pozitivní motivace).

2. V prostřední fázi již bývalý pachatel dosahuje různých úspěchů, upevňuje se jeho pocit hrdosti, získává větší důvěru blízkých, což jej zase posiluje v tom, aby pokračoval v odpovědnějším jednání. Bývalý pachatel však v této fázi také potřebuje být trpělivý a skromný a přijímat věci tak, jak jsou, jinak by mohl propadnout pocitu, že se snaží, ale nepřichází za to dostatečné „odměny“. Domnívám se, že se potřeby skromnosti dotýká i následující výpověď jednoho z účastníků výzkumu:

„Mám syna. Mám partnerku. Starám se, abych měl zaplacené účty. Abychom měli nakoupeno, abychom doma měli jídlo. Starám se, abych v zaměstnání odvedl svoji práci, protože jinak by mi nezaplatili. Nemám toho moc. Ale mám to, na co jsem si sám vydělal. Není to, jako když jsem něco ukradl. Kupuju si a platím za věci, na které jsem tvrdě pracoval.“ (Farrall & Calverly, 2006, s. 123).

V této fázi může bývalé pachatele podporovat skutečnost, že se jim již podařilo vytvořit si určité vlastní zázemí, včetně dostačujícího bydlení.

3. Poslední fázi autoři nazývají **fáze normality**. Bývalý pachatel se stal plnohodnotným členem společnosti a cítí se jako „normální“ člověk. Věci již vnímá tak, že má období kriminálního jednání dávno za sebou a sám sebe vnímá jako velmi odlišnou osobu oproti člověku, který trestnou činnost páchal. Výsledné změny lze ilustrovat i takto:

Jeden účastník výzkumu jako mladý muž chodil s kamarády pít, bral drogy a dostával se do rvaček. Ale nyní ho to již nepřitahuje, nevnímá to jako atraktivní. *„Kolem druhé ráno jdete kolem nočního klubu a vidíte opilé lidi, jak se mezi sebou perou, jak se potácí a padají jeden přes druhého. Ne, to budu raději doma se svými dětmi a budu si jistý, že jsou v bezpečí, uložené v posteli...“* (Farrall & Calverly, 2006, s. 126).

Jako **faktory, které podporují udržení změny**, Leibrich (1993, citováno v Farrall & Calverly, 2006) uvádí:

1. Zlepšení vztahu k rodině. Navázání uspokojivého partnerského vztahu.
2. Získání skutečného sebevědomí a pocitu vlastní hodnoty.
3. Zvýšení schopnosti spolupracovat s druhými. Znovuobjevení pocitů viny a schopnosti svěřit se ostatním a využívat při řešení problémů sociální oporu, pomoc druhých.

Za **výsledek procesu desistance** lze v podstatě chápat to, co Farrall a Calverly (2006) uvádí o poslední fázi procesu desistance, tedy fázi normality. Kromě změn v myšlení, hodnotách a prioritách, sebepojetí, mezilidských vztazích a krom praktických změn a úspěchů v životě bývalého pachatele lze za výsledek procesu desistance považovat přesvědčení pachatele, **že mu změna „stála za to“ a ví, že kriminální životní styl už pro něj není** (Farrall & Calverley, 2006).

Pokud dáme všechny věci dohromady, vznikne určitá skládačka, která dohromady tvoří jakousi mapu desistance. Weaverová (2017) ve svém výzkumu zjistila **faktory** jako:

- únava z dosavadního způsobu života a vzrůstající nespokojenost s kriminálním životním stylem,
- získání zaměstnání,
- přání zachovat fungující vztahy s rodinou,
- navázání nových vztahů s lidmi, kteří nejsou delikventi,
- změna pohledu na sebe a posílení prosociální identity,
- dosažení určitého postavení a uznání ve většinové společnosti, které bývalému pachateli nahrazuje sebevědomí a pocit osobní hodnoty, jakou dříve čerpal ze svého postavení v kriminálním gangu či v podsvětí a kterou získával demonstrací svojí přehnaně maskulinní role všehoschopného násilníka.

Změně identity předchází období, kdy pachatel přestává být z kriminálního životního stylu nadšený. Ke změně identity může dojít i v souvislosti se zlepšením vztahu k rodičům. Změna identity pachatele vede k tomu, že činí i další změny, včetně odstrižení se od delikventních vrstevníků (Copp et al., 2019).

Osobně bych k této skládačce přidal ještě faktor **oslabení psychických obran**, díky kterému pachatel vůbec může začít být ke kriminálnímu životnímu stylu kritický. Narušení těchto obran podle mého názoru posiluje kognitivní flexibilitu. Předpokládám, že oslabování těchto obran je intrapsychickým, obtížně předvídatelným procesem, na který

však může mít vliv tlak negativních důsledků dosavadního životního stylu v kombinaci s tím, že pachatel objeví, uvědomí si, nebo mu stále zbývají nějaké pozitivní příležitosti (viz události sloužící jako „body zvratu“).

Podle **kumulativního modelu** ke kriminálnímu jednání dojde tehdy, když se u konkrétního člověka v „dostatečné“ míře nahromadí „dostatečné“ množství rizikových faktorů a událostí (Bartol & Bartol, 2016). Možná, že kumulativní efekt platí i pro proces desistance, a proces desistance úspěšně proběhne, když se sejdou faktory, uvedené Weaverovou (2017), jako pomyslné dílky skládačky.

Angažovanost v partnerském vztahu, narození dítěte a otcovství a získání zaměstnání může vézt k nižší angažovanosti ve vztazích s rizikovými vrstevníky a redukcí situací, v nichž může dojít ke spáchání dalších trestných činů. Větší angažovanost v (blízkých) vztazích vede u (bývalých) pachatelů k rozvoji a posílení jejich sebekontroly. Vyšší schopnost sebeovládání vede k odklonu od zaměření na pouhé uspokojování bezprostředních potřeb a k větší orientaci na dosahování dlouhodobých cílů. Navázání či posílení prosociálních vztahů vede u bývalého pachatele ke změnám postojů, hodnot a identity. Posiluje schopnost důvěřovat, což zase vede k větší schopnosti využívat sociální či emocionální podporu ostatních, což zase zvyšuje frustrační toleranci a zlepšuje schopnost čelit náročným a potenciálně rizikovým situacím. Posílení či navázání blízkého vztahu vede ke změně denní rutiny, a vede také k posílení zodpovědnosti bývalého pachatele. Stejně jako navázání prosociálního partnerského vztahu anebo rodičovství se může zaměstnání, pokud je sním bývalý pachatel spokojený, stát součástí jeho nové identity. V práci může bývalý pachatel navázat nové sociální vztahy. Příjem z pracovní činnosti, který bývalý pachatel sdílí se svojí rodinou, mu potom pomáhá dosahovat v rodině určitého postavení a uznání, což mu dodává další pocit sebedůvěry a uznání (Weaver, 2017, Farrall & Calverley, 2006).

Avšak cesty k desistanci mohou být různé. U někoho během procesu desistance dochází k velké osobnostní změně, u někoho jen k drobnější úpravě jeho sebepojetí, chování a životního stylu. U některých pachatelů se změna nepodaří napoprvé a vyžaduje vícero pokusů (Farrall & Calverley, 2006). Když člověk čte o nejrůznějších příčinách vedoucích k páchání trestné činnosti nebo je v kontaktu s vězněnými osobami, možnost změny se jeví spíše nepravděpodobná. Některá literatura o desistanci by mohla vyvolat přehnaný optimismus. Například D. Best (2019) v knize *Pathways to Recovery and Desistance* popisuje zlepšení vztahu mezi (bývalým) pachatelem a jeho rodinou a začlenění pachatele

do sítě prosociálních vztahů téměř jako všespásné, aniž by se podle mého názoru dostatečně vypořádal s překážkami, jaké na této cestě existují:

- Řada pachatelů ztratila normální kamarády kvůli svému předchozímu užívání drog a páchání trestné činnosti.
- Rodiče některých pachatelů měli – nebo stále mají – sami problémy se zákonem, alkoholem nebo užíváním drog (Graffam et al., 2004).
- Rodiče některých pachatelů jejich trestnou činnost přehlíží.
- Příbuzní o některé pachatele dlouhodobě nejeví zájem. Nebo pachatel vyrůstal v dětském domově a své rodiče vůbec nezná.
- Někteří vězni jsou „mamánkové“. Vyrůstali pouze s matkou, která jim vše toleruje a bez ohledu na jejich pokročilý věk a chování o ně pečuje, aniž by je vedla k samostatnému životu. Tito „mamánci“ před propuštěním z výkonu trestu s naprostou samozřejmostí prohlašují, že nebudou pracovat, protože je bude v jejich 30 a více letech živit jejich máma (v některých případech partnerka).
- Pokud je rodina pachatele „normální“, může ji citlivě zasáhnout ostuda, kterou ji pachatelovo jednání působí, což může vézt k tomu, že si vůči pachateli vytvoří neprostopupné hranice a již s ním nekomunikuje. Pokud tyto příbuzné na žádost pachatele kontaktuje sociální pracovník věznice, někdy se o něm vyjádří velmi hrubě a odmítavě. Někteří pachatelé svoje rodiče opakovaně zklamali, takže rezervovaný postoj rodinných příslušníků je pochopitelný. I to mohou být důvody, proč není cesta k ukončení páchání trestné činnosti snadná, ani častá.

Ondrův táta byl pětkrát ve výkonu trestu. Ondrova máma a sestra užívají drogy. Sestra bude brzy nastupovat do výkonu trestu kvůli neplacení výživného. Ondrův strýc, ke kterému měl blízko, právě zemřel, protože se upil. Když Ondra užíval drogy, choval se agresivně, ale když je ve výkonu trestu čistý, chová se ke spoluvězňům i zaměstnancům přátelsky a vykazuje překvapivě dobré sociální dovednosti. U mnoha pachatelů představuje pokrok, když přijdou na to, že by se měli odstříhnout od delikventních kamarádů a věnovat se více rodině. I Ondra, který měl o mámu a sestru strach, byl přesvědčený, že by se po propuštění měl více věnovat *rodině*. Já se však obávám, že to je něco, co by ho zničilo. Snažil jsem se ho posilovat v tom, že důležitý je i jeho vlastní život, a vůči problémům svých příbuzných by si měl vystavět i určité *hranice*.

Přesto platí, že zásadní součástí procesu desistance je skutečnost, že **pachatel zjistí a uvědomí si, že je akceptovatelný pro druhé, že o něj někdo jeví zájem a on sám má o někoho zájem**. Toto zjištění vlastně bourá Marunou (2015) popsaný skript „zatracení“.

Domnívám se, že v prostřední a finální fázi je jednání bývalého pachatele poměrně snadno pochopitelné, neboť si lze představit, jak těžší ze svých úspěchů a změn, kterých již dosáhnul. **Nejvíce otázek přináší prvotní fáze**, kdy se pachatel pokouší o změnu v situaci,

kdy jsou výsledky takové změny značně nejisté. Co způsobí, že se člověk, který všechny příležitosti ke změně dosud odmítal, najednou změně otevře? Co proces desistance a kognitivní transformace spouští? Jaké události a okolnosti k němu vedou? Proč se otevře změně právě až v určitou dobu a dříve, nebo později?

6.1 Teorie vysvětlující desistance

Tradičně byl proces desistance spojován s **věkem pachatele**, tedy že čím má pachatel vyšší věk, tím větší je pravděpodobnost, že svoji angažovanost v páchání trestné činnosti ukončí. Proces desistance byl vysvětlován jako nabytí dospělosti, psychické zralosti. V souvislosti se stárnutím byly zvažovány i biologické faktory, přispívající jak k poklesu motivace, tak i kapacity a schopnosti páchat (Weaver, 2017).

Podle **teorie racionální volby** k desistanci motivuje představa alternativní budoucnosti, která nezahrnuje páchání. Dalším zdrojem motivace může být postupné hromadění negativních zkušeností souvisejících s důsledky páchání. Podle teorie racionální volby cesta k desistanci probíhá přehodnocením zisků a ztrát souvisejících s pácháním trestné činnosti (Weaver, 2017).

Podle mých zkušeností (bývalí) pachatelé průběžně porovnávají zisky a ztráty, které přinesla změna jejich životního stylu, a pokud jim jejich příjmy (např. kvůli exekucím nebo ztrátě práce) nebo partnerský vztah nepřináší *subjektivně* dost, jejich motivace může poklesnout a mohou se vrátit k páchání trestné činnosti a užívání drog. Proto je pro udržení desistance nutná trpělivost, skromnost, oslabení sebestřednosti a orientace na „zisky“ či „odměny“, které si bývalý pachatel může udělovat sám (např. pocit hrdosti za dosaženou změnu).

Situační teorie zdůrazňuje faktory jako je ukončení vztahů s rizikovými vrstevníky, změnu míst, na kterých se bývalý pachatel pohybuje, a vznik nové životní rutiny (Weaver, 2017). Například ve výzkumu Farralla a Calverleyho (2006) mělo 42 % bývalých pachatelů práci na plný úvazek. Mezi aktivními pachateli to bylo jen 7 %.

Podle **strukturální teorie** Sampsona a Lauba (2001, citováno v Bax & Han, 2018) se na desistanci podílí procesy, jako (reflektované) stárnutí, rozhodnutí chovat se normálně (vycházející z přehodnocení zisků a ztrát z kriminálního jednání), získání práce, partnerského vztahu, změny v sociálních sítích a získání sociální opory – jinými slovy především **nabytí sociálního kapitálu**. Získané vazby podle této teorie pachatele odvádí a **působením neformální sociální kontroly** i odrazují od další angažovanosti v kriminálním jednání. Zdá se logické, že když pachatel získá určité postavení ve společnosti a obnoví určité sociální vazby, již o ně nechce přijít. Klíčové však je, aby o to pachatel vůbec stál.

V opozici ke strukturální teorii stojí **interakční teorie**, mezi jejíž zastánce patří B. Weaverová a S. Farral, a **teorie, které zdůrazňují roli člověka jako individuálního aktéra**, jako je například teorie N. Shovera, S. Maruny a P. C. Giordanové.

Podle interakční teorie lze proces desistance vysvětlit interakcí mezi vnějšími faktory v sociálním okolí pachatele a změnami v subjektivním vnímání samotného pachatele, včetně změny jeho identity. Změna identity zahrnuje cestu od vnímání sebe samotného jako nenapravitelného pachatele, až po vnímání sebe samotného jako normálního člověka začleněného do většinové společnosti. Podle interakční teorie souvisí změny v sociálních vztazích se změnami v uvažování pachatele a obráceně. Změna v sociálních vztazích a uvažování pachatele vede k otevřenosti vůči dalším příležitostem ke změně, jaké se pachateli nabízí (Weaver, 2017).

Podle LeBela (et al., 2008, citováno ve Weaver, 2017), který vycházel z analýzy dříve provedených výzkumů, změny v uvažování pachatele předchází strukturálním změnám v jeho sociálním okolí. Jsou to tedy bývalí pachatelé, kteří jsou samotnými aktéry probíhající změny. A naopak – klíčové události, které mohou podnítit změnu, mají různý dopad, který **závisí na úrovni aktérový motivace a připravenosti ke změně**, což je již konstatování, které odpovídá spíše teoriím zdůrazňujícím roli člověka, jako individuálního aktéra.

Podle Shovera (1983, citováno v Maruna, 2015) je největší kognitivní změnou změna sebezpojetí a identity, které tvoří rámec pro sebehodnocení a hodnocení druhých. Tato změna přináší:

- přehodnocení priorit a hodnot směrem k většímu zájmu o harmonické, blízké vztahy,
- změnu postoje k vlastní budoucnosti: větší zájem o dlouhodobou perspektivu a naplňování dlouhodobějších cílů,
- změnu pohledu na svoje dřívější já a dosavadní chování.

Gove (1985, citováno v Maruna, 2015) uvádí v souvislosti s desistancí následující změny:

- posun od sebestřednosti k většímu zájmu o ostatní,
- vzrůstající přijetí hodnot, jaké uznává většinová společnost a společenských norem, společensky akceptovatelné chování,
- větší spokojenost a fungování v mezilidských vztazích,
- větší pocit smysluplnosti života.

Podle Maruny (2015) změna neprobíhá zvnějšku, ale zevnitř. Nejdůležitějším udržujícím faktorem desistance je změna osobní identity. Nejzajímavějším zjištěním jeho výzkumu je skutečnost, že se desistanci podařilo udržet těm lidem, kteří si vytvořili příběh či legendu vysvětlující, proč se z nich stali normální lidé. Tento příběh činí cestu k desistanci smysluplnou a logickou a ujišťuje bývalého pachatele o tom, že se již jedná o definitivní a „opravdovou“ změnu. Maruna tento příběh nazývá „*skript spásy*“.

Skript spásy obsahuje poselství, které umožňuje **zahrnout změnu** chování bývalého pachatele **a zároveň zachovat stabilitu jeho sebepojetí**. Zahrnuje pochopení, že bývalý pachatel je dobrým a normálním člověkem. Vlastně nikdy nebyl v jádru špatným, ale pod vlivem nepříznivých skutečností se zapletl do určitých problémů, které ale dokáže překonat a opět být na plno dobrým člověkem. Změna dále zahrnuje optimismus ohledně vlastní budoucnosti, nový pocit kontroly nad vlastním životem a zvýšení prosociálního jednání, včetně přání být užitečný pro ostatní. Podle Maruny si bývalí pachatelé nevytváří „nové já“, ale nacházejí svoje původní, staré já. Součástí skriptu spásy je i uvědomění si toho, že bývalý pachatel vlastně nebyl v životě šťastný, když trestnou činnost páchal. Součástí skriptu spásy je i uvědomění toho, co bývalému pachateli změna životního stylu dala. Bývalí pachatelé snížili svoje finanční nároky a místo toho dokázali najít něco, čeho si na sobě váží.

Naopak persistentní pachatelé se řídí „*skriptem zatracení*“. Persistentní pachatel je přesvědčený, že je darebák a jiný už nebude. Páchání trestné činnosti persistentní pachatele stále baví. Jsou pesimističtí ohledně možnosti překonat překážky, které stojí v cestě desistanci. Mají pocit, že není jiná možnost než aby ve svém jednání – poškozujícím ostatní – pokračovali. Toto přesvědčení pak funguje jako sebenaplňující se proroctví. Věří, že se nemohou změnit, a tak se ani o změnu nepokouší.

Maruna (2015) však připouští i možnost, že změnu facilituje, když se objeví někdo blízký, kdo věří, že se pachatel může stát někým lepším. Pachatel si uvědomí, že je pro někoho důležitý, pozitivní očekávání této osoby si zvnitřní a atraktivita změny se u něj zvýší. Tím se poněkud přibližuje interakční teorii. Všimněme si také, že si bývalý pachatel konstruuje skript spásy tak, aby měl pocit, že se mu změna vyplatila, což souvisí se zvažováním zisků a ztrát, jak jej předpokládá teorie racionální volby.

Změna identity je tak důležitá, protože je to self či identita, co nám umožňuje okamžitě poznat, kdy jednáme v souladu či nesouladu se sebou samými, se svým sebepojetím. Vyjadřují to myšlenky jako „*Takový nejsem*“, „*To se mi nepodobá*“, „*To bych nikdy neudělal*.“ Sebeпоjetí má vliv na to, za koho se považujeme, s kým chceme a nechceme být spojováni, v co věříme a co považujeme za správné a špatné. A tak může

změna sebepojetí z pachatele na bývalého pachatele významně ovlivnit i chování člověka (Farrall & Calverly, 2006).

Konečně, podle **teorie kognitivní transformace** P. C. Giordanové (et al., 2002, citováno ve Weaver, 2017) proces desistance zahrnuje následující 4 stádia:

1. posun v aktérově otevřenosti změně
2. vystavení se příležitostí ke změně
3. změna v tom, jak aktér vnímá sám sebe
4. změna v tom, jak aktér nahlíží na předchozí deviantní chování a předchozí životní styl

Domnívám se, že některé případy by mohla vysvětlovat situační teorie, jiné interakční, a ještě jiné teorie zdůrazňující roli individuálního aktéra. U lidí, kteří začali o změně uvažovat během výkonu vazby, bývá časté, že je k tomu inspirovalo zlepšení vztahů s rodiči. Existují však i případy lidí, kteří ve výkonu vazby začali uvažovat o změně, přestože s nimi rodina ani bývalí kamarádi nekomunikovali. Tyto případy do interakční teorie již tak dobře nezapadají.

Přehled těchto teorií mě vrací k myšlence o tom, že existuje určitá skládáčka faktorů na straně pachatele a (sociálních) okolností, které mohou společně desistenci spustit a zapříčinit, avšak čím méně faktorů je v případě konkrétního člověka zapojeno, tím méně je pravděpodobné, že u něj k desistenci dojde, byť to úplně vyloučit nelze. Někdy se bývalý pachatel vydá na cestu desistance, přestože mu na začátku ještě mnoho dílků z této skládáčky chybí.

6.2 Některé výzkumy procesu desistance

6.2.1 Výzkum Farralla a Calverleyho

Farrall a Calverley (2006) ve svém výzkumu po dobu pěti let sledovali účastníky výzkumu, kterými byli lidé propuštění z výkonu trestu, kterým byla uložena docházka na probaci. Do poslední vlny dotazování se dostalo 51 osob. Více než polovina účastníků výzkumu, kteří s páčáním trestné činnosti přestali, sdělila, že tak učinili **pod vlivem nové partnerky nebo přijetí role otce**. Lidé, kteří s páčáním přestali, se vyjadřovali například jako Ben:

Výzkumník: **Takže díky čemu jste se zdržel další trestné činnosti?**

Ben: „*To moje přítelkyně, moje děčko... Věděl jsem, že se nechci znova dostat do problému a mít další záznam. Chtěl jsem se znovu postavit na nohy. Je mi 29 a potřebuju už nějak dospět.*“

Takže vám pomohla vaše přítelkyně a vaše děčko?

„*Jasně.*“

Jakým způsobem?

„No, vlastně mě učinili šťastnějším. Taky, kvůli nim jsem se chtěl vyhýbat problémům. Přáli si, aby to tak bylo, já jsem si to přál, chtěl jsem získat práci, chtěl jsem získat nějakou kvalifikaci. A taky jsem chtěl... víte, nějak se usadit.“

Usadit?

„Jo. Jasně. Hodně jsem se změnil. Jsem mnohem lepší, než jsem býval. Nesoucítil jsem s jinými lidmi, když jsem byl mladší. Rebeloval jsem proti všem a dostával jsem se do problémů. Nikoho jsem nerespektoval.“ (Farrall & Calverley, 2006, s. 32).

Účastníci, kteří dokázali s pácháním přestat, zpočátku čelili různým problémovým situacím. Když byli prakticky bez peněz, některé účastníky výzkumu přepadly staré myšlenky na drogy, nebo na to, že se vrátí k páchání zločinu. **Naděje**, že lepší, usazenější život je možný a je již nablízku, jim však pomohla těmto myšlenkám odolat. Stali se ochotnější otevřít se a svěřit druhým a využívat jejich podporu. Díky **podpoře rodiny** přečkali i období nezaměstnanosti a finančních problémů, nebo vypovídali, že jim rodiče pomáhali, protože ukončili užívání drog. Objevili, v čem jsou dobří, jejich motivaci posílily úspěchy v práci, začali být na sebe **hrdí** a stali se **spokojenějšími sami se sebou**:

„Začal jsem cítit, že jsem rovnocenný s ostatními. Že nikdo není lepší, ani horší než já. Vstávám, chodím do práce. Platím daně a zdravotní pojištění. Dělam věc tak dobře, abych mohl chodit s hlavou vztyčenou, jako každý jiný. A mám ze sebe radost.“ (Farrall & Calverley, 2006, s. 107).

S obnovou vztahů s blízkými se u bývalých pachatelů začínají objevovat **pocity studu a viny**, které se významně podílí na regulaci chování, a **ochota přijmout odpovědnost za vlastní jednání**. Uvědomili si újmu, jakou způsobili svojí rodině a poškozeným. Začali být **opatrnější**. Přestali se chovat impulsivně. Od bezcílné zábavy se **začali zaměřovat na dlouhodobější cíle** (například získání lepšího bydlení). Stali se otevřenějšími, upřímnějšími a empatičtějšími (*„Ted' už nemám před očima zatemněno, můžu uvažovat jasněji a můžu brát v úvahu i ostatní lidi. [...] Vystavěl jsem mosty směrem ke svojí rodině.“*). Odpadly jim obavy z dalšího zatčení. Pozitivní emoce jim přinášely nové vztahy, nebo zlepšené vztahy s rodinou. **To, že se člověk cítí ve svém každodenním životě lépe, a že má lepší pocit ze sebe, je nejspolehlivější ukazatel toho, že jeho desistance není dočasná, ale bude mít trvalý charakter**. Další klíčovou změnou činící desistanci trvalou je **přijetí identity „ne-pachatele“**, bývalého pachatele či prostě **„normálního člověka“**. Desistenci podporuje, pokud bývalý pachatel vidí, že se díky identitě „ne-pachatele“, normálního člověka, může stát „lepší člověkem“ než býval. Desistence může za těchto okolností přinášet lepší pocit ze sebe. Nová identita znemožňuje páchání trestné činnosti a umožňuje dělat „dobré věci“.

Účastníkům výzkumu, kteří zůstali aktivními pachateli, záleželo obvykle na tom, aby měli co nejvíce peněz. Většina z nich také pokračovala v užívání návykových látek. Přechodně, krátce po propuštění, připouštěli nevýhody kriminálního životního stylu a sdělovali, že už se nechtějí vracet do vězení, ale scházela jim pozitivní motivace, neuvědomovali si výhody možné změny (Farrall & Calverley, 2006).

6. 2. 2 **Výzkum McLeana, Maitra a Holligana**

Výzkum McLeana, Maitra a Holligana (2017) zjistil, že u některých pachatelů může **zpřetrhání vazeb a eroze solidarity mezi pachatelem a jeho delikventními vrstevníky** podnítit proces desistance. Autoři dále uvádí, že čas strávený ve vězení může některým pachatelům umožnit **zamyslet se nad tím, že toho páčáním trestné činnosti mnoho nedosáhli**, a lidé, ke kterým se stavěli přezíravě, jsou na tom vlastně lépe než oni. Jeden z pachatelů to vyjádřil takto: „*Mám venku pár kamarádů, o kterých by se dalo říct, že jsou normální. Myslím, že mají lepší způsob života. Pět dnů v týdnu chodí do práce. Dřív jsem se takovým lidem, co chodí devět hodin denně, pět dnů v týdnu do práce, smál. Ale je mi skoro čtyřicet a nemám ani děti.*“ (McLean, Maitra & Holligan, 2017, s. 444).

6. 2. 3 **Výzkum Doekhieho, Dirkzwagera a Nieuwbeerta**

Doekhie, Dirkzwager a Nieuwbeerta (2017) zkoumali **vliv uvěznění na posílení kognitivní disonance** mezi tím, co si pachatel přeje a čeho dosahuje, a vynořením se alternativního, **chtěného či možného „já“**. Ve věznicích lze identifikovat pachatele, kteří začínají uvažovat jinak. Začínají uvažovat o alternativách, která jsou spojená s jejich možným „já“, které je v rozporu s páčáním trestné činnosti a zahrnuje přání a schopnost větší kontroly nad svým životem a budoucností.

Pachatelé, kteří se ve vězení rozhodli s páčáním trestné činnosti přestat, také (po propuštění) **aktivně využívali pomoc a sociální oporu** ze strany prosociálně orientovaných blízkých, svých rodičů anebo partnerek. Autoři výzkumu vedli s účastníky rozhovor v době uvěznění a následně po propuštění. Zjistili, že pachatelé, kteří s páčáním trestné činnosti přestali, se vyjadřují jinak než pokračující pachatelé.

Pachatelé, kteří s páčáním trestné činnosti přestali:

- Vyjadřovali přání žít poklidný život, nemuset se stále ohlížet přes rameno.
- Připouštěli, že páčáním trestné činnosti lze přijít na velkou sumu peněz, ale převládalo u nich znechucení z kriminálního životního stylu.

- Začali se orientovat na dlouhodobé cíle. („*Chci zkusit v životě něco vybudovat.*“)
- Změnilo se jejich sebepojetí (identita). Vyjadřovali například přání být dobrým otcem. Jeden účastník uvedl: „*Už nejsem kriminálník, co jsem býval.*“
- Vyjadřovali přání udržet si vztah s partnerkou, což by bylo neslučitelné s pokračujícím pácháním.
- Mají někoho, kdo je podporuje, včetně toho, že je podporuje v tom, aby přestali páchat trestnou činnost. Mají někoho, kdo jim dokáže poskytnout i praktickou pomoc. (Účastníci výzkumu si například bezprostředně po propuštění museli vzít půjčku od rodičů, nebo využili možnost s rodiči po propuštění bydlet.

Pokračující pachatelé:

- Nevyjadřovali do budoucna jiná přání než mít co nejvíce peněz.
- Ani ve vězení se nedistancovali od možnosti pokračovat v páchání trestné činnosti. Jeden účastník například řekl: „*Na kriminálním životě jsou dobré věci a špatné věci. Právě teď to je můj život. Abych byl upřímný, je to jediná věc, kterou jsem schopný dělat. Nikdy jsem nic jiného nedělal. Umím si představit, že bych dělal nějakou legální práci. Ale ve skutečnosti budu zase prodávat drogy.*“
- Po propuštění skutečně pokračovali v páchání. Svoje jednání racionalizovali tak, že tím nikomu žádnou velkou škodu nečiní.
- Dál porušovali nejrůznější pravidla, což mělo i praktické dopady (např. kvůli tomu přišli o chráněné bydlení).
- Obviňovali systém a ostatní.
- Neuměli si představit, že by desistence nějak posílila jejich self, nebo je učinila lepším, hodnotnějším člověkem.
- Tvrdili, že pro ně není jiná cesta než pokračování v páchání zločinu.

Pachatelé, kteří ve vězení vyjadřovali ambivalenci:

- Ve vězení vyjadřovali překážky na cestě k desistanci zahrnující finanční problémy a dluhy, nebo skutečnost, že mají delikventní kamarády.
- Někteří se po propuštění podařilo dalšího dalšímu páchání vyhnout. Většina z této skupiny se však při objevení prvních problémů a neúspěchů vrátila k páchání trestné činnosti.

46 % účastníků toho výzkumu předpokládalo, že se zdrží páčání další trestné činnosti. 33 % účastníků již ve vězení předpokládalo, že bude v páčání trestné činnosti pokračovat. Nakonec došlo v průběhu výzkumu k tomu, že 46 % účastníků bylo opětovně uvězněno, 79 % účastníků po propuštění skutečně dopadlo tak, jak ve vězení předpokládali.

6. 2. 4 Výzkum Brunton-Smitha a McCarthyho

Brunton-Smith a McCarthy (2017) zjišťovali, jestli má na desistanci vliv to, zda má pachatel v době uvěznění **podporu rodiny**. V průběhu uvěznění obvykle dochází ke zhoršení vztahu s partnerkou či manželkou, případně dětmi. Může však dojít ke zlepšení vztahů s rodiči. Osamělost a stres z uvěznění může u pachatele zvyšovat potřebu ochrany a bezpečí a aktivovat systém citové vazby. Autoři zjistili, že návštěvy manželek či partnerek nemají na míru recidivy žádný vliv. Návštěvy rodičů snižují výskyt recidivy tehdy, pokud se v průběhu uvěznění zlepšil pachatelův vztah s rodiči. Pokud pachatelův vztah k rodičům zůstává po celou dobu uvěznění na stejné úrovni, nelze najít ani souvislost mezi četností návštěv rodičů a pozdější mírou recidivy. Autoři se domnívají, že se nepodařilo potvrdit vliv návštěv manželek či partnerek z toho důvodu, že svoji roli může hrát napětí v manželském či partnerském vztahu. Osobně se domnívám, že je možné i další vysvětlení. Totiž že řada vězňů je ve vztahu s partnerkami, které mají samy antisociální sklony nebo jsou uživatelkami drog, a proto není důvod, proč by měl jejich kontakt s pachatelem příznivý vliv na pravděpodobnost jeho recidivy.

6. 2. 5 Výzkum Baxe a Hana

Bax a Han (2018) zjistili mezi pachateli, kteří po propuštění s páčáním trestné činnosti přestali a pokračujícími pachateli **rozdíl v jejich sociálních sítích**. Bývalí pachatelé se **zbavili bývalých delikventních přátel a dokázali si najít nové přátele mezi kolegy v práci**. Pokračující pachatelé měli nadále mezi přáteli jiné delikventní osoby.

6. 2. 6 Výzkum Amemiya, Kieta a Monahana

Amemiya, Kieta a Monahan (2017) zkoumali **rozdíly mezi adolescentními pachateli, kteří mají, a kteří nemají zájem o změnu** u 93 adolescentů z amerického státu Pensylvánie docházejících na probaci. Ze $\frac{3}{4}$ se jednalo o příslušníky černošského etnika. Většina účastníků pocházela z rodin s nízkými příjmy. Výzkumníci se účastníků výzkumu ptali:

1. „Nastala ve tvém životě někdy situace, kdy jsi se rozhodnul svoje dosavadní chování změnit, konkrétně změnit chování, kvůli kterému máš problémy s policií?“
2. „Jakým způsobem se ti daří vyhýbat se problémům se zákonem?“
3. „Co je pro tebe nejtěžší na tom, aby ses vyhnul problémům?“
4. „Když bys mohl nějak pomoci někomu, kdo je mladší, aby se nedostal do problémů, jak bys mu, nebo jí pomohl?“

Autoři na základě rozhovorů vytvořili **čtyři kategorie možného postoje adolescentního pachatele k (možné) desistanci:**

- A. **Psychologická reorientace.** Do této kategorie spadalo 44 % účastníků jejich výzkumu. Tito účastníci sdělují větší sebepoznání a pocit posílení z vnitřního či vnějšího zdroje, přání jednat „správně“ či přání změnit svoje chování „žádoucím“ způsobem, spolu s přáním začlenit se do (většinové) společnosti a uspět v ní. Mají za cíl být v životě úspěšní. Chtějí být lepším pro někoho, kdo je pro ně důležitý a blízký. Vyjadřují, že zjistili, že je pro ně rodina důležitější než skupina delikventních vrstevníků. Ani náznakem nevyjadřují zájem či domněnku, že by pokračovali v trestné činnosti. Tuto pozici bych vlastními slovy popsal tak, že se vnitřně ztotožnili s probíhající změnou a uvědomují si nevýhody kriminálního životního stylu i výhody desistance. Domnívám se, že tato pozice by v teorii stádií změny odpovídala stádiu přípravy anebo stádiu akce.
- B. **Reakce na následky.** Adolescentní pachatel hovoří o tom, že chce svoje chování změnit z toho důvodu, aby se vyhnul negativním následkům s ním spojeným. Vyjadřuje se o tom, jak pro něj bylo nepříjemné umístění do ústavního zařízení a jak jej nyní otravuje docházet na probaci. Jeho výpověď postrádá zmínky o tom, že by u něj proběhla jakákoliv vnitřní změna (jakákoliv změna jeho postojů, vztahů, sebepojetí). Podle mého názoru je tato pozice spojená s uvědomováním si nevýhod kriminálního životního stylu, aniž by si pachatel uměl představit výhody změny. Uvažuje o změně pouze pod hrozbou potrestání (nebo ztráty blízkého vztahu), a když se mu po propuštění tato hrozba subjektivně vzdálí, jeho ochota změnit svůj životní styl mizí. Podle teorie stádií změny by mohla odpovídat stádiu kontemplanace.
- C. **Persistence.** Adolescentní pachatel sděluje, že hodlá v páchání trestné činnosti pokračovat. Například proto, že si kriminální životní styl užívá, nebo tvrdí, že nemá jinou možnost. Domnívám se, že si takový člověk neuvědomuje ani výhody změny, ani nevýhody současného stavu, nebo u něj výhody kriminálního životního stylu výrazně převažují nad nevýhodami, což odpovídá stádiu prekontemplanace.
- D. **Ve špatný čas na špatném místě.** Adolescentní pachatel (nepravdivě) sděluje, že žádné problémy se zákonem nemá, vše bylo jen dílem náhody, mohou za to jeho kamarádi apod. Pro tuto pozici platí totéž, co pro perzistenci.

Autoři na základě rozhovorů popsali i strategie, jaké účastníci výzkumu používali, aby se vyhnuli problémům se zákonem:

- Vyhledávání a péče o blízké podpůrné vztahy. Kontakt s osobami, které podporují desistenci.

- Rozvoj vztahů s vhodnějšími vrstevníky.
- Orientace na dlouhodobé cíle, práce na dlouhodobých cílech. (Nalezení brigády, zlepšení se ve škole apod.)
- Vhodné využití času. Prací, sportem či jinými vhodnými zájmovými aktivitami.
- Nalezení úkrytu. Dospívající, který využívá tuto strategii, se úmyslně vzdává místům, kde by hrozilo, že se připlete do problému. Může se jednat o pohyb mimo určité ulice, stejně jako se může jednat o to, že se více zdržuje doma.

Popis těchto kategorií se mi zamlouvá, neboť se podle mého názoru dá spojit s teorií stádií změny a odpovídá tomu, jak se o možnostech změny vyjadřují i dospělí pachatelé v kontextu českého vězeňství. I popsané strategie podle mne platí i pro dospělé pachatele.

6. 2. 7 Výzkum Graffama, Shinkfielda, Lavelleho a McPhersona

Výzkum Graffama, Shinkfielda, Lavelleho, a McPhersona (2004) popisuje nejrůznější překážky v procesu desistance, jako jsou problémy související se závislostí, nízkou motivací, nedostatečnými sociálními kompetencemi na straně pachatelů, omezenými možnostmi dostupného bydlení, finanční problémy spojené s dluhy, komplikované vztahy s rodinou nebo osamělost, izolace a pocity nudy. K výzvám souvisejícím s procesem změny patří smíření se s rodinou, udržení střízlivosti, nalezení podpůrné sítě vztahů, ukončení vztahů s rizikovými osobami a nalezení stabilního zaměstnání. Zajímavé je zjištění, podle něhož bývalí pachatelé, kterým se podařilo dosáhnout změny, vypovídali, že **klíčovým prvkem jejich úspěchu byla připravenost ke změně**, která jim umožnila využít existující možnosti. Toto zjištění koresponduje s motivačním přístupem.

EMPIRICKÁ ČÁST

7 Cíl výzkumu a formulace otázek

V teoretické části jsem popsal faktory vedoucí k rozvoji kriminálního jednání i faktory vedoucí k desistanci a také jsem popsal, jaké otázky zůstávají nezodpovězené.

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, díky čemu někteří lidé dokáží přestat páchat trestnou činnost a k čemu u nich během tohoto procesu dochází, též co tento proces zahrnuje a jak probíhá. Designem výzkumu je mnohonásobná případová studie. Případová studie může mít i ilustrativní funkci (Chrastina, 2019). K dalšímu cíli tohoto výzkumu tedy patří vykreslit proces desistance pachatelům trestné činnosti, kteří začínají uvažovat o změně. Příběhy zahrnující osobní zkušenost, které implikují, že změna je možná a žádoucí, jsou mocným přesvědčovacím a terapeutickým prostředkem (Patterson et al. 2012, Erickson & Zeig, 2010). Na principu předávání takových příběhů fungují i skupiny Anonymních alkoholiků. Možná, že když by váhající pachatelé mohli poznat zkušenost lidí, kteří úspěšně procesem změny prošli, pomohlo by jim to se pro změnu rozhodnout. Mohli by se například dozvědět to, co sdělil Marek:

„Vždycky jsem se bál, že... Nesnažil jsem se vždycky z toho důvodu, že jsem si říkal, že tohle přijde vždycky za dlouho. A teď najednou jsem zjistil že to je vlastně... Když se člověk změní, tak že opravdu přijdou i ty dobré věci. Taková ta odměna vysloveně. To jsem si dřív neuvědomoval.“

Zpracované příběhy konkrétních lidí, kterým se podařilo přestat páchat trestnou činnost, již nyní nabízím vězňeným osobám. Výsledky tohoto výzkumu budu využívat při své práci a nabídnu je také kolegům z řad vězeňských psychologů.

Primární výzkumná otázka zní: Jak u bývalého pachatele probíhá proces desistance?

Sekundárními výzkumnými otázkami jsou:

- A) Co vede bývalého pachatele k rozhodnutí přestat páchat trestnou činnost? Jaké pozitivní (příležitosti) a negativní (hrozby) podněty mají vliv na to, že začne uvažovat o ukončení páchání trestné činnosti?
- B) Proč u bývalého pachatele nedošlo ke změně dříve?
- C) Jaké myšlenky bývalého pachatele poukazují na to, že u něj došlo k oslabení psychických obran, které mu dříve umožňovaly ignorovat negativní následky jeho kriminálního jednání?
- D) Jaké možnosti a příležitosti bývalí pachatelé při své cestě k ukončení páchání trestné činnosti využívají?
- E) Jakým problémům bývalí pachatelé čelí a jak je překonávají?

- F) K jakým změnám postojů a přesvědčení u bývalého pachatele v průběhu desistance dochází?
- G) Jak se v průběhu procesu desistance mění pohled bývalého pachatele na sebe a na druhé lidi?
- H) Co přispívá k tomu, že se bývalému pachateli dosaženou změnu daří udržet?
- I) Jak jsou bývalí pachatelé spokojeni s dosaženou změnou? Jaké problémy a jaká rizika u bývalých pachatelů mohou přetrvávat?

8 Výzkumný design a metoda výběru výzkumného souboru

Vzhledem k položeným výzkumným otázkám, potřebě získání bohatých a podrobných dat, a nízkému počtu a obtížné dosažitelnosti cílové skupiny, jsem zvolil kvalitativní výzkumný design. Konkrétně design mnohonásobné případové studie.

Případová studie je vhodným designem pro studium určitého komplexního a zároveň vzácného jevu, jeho typického případu a detailní analýzy za situace, kdy máme jen malou možnost kontroly nad zkoumanými procesy a událostmi (Miovský, 2006). Případová studie je vhodná při studiu obtížně dostupných jevů. Umožňuje podat hloubkový obraz problému v jeho přirozeném kontextu – porozumět složitosti případu, jeho vnitřní dynamice a vývoji v průběhu interakce s prostředím. Použití případové studie je též vhodné, jestliže výzkum zahrnuje velké množství faktorů, aniž by bylo předem zřejmé, které z těchto faktorů jsou důležité a významné. Případová studie je zároveň flexibilní výzkumnou metodou. Studium většího počtu případů umožňuje vytvářet teorii, nebo uvažovat o revizi již existujících teorií (Chrastina, 2019).

Klíčovým prvkem případové studie je vymezení či ohraničení případu. Případem může být i určitá událost či určitý proces (Chrastina, 2019). V rámci tohoto výzkumu je případem proces ukončení páčání trestné činnosti u mužů:

1. kteří se dopustili trestné činnosti, v důsledku čehož byli nejméně jednou ve výkonu vazby nebo výkonu trestu,
2. kteří se v době aktivního páčání trestné činnosti pohybovali mezi uživateli drog a/nebo jinými pachateli trestné činnosti, sami sebe považovali za „kriminálníky“, „darebáky“, „grázly“, a nikoliv za normální osoby,
3. mají nižší věk než 45 let,
4. z výzkumu jsem vyřadil všechny osoby u nichž do března 2023 došlo k jejich opětovnému uvěznění.

U všech zbylých účastníků výzkumu platí, že dokázali žít nejméně tři roky na svobodě, aniž by došlo k jejich opětovnému uvěznění. Z výzkumu jsem vyřadil jednoho účastníka, který sice byl ve výkonu trestu kvůli zpronevěře a který byl určité životní období závislý na alkoholu, avšak do věznice se dostal ve vysokém věku, celý předchozí život pracoval, měl normální osobnostní strukturu a běžné interpersonální vztahy a postrádal vazby na jiné kriminálně jednající osoby, takže jej nebylo možné považovat za

„kriminálního“. Ve výzkumu jsem naopak ponechal Dana a Kamila, byť připouštím, že jejich ponechání je diskutabilní, neboť přísně vzato jejich hlavním problémem nebyla antisociální struktura osobnosti, ale „pouhá“ závislost na drogách. Na druhou stranu tito účastníci měli poměrně rizikové kontakty s jinými uživateli i pachateli trestné činnosti a ani u jednoho z nich nebylo vůbec jisté, že se do věznice vracet už nebude, takže úspěšnost procesu desistance u nich nebyla samozřejmá.

Populace bývalých pachatelů trestné činnosti není příliš početná a je poměrně obtížně dostupná. Ačkoliv bych správně měl do výzkumu vybírat takové osoby, aby se mi podařilo dosáhnout co největší teoretické saturace (Chrastina, 2019), ve skutečnosti jsem byl rád za každého získaného účastníka výzkumu, který splňoval výše uvedená kritéria a byl ochotný účastnit se výzkumu.

Původně jsem do výzkumu chtěl zahrnout pouze účastníky, se kterými jsem realizoval rozhovor až po jejich propuštění, v době, kdy se nacházeli na svobodě. Vzhledem k jejich nízkému počtu jsem se rozhodl do výzkumu přibrat i účastníky, se nimiž jsem rozhovor realizoval v době jejich výkonu vazby nebo krátce po nástupu či dodání do výkonu trestu. Tyto výzkumné podsoubory byly tedy získány odlišně. Pro všechny účastníky však platí stejná kritéria výběru.

Podsoubor účastníků, s nimiž jsem rozhovor realizoval v době jejich uvěznění, byl vybrán nepravděpodobnostní metodou záměrného výběru. Kritériem výběru bylo, že účastník věrohodně vypovídal o probíhající změně postoje k jeho kriminálnímu životnímu stylu a vyjadřoval záměr přestat páchat trestnou činnost, a zároveň jsem i já u něj pozoroval změny v interpersonálním chování ve smyslu větší ochoty ke spolupráci a větší přátelskosti. S některými účastníky jsem rozhovor realizoval v době jejich výkonu vazby. Následně byli z vazby propuštěni, ale později museli vykonat výkon trestu. Pokud však nespáchali novou trestnou činnost, nebyl to důvod pro jejich vyřazení z výzkumu. Tříleté kritérium pobytu na svobodě jsem však vždy počítal od jejich posledního pobytu ve věznici, bez ohledu na to, před jakou dobou byla trestná činnost spáchána.

Vzhledem k obtížnosti získání podsouboru bývalých pachatelů nacházejících se na svobodě jsem využíval prakticky všechny možnosti a příležitosti, jaké se mi naskýtaly, což naštěstí kvalitativní přístup umožňuje (Miovský, 2006). Konkrétně jsem využil:

1. Metodu výběru přes instituci. Oslovil jsem pracovníka pobočky Probační a mediační služby v Českých Budějovicích. Ten mi zprostředkoval kontakt na tři bývalé vězně. Se všemi jsem realizoval interview. Jednoho z nich jsem ale nakonec z výzkumu vyřadil.

2. Metodu sněhové koule. Někteří lidé, kteří ve vězení uvažovali o změně, mi dali kontakt na někoho, koho znají a kdo již dokázal s pácháním trestné činnosti přestat a nachází se na svobodě. Ačkoliv jsem tak získal kontakt na několik osob, realizovat výzkumné interview se mi podařilo pouze s jednou takto získanou osobou.
3. Metodou samovýběru. Ačkoliv to pro mě bylo z různých důvodů poměrně riskantní, některým vězňům, u kterých jsem ve vězení pozoroval změnu a u kterých existovala naděje na úspěch, jsem na sebe nabídl kontakt, s tím, aby se mi ozvali, pokud se jim změna skutečně podaří a dokáží abstinovat od drog a přestat páchat trestnou činnost. Touto metodou se mi podařilo získat tři účastníky výzkumu, z nichž však nakonec musel být jeden vyřazen.

Účastníky výzkumu jsem se pokoušel získat i dalšími metodami, především příležitostným výběrem, kdy jsem účast na výzkumu nabídl některému z „fungujících“ bývalých pachatelů, které jsem náhodně potkal na svobodě. Dále se mi ozvali nebo jsem přes sociální sítě navázal kontakt s dalšími dvěma bývalými pachateli, kterým se podařilo po propuštění uspět. Ovšem jeden z nich se přestěhoval do zahraničí. Druhý je na dlouhých pracovních pobytech v zahraničí, takže ani s jedním z nich se mi dosud nepodařilo výzkumný rozhovor realizovat.

9 Metoda sběru dat a průběh výzkumu

Pro případovou studii je charakteristické, že kombinuje různé zdroje dat (Chrastina, 2019).

1. Hlavní metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor, který mi umožnil zachovat určitou strukturu otázek, které jsou pro výzkum nezbytné, a zároveň flexibilně reagovat na to, co se v průběhu rozhovoru objevuje a doptávat se. V průběhu výzkumu se některé moje otázky upřesňovaly a některé otázky jsem doplňoval. Interview, jaké jsem s účastníky výzkumu realizoval, tedy bylo v průběhu dalších rozhovorů stále podrobnější. Finální podobu otázek pro polostrukturované interview uvádím v příloze č. 9.
2. K dalším zdrojům dat, které jsem využil při narativním popisu případové studie, byla anamnestická data získaná při standardizovaném vstupním pohovoru mezi vězněnou osobou a vězeňským psychologem (zahrnující i informace o předchozí historii užívání návykových látek, trestné činnosti a historii vazeb a trestů). Tato data jsem vždy před realizací výzkumného interview s účastníkem výzkumu probral a ověřil si, zda odpovídají skutečnosti.
3. Posledním zdrojem dat byla ověřující informace z interního vězeňského informačního systému o tom, zda nikomu z účastníků výzkumu nebyl uložen další výkon trestu, zda nikdo z účastníků výzkumu nebyl po realizaci výzkumného interview opětovně uvězněn. Z vězeňského informačního systému jsem čerpal pouze informaci o tom, zda účastník výzkumu již nebyl uvězněn. Žádnou jinou informaci jsem z tohoto systému nečerpal. Objektivní ověření, že u účastníků výzkumu již nedošlo k dalšímu uvěznění, bylo zcela nezbytné pro zajištění validity výzkumu. Bez vyřazení účastníků, u kterých došlo k recidivě, by někdo mohl na příběhy účastníků výzkumu pohlížet jako na pouhé „pohádky“.

V případě prvního podsouboru jsem rozhovory s účastníky realizoval v letech 2018 až 2019. Rozhovor probíhal v mojí kanceláři, bez přítomnosti dalších osob. V prostředí věznice jsem rozhovor nemohl nahrávat. V průběhu rozhovoru jsem si dělal podrobné poznámky a ihned po jeho skončení jsem rozhovor spolu se všemi významnými údaji zpracoval do podoby kazuistiky (viz příloha č. 10-15).

V případě druhého podsouboru s účastníky nacházejícími se již na svobodě (uvedeny v příloze č. 16-20) byly rozhovory realizovány v letech 2020 až 2022. Poslední rozhovor

sem realizoval v září 2022, ovšem u této osoby došlo k recidivě a byl z výzkumu vyřazen. Jeden rozhovor proběhl bez přítomnosti dalších osob v samostatné kanceláři na pobočce Probační a mediační služby v Českých Budějovicích. Jeden rozhovor proběhl bez přítomnosti dalších osob v kanceláři na pracovišti účastníka výzkumu v Táboře. Ostatní rozhovory proběhly na různých venkovních místech (obvykle v parku) v Českých Budějovicích. Všechny rozhovory s účastníky nacházejícími se na svobodě byly po udělení jejich souhlasu nahrávány. U všech účastníků byl získán ústní informovaný souhlas s účastí ve výzkumu. Jména účastníků jsem pozměnil a vynechal jsem informace, na základě nichž by bylo možné účastníky výzkumu identifikovat.

10 Popis výzkumného souboru

V případě prvního podsouboru (A) byli účastníky výzkumu toho času čtyři obvinění a dva odsouzení ve Vazební věznici České Budějovice, splňující kritéria záměrného výběru (viz tabulka 2). Všichni z těchto účastníků byli pravidelnými uživateli pervitinu. V případě druhého podsouboru (B) bylo účastníkem výzkumu pět bývalých pachatelů, kteří v minulosti byli ve Vazební věznici České Budějovice ve výkonu vazby, výkonu trestu nebo zde nastupovali do výkonu trestu, který následně vykonávali v jiné věznici (viz tabulka 3). Někteří účastníci se v minulosti ve vězení nacházeli opakovaně. V tomto podsouboru byl jeden účastník (Vojta), který nebyl pravidelným uživatelem pervitinu.

Tabulka 2: Popis prvního podsouboru účastníků (A). Účastníci, se kterými byl rozhovor realizován v době jejich uvěznění

<i>Přezdívka</i>	<i>Věk v době realizace rozhovoru</i>	<i>Počet vazeb a trestů</i>	<i>Charakteristika trestné činnosti</i>	<i>Metoda výběru</i>	<i>Klíčový podnět pro změnu</i>	<i>Délka pobytu na svobodě roku 2023</i>
Dan	26	1 VV, 1 VT	Výroba a distribuce drog	Záměrný výběr	Navázání vztahu s hodnou partnerkou, zájem pracovat	3
Dominik	27	0 VV, 2 VT	Poškození cizí věci, krádeže	Záměrný výběr	Navázání vztahu s vhodnou partnerkou	4
Štefan	16	1 VV, 1 VT	Loupež, krádeže	Záměrný výběr	Zlepšení vztahu s rodičem	3
Kamil	22	1 VV, 2 VT	Krádeže, porušování domovní svobody, vyhrožování	Záměrný výběr	Zlepšení vztahu se rodinou a bývalou partnerkou	3
Jirka	18	1 VV, 1 VT	Výroba a distribuce drog, loupež, krádež	Záměrný výběr	Nevracet se do věznice a mít se lépe. Něco v životě mít	4
Tomáš	22	1 VV, 1 VT	Krádeže, poškození cizí věci	Záměrný výběr	Zlepšení vztahu s rodičem apřání být spokojenější sám se sebou	3

Tabulka 3: Popis druhého podsouboru účastníků (B). Účastníci, se kterými byl rozhovor realizován po propuštění z věznice

Přezdívká	Věk v době realizace rozhovoru	Počet vazeb a trestů	Charakteristika trestné činnosti	Metoda výběru	Klíčový podnět pro změnu	Délka pobytu na svobodě roku 2023
Roman	42	VV 2, VT 4	Výroba a distribuce drog	Sněhová koule	Únava z opakovaných pobytů ve vězení a možnost stále ještě uspět	10
Martin	35	1 VV, 2 VT	Krádeže, výtržnictví	Samovýběr	Pocit dna ve výkonu vazby. Přání udržet vztah s manželkou. Přání mít zázemí	5
Vojta	24	0 VV, 1 VT	Krádeže	Spolupráce s institucí	Zatčení, ostuda, přání nedělat problémy rodině a přání mít se v budoucnu dobře	5
Robin	19	1 VV, 0 VT	Loupež, ublížení na zdraví	Spolupráce s institucí	Pocit dna ve výkonu vazby a podpora matky během výkonu vazby	3
Marek	26	3 VV, 4 VT	Výroba a distribuce drog, krádeže	Samovýběr	Vyčerpání ze vztahů se závislými, únava z opakovaných pobytů ve vězení, přání mít normální partnerský život.	4

11 Analýza dat a výsledky případové studie

Příběhy lidí, kterým se podařilo ukončit páchání trestné činnosti, jsem nejprve zdokumentoval narativním způsobem (viz příloha č. 10-20). Pro následnou analýzu dat jsem zvolil metodu zakotvené teorie.

Metoda zakotvené teorie spočívá v tom, že výzkumník na základě své teoretické citlivosti (která se v průběhu výzkumu postupně zvyšuje) a zároveň otevřeně a bez předpojatostí, v datech rozpozná, co je významné. Odhalí významné pojmy a vztahy mezi nimi. Praktickou cestou k tomuto cíli je kódování, které umožňuje údaje konceptualizovat, kategorizovat, seskupovat a porovnávat. Kódování je také tím, co teorii zakotvuje v datech – co data a teorii propojuje. Prvním krokem analýzy je otevřené kódování, během něhož se výzkumník ptá: *Co tento údaj reprezentuje? A snaží se podobným jevům přiřadit stejná jména (kódy).* V případě potřeby jsou vytvářeny i subkategorie. Druhým krokem je axiální kódování, které se snaží porozumět podmínkám a okolnostem, za kterých určitý jev nastává. Hledá tedy souvislosti mezi kategoriemi a subkategoriemi. Během axiálního kódování si výzkumník pokládá otázky: *Co je příčina a co je následek? V jakém vztahu je jedna kategorie vůči druhé?* Posledním krokem kódování je selektivní kódování, jehož podstatou je nalezení centrální kategorie, kolem které lze na základě zjištěných vztahů ostatní kódy seskupit. Selektivní kódování by mělo odhalit základní vztahy či opakující se vzorec nalezený v datech (Corbinová & Strauss, 1999).

Nejprve jsem začal analyzovat rozhovory s účastníky prvního podsouboru, tedy rozhovory realizované v době jejich uvěznění, přičemž jsem předpokládal, že v těchto rozhovorech bude možné zjistit především informace o počátečním stádiu desistance. Struktura kódů vzniklá při analýze údajů od prvního podsouboru se ukázala jako použitelná i při analýze druhého podsouboru účastníků výzkumu, se kterými byly rozhovory realizovány na svobodě. Stačilo ji pouze doplnit, neboť zkušenosti těchto účastníků výzkumu s desistancí jsou samozřejmě bohatší a zahrnují i pozdější fáze desistance.

Pro metodu zakotvené teorie je typické, že výzkumník nechá ze zkoumané oblasti vynořit to, co je významné (Corbinová & Strauss, 1999). V mém výzkumu se jako centrální kategorie vynořilo „Přehodnocení toho, co se vyplatí“. Objevené kategorie lze uspořádat do struktury, která představuje **model desistance**, jaký jsem během svého výzkumu zjistil. Viz obrázek 1.

Obrázek 1: Model desistance vycházející ze struktury objevených kategorií

Kódování mi umožnilo přibližně zachytit četnost objevených kategorií. Někteří účastníci určité věci vyjadřovali zcela explicitně, zatímco u jiných určitá kategorie též mohla hrát roli, avšak explicitně ji nezmínili.

V podsouboru (A) byla u všech účastníků identifikována kategorie „Přehodnocení toho, co se mi vyplatí“, všichni také jmenovali nějaký typ negativní i pozitivní motivace pro změnu. Žádná subkategorie se nevyskytovala u všech účastníků. Velmi častý výskyt měla subkategorie „Někoho v životě mám, a proto nemůžu dělat hlouposti“. Častý výskyt měly subkategorie „Zklamání z bývalých kamarádů,“ „Přání mít se líp. Vybudovat si zázemí. Něco v životě mít,“ „Pocity viny – uvědomuje si poškození a újmu, kterou způsobil ostatním,“ „Když se budu chovat normálně, tak mě budou brát i normální lidi,“ a kategorie „Uvědomil jsem si, že nejsem kriminálník. Že jsem normální.“

V podsouboru (B) byla též u všech účastníků identifikována kategorie „Přehodnocení toho, co se mi vyplatí“ a každý z účastníků samozřejmě také jmenoval nejrůznější negativní i pozitivní důvody pro změnu. V podsouboru (B) všichni účastníci jmenovali subkategorii „Přerušování rizikových kontaktů,“ což svědčí o tom, jak je to pro úspěšné ukončení páchaní trestné činnosti důležité. Všichni účastníci tohoto podsouboru si také po propuštění našli práci. Velmi často se vyskytly subkategorie „Přání nevracet se do věznice / Únava z opakovaných pobytů ve věznici / Spoluvězni přestali bavit,“ „Nemít kvůli trestné činnosti hádky v rodině / Nedělat rodině problémy / Již nezklamati,“ „Přání mít normální partnerku / Udržet vztah / seznámení se s novou partnerkou,“ „Změna postoje k drogám“ a „Pocit

životní spokojenosti a větší spokojenost se sebou samotným.“ I tyto subkategorie, které jmenovali téměř všichni účastníci z podsouboru (B), lze pro desistanci považovat za klíčové. Často se vyskytly kategorie jako „Přání mít se v budoucnosti dobře. Vybudovat si zázemí. Něco v životě mít. Něco dokázat,“ „Přání být dobrým otcem,“ „Připouštění odpovědnosti za vlastní jednání,“ „Sebekritičnost / pocity viny,“ „Pocit dna po dodání do výkonu vazby (v kombinaci s vědomím alternativ),“ „Páchat trestnou činnost není nutné. Jde to i jinak,“ „Změna postoje k trestné činnosti,“ „Uvědomil jsem si, že nejsem kriminálník. Že jsem normální,“ „Využití podpory rodiny,“ „Řešení každodenních problémů,“ „Časem se díky bezproblémovému chování podařilo důvěru obnovit a příbuzní mu věří,“ „Seznámení s vhodnou partnerkou (až po proběhlé změně),“ „Nechci přijít o to, co jsem dosáhnul,“ „Větší trpělivost. Víc myslí do budoucna,“ „Větší zodpovědnost,“ „Denní rutina, řád, cíle, smysluplná činnost,“ „Větší skromnost“ a „Nový způsob trávení volného času, nové koníčky.“

Nyní podrobněji představím zjištěné subkategorie a uvedu k nim příklady ilustrativních citací výroků, na základě kterých tyto subkategorie vznikly. Některé subkategorie byly čerpány pouze z dat od podsouboru „B“.

V tabulce 4 uvádím subkategorie týkající se příčin zabraňujících dřívější změně.

Tabulka 4: Příčiny zabraňující dřívější změně

Ignorování negativních stránek kriminálního životního stylu	„[Dříve] si to nepřipouštíte, že vám to takhle rychle protejká mezi prstama, ten život.“ Roman (B)
Pocit beztrestnosti	„Byl jsem si jistej, že se do věznice nedostanu.“ Martin (B) „Bude to v pohodě, nikdy na to ti policajti nepřijdou.“ Vojta (B) „Já jsem si dřív vůbec neuměl představit, že za to mě můžou zavřít.“ Robin (B)
Prahnutí po penězích a přání žít si na vysoké noze	„Byla to vidina těch peněz. Chtěl jsem víc. [...] Dá se říct, že jsem si v té době žil na vysoký noze.“ Vojta (B)
Vyčleněnost z prosociálních vazeb a lhostejnost ve vztahu k budoucnosti	„Tenkrát mi to prostě bylo u prdele. Když jsem něco viděl, tak jsem to prostě vzal. [...] Neměl jsem dítě, žádněj závazek, šel jsem se bavit – napít, zhulit.“ Martin (B) „Tenkrát mi to ještě jakž takž bylo jedno. Neřešil jsem to [co bude] tolik. [...] Propustili mě. A hned ten den jsem šel za těma známejma [feťáky]. Že jo... Se ukázat. A pak už mi to bylo úplně jedno. [...] Že jsem neměl žádnou vizi.“ Marek (B)
Výkon trestu sám o sobě nepůsobí averzivně	„Možná na začátku chvílku, ten prvotní šok, [...] když člověka zavřou. Ale jinak potom, už [...] to bylo takový lážo plážo. [...] [Ve věznici] jsem se mohl bavit s těmahle jakoby špatnýma lidma. [...] Spoustu

	<p>těch lidí jsem znal. Takže mi to bylo v celku jedno, že jsem vlastně byl spokojenej v tom, že s těma lidma se můžu stýkat [...] Jako s kámošema. [...] Takže vlastně žádněj stres, jestli se něco stane, nestane. [...] A ve finále jsem si říkal, že to není tak hrozný. Že [...] si můžu dovolit riskovat venku potom, že prostě přinejhorším [...] to bude [ve věznici] pohodička.“ Marek (B)</p>
<p>Selhání vede k demoralizaci a pokračujícímu selhávání</p>	<p>[Po druhém trestu] „Od prvního dne jsem jel furt... Jako nějaký krádeže todle. [...] Už jsem věděl, že pudu. Jó, že jsem to automaticky hodil za hlavu. Řek' jsem si, že z toho se stejně prostě nevyhrabu.“ Marek (B)</p>
<p>Spokojenost s kriminálním životním stylem a skutečnost, že páchaní trestné činnosti může zvýšit postavení v kriminální subkultuře a dodat sebevědomí.</p>	<p>„Prostě mě zajímalo jen co nejvíc drog, co nejvíc peněz. Co nejvíc automaty. [...] Nic jsem nemusel. Někde jsme se flákali. Sháněli peníze. Prodávali. Nebo něco. Jako tím jsem se vždycky odreagoval. A to se mi jako v tu chvíli líbilo. [...] Když jsme třeba vařili. [...] Mohli jsme bejt támhle někde u nějaký holky na baráku [...] a nemusel jsem nic řešit. Věděl jsem, že mám přísun drog zadarmo. [...] [Když jsem byl ostatním uživatelům drog užitečný v tom, že jsem sehnal drogy,] cítil jsem se tak trochu... jak mě táta [dříve] shazoval, tak vlastně teď jsem se cítil vlastně jakoby na vrcholu.“ Marek (B)</p>

Předmětem zájmu tohoto výzkumu je desistance, nikoliv příčiny recidivy. Přesto podle mého názoru výše uvedené subkategorie a výroky účastníků výzkumu hezky pokrývají nejrůznější možné příčiny toho, proč může člověk do určité doby v páchaní trestné činnosti pokračovat.

V tabulce 5 uvádím zjištěné negativní motivy a podněty pro změnu.

Tabulka 5: Negativní motivy a podněty pro změnu (hrozby)

<p>Zklamání z bývalých kamarádů</p>	<p>„Snažil jsem se kupovat si kamarády. A jak se mi odvděčili... Kamarádi, narkomani, co nedělaj' nic jinýho, než že jsou ve výkonu trestu.“ Tomáš (A)</p>
<p>Přání nevracet se do věznice a únava z opakovaných pobytů ve věznici</p>	<p>„Nechtěl jsem už mít život bez svobody.“ Robin (B) „[Kvůli opakovaným pobytům ve VTOS] opět začínám od nuly [...] a je to prostě furt dokola. To už se mi nechtělo. [...] Už prostě nechcete takovejhle život.“ Roman (B) „Protože mě tam začali vadit ty lidi. [...] Přestali mě bavit už pořád ty samý kecy dokola. [...] Už mě vytáčelo poslouchat ty lidi. [...] Už mi vadilo vlastně všechno. Tam ty rvačky, okrádání se [...] Tam je to hrozný a opravdu jsou tam hrozný ty lidi.“ Marek (B)</p>
<p>Neskončit špatně, jako jiní vězni</p>	<p>„Když jsem viděl ty lidi v tom kriminále, který tam jsou... ty kluci úplně bezzubí. Vylízány. Ted'kon jediný, co je zajímavý, jsou drogy. A prostě jak někoho</p>

	<i>okrást o něco. A to tam říkám jednomu klukovi a on říká: Já vylezu a hned se napálím [zřetuju] a udělám nějakou trafiku. Tak tam na něj koukám a říkám: Hele, nebylo by lepší, když vylezeš, jít někam do práce? Najdeš si nějakou buchtu. Založíš si s ní rodinu. A budeš v klidu. A on na to: Ty jsi debil... No, tak... Takže když jsem tam viděl tohleto, tak jsem si říkal, že takhle fakt dopadnout nechci.“ Vojta (B).</i>
Užívání drog přestalo přinášet příjemné pocity	<i>„Už jsem si na tom nějak neužíval, jako to bylo předchozí roky, kdy jsme se zřetovali, bavili nebo někam jeli, dělali nějaký krávovin. [...] Už prostě jsem se na tom neuměl bavit ani. Vlastně to bylo k ničemu.“ Marek (B)</i>
Nedělat problémy rodině	<i>„Rodiče si zaslouží klid, abych z nich furt netahal prachy.“ Martin (B)</i>
Mezi další negativní podněty či motivy patřil rozpad vztahu s uživatelkou drog, ztráta práce v důsledku užívání drog, přání mít v životě větší klid a přání neskončit úplně sám, bez jakéhokoliv zázemí, na ulici.	

Jak jsem uvedl výše, zklamání z bývalých delikventních kamarádů jako motiv pro desistanci vyjadřovali významně častěji účastníci z podsouboru (A). Přání nedělat problémy rodině bylo zdrojem negativní motivace v obou podsouborech. S většinou účastníků z podsouboru (A) jsem vedl rozhovor během jejich výkonu vazby, který na ně bezesporu působil, jako významný podnět pro změnu. Pro tři z pěti účastníků z podsouboru (B) byl také pobyt ve výkonu vazby jakýmsi zážitkem „dna“, který někteří účastníci během předchozích pobytů ve výkonu trestu nezažili. Výkon vazby, ve kterém jsou jiné podmínky (téměř celodenní pobyt na cele bez možnosti práce), tedy zřejmě působí víc averzivně než výkon trestu. Pobyt ve vězení také nepůsobí averzivně sám o sobě, ale jedině tehdy, když člověk nesouzní s ostatními spoluvězni, jako s nimi nesouzněl Vojta (B), a také tehdy, když venku někoho má, jak to vyjádřil Martin (B), kterému první výkon trestu tolik nevadil, ale druhý již ano, protože již měl venku rodinu: *„Když je člověk zamilovanej, má dítě, ví, jak to venku chodí.“*

V tabulce 6 uvádím zjištěné pozitivní motivy a podněty pro změnu.

Tabulka 6: Pozitivní motivy a podněty pro změnu (příležitosti)

Přání mít normální partnerku / udržet vztah / seznámení se s novou partnerkou	<i>„Chtěl jsem normální partnerskej život.“ Marek (B)</i>
Přání uspět. Mít se líp. Vybudovat si zázemí. Něco v životě mít.	<i>„Že něco dokážu, nebo že mám ještě šanci někam to dotáhnout.“ Robin (B) „Chci byt. Auto. Ženskou. Chci se mít líp.“ Jirka (A)</i>
Přání být spokojenější se sebou samotným	<i>„Vím, že nedokážu všechno. Ale mám určitý cíle, abych byl spokojenej sám se sebou.“ Tomáš (A)</i>

Zlepšení vztahu s rodiči (včetně toho, že rodina dá „druhou šanci“)	„Máma mi začala zas psát. [...] Pomáhala mi opět. Tak to mě taky jako by trochu... [nakoplo.] Že jsem si řek', že už to nebudu opakovat.“ Marek (B)
Přání být dobrým otcem	„Nechci, aby měl podobnej život jako já. Mít nějakýho otce-kriminálnika. Nebo takhle. Nebo otce, co se o něj nedokáže postarat. Takže chci, aby to dítě mělo lepší život než já.“ Robin (B)
Pozitivní zkušenost s legální prací	„Občas mě to chytlo v práci. Jsem si kolikrát říkal, že to na mně vidí, ten člověk nebo ten šéf. A dává mi furt šance.“ Marek (B)
Dalšími pozitivními podněty či motivací pro změnu bylo seznámení s vhodnou partnerkou, zájem zlepšit vztah s rodiči, přání znovu navázat vztah s dobrými kamarády a přání založit v budoucnu rodinu.	

Pro účastníky z podsouboru (A) je klíčové zlepšení vztahů s rodiči. U účastníků z podsouboru (B) představovalo významný motiv pro desistenci seznámení s vhodnou partnerkou, které však uvedu zvlášť v kategorii „přehodnocení toho, co se mi vyplatí“. U obou skupin se objevuje přání mít nějaké zázemí a mít se v budoucnu dobře.

V tabulce 7 uvádím zjištěné subkategorie související s oslabením obran a větší otevřeností ke změně.

Tabulka 7: Oslabení obran a otevřenost změně

Pocity viny. Uvědomuje si poškození a újmu, kterou způsobil ostatním	„Dělal jsem špatný věci. Okrádal ostatní. Oni to přitom nevěděli, ještě pro mě dělali dobře. Jeden chlap mě vzal stopem a já mu z auta ukradl peněženku.“ Jirka (A) „Když bych chodil do práce, neuškodím ani sobě, ani nikomu jinému. [...] Normální lidi teď musí na policajty. K soudům. Ty lidi z toho nemají radost. [...] Když bych měl možnost, každému bych se omluvil. Víím, že to není omluvitelný, co jsem provedl. Ale budu se snažit ty škody nahradit.“ Tomáš (A) „Než mě policie zadržela, dřív, za moje páčání, tak to bylo asi moje hrozný chování. Byl jsem fakt špatnej člověk.“ Robin (B)
Uvědomuje si přehnanost či falešnost dřívějšího pocitu nadřazenosti a „frajerství“	„Já nevím, co jsem si myslel. Že budu nějaký gangster. [...] Takovej drsňák nebo frajer. Nebo já nevím, co jsem si myslel v tý době.“ Robin (B) „Dřív jsem dělal před lidma frajera, že mám drogy, že dokážu krást, že jsem nepřemožitelný. Když na to koukám zpětně, nebylo na tom nic frajerskýho. Já jsem se před těma lidma viděl výjimečněj. Ale oni mě měli za blbce, co ze sebe jen toho frajera dělá. [...] Když jsem měl peníze, připadal jsem si jako král. Lidi, co chodí do práce, jsem vnímal namyšleně. Nic pro mě neznamenal. Přišli mi všichni stejný. Já jsem si připadal lepší, že beru drogy a chodím krást. Přišel jsem si, jako někdo. Ostatní jsem neuznával. Přitom jsem byl jen

	<i>nezodpovědnej feták a grázl. “ Tomáš (A)</i>
Uvědomuje si, že se bude muset změnit on sám	<i>„Pudu [po propuštění] na pracák. Zařídím si občanku. Budu muset chodit do práce. Musím být normální.“ Jirka (A) „Řek‘ jsem si: Prostě se musím změnit. A buď to pude, nebo ne.“ Robin (B)</i>
Větší upřímnost k sobě i druhým	<i>„Pak jsem teda zjistil, že až tak slušnej nejsem.“ Vojta (B)</i>
Větší otevřenost vůči emocím	<i>„Dřív jsem neprožíval žádné emoce. Nedokázal bych o nich ani mluvit. [...] Do teď to nebyla radost. Do teď to bylo starání se o drogy. Dáte si, ale pak je všechno pryč. Když jsem čistej, zažívám věci, co jsem už dlouho nezažíval.“ Tomáš (A)</i>
Větší přístupnost pomoci od druhých	<i>„Když mě pustili, tak jsem si uvědomil, že nějakou pomoc potřebuju. Od někoho. Nebo jako že si jen tak nepomůžu sám.“ Robin (B)</i>

Někteří lidé, kteří nejsou obeznámeni s problematikou vězeňství, si myslí, že běžné vězněné osoby zažívají pocity viny. Skutečnost je však taková, že naprostá většina vězněných osob zřetelně vyjadřuje pocity křivdy. Výše uvedené výroky jsou tedy u většiny vězněných osob zcela vzácné a svědčí o znovuobjevené prosociální orientaci a změně sebepojetí, které umožňují dramatickou změnu chování. Z hlediska schématerapie výše uvedené výroky svědčí o opuštění modu „hyperkompenzátora“, který se cítí nadřazený vůči ostatním, a posílení modu „zdravého dospělého“, který přijímá odpovědnost za vlastní jednání. Domnívám se, že je těžké určit, co je příčinou a co následkem: zda oslabení obran umožňuje přehodnocení toho, co se vyplatí; nebo přehodnocení toho, co se vyplatí, vede k oslabení obran, které dříve umožňovaly těšit se z pozitivních stránek kriminálního životního stylu a ignorovat ty negativní.

V tabulce 8 uvádím zjištěné emocionální události vedoucí ke změně.

Tabulka 8: Klíčové emocionální události vedoucí ke změně

<p>Nová partnerka mě akceptuje i s mými chybami, takového, jaký jsem</p>	<p>„Já jsem jí [partnerce] všechno hned řek‘ na rovinu. Co jsem dělal. Jaký mám problémy. Asi se mnou nebude nejlepší život. Taky jsem trochu nervák. Drogy jsem dřív bral. Nějaký exekuce mám. [...] A jako vlastně všechno to vzala, tohle. Řekla, že i přesto se mnou bude. Že to všechno bere na mně. I se všema mýma chybama. A takže tak... Takže si myslím, že super; no.“ Robin (B)</p>
<p>Pocit dna po dodání do výkonu vazby</p>	<p>„Poslední trest. [...] Na tý vazbě [...] od prvního dne. To jsem měl z toho fakt až deprese. To jsem prostě nezvládal, absolutně psychicky nijak. Fyzicky nic. Prostě úplně jsem byl z toho vyřízenej. To bylo, jak jsem byl na tom bezpečáku. S tím bláznem. [...] Pak jsem byl čtrnáct dní sám. [...] Věděl jsem, že bych další... už bych to prostě nezvládl. Bych to nedal prostě. Ty lidi. Tady ten život zase znovu. [...] A říkal jsem si taky, že už to vlastně takhle bude furt. [že už bych se z toho nevyhrabal.] [...] Že máma se na mě už úplně vykašle. Že ukončí vztah se mnou celá rodina. [...] Pak mi to i právnička jasně vyřídila, že [matka] nepřijde na návštěvu, nic. Že jsem už úplně na všechno sám. [...] Fakt už jsem si řek‘ dost. Už na to nemám.“ Marek (B)</p>
<p>Nepříjemný zážitek na droze</p>	<p>„Už jsem byl úplně nevyspalej. [...] Měl jsem halucinace, už jsem běhal někde po zahradách. [...] Úplně zoufalej. Unavenej. Chtělo se mi hrozně spát. Nemohl jsem už ani chodit. Špatně jsem viděl. Měl jsem výpadky. Že už jsem chodil jakoby za spánku. No, a dostával jsem se domů asi šest hodin. [...] Vždycky těsně před autobusem jsem usnul, když přijel, už jsem ho viděl... A říkám: A dost! Kolikrát jsem usnul a spadnul na zem. A říkám: Tak takhle to prostě nejde. Tak jsem přijel domů. [...] Ještě jsem měl doklady, to jsem nechal v taxíku, tak to bylo támhle na nějaký ústředně, takže jsem neměl doklady, neměl jsem nic. Neměl jsem simkardu, takže jsem nemohl ani nikomu zavolat, nějakému známému. Takže jsem se takhle odříz‘ na 14 dní. A vlastně jsem s tím [užíváním drog] skončil rovnou.“ Marek (B)</p>

Klíčové emocionální události jsou situacemi, kdy určitá negativní nebo pozitivní motivace vygraduje, což účastníka posune k přehodnocení toho, co se mu vyplácí. Samozřejmě neplatí, že by jedna konkrétní událost (jakkoliv by byla „převratná“) byla dostačující „příčinou“ desistance. „Příčinou“ je nakupení pozitivní a negativní motivace pro změnu vedoucí k přehodnocení toho, co se vyplatí. Ostatně Marek (B) zažil takových převratných událostí více, a ačkoliv každá jeho motivaci posílila, ve skutečnosti ani po výše popsaném nepříjemném zážitku na droze nezačal zcela abstinovat, a ještě párkrát se k užití drogy vrátil.

Jako další faktory vedoucí k přehodnocení změny jsem identifikoval znalost někoho, kdo dokázal překonat podobné problémy (pozitivní vzor), diskuse se spoluvězni, kteří mají rodinu a nechtějí se vracet do věznice, docházku na skupinovou terapii, na které si účastník připomínal problematičnost užívání drog, naději do budoucna a těhotenství partnerky za situace, kdy je toto těhotenství vnímáno jako neslučitelné s užíváním drog.

V tabulce 9 uvádím subkategorie pokrývající, jak u bývalých pachatelů došlo k přehodnocení toho, co se jim vyplatí.

Tabulka 9: Přehodnocení toho, co se mi vyplatí

<p>Někoho v životě mám, a proto nemůžu nebo mi přestalo dávat smysl páchat / brát drogy</p>	<p>„Když neberu drogy, všechno je lepší. Vztahy s druhými jsou lepší. Sám se cejtím líp. [...] Našel jsem si nový kamarády. Vážím si sám sebe. Lidi mě mají taky rádi.“ Kamil (A)</p> <p>„Partnerka je to nejdražší na světě, co mám.“ [Zároveň mu partnerka řekla, že si musí vybrat mezi ní a pervitinem.] Dan (A)</p> <p>„Vlastně s tím mi pomohla i přítelkyně, která mě dostala z těch drog. A otevřela jinej smysl života. Nebo jinou cestu, na kterou bych se měl obrátit. [...] Ona mi s tím pomohla. Jako u ní jsem si řekl, že to fakt cenu nemá. Že bych mohl zase skončit tam a bylo by to úplně stejný. [...] Takže jsem si prostě řekl, že se na to [užívání pervitinu] vykašlu.“ Robin (B)</p>
<p>Když se nechci vracet do věznice a když se chci mít dobře, musím se chovat jako normální člověk</p>	<p>„Spolubydlící na cele mi nabízel, že bychom spolu [po propuštění] pěstovali trávu. Ale na to kašlu. Dostalo mě to sem. Nechci tady zase skončit.“ Dan (A)</p> <p>„Taky jsem myslel na to, jak by to bylo dál. [...] Chci prostě žít normálně. Jednou mít děcko, barák a bejt spokojenej. A tímhetím stylem [pácháním trestné činnosti], bych toho možná někdy docílil, ale rozhodně by mě mezitím tak padesátkrát zavřeli. [...] Uvědomil jsem si, že to takhle nejde vést. Že tím, že budu takhle po nocích někde krást... kolikrát jsme taky přijeli s nulou... Že to jako není nic pro mě.“ Vojta (B)</p>
<p>Porovnání výsledků vlastního životního stylu s někým, kdo žije normálně</p>	<p>„Nechci bejt úplně na dně. Nic nemít. Krást. Chci mít svoje věci. Když jsem byl na útěku z pasťáku, neměl jsem skoro nic. [...] Ségra je vyučená. Má dítě. Má všechno.“ Jirka (A)</p> <p>„Já jsem se prostě [během výkonu vazby] srovnával s normálníma lidma, co chodí do práce, žijou normální život. A zjistil jsem prostě, že to moje chování normální není.“ Robin (B)</p>
<p>Braní drog / trestná činnost za ty důsledky nestojí</p>	<p>„Nic jsem z toho neměl. Ničeho jsem si nevážil. [...] Nic z toho nemuselo bejt, kdybych nebral drogy. [...] Měl jsem dvakrát, třikrát práci, ve který jsem mohl být doted'. I když jsem se nevyučil, byl jsem na praxi, kde by si mě nechali, ale pokazil jsem si to kvůli drogám.“ Tomáš (A)</p> <p>„Řekl jsem si, že to braní drog za to nestálo. [...]</p>

	<p><i>Dřív bejvávalo, že mě napadla nějaká hovadina, že bych někomu uškodil, pak to skončilo na policajtech. [...] když by člověk bouchnul, tak ho zatáhne zpátky, pak si to půjde odsedět a on se bude smát a on bude spokojenej – to mi přijde blbý. [...] Nestojí to za to. [...] To neštěstí za těma zdma... Většina těch lidí, je někde jinde, jsou vypatlaný... [...] Teď mám všechno tak nějak v normálu, jak by mělo být. Můžu se jít projít, můžu zajít na pivo, pokecat s kamarádem, svíst se s ním autem, na motorce, doma si pustím, co chci. Martin (B)</i></p> <p><i>„Mně to ve finále stačilo. Já jsem si takový to svoje řádění zažil a už to stačilo. Ty věci, co jsem chtěl dělat, co jsem měl za vidinu, tak to jsem dělal... a teď už by mi to nic nedalo.“ Marek (B)</i></p>
<p>Páchat trestnou činnost není nutné. Radši budu čelit problémům, než abych se vrátil do vězení.</p>	<p><i>„Práce je menší zlo než věznice.“ Martin (B).</i></p> <p><i>„Radši budu žít trochu bídu na tý svobodě než úplnou bídu tam. A zas bejt na tom [ve věznici] ještě hůř.“ Robin (B)</i></p>

Při přehodnocení toho, co se vyplácí, se výroky účastníků výzkumu poměrně podobají. Vytvořené subkategorie jsou tedy spíš orientační. Zdá se, že účastníci jednoduše dospěli k tomu, že už jim brání drog a páchání trestné činnosti „nestojí za to“. Myšlenka „nestojí to za to“ se poměrně opakuje, což svědčí o jejím významu. Někteří k této myšlence zřejmě dospěli pod vlivem výše uvedené kumulující se negativní a pozitivní motivace ke změně a pod vlivem klíčových událostí. Někteří do své úvahy zahrnuli širší pohled, v rámci něhož se srovnali s normálními lidmi, které znají. Zdá se také, že oslabení obran vedoucí k větší schopnosti využívat sociální oporu vede k většímu pocitu začlenění, a větší pocit začlenění vede u pachatele k většímu zájmu o jeho vlastní budoucnost, který má vliv na přehodnocení toho, co se mu vyplatí.

V tabulce 10 uvádím zjištěné změny postojů.

Tabulka 10: Změna postojů

<p>Změna postoje k drogám</p>	<p><i>„Sex na pervitinu je sice super, ale všechno se dá udělat i bez toho.“ Dan (A)</i></p> <p><i>„Stejně mi ten perník nic nedá. Je mi dobře tak, jak mi je teď. Takhle sem sám se sebou vyrovnanej. Nemám žádný vztahovačný, ani jiný špatný myšlenky.“ Kamil (A)</i></p> <p><i>„Zkušenost s drogou znamená zase začarovanéj kruh a jinak to nejde, než že člověk zase skončí ve věznici. Nejde to utáhnout z normální výplaty. Nejde jen o to, kolik strojí samotná droga. Když si člověk dá, utrací za strašný kraviny. [...] Na drogách vypadáte hrozně. Každý si na vás ukazoval prstem a šel pryč. Pak člověk škodil i lidem, který ho měli rádi.“ Martin (B)</i></p>
-------------------------------	---

<p>Změna postoje k trestné činnosti a antisociálnímu jednání</p>	<p>„Když nemachruju, druhý se se mnou baví úplně v pohodě.“ Štefan (A) „Myslel jsem si, že mě nikdy nechytí. Že se mi nemůže nic stát. Ale ono může. [...] Tenkrát mi to bylo jedno. Dneska mám vlastně takovej názor na to, že jak jsem žil předtím – že to bylo špatný.“ Vojta (B) „Já jsem si dřív vůbec neuměl představit, že za to mě můžou zavřít. Já jsem si furt jako myslel, že je to v pohodě tohle dělat, no. [...] Určitě nemám už zapotřebí někoho mlátit. Nebo jít oloupit, nebo... Jako vím, kam by to zase vedlo. Určitě. A jako ty lidi mi taky asi nic neudělali. Proč bych měl dělat něco já jim?“ Robin (B) „Nemá cenu krást. Dneska jsou všude kamery. Radši poctivě pracuju. Sice to stojí určitý úsilí, sice to bolí, je to otravný, ale člověk má svatej klid.“ Martin (B) „[Když jsem na svobodě vydržel jen dva měsíce] Že to může bejt takhle a jsem zpátky. [...] že to už je rychlovka. Že prostě nemůžu udělat žádnou kravinu. Že nemůžu udělat vůbec nic.“ Marek (B)</p>
<p>Změna postoje k práci a vlastním možnostem</p>	<p>„Já vím, jako že když člověk chce, tak si vždycky tu práci najde.“ Vojta (B)</p>
<p>Změna postoje k normálnímu, usedlému způsobu života</p>	<p>„Já jsem z ničeho nic po těch letech přestal říkat, že nemám rád ten mámy šedivej život. [...] Nějakým způsobem si člověk začne vážit života.“ Roman (B) „Nesnažil jsem se vždycky z toho důvodu, že jsem si říkal, že tohle přijde vždycky za dlouho. A teď najednou jsem zjistil že to je vlastně... Když se člověk změní, tak že opravdu přijdou i ty dobrý věci. Taková ta odměna vysloveně. To jsem si dřív neuvědomoval. A je to mnohem lepší pocit, že člověk něco má, něco buduje.“ Vojta (B)</p>
<p>Změna priorit</p>	<p>„Teď je pro mě důležitěj vztah s rodinou. [...] Je pro mě důležitý dávat mnohem víc pozor na zdraví.“ Marek (B)</p>

Uvedená změna postojů samozřejmě velmi těsně souvisí s předchozí kategorií přehodnocení toho, co se mi vyplatí a vzájemně se ovlivňují. U účastníků výzkumu došlo k poklesu atraktivity užívání drog a k poklesu atraktivity páčání trestné činnosti, a to jak v souvislosti s větším vědomím hrozících trestů, tak i větší akceptací skutečnosti, že páčání trestné činnosti vede k újmě na straně poškozených. Tato zjištění však nejsou příliš překvapivá. Zajímavé by bylo více prozkoumat subkategorii „změna postojů k práci a vlastním možnostem“, která logicky souvisí se subkategoriemi „využití příležitostí a překonávání překážek“ a subkategorií „úspěchy a pocit spokojenosti“. Stejně zajímavá je subkategorie „změna postoje k normálnímu, usedlému způsobu života“, neboť překonání negativních stereotypů o normálním způsobu života je pro motivaci k desistenci klíčové.

Vedle změny postojů jsem zaznamenal i výrok, kdy si účastník uvědomil, že na jeho myšlení měly vliv proběhlé změny v jeho životě: „*Nějak to uvažování, všechno, změnila ta situace moje životní, že jsem poznal tu novou partnerku. Vlastně i to dítě změnilo uvažování.*“ Robin (B). Schéma struktury hlavních zjištěných kategorií představuje model desistance, která je jakýmsi pozitivním zpětnovazebným kruhem, kdy dosažené úspěchy dále posilují motivaci, chování a postoje, které k těmto úspěchům vedly.

V tabulce 11 uvádím zjištěné změny v sebepojetí bývalého pachatele.

Tabulka 11: Změna sebepojetí

<p>Uvědomil jsem si, že nejsem kriminálník. Že jsem normální</p>	<p>„Už nejsem grázl. Uvědomil jsem si, že jsem obyčejnej kluk.“ Štefan (A) „[Byl jsem] zmrd. [...] Změnil jsem se v dobrýho člověka. [...] Víím, že to dělám správně. Vlastně, říká mi to i okolí. Že správně funguju. Dělám věci správnou cestou. Takže prostě to mi jenom potvrzuje, co si teď kon už o sobě myslím. Že prostě jsem normální. Že jsem zodpovědněj.“ Marek (B)</p>
<p>Ke změně sebepojetí pomohl pohled někoho blízkého</p>	<p>„Měl jsem v sobě normálního člověka, hluboko dole schovanýho, kterýho jsem potřeboval zase vytáhnout nahoru. [...] Rodina, kamarádi, ta přítelkyně. Vlastně všichni lidi, co mě drželi po dopisech. Co mi vysvětlovali, že nejsem špatnej kluk, zas to, ale taky jsem to měl v životě těžký.“ Robin (B)</p>

Jak jsem popsal v teoretické části, změna sebepojetí je velmi důležitá pro udržení desistance, neboť jakmile se člověk začne považovat za někoho normálního, docházelo by k disonanci, pokud by se opět choval disociálně.

Následující série kategorií a subkategorií je behaviorálním výsledkem toho, že se bývalý pachatel rozhodl ke změně a představuje jeho novou schopnost řešit problémy a jednat ve prospěch změny.

Tabulka 12 popisuje kategorii „přerušeni vztahů s delikventy“.

Tabulka 12: Přerušeni vztahů s delikventy

<p>„A já jsem věděl, že ty lidi, se kterejma jsem se scházel dřív, že už prostě mě nezajímaj, že to je prostě žumpa.“ Roman (B) „Je lepší sedět doma a bejt sám než vyhledávat ty rizikový lidi. [...] Ty špatný lidi jsem hodil za hlavu, v žádným případě nemám chuť se s nima vidět.“ Martin (B) „Takže hodně těžký to pro mě bylo, ale zvládl jsem to. Nekomunikoval jsem s těma lidma. Nebo když mě potkali, tak jsem je automaticky posílal někam. A vyšlo to. Pak mi dali pokoj. Já jsem si změnil i Facebook. Všechno. Číslo na mě neměli. Nic.“ Robin (B) „Že jsem se tak nestýkal s těma lidma. [...] Chodil jsem si do tý práce každej den. Už jsem nevěřil těmhle lidem. A hlavně jsem si vystačil sám. [...] Nepotřebuju žádnou jinou společnost. Ta [partnerka] mě prostě k životu stačí.“ Marek (B)</p>
--

U této kategorie nebylo nutné vytvářet subkategorie. Někteří účastníci si zrušili profil na Facebooku, změnili telefonní číslo, přestěhovali se nebo se po práci zdržovali doma, aby se vyhnuli rizikovým kontaktům.

V tabulce 13 uvádím, jaké příležitosti ke změně bývalí pachatelé využívali. U této kategorie jsem nepovažoval za nutné uvádět ilustrativní citace.

Tabulka 13: Využití příležitostí

Využití podpory rodiny
Obnovení kontaktu s vhodnými kamarády
Získání práce

Využití podpory rodiny bylo klíčové pro oba podsoubory. Všichni účastníci z podsouboru (B) si po propuštění našli práci.

V tabulce 14 uvádím subkategorie pokrývající problémy a překážky, kterým účastníci výzkumu museli čelit.

Tabulka 14: Překonávání překážek

Abstinence od drog	<i>„Občas když mám ty stresy a deprese, tak kdybych si dal, tak by mi bylo líp. Ale zase přemýšlím nad tím, že by to byla cesta k tomu spadnout do drog. Takže se spíš spoléhám na tu přítelkyni, na tu práci, teď to bydlení, co vlastně budu mít ke konci měsíce. A řeknu si, že tohle je pro mě důležitější.“ Robin (B)</i>
Domluva se zaměstnavatelem na penězích bokem	<i>„Vždycky se to dá vymyslet s tím zaměstnavatelem na půl úvazek, nebo na tohle, aby ten exekutor strhával třeba pětistovku.“ Roman (B)</i>
Upuštění od pomsty	<i>„Pustil jsem ho k vodě a život jde dál. Radši jsem se mu potom vyhnul, než aby mě někdo udal, že jsem někomu rozbil hubu.“ Martin (B)</i>
Překonávání hněvu a výbušnosti	<i>„Když se naštvu, že to trvá ještě dýl. A jako radši se někam zavřu, tohle. A popřemýšlím. Zase si dám ty věci dohromady. [...] A zase je to pak dobrý. [...] Všechno se snažím řešit ne úplně agresivně, jako jsem to řešil dřív.“ Robin (B)</i>
Řešení praktických problémů	<i>„Naučil jsem se spoustu vyřizování, těch úřadů a vlastně všechno co do budoucna potřebuju. [...] Jo, registraci vozidel. Jsem si teďka koupil auto. Co se týče bytu, vyřizování. Jsem rád, že teďkon všechno se to hejbe.“ Marek (B)</i>

Někteří účastníci jmenovali různé způsoby, na jejichž základě se jim podařilo překonat chuť na drogy: nějak se zabavit, udělat někomu blízkému radost, navodit si příjemné pocity jinak (horká vana, jídlo, sex), dát větší obnos peněz do úschovy někomu

jinému (neboť peníze by lákaly k nákupu drog) a někomu se svěřit, když přichází chuť na drogy.

V tabulce 15 uvádím subkategorie týkající se epizody relapsu a rizik relapsu.

Tabulka 15: Přetrvávající rizika a epizoda relapsu

<p>Dočasný návrat k užívání drog po propuštění</p>	<p>„Rozešel jsem se s tou bývalou přítelkyní, se kterou jsem byl ještě po dobu tý vazby. A začly se mi hrnout nějaký problémy na hlavu. Exekuce a podobně. Vlastně měl jsem tam ještě nějaký problémy s policií. Takže vlastně jsem si řek', nebo vzpomněl jsem si na ten pervitin a šel jsem. Vzal jsem si to. A už jsem v tom byl zase znova.“ Robin (B)</p>
<p>Tlak normálního života. Strach z toho, že změnu nezvládne</p>	<p>„[Před propuštěním jsem měl strach] ze všeho. Co mě všechno čeká. Hledání práce. Úřady. Tlak z rodiny. Abych se osamostatnil. Abych začal chodit do práce. A všechno, tady ten tlak, kterej jsem za ty roky v tom kriminále neměl. [...] Prostě ten tlak toho normálního života. Že na mě byl moc vysokej a moc rychlej.“ Marek (B)</p> <p>„V té době jsem si vlastně ani moc nadějí nedával, takže... Prostě jsem si fetoval dál. [...] Přiznám, že jsem z toho [jestli to zvládnu] taky měl strach. Ale ... nemůžu mít strach celej život. [...] Já jsem si myslel, ještě ve vazbě, jako že to třeba bude těžší. Že to možná nedokážu.“ Robin (B)</p>
<p>Odkládání nástupu do práce, odkládání řešení problémů</p>	<p>„Ze začátku jsem měl třeba tři měsíce klid. No, a pak už se mi nechtělo. Protože už jsem se rozležel, když jsem se válel u televize. A už se mi ani nechtělo něco dělat.“ Marek (B)</p>

Změna neprobíhá vždy lineárně. U některých účastníků výzkumu došlo po propuštění k epizodě opětovného užívání drog, kterou bylo nutné překonat.

Když se však počáteční problémy podařilo překonat, konečně se dostavily kýžené úspěchy a změna začala přinášet výsledky. Právě o výsledcích změny vypovídá poslední série kategorií a subkategorií.

Tabulka 16 shrnuje subkategorie popisující k čemu u bývalých pachatelů dosažená změna vedla.

Tabulka 16: Výsledná změna a faktory udržující změnu

<p>Obnovení důvěry a zlepšení vztahů s rodiči</p>	<p>„Máma dělala vše proto, abych se měl dobře. Chci jí to vrátit.“ Tomáš (A) „K rodině mám taky jinej vztah. Protože jsem se k nim na drogách choval jinak. [...] Což mě taky mrzí, že jsem se takhle choval. Ale teď už je to lepší. Teď už se chovám líp, bych řekl. Snažím se.“ Robin (B) „Dřív [před uvězněním] jsem bral rodinu jako samozřejmost.“ Vojta (B) „Máma vlastně taky byla spokojená [když jsem na svobodě začal fungovat]. Vybudoval jsem si opět tu důvěru.“ Marek (B)</p>
<p>Získání / zlepšení vhodného partnerského vztahu</p>	<p>„Jo, tak to určitě, za to [že jsem se změnil] mohla ta partnerka. Nebo, jako já si myslím, že... Asi kdybych s ní nebyl, tak... nevím, bylo by to asi těžký. Pro mě. Kdybych si nikoho jinýho nenašel.“ Robin (B) „Teď vlastně mám starost o tu partnerku.“ Marek (B) „Pak jsem si našel tudletu ženskou [současnou partnerku], která... kdysi hulila trávu, ale přestala. A ona je docela vostrá, moje stará, takže... [mě nenechá dělat hlouposti.] To bylo prostě takový leporelo, který do sebe zapadne.“ Roman (B)</p>
<p>Začlenění do širší společnosti</p>	<p>„Tenkrát jsem neměl jakoby pochopení pro druhý lidi. A dneska jsem, dá se říct, jako víc chápavej. Kdy má někdo nějaký problémy. [...] Jsem asi takovej milejší na ty lidi.“ Vojta (B) „Ten náhled byl úplně jinej. Ty lidi, který tyhle věci neberou [kteří nikdy nebrali drogy] mají na vás zásadní vliv, protože... ani kousek z toho jejich života nesjíždí ani kecama do těchhlectech sfér. To je bez narážek, který by vám někdy něco připomínaly. Nebo v podstatě vám ukáže směr: I když ne násilně, prostě běžně... ten život je k tomu vedenej a takhle funguje...“ Roman (B) „Po nějaký době strávený s touhle současnou přítelkyní jsem byl seznámenej s její rodinou, babičkou a takhle se všema [...] který mě vzali přesto, co jsem [dříve] dělal.“ Robin (B)</p>
<p>Úspěchy a pocit spokojenosti</p>	<p>„Cejtím se líp. Vážím si sám sebe.“ Kamil (A) „Je to dobrý... Není to tak živý, ale je to dobrý.“ Roman (B) „Našel jsem si práci. Řekli jsme si [s partnerkou], že bysme časem chtěli bydlet spolu. Osamostatnit se [...] No, a dá se říct, že jsem to vlastně dokázal. Takže jsem si našel to lepší zaměstnání. Což bylo taky přes agenturu. A jsem fakt spokojenej. Šéfové v pohodě. Kolektiv super.“ Robin (B) „Myslím si, že nejsem špatnej. Cítím se mnohem líp. Cítím se, jako by... věřím si mnohem víc ve všem. Myslím si, že to všechno zvládám líp. [...] Já jsem úplně spokojenej. Já jsem vlastně po tomhle toužil už ty poslední dva tresty. Že jsem si to takhle představoval. Že bych to takhle chtěl. [...] Celkově jsem nadšenej, ze života teďkon. Jsem rád.“</p>

	<p><i>Za všechno. Že všechno funguje tak, jak má. Jako samozřejmě člověk do toho musí vynaložit mnohem víc úsilí. Ted' samozřejmě [zvládnout] bez drog samozřejmě. Je to náročný. Pro člověka, kterej to tak neměl. Nebo prostě si musel pomáhat drogama. Takže prostě člověk do sebe musel jít. Ale právě to mě na tom těší, že vidím ty výsledky. I na tý snaze. Mít stálou práci. Bejt na smlouvu už. Všechno.“ Marek (B)</i></p>
Úspěchy motivují k dosahování dalších úspěchů	<p><i>„A vlastně namotivovala mě i ta práce. A že mně takhle spoustu věcí vlastně vyšlo. [...] Takže určitě mě to nějak otevřelo do budoucna, že spoustu věcí vyšlo a asi určitě ještě vyjde. [...] Tak jsem si řek', že takovouhle práci už ani nemusím najít. Takže jsem se motivoval, že tam vydržím co nejdýl. Ted' už jsem tam skoro půl roku. Takže... Už jsem si řekl: Jó, další krok jsem zvádnul, co jsem si řek'. Nebo přestanu užívat drogy. Zase jsem to zvládnul. [...] Cítím se hrdej na to, že jsem spoustu věcí dokázal. Že jsem sehnal ten byt. Že jsem dokázal vydělat nějaký peníze. Prostě nějak se do toho života už zabezpečit.“ Robin (B)</i></p>
Odpuštění si	<p><i>„Už se asi na sebe tak nehněvám. Jako dřív. Jelikož bych řek', že ted' jsem už něco dokázal. Takže už jsem taková jiná osoba. Co bylo, bylo.“ Robin (B)</i></p>
Klid a vědomí toho, že nemusím mít strach z dalšího uvěznění	<p><i>„Už nemám strach z toho, že bych... že se něco zkazí, nebo... Jsem si úplně jistej. Vím, že nic nedělám špatnýho. Vím, že dělám naopak všechno dobře. A hlavně mám tu snahu opravdu. Nemám ted'kon strach z budoucnosti.“ Marek (B)</i> <i>„Nemám obavy z toho, že by mohlo přijít něco, nějaký problém. Že bych moh' zase bejt zavřenej. [...] Určitě je ten život lepší v tomhle. Že se tak nestresuju. Nemám ty obavy. Nemusím už tohle řešit.“ Robin (B)</i></p>
Nechci přijít o to, co jsem dosáhnul	<p><i>„Když už jsem si to vybuřoval, [...] ted' jsem vynaložil mnohem víc tý snahy [než dřív, když byl na svobodě]. Mnohem delší dobu. A ted' už bych to nechtěl ztratit v žádným případě.“ Marek (B)</i></p>
Nové návyky, řád a smysluplná činnost	<p><i>„Pokud má člověk v životě rád, já vstávám v půl šestý, každý den přijíždím v pět domů. [...] Já mám rodinu, dvě děti, psa, zahradu, postavenej domeček, mám firmu, mám minimálně času na takovýhle nesmysly.“ Roman (B)</i> <i>„Když nejsem na drogách, tak mi nic nechybí. Protože já mám výplň toho dne, každý den furt nějakou. Takže vlastně... taková ta nuda, co byla předtím... Z kterýho důvodu jsem fetoval. Tak to ted' nemám. Protože mám furt co dělat. [...] Dřív bych se na to samozřejmě vykašlal, nebo to odložil. Ted' prostě vím, že to nemůžu odložit. Takže prostě to udělám. Mám to za sebou, takže to mám splněný. Že vlastně jsem rád, že jsem něco udělal. A že se mi to nebude kupit. Protože to dělám všechno postupně. A vlastně celkově mám nějaký plán, kterej k něčemu vede.“ Marek (B)</i></p>
Větší trpělivost, zodpovědnost	<p><i>„Ta trpělivost byla [v poslední době] trošku větší.“</i></p>

a sebeovládání	[...] <i>Já jsem teďka najednou hrozně zodpovědněj.</i> “ Marek (B) <i>„Už se i sám ovládám. Nebo mám sebeovládání lepší. Takže nejsem úplně tolik výbušnej. Jako jsem byl dřív.</i> “ Robin (B)
Větší skromnost, více si věcí váží	<i>„Když něco ukradnete, když se to rozbije, tak si to puďu ukradnout znova... Teď si těch věcí víc vážím.</i> [...] <i>Jsem spokojenej s tím, co je. Víc nepotřebuju.</i> “ Martin (B)
Nové zájmy a koníčky	<i>„Jedeme třeba na ten výlet. Nebo někam jedeme na penzion. Do zoo. Nebo že jedem ‘ třeba... kamkoliv. Nebo jedeme na zahradu k rodičům. Něco ugrilovat. A tadyto mně to prostě vynahrazuje. Nebo třeba si dám i pár piv třeba, jó, to jó. Třeba v sobotu, když přijdu na grilování, tak se tam třeba ožereme s tátou, pak pokecáme mezi sebou. Jo, takže tohle mi vynahrazuje... [To vynahrazuje dřívější zábavu s uživateli drog.]“</i> Marek (B)

Nové vstřícnější a zodpovědnější chování umožňuje zlepšení vztahů a dosahování úspěchů, což ještě posiluje původní motivaci a přehodnocení toho, co se vyplatí, které původně k tomuto novému chování vedlo. Začíná fungovat pozitivní zpětná vazba a úspěchy přináší další motivaci a další úspěchy. K výsledným změnám patří i takové pozitivní osobností změny, jako je větší zaměření na dosahování dlouhodobých cílů, větší trpělivost, zodpovědnost, lepší sebeovládání, větší skromnost a skutečnost, že si bývalý pachatel více váží peněz a toho, co má, když to nezískává trestnou činností, ale prací. Tyto věci, které jsou výsledkem procesu desistance, zároveň fungují jako faktory, které udržují pokračování desistance, neboť bývalý pachatel již nechce přijít o to, co změnou získal, o vztahy, které napravil, a o to, co si vybudoval.

Určitých úspěchů stihli dosáhnout i účastníci výzkumu z podsouboru (A), byť byli v době realizace interview teprve na začátku své cesty. Jeden účastník z tohoto podsouboru si například již uvědomoval lepší pocit ze sebe díky tomu, že mezi výkonem vazby a očekávaným nástupem do výkonu trestu dokázal abstinovat od drog. Mezi účastníky výzkumu z podsouboru (B) jednoznačně vyjadřovalo spokojenost s dosaženou změnou čtyři z pěti účastníků. Jeden z účastníků Martin (B) byl totiž v situaci, kdy pocíťoval zklamání z toho, že se k němu nevrátila partnerka, v což v době uvěznění doufal. Tento účastník výzkumu také poukazuje na problémy, které mohou přetrvávat, i když se bývalý pachatel jinak úspěšně udržel na svobodě. Jedním z takových problémů může být pocit osamělosti. Někteří účastníci výzkumu vypovídali o tom, že z věznice odcházeli nadměrně ostražití a podráždění, což však asi do měsíce odeznělo. Marek (B) popsal, že u něj přetrvává určitá nedůvěra vůči druhým lidem, hlavně lidem ve vedoucím postavení.

12 Diskuse

Jsem přesvědčený, že se mi i přes nízký počet účastníků výzkumu podařilo zodpovědět výzkumné otázky, vytvořit model procesu desistance a popsat tento proces vyváženě, systematicky, logicky a tak, že jsou výsledky mého výzkumu zakotvené v získaných datech.

Výsledky mého výzkumu jsou v souladu s dosavadními výzkumy a v některých věcech je doplňují.

Například pozitivní zpětná vazba odehrávající se v důsledku změny chování bývalého pachatele a výsledného zlepšení jeho mezilidských vztahů a dosahování úspěchů byla podobně popsána ve výzkumu Farrala a Calverlyho (2006). Tito autoři také popsali, že v počátcích u lidí dochází k nezdarům, jako je dočasný návrat k užívání drog, což se také v mém výzkumu potvrdilo. V tomto výzkumu jsem zvláště popsal:

1. faktory přispívající k tomu, že účastníci výzkumu se změnou dříve váhali a odkládali ji,
2. rizika, která přetrvávala v průběhu změny, a také jsem zjišťoval
3. problémy, které mohou přetrvávat i po tom, co změna již proběhla, byť většina účastníků výzkumu z podsouboru (B) vyjadřovala spokojenost a pouze jeden z účastníků působil poněkud osaměle.

Shoda panuje i v tom, že výsledkem obnovy blízkých vztahů, překonání problémů a udržení změny je posílení sebevědomí a pocitu vlastní hodnoty na straně bývalého pachatele.

V podsouboru (A) měly častý výskyt subkategorie „Zklamání z bývalých kamarádů“, „Přání mít se líp. Vybudovat si zázemí. Něco v životě mít,“ „Když se budu chovat normálně, tak mě budou brát i normální lidi“ a kategorie „Uvědomil jsem si, že nejsem kriminálník. Že jsem normální.“ V tomto směru výsledky mého výzkumu odpovídají výsledkům výzkumu McLeana, Maitra a Holligana (2017), který poukázal na vliv eroze solidarity mezi pachatelem a jeho delikventními vrstevníky a výsledkům výzkumu Coppa (et al., 2019), který zjistil souvislost mezi oslabením vztahu mezi pachatelem a delikventními vrstevníky, zlepšení vztahu mezi pachatelem a jeho rodiči a změnou identity na straně pachatele.

Shodu vnímám i s výzkumem Amemiyaiho, Kiety a Monahana (2017), kteří u adolescentních pachatelů motivovaných pro změnu zjistili přání začlenit se do většinové společnosti, a být v životě úspěšný. V obou podsouborech panovala shoda o významu

přerušení rizikových kontaktů s delikventními osobami, což je v souladu s výzkumem Baxe a Hana (2018).

Podle Weaverové (2017) je klíčové, když si pachatel uvědomí, že by páčání trestné činnosti bylo neslučitelné se vztahy k lidem, na kterých mu záleží. To platilo i pro většinu účastníků tohoto výzkumu, ovšem nikoliv pro všechny. U některých se jako důležitější jevil motiv mít se v budoucnu dobře (vybudovat a udržet si materiální zázemí) a nevracet se zpět do vězení. Jiní účastníci výzkumu si například vhodnou partnerku našli až v době, kdy podstatnou část změny již učinili. Někdo musel přečkat situaci, že jej partnerka, o níž doufal, že se k němu vrátí, opustila, avšak přesto se dokázal udržet na svobodě. Motivy k desistanci tedy mohou být různé (a časem se vyvíjet), ovšem vždy musí dojít k přehodnocení, jehož výsledkem je postoj „Užívání drog a páčání trestné činnosti už mi nestojí za to.“

Maruna (2015) uvádí, že proces desistance mohou spustit zlomové události. Ovšem někteří účastníci výzkumu takových zlomových událostí museli zažít několik, a přesto se k užívání drog a páčání trestné činnosti neustále vraceli, neboť, jak vyplývá z tohoto výzkumu, samotné zlomové či emocionální události jsou málo platné, pokud u pachatele nevedou k onomu „přehodnocení“.

Zatímco já u většiny účastníků výzkumu zaznamenal postoj „Už mi to nestojí za to,“ dosavadní teorie hovořily o „přehodnocení priorit“ či „kognitivní transformaci“ (Giordano et al., 2002, citováno v Weaver, 2017). Jedná se pravděpodobně o totéž, ovšem v mém výzkumu jsem myslím přehodnocení a změnu postojů (k užívání drog, páčání trestné činnosti a ke konvenčnímu způsobu života) popsal o něco konkrétněji. Nicméně i Farral a Calverly (2006) u účastníků svého výzkumu zaznamenali postoj, že jim změna „stála za to“.

Farral a Calverly (2006) i Maruna (2015) se snaží otázku oslabení psychických obran na straně bývalého pachatele umenšit, protože se jim nelíbí konfrontační způsob zacházení s pachateli, kdy je pachatel zvnějšku „nucen“ k přijetí viny a zodpovědnosti za vlastní jednání. Osobně považuji oslabení obran na straně pachatele za velmi významné, a i v tomto výzkumu se ukázalo, jak v průběhu procesu desistance dochází ke zvýšení objektivity a sebekritičnosti na straně bývalých pachatelů. Nicméně souhlasím s tím, že požadování, averzivní podněty či tresty *samy o sobě* k oslabení obran na straně pachatele nevedou. Domnívám se však, že v kombinaci s existencí a uvědomováním si pozitivních alternativ mohou, a že je to pro proces desistance důležité. Význam averzivních podnětů je v mém výzkumu patrný z toho, kolik účastníků se rozhodlo pro změnu po tom, co poprvé během

výkonu vazby zažili pocit bezmoci, a pocit, že jsou na dně, byť třeba během předchozích pobytů ve vězení něco takového dříve nezažili, protože jim tehdy kontakt se spoluvězni (kteří tvořili jakousi jejich „rodinu“) vyhovoval.

Shoda ale panuje v tom, že pro udržení desistance je nutný pocit spokojenosti a že to, že má bývalý pachatel po proběhlé změně lepší pocit sám ze sebe, je nejlepším ukazatelem, že jeho desistance není dočasná, ale bude mít trvalý charakter (Farral & Calverly, 2006). Tento nový pocit spokojenosti byl patrný i u účastníků tohoto výzkumu, přičemž se ukázalo, že plyne převážně z dosahování úspěchů a z toho, že se bývalý pachatel nově přes den věnuje smysluplným činnostem vedoucím k naplnění jeho dlouhodobých cílů, což v předchozím životě nedělal.

U některých účastníků jsem zaznamenal **skript zatracení** – „*Od prvního dne jsem jel furt... Jako nějaký krádeže tohle. [...] Už jsem věděl, že pudu. Jó, že jsem to automaticky hodil za hlavu. Řek‘ jsem si, že z toho se stejně prostě nevyhrabu. [...] Úplně mi bylo všechno ukradený v tu chvíli.*“ Marek (B) – i **skript spásy** – „*Měl jsem v sobě normálního člověka, hluboko dole schovaného, kterýho jsem potřeboval zase vytáhnout nahoru. [...] Já jsem si sám spoustu věcí dokázal uvědomit. Ale taky jsem potřeboval někoho k sobě, kdo mě dokáže pochopit. Kdo to se mnou prostě zkusí. I přestože ví, jakej jsem. Nebo jaký mám problémy.*“ Robin (B) – přesně tak, jak je popisuje Maruna (2015). U některých účastníků, např. Vojty (B), však změna sebepojetí nehrála tak významnou roli, jakou ji Maruna příkládá. U účastníků výzkumu jsem ani nezaznamenal tak výrazný posun k prosociální orientaci a touhu pomáhat druhým, jakou popisoval Maruna u účastníků svého výzkumu. Obvyklé však bylo přání zlepšit vztahy s rodiči i snaha jim jejich nekonečně trpělivou podporu alespoň částečně vrátit.

Tento výzkum nepřinesl zjištění, která by byla něčím překvapivá či převratná. Předložená zjištění jsou však alespoň v některých ohledech o něco podrobnější, konkrétnější a také systematictější než zjištění v dosavadních výzkumech o procesu desistance. Výsledkem mého výzkumu je i komplexní model procesu desistance, který odpovídá struktuře objevených kategorií.

Ačkoliv jsem u účastníků výzkumu zjistil určité údaje o tom, z jakého důvodu u nich ke změně nedošlo dříve, tento výzkum neporovnával persistentní pachatele, kteří o změnu nestojí, s bývalými pachateli, kteří se rozhodli pro změnu. Ani neporovnával pachatele, kteří se o změnu pokoušeli neúspěšně, s těmi, kteří jí dosáhli. Účastníky výzkumu, kteří se k užívání drog a trestné činnosti vrátili, jsem z výzkumu vyřadil. Možná to ale byla chyba, měl jsem je do výzkumu zahrnout a ukázat, v čem je mezi nimi rozdíl. Rozdíl mezi lidmi,

kterí se o změnu pokouší neúspěšně, může spočívat v tom, že neustojí problémy spojené s životem na svobodě a začnou mít pocit, že se jim změna nevyplácí.

Například Petr byl půl roku na svobodě, žil s partnerkou, která na něj čekala již několikátý výkon trestu, nastoupil do zaměstnání, poprvé za mnoho posledních let abstinovat od drog, vyhýbal se rizikovým osobám, zlepšil se jeho vztah s partnerčinými rodiči. Tvrdil, že si dříve partnerku kupoval penězi z krádeží a teprve nyní pochopil, že ho má partnerka ráda takového, jaký je. Vyjadřoval spokojenost a zdálo se, že se zařadí mezi lidi, kterým se podařilo ukončit páchaní trestné činnosti. Jenže potom měl pracovní úraz, byl propuštěn, nehledal si novou práci a začal požadovat po partnerce, aby si práci našla ona. Subjektivně však měl pocit, že je to jen on, kdo se snaží, a přesto z toho nic nemá. Jeho přesvědčení o tom, co se mu vyplácí, se v důsledku neúspěchu, jakým byla ztráta práce, změnilo: „*Nic ze svojí snahy nemám. Snaha se mi nevyplácí.*“ Svoji cestu zpátky do vězení Petr dokonal tím, že odešel od vhodné partnerky, našel si partnerku-toxikomanku, vrátil se k užívání drog a kriminálním kamarádům a do pár týdnů byl zpátky ve vězení.

Od lidí, kterým se změna podařila, se však zřejmě více odlišují pachatelé, kteří o změnu vůbec nestojí a vůbec se o ni nepokouší. Farral a Calverly (2006) zjistili, že rozdíl mezi persistentními a bývalými pachateli spočívá v tom, že u persistentních pachatelů nedochází k žádnému zlepšení jejich mezilidských vztahů a zůstávají orientováni pouze na materiální zisk. Další výzkum by se mohl zaměřovat na to, co je příčinou tohoto rozdílu. Osobně se domnívám, že tou příčinou může být rozdíl mezi rigidním a flexibilním používáním psychických obran tak, jak jej ve vztahu k problematice narcismu popsal S. Mitchell (1986). Persistentní pachatelé si zřejmě ponechávají svoje rigidní narcistické obrany, a pak u nich nedochází k nápravě mezilidských vztahů. Naopak flexibilita v užívání a odkládání obran byla možná tím, co účastníkům mého výzkumu umožnilo otevřít se změně. Je však také možné, že by další výzkum mohl zjistit určité odlišnosti v sociálním zázemí mezi skupinami osob, které se o desistanci pokouší a které o změnu nestojí. Možná, že persistentní pachatelé mezi blízkými osobami nemají vůbec nikoho, kdo by byl orientovaný prosociálně.

Validita tohoto výzkumu byla zajištěna kombinací několika metod výběru výzkumného souboru, využitím více zdrojů dat a především ověřením, zda u účastníků ani v průběhu dalších let po realizaci rozhovoru nedošlo k opětovnému uvěznění. Nejslabší stránkou tohoto výzkumu je nízký počet účastníků výzkumu a nepravděpodobnostní metoda výběru těchto účastníků. Kombinace více metod výběru navíc platí pouze pro podsoubor „B“. Cílová skupina nicméně byla tak obtížně dostupná, že i získání pouhých jedenácti účastníků, kteří by splňovali kritéria záměrného výběru, mi trvalo několik let.

Součástí metody zakotvené teorie je snaha o dosažení teoretické saturace, kdy již nové případy nepřinášejí nové poznatky a také na vyhledávání a srovnávání případů, které se

odlišují od našich očekávání a které mohou upřesnit budovanou teorii (Corbinová & Strauss, 1999). Ke společným faktorům zjištěným v tomto výzkumu patří přerušování rizikových sociálních kontaktů, využití podpory rodiny, využití možností pracovního uplatnění a přehodnocení toho, co se člověku vyplácí. Mezi účastníky výzkumu však byly zjištěny i určité rozdíly. Například, ačkoliv u většiny účastníků hrálo při jejich rozhodování velkou roli významné zlepšení alespoň jednoho jejich blízkého vztahu, u Jirky (A) a Vojty (B) tomu tak nebylo a Martin (B) sice doufal, že se k němu díky změně jeho chování vrátí jeho bývalá partnerka, což se však nestalo. Přesto se však udržel na svobodě. Tento výzkum tedy naznačil, že u některých lidí v procesu desistance hraje změna blízkých vztahů zásadní roli, zatímco u jiných vedou k desistanci jiné motivy. V tomto výzkumu navíc byli účastníci, kteří se pro změnu rozhodli po prvním uvěznění, dále účastníci, kteří se pro změnu rozhodli po tom, co se u nich v rámci několika za sebou následujících emocionálních událostí nakupila dostatečná motivace a konečně i účastník, kterého prostě v jednu chvíli opakované pobyty ve vězení omrzely. Určitou diverzitu tedy výzkumný soubor měl. Přesto je počet účastníků tohoto výzkumu natolik nízký, že nemohu vyloučit, že se teoretické saturace nepodařilo dosáhnout a někteří lidé mohou páchaní trestné činnosti ukončit způsobem, který je odlišný od toho, co jsem zde popsal.

Závěr

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak probíhá proces desistance. Díky čemu někteří lidé dokáží přestat páchat trestnou činnost a k čemu u nich během tohoto procesu dochází. V tomto výzkumu jsem došel k následujícím zjištěním:

Dřívějšímu průběhu změny bránily faktory, jako:

- Ignorování negativních stránek kriminálního životního stylu.
- Pocit beztrestnosti.
- Prahnutí po penězích a přání žít si na vysoké noze.
- Vyčleněnost z prosociálních vazeb a lhostejnost ve vztahu k budoucnosti.
- Když výkon trestu sám o sobě nepůsobil averzivně.
- Skutečnost, že selhání vede k demoralizaci a pokračujícímu selhávání.
- Spokojenost s kriminálním životním stylem a skutečnost, že páčání trestné činnosti může zvýšit postavení v kriminální subkultuře a dodat sebevědomí.

Základními stavebními kameny desistance jsou:

V první fázi negativní a pozitivní motivace, emocionální události, které též působí na motivaci a **oslabení obran a otevřenost ke změně**. U některých lidí je dostatečným podnětem pro změnu první pobyt ve vězení. Motivací může být negativní zkušenost s uvězněním, zklamání z delikventních kamarádů a skutečnost, že jim stále někdo blízký dává šanci. K dalším motivům patří mít normální partnerský vztah, nedělat problémy rodině, mít se v budoucnu dobře a vytvořit si určité (materiální) zázemí, případně i motiv být sám se sebou spokojenější. U jiných lidí trvá déle, než začnou o změně vážněji uvažovat. U někoho se musí motivace nakupit v dostatečném množství v průběhu opakovaných a intenzivních emocionálních událostí, jako je pocit dna a bezmoci při uvěznění (který během předchozích pobytů ve vězení nepocíťovali), nepříjemný zážitek na droze či hrozba definitivní ztráty podpory rodiny, aby to vedlo ke změně. Jindy nehrají takovou roli převratné události, ale skutečnost, že bývalý pachatel začne být z opakovaných pobytů ve vězení unavený, uvědomí si hrozbu stále vyšších trestů a zároveň si uvědomí, že má stále šanci nějak uspět legálním způsobem. Oslabení obran zahrnuje: pocity viny, uvědomění si přehnanosti dřívějšího pocitu nadřazenosti, větší upřímnost, otevřenost vůči emocím, přístupnost pomoci od druhých.

Ve druhé fázi v důsledku výše uvedených faktorů dochází k **přehodnocení toho, co se bývalému pachateli vyplatí a k dalším změnám jeho postojů**. Především postojů

k drogám, trestné činnosti a konvenčnímu způsobu života. Přehodnocení mělo nejčastěji formu myšlenek, typu „Někoho v životě mám a proto nemůžu, nebo mi přestalo dávat smysl páchat trestnou činnost / užívat drogy,“ nebo „Braní drog / trestná činnost za ty důsledky nestojí.“ Důvody, proč jim už užívání drog a páčání trestné činnosti nestojí za to, u jednotlivých účastníků výzkumu variovaly. Obvykle se však týkaly přijetí ze strany blízkých osob, obavy ze ztráty jejich podpory, přání mít lepší život a samozřejmě také nechuti vracet se do vězení. K přehodnocení tedy zřejmě dochází, když bývalý pachatel:

1. Začne započítávat negativní důsledky kriminálního životního stylu.
2. Začne započítávat dopad svého jednání na mezilidské vztahy, jaké má (čemuž může předcházet zlepšení těchto vztahů a uvědomění si jejich významu).
3. Uvědomuje si možné alternativy.
4. U některých účastníků výzkumu k přehodnocení ještě přispělo srovnání vlastního života s životem někoho, koho zná a kdo žije běžným, konvenčním způsobem, a má se dobře.

Vzhledem k tomu, že k negativním podnětům pro změnu patří zklamání z delikventních kamarádů a únava z pobytů ve vězení, která pramení především z nechuti k dalšímu kontaktu se spoluvězni, zatímco k pozitivním podnětům patří skutečnost, že někdo jiný, kdo je orientovaný prosociálně, stále dává bývalému pachateli šanci, změna postojů v této fázi desistance se týká i změny pachatelova sebepojetí. Zdá se, že když pro bývalého pachatele v důsledku přehodnocení začne být nekriminální způsob života atraktivní, „hledá“ v sobě nějaké „lepší já“, které by do nekriminálního světa lépe zapadalo. A vzhledem k tomu, že se pravděpodobně bývalý pachatel nechoval kriminálně celý svůj život, pravděpodobně v sobě nějaké jiné já najde.

Ve třetí fázi se u bývalého pachatele přehodnocení projeví **změnou chování** a bývalý pachatel začíná jednat.

1. Přerušuje kontakty s rizikovými osobami.
2. Využívá dostupné příležitosti podpory rodiny a možnost práce.
3. Překonává nejrůznější překážky při cestě za novým životem.

Změna, o jakou se pokouší, je samozřejmě náročná a může ji zkomplikovat:

1. Strach, že tuto změnu a tlak normálního života nezvládne.
2. Odkládání nástupu do práce.
3. Odkládání řešení problémů.
4. Nečekaná zklamání (například rozchod s partnerkou).

V této době tedy může dojít k relapsu, například epizodickému návratu k užívání drog.

Ve čtvrté fázi změna chování bývalého pachatele vede k **pozitivním výsledkům**, především zlepšení jeho vztahů k druhým lidem a k dosahování úspěchů. Přijetí druhými lidmi, řešení problémů a dosahování úspěchů, zaměření na dlouhodobé cíle a každodenní smysluplná činnost významně posilují sebevědomí bývalého pachatele a jeho celkovou životní spokojenost. Bývalý pachatel navíc začíná rozvíjet pozitivní charakterové vlastnosti, jako je větší pochopení pro druhé, větší trpělivost, zodpovědnost, skromnost a sebeovládání, a také se začíná věnovat určitým koníčkům a volnočasovým aktivitám. Jakmile změna chování začne přinášet pozitivní výsledky, její udržení podporuje skutečnost, že je s touto změnou a sám se sebou spokojený a již nechce přijít o to, čeho dosáhnul. Zlepšení blízkých vztahů, začlenění do širší společnosti a dosahování úspěchů jednak potvrzuje správnost „přehodnocení“, jaké bývalý pachatel dříve učinil, zadruhé potvrzuje a stabilizuje i změnu sebepojetí bývalého pachatele, nyní již normálního člověka. Změny, které jsou výsledkem procesu desistance, jsou tedy zároveň faktory, které proces desistance udržují.

Jako centrální kategorii jsem identifikoval „přehodnocení toho, co se mi vyplatí“, přičemž mělo toto přehodnocení u většiny účastníků výzkumu poměrně podobný obsah: „Někoho v životě mám a proto nemůžu, nebo mi přestalo dávat smysl páchat trestnou činnost / užívat drogy,“ nebo „Braní drog / trestná činnost za ty důsledky nestojí.“ Z toho vyplývá, že by se odborní zaměstnanci věznice (psychologové, sociální pracovníci, speciální pedagogové) měli při práci s vězněnými osobami zaměřovat:

- Na možnosti zlepšení vztahu pachatele k jeho prosociálně orientovaným blízkým osobám (pokud v okolí pachatele existují), aby si mohl uvědomit, že na něm někomu záleží a „někoho má“, a tudíž stojí za to, aby vztah s takovým člověkem nebo lidmi napravil.
- Na diskusi týkající se toho, z čeho vyplývá jeho přesvědčení, že mu užívání drog a páčání trestné činnosti stále stojí za to. A co by se muselo stát, nebo změnit, aby i oni mohl cítit a vědět, že mu to za to už nestojí.

Tento výzkum lze použít k ilustraci toho, že překážky na cestě k ukončení páčání trestné činnosti jsou překonatelné a lidé, kterým se změna podaří, jsou s výsledkem této změny spokojeni.

SOUHRN

Cílem **teoretické části** bylo popsat příčiny kriminálního jednání u chronických pachatelů trestné činnosti, a popsat současné teorie a výzkumy procesu desistance (procesu ukončení páchaní trestné činnosti).

Za hlavní příčinu kriminálního jednání byly považovány narušené vztahy pachatele s druhými lidmi. Popsal jsem biologické faktory vedoucí ke specifickému typu temperamentu zahrnujícímu otrlost a bezcitnost, které vedou k menší úzkostnosti a menší potřebě citové vazby na straně pachatele. Dále jsem popsal faktory na straně prostředí včetně traumatických zážitků, které také vedou k narušení citové vazby. Zmínil jsem i další environmentální faktory, včetně učení nápodobou a nevhodného způsobu výchovy, které vedou k tomu, že si pachatel neosvojí běžné společenské normy a hodnoty. Bludný kruh spočívá v tom, že se pachatel cítí být druhými nedoceněn a odmítán, nedůvěřuje druhým a má pocit, že se mu spíš, než spolupráce s druhými vyplácí, když druhé zneužívá. Když se však chová antisociálně, skutečně nemůže podporu a respekt druhých lidí získat.

Zkušenosti pachatele, včetně zkušeností s „odměňující“ stránkou kriminálního životního stylu se ve zhutnělé podobě ukládají do jeho kriminogenních přesvědčení. Tato přesvědčení mohou také fungovat jako psychické obrany bagatelizující negativní stránky kriminálního životního stylu. Tato přesvědčení se podílí na motivaci ke kriminálnímu jednání a zároveň fungují jako faktor, který udržuje současný stav a brání změně. V teoretické části jsem zmínil jak přesvědčení motivující ke spáchání určitého kriminálního činu, tak i přesvědčení související se sebepojetím pachatele a recidivou.

Vzhledem k existenci bludného kruhu, který je udržován kriminogenními přesvědčeními, bývají chroničtí pachatelé motivovaní pro pokračování páchaní trestné činnosti. Motivační přístup ke změně se zabývá tím, jak člověka s určitým maladaptivním chováním provést do dalších stádií změny, přičemž změna motivace může vést k významné změně chování i přesvědčení.

V kapitole o procesu desistance jsem popsal, jak mohou nejen interpersonální, ale i jiné motivy zvyšovat otevřenost pachatele vůči změně a jak změny ve vztazích pachatele působí na změnu jeho postojů. Proces desistance jsem popsal po jednotlivých krocích, od prvotních podnětů a motivů, přes změny v pachatelově chování a myšlení, faktory, které proces desistance dále facilitují, až po výsledky proběhlé změny. Proces desistance může být spuštěn tím, že se sejdou faktory jako únava z kriminálního životního stylu, získání zaměstnání, přání zachovat vztahy s rodinou a navázání vztahů s lidmi,

kteří nejsou delikventi, přičemž součástí změny je i změna sebepojetí bývalého pachatele (Weaverová, 2017). Uvedené výzkumy upozornily na význam změny sebepojetí (Maruna, 2015) a spokojenosti s dosaženou změnou pro její udržení (Farral & Calverly, 2006), důležitost zklamání z delikventních kamarádů (McLean, Maitra & Holligan, 2017), využívání dostupné sociální opory (Doekhie, Dirkzwager & Nieuwbeerta, 2017) a zájmu v životě uspět (Amemiya, Kieta & Monahan, 2017).

Cílem **empirické části** bylo zjistit, díky čemu někteří lidé dokáží přestat páchat trestnou činnost, jak tento proces probíhá a k čemu u nich během tohoto procesu dochází. Designem výzkumu byla mnohonásobná případová studie.

Hlavní metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor. Dalším zdrojem dat byla anamnestická data získaná při standardizovaném vstupním pohovoru mezi vězněnou osobou a vězeňským psychologem, a ověřující informace z interního vězeňského informačního systému o tom, zda nikomu z účastníků výzkumu nebyl uložen další výkon trestu.

Výzkumný soubor byl získán kombinací metod záměrného výběru, výběru přes instituci, metodou sněhové koule a metodou samovýběru. Výzkumný soubor tvořili účastníci výzkumu, kteří se

1. dopustili trestné činnosti v důsledku čehož byli uvězněni,
2. kteří se v době aktivního páchání trestné činnosti pohybovali mezi uživateli drog a/nebo jinými pachateli trestné činnosti, sami sebe považovali za „kriminálníky“, „darebáky“, „grázly“, a nikoliv za normální osoby,
3. mají nižší věk než 45 let a
4. od realizace výzkumného rozhovoru u nich nedošlo k dalšímu spáchání trestné činnosti, přičemž minimální dobou od propuštění z posledního výkonu trestu byly tři roky.

Účastníci výzkumu, u kterých došlo k recidivě, byli z výzkumu vyřazeni.

Výzkumný soubor tvořily dva podsoubory. První podsoubor tvořilo šest účastníků, s nimiž jsem rozhovory realizoval v době jejich uvěznění. Druhý podsoubor tvořilo pět účastníků, s nimiž jsem rozhovor realizoval již v době, kdy se po propuštění nacházeli na svobodě.

Pro následnou analýzu dat jsem zvolil metodu zakotvené teorie. K výsledným zjištěním patří systém kategorií a subkategorií, který je i výsledným modelem desistance. Zjištěny byly subkategorie popisující, co bránilo dřívější změně, též subkategorie popisující negativní a pozitivní motivaci, oslabení obran a otevřenost ke změně. Centrální kategorií je kategorie „Přehodnocení toho, co se mi vyplatí.“ Většina účastníků výzkumu totiž změnu

spojovala s uvědoměním si toho, že někoho v životě mají, a proto již nemohou, nebo jim nedává smysl páchat další trestnou činnost. Nebo s uvědoměním si toho, že užívání drog a trestná činnost za ty důsledky nestojí. Důvody, proč jim už užívání drog a páchání trestné činnosti nestojí za to, u jednotlivých účastníků výzkumu variovaly. Obvykle se však týkaly přijetí ze strany blízkých osob, obavy ze ztráty jejich podpory, přání mít lepší život a samozřejmě také nechuti vracet se do vězení. Další kategorie a subkategorie popisují, jak díky přehodnocení dochází i ke změně chování na straně bývalého pachatele: přerušuje kontakty s rizikovými osobami; využívá dostupné příležitosti podpory rodiny a možnost práce; překonává nejrůznější překážky při cestě za novým životem. Poslední skupina kategorií a subkategorií popisuje, co je výsledkem změny. Především se jedná o zlepšení blízkých vztahů, začlenění do širší společnosti a skutečnost, že se bývalý pachatel přes den věnuje smysluplným činnostem a realizaci svých dlouhodobých cílů, což u něj vede k pocitu úspěchu a většímu pocitu spokojenosti.

Výsledky výzkumu naznačily, že existuje skupina bývalých pachatelů motivovaných především pozitivní změnou v jejich interpersonálních vztazích, a druhá skupina bývalých pachatelů motivovaná spíše „pragmatičtějšími“ důvody, jako je únava z kriminálního životního stylu či přání vybudovat si a uchovat určité zázemí a mít se dobře. Výsledky výzkumu popisují jak faktory, které jsou pro všechny účastníky společné (přerušování rizikových kontaktů, přehodnocení toho, co se vyplácí, využívání podpory rodiny a nalezení práce), tak i skutečnost, že motivy k desistanci mohou být různorodé.

Výsledky mého výzkumu jsou vesměs souladu s dosavadními výzkumy a v některých věcech je doplňují. Předložená zjištění jsou oproti citovaným výzkumům v některých ohledech o něco podrobnější, konkrétnější a systematičtější. Výsledkem výzkumu je i komplexní model procesu desistance, který odpovídá struktuře objevených kategorií.

Oproti výzkumu Maruny (2015) u některých účastníků změna sebepojetí nehrála tak významnou roli. U účastníků výzkumu jsem ani nezaznamenal tak výrazný posun k prosociální orientaci a touhu pomáhat druhým, jakou popisoval Maruna u účastníků svého výzkumu. Obvyklé však bylo přání zlepšit vztahy s rodiči, i snaha jim jejich podporu oplatit.

K hlavním limitům výzkumu patří nízký počet účastníků výzkumu. Výzkumný soubor měl určitou diverzitu. (Zahrnoval účastníky, kteří se ve vězení nacházeli pouze jednou i vícekrát. Uživatele drog i jednoho účastníka, který drogy nikdy neužíval. Účastníky výzkumu, které motivovalo nalezení či zlepšení blízkého vztahu, i účastníky výzkumu, kteří měli jiné motivy. Účastníky, kteří byli s výslednou změnou spokojeni, i jednoho účastníka,

který pociťoval osamělost). Přesto nemohu vyloučit, že se nepodařilo dosáhnout teoretické saturace a někteří lidé mohou páčání trestné činnosti ukončit způsobem, který je odlišný od toho, co jsem zde popsal.

LITERATURA

Amemiya, J., Kieta, J., & Monahan, K. C. (2017). Adolescent offenders' qualitative reflections on desistance from crime. *Journal of Research on Adolescence*, 27(4), 765-781.

Ansbro, M. (2008). Using attachment theory with offenders. *Probation Journal*, 55(3), 231-244.

Appelbaum, P. S. (2005). Law & psychiatry: Behavioral genetics and the punishment of crime. *Psychiatric Services*, 56(1), 25-27.

Bakhshani, N. M. (2014). Impulsivity: a predisposition toward risky behaviors. *International journal of high risk behaviors & addiction*, 3(2).

Bartol, C. R., & Bartol, A. M. (2016). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

Bax, T., & Han, Y. (2018). Desistance from and persistence in male offending: The case of South Korea. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 54, 53-65.

Beck, A. T. (1999). *Prisoners of hate*. Harper Perennial.

Beck, A. T., Wright, F. D., Newman, C. F., Liese, B. S., & Stein, D. J. (1995). *Cognitive Therapy of Substance Abuse*. The Guilford press.

Beck, A. T., Davis, D. D., & Freeman, A. (2004). *Cognitive therapy of personality disorders*. The Guilford press.

Best, D. (2019). *Pathways to Recovery and Desistance*. Policy Press.

Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby*. Portál.

Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. IKSP.

Blatníková, Š., Faridová, P., & Vranka, M. (2016). *Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz*. IKSP.

Blatný, M. (2010). *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Grada.

Brunton-Smith, I., & McCarthy, D. J. (2017). The effects of prisoner attachment to family on re-entry outcomes: A longitudinal assessment. *The British Journal of Criminology*, 57(2), 463-482.

Busari, A. (2015). Antisocial personality disorder among prison inmates: the mediating role of schema-focused therapy. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resiliency*, 17, 327-332.

Bush, J., Harris, D. M., & Parker, R. J. (2016). *Cognitive self change: How offenders experience the world and what we can do about it*. John Wiley & Sons.

- Capaldi, D. M., Kerr, D. C., Eddy, J. M., & Tiberio, S. S. (2016). Understanding persistence and desistance in crime and risk behaviors in adulthood: Implications for theory and prevention. *Prevention Science*, 17(7), 785-793.
- Carighton, D. A. & Towl, G. J. (2008). *Psychology in prisons*. BPS Blackwell.
- Cooke, D. J., Baldwin, P. J., Howison, J., & Towl, G. J. (1990). *Psychology in prisons*. Routledge.
- Copp, J. E., Giordano, P. C., Longmore, M. A., & Manning, W. D. (2020). Desistance from crime during the transition to adulthood: The influence of parents, peers, and shifts in identity. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 57(3), 294-332.
- Čírtková, L. (2004). *Forezní psychologie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Doekhie, J., Dirkzwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2017). Early attempts at desistance from crime: Prisoners' prerelease expectations and their postrelease criminal behavior. *Journal of Offender Rehabilitation*, 56(7), 473-493.
- Ellis, L. (1982). Genetics and criminal behavior evidence through the end of the 1970s. *Criminology*, 20(1), 43-66.
- Erickson, M. H., & Zeig, J. K. (2010). *Výukový seminář s Miltonem H. Ericksonem: netradiční hypnoterapie*. Emitos.
- Farrall, S., & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime*. McGraw-Hill Education (UK).
- Farrington, D. P. (1993). Motivations for conduct disorder and delinquency. *Development and Psychopathology*, 5(1-2), 225-241.
- Fox, B. (2017). It's nature and nurture: Integrating biology and genetics into the social learning theory of criminal behavior. *Journal of Criminal Justice*, 49, 22-31.
- Gacono, C. B., Meloy, J. R., & Berg, J. L. (1992). Object relations, defensive operations, and affective states in narcissistic, borderline, and antisocial personality disorder. *Journal of Personality Assessment*, 59(1), 32-49.
- Glasser, W. (2001). *Terapie realitou*. Portál.
- Goldsmith, H. H., Buss, K. A., & Lemery, K. S. (1997). Toddler and childhood temperament: expanded content, stronger genetic evidence, new evidence for the importance of environment. *Developmental psychology*, 33(6), 891.
- Graffam, J., Shinkfield, A., Lavelle, B., & McPherson, W. (2004). Variables affecting successful reintegration as perceived by offenders and professionals. *Journal of offender rehabilitation*, 40(1-2), 147-171.

- Hare, R. (2015). *Bez svědomí. Znepokojivý svět psychopatů mezi námi*. Dům Harfa.
- Hayesová, N. (1998). *Základy sociální psychologie*. Portál.
- Hill, N. (2011). *Jak přelstít ďábla. Tajemství svobody a úspěchu*. Pragma.
- Chrastina, J. (2019). Případová studie. *Metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kirschmanová, E. (2015). *Život s policajtem*. Grada.
- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M., & Tamchyna, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP.
- Maruna, S. (2015). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.
- McLean, R., Maitra, D. E. V., & Holligan, C. (2017). Voices of quiet desistance in UK prisons: Exploring emergence of new identities under desistance constraint. *The Howard journal of crime and justice*, 56(4), 437-453.
- Miller, W. R. & Rollnick, S. (2004). *Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování*. Sdružení SCAN.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada.
- Mischel, W. (2015). *Marshmallow test. Jak se naučit sebekontroli*. Ikar.
- Mitchell, S. A. (1986). *Ikarova křídla: Iluze a problém narcismu*. In Mitchell, S. A. & Aron, L. (Ed.) (2004) *Vztahová psychoanalýza – zrození tradice* (1. díl). Triton.
- Otakar, J. (2015). *Jak přežít kriminál*. Pendulum.
- Patterson, K., Grenny, J., Maxfield, D., McMillan, R., & Switzler, A. (2012). *Mistři ovlivňování, aneb, Umění změnit téměř vše*. Management press.
- Pavlov, K. A., Chistiakov, D. A., & Chekhonin, V. P. (2012). Genetic determinants of aggression and impulsivity in humans. *Journal of applied genetics*, 53(1), 61-82.
- Praško, J. (2003). *Poruchy osobnosti*. Portál.
- Praško, J., Možný, P. & Šlepecký, M., (2007). *Kognitivně behaviorální terapie psychických poruch*. Triton.
- Polišenská, V. A., Borovanská, M., Koubalíková, S., Králová, M., Šturmová, L. & Vokřálová, Z. (2016). *Psychologické aspekty resocializace pachatelů majetkové trestné činnosti a jejich reintegrace do společnosti*. Psychologický ústav AV ČR.
- Prochazka, J. O., Norcross, J. C. & DiClemente, C. C., (2018). *Změna k lepšímu. Šestistupňový program pro překonání zlovyků*. Praha: Portál.
- Samenow, S. E. (2014). *Inside the criminal mind*. Broadway Books.

Statistické údaje o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc říjen 2022 (2022). (2022, 7. listopadu). Vězeňská služba České republiky. <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/msh/msh-2022/msh10-2022.pdf>

Sterzer, P. (2010). Born to be criminal? What to make of early biological risk factors for criminal behavior. *American Journal of Psychiatry*, 167(1), 1-3.

Stinson, J. D. & Clark, M. D. (2017). *Motivational interviewing with offenders*. The Guilford Press.

Strauss, A. & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Šámal, P. (2019). *Jak se žije za zdmi Valdic*. Naše vojsko.

Štanclová, G. (2016). *Význam terapie v procesu desistance u pachatelů násilné trestné činnosti*. [Nepublikovaná magisterská diplomová práce]. Masarykova univerzita v Brně.

Teglasi, H. (2010). *Essentials of TAT and other storytelling assessments* (Vol. 64). John Wiley & Sons.

Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie. Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Portál.

Veteška, J., Fischer, S. (2020). *Psychologie kriminálního chování*. Grada.

Velichovská, M. (2016). *Psychologie obětí trestných činů*. Grada.

Visher, C. A. (2017). Social networks and desistance. *Criminology & Pub. Pol'y*, 16, 747.

Weaver, B. (2017). *Offending and desistance. The importance of social relations*. Routledge.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy*. Guilford Press.

Zrzavý, J. (2004). *Proč se lidé zabíjejí (homicida a genocida)*. Praha: Triton

PŘÍLOHY

- Příloha č. 1 Abstrakt v českém jazyce
- Příloha č. 2 Abstrakt v anglickém jazyce
- Příloha č. 3 Z deníku výrobce a distributora drog
- Příloha č. 4 Kriminální jednání a nízká míra sebeovládání
- Příloha č. 5 Vývoj kriminální kariéry
- Příloha č. 6 Příklad myšlení pachatele loupežného přepadení („Valdičák Baky“)
- Příloha č. 7 Příklad myšlenek souvisejících s recidivou
- Příloha č. 8 Příklady přerámování kriminogenních myšlenek
- Příloha č. 9 Výzkumné otázky použité během polostrukturovaného rozhovoru

Rozhovory s dnes již bývalými pachateli realizované v průběhu jejich pobytu ve vězení

- Příloha č. 10 Dan
- Příloha č. 11 Dominik
- Příloha č. 12 Štefan
- Příloha č. 13 Kamil
- Příloha č. 14 Jirka
- Příloha č. 15 Tomáš

Rozhovory s bývalými pachateli realizované po jejich propuštění z věznice

- Příloha č. 16 Roman
 - Příloha č. 17 Martin
 - Příloha č. 18 Vojta
 - Příloha č. 19 Robin
 - Příloha č. 20 Marek
-

1 Abstrakt v českém jazyce

Cílem této práce je zjistit, jak probíhá proces desistance, co stojí na jeho počátku a k jakým změnám během něj dochází. Designem výzkumu je mnohonásobná případová studie. Hlavní metodou sběru dat je polostrukturovaný rozhovor. Výzkumný soubor tvoří jedenáct bývalých pachatelů, kteří se po realizaci výzkumného rozhovoru nejméně po dobu tří let nedopustili další trestné činnosti. Získaná data jsou analyzována metodou zakotvené teorie. K výsledným zjištěním patří, že účastníci výzkumu proces desistance spojují s přehodnocením toho, co se jim vyplatí, s uvědoměním si faktu, že mají někoho blízkého, a proto již nemohou páchat trestnou činnost – nebo uvědoměním si toho, že trestná činnost za ty důsledky nestojí. Z výzkumu dále vyplývá, že pro proces desistance je důležité přerušení rizikových sociálních kontaktů, využití podpory rodiny a nalezení práce. Téměř všichni účastníci výzkumu byli s realizovanou změnou spokojeni, k čemuž nejvíce přispěla náprava blízkých vztahů a nárůst jejich sebevědomí, související s řešením problémů a snahou o postupné dosažení jejich dlouhodobých cílů.

Klíčová slova: *desistance, sociální opora, znovuzачlenění do společnosti, kriminální kariéra, kvalitativní výzkum*

2 Abstrakt v anglickém jazyce

The aim of this work is to find out how the desistance process takes place, what stands at its beginning and which changes occur within it. The research design is a multiple case study. The main method of data collection is a semi-structured interview. The research group consists of 11 ex-offenders who, after conducting the research interview, did not commit any further crime for at least 3 years. The obtained data are analyzed using the method of grounded theory. The resulting findings include the fact that research participants associate the desistance process with the reassessment of what is worthwhile for them, with the consciousness that they have someone close to them and therefore can no longer commit a crime; or that criminal activity is not worth the consequences. The research also shows that the interruption of risky social contacts, the use of family support and finding a job are important for the desistance process. Almost all research participants were satisfied with the implemented change, to which mostly contributed repair of close relationships and increase in their self-confidence related to solving problems and striving to gradually achieve their long-term goals.

Key words: *desistance from crime, social support, reentry, criminal career, qualitative research*

3 Z deníku výrobce a distributora drog

Jirka mi po dodání do výkonu trestu nabídnul svůj deník o životě před uvězněním. Jirkův deník má asi padesát ručně psaných stránek. Níže uvádím směs krátkých citací a zhuštěného popisu deníku spolu s vlastním komentářem. Ani v původním deníku není srozumitelná a jednotná dějová linie. Zkrácené příhody z Jirkova deníku však i tak ilustrují, jak život na svobodě prožívá aktivní pachatel vyrábějící a distribuující drogy.

„*Fízl, co kamarádům sebral řidičák a rozšlapal jim sáčky s perníkem [...]*“ byl podle Jirky hnusný „kariérista“ – znamená to, že autor jednání policisty vůbec nepovažuje za oprávněné. Na jednom místě deníku popisuje, jak v předchozím trestu masturboval a potom svoje semeno „*vlil tomu spícím bonzákovi do huby*“, což podle mého názoru poukazuje na přesvědčení autora, že on sám je bezchybný a je to on sám, kdo má právo trestat ostatní.

„*[Když mě venku chtěli] stavět policajti, řekl jsem kamarádovi, ať se drží, že jim ujedu.*“ což poukazuje na Jirkovo přesvědčení, že je všehochopný, a tak se snadno vyhne jakémukoliv problému, který způsobí – podobně, když neměl lístek ve vlaku: „*Dělal jsem, že spím.*“

„*[Jednu dobu] jsme s partou vykrádali, co šlo. Vykrádali jsme auta, kradli jsme měď, vykrádali jsme baráky.*“ Způsob, jakým to Jirka uvádí podle mého názoru znamená, že páchání krádež, bere jako naprosto normální a samozřejmé. „*Naši mi pořád vtloukali do hlavy, ať si najdu práci*“, ale jemu to bylo jedno. „*Policajti se zaobírali takovou prkotinou, jako že na autě nemám SPZku*“ značí, že autor vůbec nechápe, proč by lidé měli dodržovat nějaká pravidla.

V jedné části deníku popisuje, že nevěděl, „*keré z děvčat dřív omrdá*“, byl každou chvíli „*jednou rukou ve vlhký kundě*“, ale zároveň měl v tu dobu stálejší partnerku, kterou na tomto místě prozatím popisuje jako „*nejlepší mámu na světě*“. Musel se vyhýbat celostátnímu pátrání, protože přeci nemohl nastoupit do výkonu trestu, když se podílí na péči o „*svého Budulínka*“. Tento úryvek značí, že by podle Jirky vůbec nevadilo mít vedle stálejší partnerky, se kterou má syna, ještě řadu milenek: „*Občas jsem jel s kámošem na dřevo [...]* stoupala tím směrem *mladá holka [...]* Kámošova debata [...] *se točila vždy pouze kolem žen: Vezmi ji sebou, jestli si chceš zašukat! [...]* Poznal jsem, že měla co do činění s perníkem [...] *okamžitě jsem letěl za známým pro perník a zpátky [...]. Holka tam stále byla. Přesvědčil jsem kámoše, že nejlepší mrdání je na perníku [...]* Takže sis zamrdal? – *Nezamrdal. Nechtěla mi dát. Začala v bytě rvát o pomoc.*“ Tak ji Jirka v noci odvezl za vesnici do lesa a „*nechal ji tam*“. Tato pasáž poukazuje na to, že když dívka nesplnila jeho přání, cítil se oprávněný ji za to potrestat, jako by tady na světě byli ostatní lidé od toho, aby plnili jeho přání.

Autor dál popisuje, jak v nemocnici na infekčním oddělení přestěhoval celý nemocniční pokoj, aby se mohl se spolubydlícím na notebooku dívat na film, ovšem „*zdravotní sestra jeho hrdinský čin nepochopila*“ a v nemocnici mu raději nechali podepsat revers, než aby si ho tam nechali.

Zdá se, že autor deníku neviděl problém vůbec v ničem: „*Na perníku jsem dělal, co mě napadlo – řídil jsem, ujižděl policajtům.*“ „*[Až když jsem ve věznici opět vystřízlivěl,] vzpomněl jsem, si, že mám čerstvě narozeného syna, rodinu, která o mě má strach.*“ Ale předtím se pokaždé nechal unést okamžitým popudem, kterému dal volný průchod, bez ohledu na následky. Ještě když byl na infekční oddělení, nechal si od kamarádky donést pervitin, po jeho užití si prý s kamarádkou na toaletě zasouložil, což byl způsob, jak léčil svoji pohlavní chorobu – říká, že tak „*vytloukal klín klínem*“. Tato epizoda vypovídá o tom, že je Jirka přesvědčený o tom, že by neměl mít žádné zábrany, když je jeho hlavním a prakticky jediným cílem navozovat si slast a potěšení. Opět mu při jeho jednání nijak nevadilo, že má partnerku a syna, protože „*sex mám rád a mít budu*“. V dalších příhodách autor pokračuje v líčení toho, jak souložil s každou slečnou, která se mu líbila a kterou potkal.

Když se nastěhoval do paneláku, bodře se zde seznamoval se sousedy, důchodci. „*V dětství mi bylo vštípeno slušný chování, úcta ke starším lidem [...]*“ „*Těšil jsem se tomu, jaký dobrý dojem jsem na paní*

sousedku udělal. Než jsem ovšem zavadil o stříkačku za uchem, kde jsem měl rozdělanej perník.“ Aby to napravil, hlasitě na bytě provolával „kde mám ten inzulin“. Zdá se, že si autor pod vlivem pervitinu připadal skvělý a domníval se, že takto skvělý připadá i všem ostatním. Za Jirkou se do paneláku stahovali uživatelé drog, jeden z nich se přímo před vchodem vykálel, jiný se pod vlivem pervitinu „válel u popelnic“. Když si vystrašení sousedé stěžovali, odpovídal jim „Bez problému paní sousedko!“, odvedl svoje klienty pryč a sousedům lhal, že je nezná. Nic z toho neviděl jako problém. To, co pervitin s jeho kamarády dělal, jej očividně bavilo.

„[Na Markovi, mém klientovi a kamarádovi, který se vykálel před vchodem], se účinek mého fetu ukázal vždy v plné parádě [...] ještě po několika dnech nespál. Měl oči až na záda.“ Tato pasáž opět poukazuje na to, že pro autora není nic problém, všechno je jen sranda, zábava a v ničem nevidí nic negativního, žádné riziko. „Z bytu se postupně stala varna. [...] Dokonce i na to, že mám syna Jirku, jsem zapomínal. V Samsonu [v práci v pivovaru] jsem dal výpověď.“ Jako správný podnikatel vedle varny vybudoval ještě pěstírnu konopí. „Sice jsem občas vytopil vstupní halu, občas vyhodil pojistky, ale zato sousedé z okolních bytů ani nemuseli topit.“

V dalších epizodách líčí, jak se začal věnovat nelegálnímu kopání vltavínů. Jednou na něj přijeli policisté, a ještě když byl v jámě, pokropili jej slzným plynem a také jej při zákroku několikrát kopli. Na služebně jej donutili přiznat se, že kopal vltavíny. Tyto averzivní podněty samozřejmě Jirku ani náhodou od další těžby vltavínů neodradily, neboť jak z jeho deníku vyplývá, na averzivní podněty není citlivý, nebo je vůbec neregistruje a je mu úplně jedno, co se dělat má a nemá. Rozhodně mu nic nemůže překážet v jeho nejkratší cestě k cíli. „[Když jsem pokračoval v nelegální těžbě vltavínů, tentokrát již s pomocí bagru,] vytáhnul jsem ze země ceduli Chráněná krajinná oblast Blanský les a hodil ji do rybníka, aby se bagrista zbytečně nevyplašil. Myslel si, že jede na můj pozemek kopat zeminu.“ Na místě prý vykopal vltavíny v hodnotě 100 tisíc.

V autorově deníku se objevují různé skoky, kdy se z ničeho nic dozvíme, že zřejmě přišel o svůj byt, kde měl onu pěstírnu a varnu a najednou žije v nějakém sklepě „bez vody a elektrické energie“ a nechápe, proč matka jeho partnerky nechce, aby tam s ním žila. „Byl jsem tedy postaven před ultimátum, chci-li zůstat s ní, ať seženu byt ve městě.“ Autora samotného nenapadlo, že jeho partnerka by k životu mohla potřebovat lepší bydlení. On nic neřeší, nic pro něj není problém, takže musel být postaven před ultimátum, aby začal něco řešit. Objevuje se další skok, kdy mu partnerka řekla, že „je nedůstojný žít ve sklepě“ a navrhla, ať odjedou na Island. „[Jsem] člověk, co dovede pro druhý dost udělat [...] rozdál jsem veškerý svůj majetek bezdomovcům v parku Na Sadech.“ „[Koupil jsem letenku, boty a vydali jsme se na Island, byť jsme jen tak tak stihli do letadla nastoupit, neboť] jsem si to samozřejmě časově absolutně nenaplánoval“. Cestou ztratil doklady, peníze, a tak neměli kde spát. Naštěstí věděl, jak tyhle trable rychle vyřešit: „Na pobřeží jsem vykopal dveře nějakého domečku [...] a šel spát. [...] Ráno jsem si přečetl na ceduli, že jsem se vyspal v asi 300 let starý památce Unesco, původním obydlí Vikingů.“ Z Islandu se nakonec dostal domů díky tomu, že se mu podařilo kontaktovat tetu, která mu poslala nějaké peníze. (Co bylo tou dobou s jeho partnerkou, zda tam s ním odjela, nebo vůbec nejela – těmito detaily se autor nezabývá.)

Další kapitola v autorově deníku se jmenuje „Budulínek“. Autor tvrdí, že se snažil dát dohromady, ale jeho těhotná partnerka ne. „Bylo to v roce 2018 kdy doktor řekl, že jsme těhotný. Přestal jsem se stykat skoro se všema známýma. Sehnal práci. Z ní mě vyhodili. Sehnal jsem jinou. Není nic lepšího než se dívat, jak matka ještě nenarozeného dítěte smaží 1. ligu, spí jednou za tejdén, nejí, nepije a šoustá za fet. [...] Jdu po ulici a vidím u chodníku stát auto. Vzadu partnerka. Vepředu dva feťáci. Jdu kolem a utrousím do okýnka řidiče: Chlapi, víte o tom, že ta žena vzadu je těhotná a byl bych nerad, kdyby... a šel jsem dál. Došel jsem za roh, ale nedalo mi to. Dobře mířená rána řidiči rozdrtila a zarazila brejle do očí. A partnerka šla poslušně domů...“ Zajímavé je, že když mu partnerka utíkala za jinými uživateli drog, „posílal policajty na místo, kde trávil čas“. Zatímco svůj deník začíná stížnostmi na to, že si policisté dovolují prosazovat zákon, když zrovna policisty potřebuje, tak jsou mu dobří. Nevidí v tom žádný rozpor.

Jeho syn, který se narodil v roce 2019, zřejmě zůstal s partnerkou, která nadále užívala drogy, ale Jirka s ní již nežil. „Nedalo mi to a vydal jsem se do Budějovic. Když jsem viděl, v jakým bordelu a špíně stojí postýlka s mým Budulínkem, tak mi to nedalo. [...]“ a navrhl, že odtamtud partnerku dostane. Zřejmě s ním šla. On prý tehdy už zase měl bydlení a práci. Ale partnerku prý u něj stejně „navštěvovalo mnoho fetišáků.“ „Po práci jsem potkal svého Budulínka v kočárku, jak kolem něj stojí parta cigánů a kšeftují s partnerkou s perníkem.“ Autorovi vůbec nevádí pozastavovat se nad tím, že partnerka fetuje, za situace, kdy drogy sám dál užíval. Pokračoval v nelegální těžbě vltavinů a věnoval se honičkám s policií.

„Na jídlo jsem chodil do restaurací, děvčata jsem šoustal ve vířivkách, oblečení jsem měl na kazdej den nový. To samý Budulínek. [...] S Budulínkem jsem trávil veškerý svůj volný čas, takže situaci jsem měl tak nějak pod kontrolou.“ „[Bývalá partnerka] si našla nového chlapa, se kterým měla holčičku a stala se z ní dobrá matka. Já jsem sice veškerou pozornost věnoval Budulínkovi, jinak jsem trávil čas v lese, nebo na některém ze sedmi děvčat. Kámoška, která v té době točila porno mě seznámila s Pražákem, od kterého jsem bral Perník. [...] Měl jsem ho pro vlastní potřebu a pro potřebu pár mých nejbližších přátel.“ Těžko říct, jak mohla být bývalá partnerka dobrou matkou, když se zjevně o svého syna přestala starat a zajímat.

Jak se v té době autor deníku živil? „Poslední člověk, na kterého jsem šáhnul byl slizkej Rakušák, 40 let, kterež jezdil do ČB kšeftovat ve velkém s perníkem. [...] Poslal jsem mu do apartmánu šlapku. Jejím úkolem bylo zjistit, kolik toho má a kde. [...] Dal jsem mu nohu do dveří, První koupil dveřma. [...] Vrazil jsem mu paralyzer do krku [...] kvičel, jako prase, co jde na porážku.“ „[Sebrali mi perník, kamarád mě zmlátil a] v hotelovém pokoji vznikla škoda 2 000 €.“ Když jde o prachy nebo o drogy, autor si snadno omluví, že někoho brutálně zbije a někomu jinému poškodí majetek – něco takového ho prostě nezajímá.

Autorův deník končí následovně: „Během 4 let jsem vyrobil 88 kg perníku. Kámoš Vojta se zabil v autě. Kámoš Jarda uhořel při varu. Dominik také uhořel při varu. [...] Mezi kopáči vltavinů se mi začalo přezdívat Král kopáčů. Dnes sedím ve Českobudějovické věznici za řízení bez řidičského oprávnění. Na svobodě mne čekají mí dva chlapi.“ Vlastně ani nevím, co tím chtěl autor říct.

Zdá se, že Jirkovy zážitky charakterizuje absence jakýchkoliv zábran. Dělá, co se mu líbí. Dělá to první, co ho napadne. Další věci, kterou si zřejmě ani neuvědomuje, je odtrženost od druhých lidí. Ačkoliv mu Jirka neposkytuje dobrou péči, nejspíš má svého syna upřímně rád. Ale i on, natož všichni ostatní lidé, pro Jirku existují až někde daleko za clonou mlhy z pervitinu, kterou má ve své hlavě.

4 Kriminální jednání a nízká míra sebeovládání

Podle již zmíněné *Obecné teorie zločinu* nízká míra sebeovládání značně souvisí s kriminálním jednáním. Kriminální jednání je podle Gottfredsona a Hirschiho (1990, citováno v Bartol & Bartol, 2016) jednou z variant chování vyplývajících z nízké míry sebeovládání, mezi které dále patří například návykové chování, promiskuita a jiné formy bezohledného a nezodpovědného chování zaměřeného na dosahování okamžité slasti.

Nízká míra sebeovládání se projevuje i tak, že pachatel má pocit, že musí být po jeho, a to hned, a tak jej snadno něco rozčílí a potom vybuchne. Například manželka jednoho vězně nesehnala hlídání na děti, a tak mu nemohla přijít na návštěvu a přinést cigarety, o které ji žádal. A tak na ni tento vězeň ječel do telefonu: „*Ty krávo zasraná! Ty mrcho, já tě zabiju!*“ Aby svá slova zdůraznil, praštil u toho pěstí do stěny (Hare, 2015, s. 66).

Partnerce jednoho pachatele vadilo, že se jí nevěnuje a neustále sleduje na telefonu pornografii. Chtěla v něm vyvolat zájem a napadlo ji, že by toho dosáhla tak, že v něm vyvolá žárlivost. Plivla do kondomu a dala ho k posteli, aby si toho její partner všimnul. Vyvolala v něm takové emoce, že se jí již nepodařilo situaci vysvětlit. Vytáhl ji před dům a hlavou ji mlátil o silnici z kamenných kostek. Do zad ji zapíchnul zahradní nůžky. Nakonec skočil do auta a zajel do nejbližší hospody zmlátit cizího muže, protože toho ještě neměl dost a potřeboval se poprat. Byl odsouzen za těžké ublížení na zdraví. Ve vězení o partnerce chvíli mluvil jako o „Aničce“, ale potom zase, jako o „kurvě“. Přestože věděl, že mu nevěrná nebyla, neváhal ji částečně vinit za svoje odsouzení. I tento příklad může být ukázkou nízké míry sebeovládání, skutečnosti, jak pachatel bez jakýchkoliv zábran a seberegulace impulsivně reaguje na vnější podněty. Teglasiová (2010) tento způsob automatického reagování bez regulace, bez rozmyslu a bez přijímání zodpovědnosti za vlastní chování, nazývá „akce a reakce“.

Hlavním faktorem psychické regulace našeho chování je představa našich možných já, především našeho ideálního já, zahrnujícího naše osobní standardy, cíle a aspirace, které zároveň slouží jako měřítko pro sebehodnocení (Blatný, 2010). Nejlepší popis toho, jak to vypadá, když je člověk demoralizovaný a tyto standardy, cíle a aspirace opustil, jsem našel u N. Hilla (2011, s. 75), který takovou situaci nazývá „unášení“: „*Unášení nejlépe definuji, když řeknu, že lidé, kteří myslí sami za sebe, se nikdy unášet nenechají. Naopak ti, kteří svou mysl používají jen málo, nebo vůbec, jsou unášeni. Unášený člověk dovolí, aby byl ovlivňován a řízen okolnostmi mimo svou mysl. [...] Přijme vše, co mu život hodí do cesty a ani se nesnaží protestovat nebo se bránit. Neví, co od života chce, a podle toho také jeho život vypadá.*“

Většina vězňů se nestará o svou budoucnost, nemá valné ambice, nesleduje dlouhodobé plány a cíle, a místo toho je v životě unášena okolnostmi a vnějšími podněty, což se projevuje i v tom, že se nechá snadno zlákat ke spáchání trestného činu v důsledku určité příležitosti či nabídky některého ze svých disociálních vrstevníků. Řada vězňů se nechává unášet i v oblasti partnerských vztahů, kdy kvůli vyskytnuvší se příležitosti k nevěře s milenkou užívající drogy zahodí dlouhodobější vztah s perspektivnější partnerkou, která je do té doby držela nad vodou. Důsledkem takových rozhodnutí nakonec bývá návrat pachatele do vězení.

Nízká míra sebeovládání se do jisté míry překrývá s konceptem nízké frustrační tolerance. Podle Becka (et al., 1995) nízká frustrační tolerance zahrnuje:

- *Neschopnost odložit uspokojení. Upřednostňování okamžitého uspokojení nad dlouhodobějšími zájmy a cíli.*
- *Netrpělivost.*
- *Preferování nejsnazších řešení místo obtížnější výzvy.*
- *Omlouvání sebe sama, vinění druhých a bezohlednost vůči citům druhých.*
- *Nedůtklivost (tedy že se snadno nahněvá).*
- *Systém maladaptivních přesvědčení obvykle zahrnujících*

- přehánění očekávatelných ztrát a poškození,
- podceňování vlastní možnosti zvládnání,
- vyžadování řešení po druhých,
- obviňování ostatních, vedoucí ke vzteku,
- přehlížení alternativních řešení.

Beck (et al., 1995) uvádí i příklady konkrétních přesvědčení, která s nízkou frustrační tolerancí souvisí:

„Všechno by mělo jít hladce.“

„Je strašné / Nezvládnou, pokud mě něco blokuje v tom, co dělám.“

„Nemůžu ustát, když věci nejsou tak, jak chci.“

„Za moje nezdary mohou druzí – a měli by být potrestáni.“

„Druzí mi dělají naschvály, naschvál mi to ztěžují.“

V praxi se podle mého názoru nízká míra sebeovládání u pachatele týká veškerých oblastí v jeho životě. Člověku s vysokou mírou sebeovládání záleží na mnoha lidech a na mnoho věcech, a proto si dává záležet i na tom, jak se chová. Obvykle pečuje o svoji rodinu, kariéru, kamarádské vztahy apod. Je si vědom svých dlouhodobých cílů a průběžně pracuje na jejich dosažení. Člověku s nízkou mírou sebeovládání na ničem nezáleží, nezáleží mu ani na věcech, ani na blízkých lidech. Na ničem nepracuje. Neposkytuje druhým péči. O nic se nesnaží. Orientuje se pouze na dosažení slasti. Neřeší problémy. Je neochotný a líný, nespolehlivý a bezzásadový. Když je v nouzi, nedělá mu problém zradit přátele. Dokáže se velmi hrubě chovat i k nejbližším lidem. Jako způsob sebeprosazení používá nátlak, vyhrožování, lhaní nebo sebepoškozování a sebevražedné pokusy. Nízká míra sebeovládání způsobuje, že pachatel se chová zodpovědně jedině, pokud je pod tlakem či pod dohledem. Nezodpovědnost je přitom uváděna jako jeden z klíčových rysů disociální poruchy osobnosti i psychopatie (Praško, 2003, Hare 2015).

Úroveň seberegulace, stejně jako kvalita našich vztahů, souvisí s kvalitou vnitřních objektních vztahů. Objektní vztahy zahrnují sebeobraz, zvnitřnělou zkušenost s druhými lidmi a obraz významných druhých. Obraz druhých („vnitřní objekt“) nám umožňuje cítit se s nimi ve spojení, i když nejsou aktuálně přítomní. Existence objektních vztahů umožňuje koordinovat naše já s druhými, stejně jako současnost a současné potřeby s budoucností. Součástí objektních vztahů jsou i motivační struktury, systém norem a hodnot, který jsme do jisté míry převzali od svých blízkých (Teglasiová, 2010). Lidé s disociální poruchou osobnosti ale své vnitřní objekty devalvují, a navíc je jejich reprezentace druhých obvykle rozštěpená a devalvovaná. To jim ztěžuje schopnost empatie (Gacono et al., 1992) i schopnost seberegulace. Porucha citové vazby bezesporu s nízkou mírou sebeovládání souvisí. Teglasiová (2010) rozlišuje 5 úrovní seberegulace (viz tabulka č. 17).

Tabulka č. 17: Pět úrovní seberegulace podle Teglasiové

1. Úroveň principiálního řízení. Člověk jedná samostatně, zodpovědně, cílevědomě, dokáže dobře plánovat, vychází přitom ze svých dlouhodobých zásad. Řeší situace s ohledem na své dlouhodobé cíle, nikoliv s ohledem na bezprostřední uspokojení svých potřeb. Emoce člověka vychází z jeho prosociálních norem. Váží si prosociálních hodnot, je zaměřený na vztahy. Sám si definuje standardy, cíle, hranice a limity, takže není zahlcený tím, jak by jeho vnímání mohli hodnotit druzí. Výsledkem jeho jednání je dlouhodobé řešení. Člověk na této úrovni má radost, když naplňuje vlastní standardy, a v opačném případě pociťuje zklamání. Zároveň ale vnímá své spojení s druhými a jeho motivy jsou prosociální. (Pro tuto úroveň platí všechny přednosti 4. úrovně.)
2. Úroveň vnitřního řízení. Člověk s touto úrovní sebeřízení za svoje jednání přebírá odpovědnost, řídí se vlastními normami. Dokáže najít rovnováhu mezi vlastními zájmy a zájmy druhých. Má realistickou iniciativu. Dokáže najít vhodnou rovnováhu mezi bezprostředními tlaky a dlouhodobými záměry. Ve svém jednání se zaměřuje na příčiny problému, předvídá potenciální překážky, používá realistické strategie a výsledkem jeho jednání je dlouhodobé řešení, které zahrnuje jak věcnou či praktickou, tak i emociální či vztahovou rovinu problému. Pokud jeho síly na řešení problému nestačí, dokáže ostatní požádat o pomoc. Pokud je problém neřešitelný, dokáže situaci přehodnotit a smířit se s tím.
3. Úroveň vnějšího řízení. Člověk s touto úrovní sebeovládání jedná pod tlakem společenských norem, různých nevyhnutelných událostí a podle reakcí ostatních. Jeho motivace je vnější. Snaží se dosahovat různých vnějších pobídek či odměňujících stimulů, jako je výhra, úspěch, pochvala a uznání, nebo se snaží

vyhnout tlaku či kritice druhých. Podstatné je, že se řídí vnějšími vodítky, nikoliv vlastními, vnitřními standardy. Člověk s touto úrovní seberegulace v životě dosahuje částečných řešení problému, relativně však postrádá dlouhodobé cíle a je při seberegulaci poněkud závislý na druhých. Potřebuje jejich vedení, podporu nebo souhlas. Aby byl motivován, potřebuje vnější tlak nebo vnější ocenění.

4. Úroveň bezprostředního reagování na vnější podněty. Člověk s touto úrovní sebeovládání jedná zkratovitě, nekonstruktivně, v důsledku svého rozmaru. Jeho jednání je zaměřené pouze na dosažení bezprostředního zisku, potěšení či okamžité úlevy. Emoce i jednání jsou vyprovokovány vnějšími podněty, bez jakékoliv vnitřní reflexe nebo zvážení. Člověku s touto úrovní sebeovládání schází dlouhodobé záměry a plány. Bezhlavě, impulsivně reaguje na aktuální výzvy. Problémy řeší bez přemýšlení, stylem „pokus-omyl“. Má nízkou frustrační toleranci. Má obtíže s prováděním náročné či rutinní činnosti, pokud v tom nevidí bezprostřední zisk či pokud na něj není činěn vnější nátlak.

5. Úroveň chybějícího anebo maladaptivního řešení. Tuto úroveň sebeovládání charakterizují bezmoc a beznaděj. Bezmocné setrvávání ve stavu strachu, zmatku a opuštěnosti; nebo bezhlavě, případně antisociální a velmi hrubé jednání. Osoba s touto nejnižší úrovní sebeovládání má problémy s reflektováním a regulací vlastních emocí, dostává se do stavu, kdy je jimi zahlcena. Má nízkou frustrační toleranci. Navenek se chová nepředvídatelně.

Nastavení vězňených osob většinou odpovídá 4. až 5. úrovni. Naopak fungování ve většinové společnosti zřejmě vyžaduje fungovat alespoň na 3. úrovni.

Faktory vedoucími k rozdílné úrovni sebeovládání se zabýval též W. Mischell (2015), který je autorem *Marshmallow testu*, během kterého mají děti v předškolním věku na vybranou mezi menší ale *okamžitou* odměnou, a větší odměnou, na kterou by ale musely vydržet *počkat*. Schopnost sebeovládání spočívá ve schopnosti odolat bezprostřednímu pokušení ve prospěch **orientace na cíl v budoucnosti**. Umožňuje člověku vydat se méně snadnou cestou a vytrvat ve svém úsilí ve prospěch dlouhodobých cílů. Již pěti- až šestileté děti jsou schopny zapojit vůli s cílem počkat si na pozdější, zato však větší odměnu.

Mischell (2015) zdůrazňuje, že sebekontrola je nezbytná pro úspěšné dosažení jakýchkoliv dlouhodobých cílů, jakéhokoliv úspěchu. Úspěch v *Marshmallow testu* předvídá lepší výsledky ve školních testech i lepší sociální a kognitivní fungování v dospělosti. Děti, které v tomto testu prokázaly **schopnost odložit uspokojení**, se oproti ostatním v dospělém věku daří lépe prakticky v jakékoliv oblasti života. Mají spokojenější mezilidské vztahy, nižší index tělesné hmotnosti, snáze se vyrovnávají se stresem a zklamáním a mají větší míru sebedůvěry.

Naše spontánní, impulsivní, emocionální reakce vyvolává limbický systém. Právě tento systém zodpovídá za to, že se „*člověk držící dietu zakousne do pizzy, závislý na nikotinu si potáhne z cigarety, násilník uhodí partnerku a sexuální náruživce se vrhne na uklízečku. [...] Dokonce pouhý pohled nebo pomýšlení na čokoládovou tyčinku, whisky, popřípadě cigaretu, dokáže reakci odstartovat. A čím častěji k tomu dochází, tím hůře se dá změnit zažitě mentální zpracování podnětu a zabránit impulsivní odezvě.*“ (Mischel, 2015, s. 42-43).

Reakce vyvolané limbickým systémem mohou být v určitých kritických situacích adaptivní. Limbický systém hraje důležitou úlohu v našem emočním životě. V situacích vyžadujících rozvahu, plánovité myšlení a rozumné řešení je nám ale jeho reakce spíše na překážku. Reakce založené na rozumném zvážení situace vychází převážně z prefrontálního kortexu. Právě tato část mozku z nás činí jedinečné lidské bytosti; vyhodnocuje vhodnost určitého chování a v případě potřeby určitý impuls (který je v rozporu s našimi cíli) zastaví. Prefrontální komplex je důležitý pro rozhodování zohledňující (dlouhodobé) následky, vyhýbání se nerozumným řešením a zachování sebekontroly. Činnost prefrontálního komplexu může narušit dlouhodobý stres.

Pokud děti vyrůstají v bezpečí, jejich prefrontální kortex se vyvíjí normálně a dokáže snáze tlumit negativní emoce. Tyto děti **víc přemýšlí a méně jednají automaticky**. Rodiče dítě už v raném věku učí prvotní formy sebeovládání (např. schopnost přesměrovat pozornost a uklidnit se). Mezi čtvrtým a pátým rokem začíná být dítě schopné uspět v *Marshmallow testu*. Vývoj sebeovládání bývá dovršen mezi šestým a sedmým rokem. Časem si dítě pokyny rodičů **internalizuje** a na jeho sebeovládání se podílí jeho vnitřní řeč. Například místo

aby se od zadaného úkolu nechalo odvézt lákavou blikající mluvící „skříňkou pana klauna“, řekne si: „*Ne, nemůžu, mám práci.*“ Míra sebekontroly souvisí i s optimismem a důvěrou ve vlastní schopnosti.

Rozvoj sebeovládání může být narušen hyperprotektivní výchovou. Podporuje jej „tvrdá láska“, která na dítě **klade určité nároky**, avšak zároveň mu poskytuje **pozitivní vyhlídky** (vyhlídky na to, že sebeovládání přinese úspěch), což by se dalo vyjádřit i heslem: „*Věříme v tebe. Tak se pusť do práce!*“ Je to výchova, která dítě a dospívajícího „*neustále povzbuzuje ve snaze uspět a chválí za každou dobrou věc, kterou dítě udělá.*“ (Mischel, 2015, s. 89). Domnívám se, že to koresponduje se zjištěním Coopersmitha (1968, citováno v Hayesová, 1998) uvedeného v kapitole o vlivu nevhodné výchovy.

Lidé s nízkou mírou sebeovládání vyrůstají v prostředí, „*v němž schází důvěra a spolehlivost. V němž se vyřčené sliby nikdy neplní. S takovou zkušeností se pro ně vskutku jeví lepší vzít za vděk tím, co je na dosah ruky.* [...] *Logicky proto volí okamžitou odměnu.*“ (Mischel, 2015, s. 65). Jestliže je člověk zaměřený na okamžitou odměnu, bývá také velmi **netrpělivý**, všechno chce mít hned. Je zcela imunní vůči čemukoliv, co se týká vzdálenější budoucnosti. Pokud mohou, pak se děti, které preferují menší ale okamžitou odměnu, mnohem častěji **dopouští podvodu**. Děti, kterým se v *Marshmallow testu* nedaří, jsou také verbálně i fyzicky **agresivnější**. A totéž platí i o dospělých. Z výzkumu Hershfielda a jeho kolegů (2012, citováno v Mischel, 2015) plyne, že lidé, kteří nemají vztah k vlastní budoucnosti, projevují **větší sklon tolerovat neetická rozhodnutí**. Myslím, že souvislost míry sebeovládání s odmítáním či preferencí kriminálního jednání je z tohoto popisu zcela zřejmá.

Zlepšením nezodpovědného chování založeného na nízké míře sebeovládání se zabývá Glasserova (2001) **Terapie realitou**. Glasser vychází z práce s delikventními dívkami, kterým chyběla citová vazba, a proto volily tu nejsnazší cestu k uspokojení svých potřeb. Terapeuta neustále popichovaly a testovaly, aby si ověřily, zda o ně ztratí zájem, nebo zda jeho zájem o ně vytrvá. Podle Glassera je cílem terapie naučit klienty uspokojovat své potřeby zodpovědným a ohleduplným způsobem, tak, aby se posílilo jejich začlenění do společnosti a aby při naplňování potřeb sledovali své dlouhodobé zájmy.

Jak klienty přimět opustit princip primitivní slasti? Při běžné socializaci opuštění principu slasti umožňuje kompenzující funkce rodičovské lásky. Děti se zpravidla odpovědnosti učí prostřednictvím láskyplného vztahu k odpovědným rodičům. Proto je i v terapii nezodpovědného chování nezbytné navázání vztahu s klientem a vytvoření pevného terapeutického vztahu, který podle Glassera charakterizuje zájem a sepectí. Jakmile je takové pouto dostatečně navázáno, může terapeut s klientem diskutovat o tom, jak by mohl své potřeby uspokojit zodpovědnějším způsobem. Terapeut přitom doufá, že se klient vzdá nezodpovědného chování, než aby se vzdal navázaného vztahu s terapeutem. Aby došlo k žádoucí změně, potřebuje klient cítit, že k němu má terapeut opravdový vztah a zároveň že si přeje nápravu jeho chování kvůli samotnému klientovi.

Terapeut potřebuje být trpělivý a vytrvalý. Nevyvíjet přílišný nátlak, ani se nevzdávat. Delikventní dívky hledají někoho, kdo je dostatečně silný a neústupný, aby jim dokázal nastavit hranice, i když jej testují a nějaký čas mu odporují. Pokud v tomto testu terapeut či celý tým neuspějí, budou delikventní dívky pokračovat v používání nejrůznějších symptomů, včetně sebepoškození, k tomu, aby ovládaly okolí a vynucovaly si svá přání. Glasser (2001) uvádí, že míru zodpovědnosti může posílit vznik pouta k někomu, kdo je zodpovědný. A právě k tomu zřejmě dochází, pokud bývalý vězeň naváže vztah s vhodnou partnerkou nebo u něj dojde ke zlepšení vztahů s rodiči.

5 Vývoj kriminální kariéry a vliv uvěznění

Podle **kumulativního modelu vývoje kriminální kariéry** se na sebe rizikové faktory nabalují jako sněhová koule. U dítěte se kumulují **deficity**, jako nedostatečná schopnost řešit problémy a nepřátelskost – **ty vedou ke stále většímu selhávání**, které končí uvězněním. Tato cesta začíná narozením do rodiny, **kde jeden či oba rodiče absentují**, nejsou schopni dítěti poskytovat přiměřenou péči a **nemají dostatečné rodičovské kompetence**. V důsledku neurologických deficitů, anebo nedostatku rodičovského taktu, dojde k narušení citové vazby, jejich děti zlobí, postrádají schopnost empatie nebo se u nich rozvine porucha opozičního vzdoru a porucha chování. Brzy **po nástupu do školy se u dítěte začne projevovat porucha chování a nezámem o školu**, který ústí v selhávání ve škole. Rodiče těchto dětí se obvykle o fungování ani školní výkon dítěte příliš nezajímají, nedohlíží na něj, na to, co dělá a kde se nachází, což další selhávání ve škole jen umocňuje (Bartol & Bartol, 2016).

Porucha chování zahrnuje porušování práv ostatních; zastrašování, bitky, lhaní, ničení majetku, krádeže, útěky z domu, problémy se školní docházkou a experimentování s návykovými látkami. Porucha chování se může vyskytovat společně s ADHD. Symptomy **poruchy opozičního vzdoru** zahrnují popudlivost, negativní emocionalitu a hostilitu. Charakterizují ji výbuchy vzteku, hádavost, pomstychtivost a neposlušnost, které se projevují ve vztahu k rodičům, učitelům, spolužákům či kamarádům. V současné době není jasné, nakolik mohou symptomy poruchy opozičního vzdoru předcházet poruše chování a rozvoji dráhy antisociálního chování. Pro všechny výše uvedené poruchy platí, že mnoho pachatelů v dětství a dospívání projevovало příznaky těchto poruch. Na druhou stranu se však u mnoha dětí s příznaky těchto poruch tyto příznaky v průběhu dospívání zmírní a k rozvoji antisociálního chování v dospělosti u nich nedojde (Bartol & Bartol, 2016).

Narušené chování dítěte může způsobit odmítnutí ze strany vrstevníků. Agresivní a dominantní chlapci, kteří ale mají dostatečné sociální dovednosti, mohou být v kolektivu uznáváni a oblíbeni. Naopak agresivní chlapci bez dostatečných sociálních dovedností bývají z **kolektivu vrstevníků vyčleňováni**. Tito chlapci bývají nesoustředění, impulzivní, působí rušivě, **chování druhých často dezinterpretují**, a pak mají pocit, že jim druzí křivdí nebo jsou proti nim. Potom v běžných situacích reagují neadekvátně. Snadno **vybuchnou vzteky** a někoho **napadnou**, což spolužáky vede k tomu, že se jim vyhýbají. Tito agresivní mladíci nerozvíjí sociální dovednosti k vytvoření pozitivních vztahů a přátelství s vrstevníky. Nakonec se začlení do **deviantních part** jiných antisociálně laděných mladíků, které je ještě více povzbudí a posílí již existující antisociální tendence. V jejich společnosti se začnou dopouštět rvaček, násilí, krádeží a jiného kriminálního jednání. **Pokud je jedinec agresivní a zároveň je odmítnut kolektivem vrstevníků, spolehlivě to předznamenává jeho budoucí delikventní dráhu** (Bartol & Bartol, 2016).

Řada pachatelů již kolem 14 let začne užívat tvrdé drogy a začne doma krást. Účastníci Marunova (2015) výzkumu často uváděli, že byli kolem 16. roku nebo později vyhozeni z domu, protože rodiče již jejich chování nezvládali. Obvykle následuje několikaleté období, kdy spolu pachatel a rodiče nekomunikují buď vůbec, nebo jen sporadicky. Toto období obvykle končí pachatelovým uvězněním.

Kriminální kariéra je posloupností deliktů spáchaných určitým pachatelem v průběhu života. Postihuje vývoj individuální trestné činnosti: začátek, průběh, zdržení se, návrat či úplné ukončení. Až 80 % pachatelů začíná trestnou činnost páčáním krádeží v obchodech. První krádeže v obchodech se pachatelé dopouští ve věku 10 až 13 let. Prvního vloupání se pachatelé dopouští ve věku 12 až 15 let. Nejčastější věk prvního zatčení se ve výzkumném souboru Polišenské (et al., 2016) pohyboval kolem 18 let. Průměrný věk v době prvního odsouzení byl 22,6 roku. Průměrný věk v době ukončení kriminální kariéry se pohyboval kolem 35 let, rozpětí však bylo poměrně široké (od 19 do 60 let). Průměrná délka kriminální kariéry se v jejím souboru pohybovala kolem 14 let (min. 3, max. 42 let) (Polišenská et al., 2016).

Blumstein (1982, citováno v Blatníková & Netík, 2008) popisuje tři etapy kriminální kariéry:

1. počáteční fázi, zahrnující prolomení zábran,
2. střední fázi, ve níž pachatel stabilně preferuje kriminální jednání před sociálně akceptovatelným,
3. finální fázi, která podle něj počíná kolem 41. roku, ve níž dochází k „syndromu vyhoření“ a kdy pachatel začíná směřovat k ukončení kriminální kariéry.

Walters (1990, citováno v Blatníková & Netík, 2008) zmiňuje:

1. Prekriminální období, zahrnující méně závažné trestné činy. Ke konci tohoto období odpadá většina pachatelů, tj. pachatelé omezení na období adolescence.
2. Ranné kriminální období, ve kterém se zbylí pokračující pachatelé stávají profesionálními zločinci.
3. Pokročilé období, ve kterém je kriminální kariéra stabilní, což znamená, že pachatel páchá jeden trestný čin za druhým, neboť kriminální jednání se stalo součástí jeho životního stylu. V tomto období s pácháním trestných činů končí jen malá část osob.
4. Finální období zahrnující „syndrom vyhoření“. V tomto období pachatelé začnou dávat najevo větší osobní zralost.

Pachatelé omezení na období adolescence končí svoji kriminální dráhu již ve věku 20 až 29 let. Celoživotní či persistentní pachatelé kriminální dráhu začínají končit až ve věku 35 až 45 let. Do 20 let narůstá rozmanitost kriminálního jednání, přičemž jeho závažnost se postupně stupňuje. Například pachatel začíná krádežemi v obchodech, pokračuje spácháním vloupání a teprve potom se může „odvážit“ spáchat ozbrojenou loupež. S přechodem k dospělosti se kriminální jednání mění ze skupinového k „osamělému“. Stejně tak se mění i motivy kriminálního jednání, které mohou být v období dospívání pestré, zatímco později jednoznačně převažují utilitární (finanční) motivy. Čím dříve kriminální kariéra určitého pachatele začne, tím větší počet trestných činů zahrnuje, a tím déle obvykle trvá. S vyšším věkem pachatele se frekvence spáchaných deliktů snižuje. Většina pachatelů se nespécializuje na jeden určitý typ trestné činnosti, ale je kriminálně všestranná. Nejlepším prediktorem budoucí trestné činnosti je historie té dosavadní (Blatníková & Netík, 2008).

Podle Moffittové (1993, citováno v Bax & Han, 2018) hraje u pachatelů omezených na období adolescence klíčovou roli vliv vrstevníků. Mají však dostačující sociální dovednosti na to, aby s příchodem dospělosti od experimentování s kriminálním jednáním upustili. V případě „celoživotních“ či perzistentních pachatelů má kriminální jednání hlubší příčiny v dysfunkčním prostředí rodiny, narušení vztahu k rodičům, narušení socializace. Případná změna u nich tedy vyžaduje hlubší osobnostní změny.

V důsledku narušení vztahů mezi budoucím pachatelem a rodinou může budoucí pachatel trávit stále více času na ulici a začlenit se do kriminálního gangu. Aktivita kriminálního gangu zahrnuje šikanu, fyzické útoky, zakládání ohňů, vandalismus, krádeže a ozbrojené loupeže. Významným motivem loupeží a krádeží je získání prostředků na alkohol a drogy. Odměnou za toto jednání členové gangu získávají pověst někoho, kdo si dělá, co chce a před kým je dobré mít se na pozoru. Páchání trestné činnosti se pro členy gangu stává **základním rysem jejich životního stylu a také jejich individuální a kolektivní identity**, takže v něm pokračují. Páchání trestné činnosti přitom má až jakýsi **automatický charakter**: „*Věděl jsem, že to, co dělám, není správné. Ale v tu dobu mi to bylo jedno. Prostě jsme to dělali. Nikdy by mě nenapadlo uvažovat, že bych s tím přestal. Nemyslím, že jsem kdy myslel tak dopředu. Žil jsem prostě ze dne na den.*“ (Weaver, 2017, s. 82).

S narůstajícím věkem pachatelů ubývá kolektivních aktivit a pachatelé své trestné činy začínají páchat jako jednotlivci. Někteří členové gangu se dokáží pobytům ve vězení vyhnout tak, že se kriminálnímu gangu vzdálí a své antisociální jednání přeměrují do jiné oblasti, například do „pouhého“ výtržnictví spojeného s fotbalovými zápasy. Narůstající věk však může nastolit i tu změnu, že si pachatel najde partnerku, případně se stane otcem – získání těchto rolí může u některých pachatelů vézt k přehodnocení jejich priorit, vztahů a životního stylu (viz pachatelé omezení na období adolescence). Ostatní získávají zkušenost s uvězněním. Jednotlivé pobyty ve vězení se časem prodlužují, až doba strávená ve vězení výrazně převyšuje nad dobou strávenou na svobodě (Weaver, 2017).

Uvěznění je náročnější pro osoby, které se ve vězení nachází poprvé. Uvěznění s sebou často přináší obtíže, jako je nespavost, úzkost a také obtíže s odvykacím stavem. První týdny pobytu ve věznici může být člověk v jakémsi šoku, krizi, které však po prvním měsíci či dvou odezní. Nejtěžší psychickou zátěž s sebou nese výkon vazby (Veteška & Fischer, 2020).

Uvěznění působí na různé vězně odlišně. Uvěznění přináší **pocit bezmoci a ztráty kontroly**. Uvězněný člověk ztrácí možnost volby o tom, jak bude žít. Mnoho vězňů pocítuje podmínky uvěznění jako **ponižující**. Uvěznění omezuje kontakt s **rodinou**. Rodina je přitom často tím jediným, na co se vězeň může spolehnout. Uvěznění má negativní dopady i na samotnou rodinu. Vězni neřeší jen problémy a omezení spojené s uvězněním, řeší také problémy týkající se života mimo věznici a svojí rodiny. Partnerka vězně se může dopustit nevěry, u syna mohou začít problémy s policií, otec vězně může onemocnět smrtelnou nemocí a dcera může začít užívat heroin. To je příklad problémů, které pravděpodobně budou vyvolávat pocity bezmoci a komplikovat situaci uvěznění, která by byla náročná i sama o sobě.

Řada vězňů pobyt ve vězení špatně snáší, pokud má na svobodě nezletilé děti. Často se potýkají s otázkou, zda jim říct pravdu o uvěznění, nebo s nimi udržovat jen písemný kontakt a nabídnout jim historiku o pracovním pobytu v zahraničí či nemocnici. Řada dětí se po uvěznění rodiče zhorší ve škole. Některé děti mohou být vyčleňovány ze školního kolektivu. V situaci, kdy má vězeň jen velmi malý vliv na to, co se s ním a kolem něj děje, může být pochopitelnou formou copingu **odříznutí se od vlastních pocitů**. (Vězni, kteří nejsou zařazení do práce, se často snaží den prospat.)

Pobyt ve vězení, kdy je pachatel obklopen dalšími antisociálně smýšlejícími jedinci, může být „školou zločinu“. **Stres** se u vězňů může projevat výbuchy vzteku, fyzickým násilím, ničením majetku, sebepoškozováním nebo odpojením se od emocí, až stažením se do sebe. Vězeň má omezené možnosti, jak na stres reagovat, a proto i jeho chování může vypadat zvláštně. V podmínkách vězení je obtížné zvládat propad nálady či deprese, protože je zde (kromě pracovní činnosti a kondičního cvičení) málo příležitostí pro sebenaplnující aktivity. Bývá užitečné, když psycholog s vězněm pracuje na zlepšení jeho vztahů s rodinou (Cooke et al., 1990). Nutno však říct, že pokud vězeň ničí majetek nebo se sebepoškozuje, ve většině případů není na vině stres, ale skutečnost, že se tak (bohužel často úspěšně) domáhá tlumivých léků, na nichž je řada vězňů závislých a ve věznicích je používá jako náhražku drog.

Pro někoho může být uvěznění jakýmsi budíčkem, který upozorňuje na to, že je v jejich životě potřeba něco změnit. **Uvěznění dává čas na přemýšlení** o vlastním životě a vytvoření plánů pro budoucnost. Pro některé pachatele bylo důležité, že ve věznici poprvé po určité době abstinovali od drog, a spolu s tím se jim vrátila část dřívější fyzické i mentální kondice. Farrall a Calverly (2006) uvádí například tuto výpověď jednoho z respondentů jejich výzkumu: „*Páchal jsem další trestné činy, protože jsem stále užíval heroin. Ale byl jsem nespokojený s tím, co jsem dělal. A pak přišlo to uvěznění. Dostal jsem tři roky a dva měsíce. Myslím, že to byla lekce, jakou jsem potřeboval. Uvědomil jsem si, co si tím způsobuju. Že mi brání drog přinášejí pořád ty stejné problémy. Že si tak ubližuju. Uvědomil jsem si, že když se nezměním, tak se samo o sobě taky nic nezmění. Taky jsem o něco zestárl a uvědomil si, že tohle není žádný život – být zavřený ve věznici. Že s tím musím něco udělat.*“

U mnoha pachatelů však po opakovaném uvěznění dochází k opačnému procesu. Další a další pobyty ve vězení jsou pro ně stále snazší. Mnoha pachatelům pobyt ve vězení ulehčuje skutečnost, že se do vězení dostává stále stejná sorta lidí, takže je člověk brzy všechny zná, často se s nimi spřátelí a z vězení je pak cosi jako jakýsi letní tábor. Jeden z účastníků výzkumu Farralla a Calverlyho (2006) například uvedl: „*Netrápil jsem se kvůli tomu, že jsem ve vězení. Občas to bylo docela zábavný. Občas jsem si to docela užíval. [...] Když jste se svejsma kámošema a vidíte je každé den, každý ráno a každou večerí..., začne bejt sranda a začnou se dít vtipný věci.*“

Někteří recidivisté mohou výkon trestu vnímat, jako jakýsi rehabilitační pobyt: „*Máš tam [ve vězení] všechno, co potřebuješ. Máš tam jídlo, postel. Zato venku, tam nemáš vůbec nic.*“ (McLean, Maitra & Holligan, 2017, s. 446) Uvedená citace ilustruje, že to, jak člověk snáší uvěznění, záleží na tom, co a koho má venku.

Pokud pachatel před uvězněním pobýval na ulici a užíval drogy, nemá stálý partnerský vztah, s rodiči již mnoho let nekomunikuje – zkrátka nikoho a nic nemá a udržuje kontakty jen s jinými pachateli a uživateli drog – pravděpodobně bude pobyt ve vězení snášet dobře. Někteří lidé dokonce o uvěznění usilují, řeší prostřednictvím uvěznění svoji mizernou životní situaci. Pro lidi, kteří před uvězněním žili relativně normálním životem a mají skutečný vztah k vlastní rodině, bývá uvěznění samozřejmě velmi nepříjemné. Pobyt ve vězení může být příležitostí, jak si připustit zklamání z kriminálních kamarádů, zlepšit vztahy k rodičům a připomenout si pracovní návyky. V kapitole o výzkumech procesu desistance uvádím několik výzkumů, které se zabývají vlivem uvěznění na připravenost ke změně.

Pobyt ve vězení pohledem vězněné osoby svérázným způsobem popisuje kniha J. Otakara (2015) *Jak přežít kriminál*. Autor prošel nespočtem věznic a v této knize chtěl zúročit své zkušenosti. Spíš než prožitky, autor popisuje taktiku, jak ve vězení obejít všechna pravidla, vše si co nejlépe zařídit pro sebe a na všem nějak vydělat. Pobyt ve vězení popisuje jako nikdy nekončící kšeftování. Mimo jiné se v knize chlubí tím, jak ve věznicích organizoval prodej drog. Přesto se ale nad uživateli drog pohoršuje: venku chodí „*špinaví a mastní*“ a „*pijí vodu z kaluže*“, avšak v podmínkách věznice si „*pořád na něco hrajou*“, pořád si potřebují něco dokazovat. Přitom sám radí, jak se vyšvihnout tím, že se do vězení vybavíte značkovým oblečením od Adidas, Puma, Nike nebo ideálně Dieselu, díky čemuž můžete být „*hned za kapitána*“.

V kolektivu vězňů panuje silná hierarchie, a ti nejsilnější o všem rozhodují. Nejsilnější je ten, kdo se nejlépe umí přizpůsobit situaci a nejlépe umí situace využít. Takový vězeň má autoritu, majetky a moc. Méně tělesně a duševně zdatní vězni udělají lépe, pokud na sebe neupozorňují a nejsou ničím nápadní. Určitá solidarita může panovat mezi vězni pocházejícími ze stejného kraje. Vězni rádi hovoří o svých zážitcích na drogách a chlubí se tím, co kdy dokázali ukrást. Každý se hned staví do role šéfa, vše by rád řídil a rozhodoval. Svůj výklad autor obohacuje poznámkami o tom, jak se prý na chodu věznice obohacují všichni zaměstnanci. Zaměstnance popisuje jako největší kriminálníky ve vězení. Poslechněme si, co autor říká o psychologích ve vězení:

„Psycholog – jedna z dalších spíš zbytečných funkcí [...] Asi to bude celkem slušně placený flek pro kámoše vedení věznice [...] Zažil jsem i jednoho psychologa [...] a ten si z tohohle fleku udělal celkem dobrou živnost. Nosil vybraným ‚chábrům‘ love (civilky), kouření a další důležitý propriety, aby se člověk cítil jaksi líp psychicky. Na ostatní celkem sral.“ (Otakar, 2015, s. 75.)

Domnívám se, že uvedená pasáž vypovídá spíš o tom, jak pan Otakar projikuje vlastní prospěchářství do ostatních a o jeho přání, aby druzí byli úplatní, a tím pádem manipulovatelní. Pan Otakar se stejně kriticky a přezíravě vyjadřuje i o lékařích ve věznicích a většině ostatních zaměstnanců.

Zatímco vězněné osoby mají stále větší práva, na zaměstnance jsou kladeny stále větší nároky. Domnívám se, že pro **zaměstnance** Vězeňské služby platí některé postřehy, které Kirschmanová (2015) uvádí v souvislosti s povoláním policistů: Všechny jejich kroky mohou být podrobeny zkoumání jejich nadřízených a jiných kontrolních orgánů. Stát se kvůli nějaké stížnosti pachatele předmětem vyšetřování může být víc zraňující než nepříjemná konfrontace se samotným pachatelem. Zaměstnanci musí ve své práci neustále držet pod kontrolou svoje emoce, neustále nosit profesionální masku člověka, který má vše pod kontrolou, bez ohledu na stres, jaký může zažívat. Nesmí dát najevo slabost.

Zaměstnanci se setkávají s mnoha projevy utrpení a zoufalství, a na druhou stranu také s bezohledností a cynismem některých pachatelů, který u nich může posilovat jejich vlastní cynismus – přesvědčení, že je veškeré lidské chování motivováno sobectvím a od lidí nelze čekat nic dobrého. Bez určité míry cynismu by však zaměstnanci v konfrontaci s pachateli vypadali jako blázni, nebo naivové. V konfrontaci s neustálým ohrožením mohou přetrvávat ve stavu nadměrné bělosti a ostražitosti, což mohou někdy v mimopracovní době kompenzovat užíváním alkoholu. Kirschmanová (2015) ve své knize policistům děkuje za jejich odhodlání brát na sebe riziko a za to, že se díky nim můžeme cítit bezpečně. Toto poděkování si dle mého názoru zaslouží i příslušníci Vězeňské služby České republiky.

Nějakou dobu před propuštěním vězni demonstrují, že už jim zaměstnanci a věznice mohou být ukradení. Odmírají docházku do terapeutické skupiny. Vrací se z venkovního pracoviště pod vlivem alkoholu či drog. Nebo se „hodí marod“ a přestanou docházet do práce. Před propuštěním si dle mojí zkušenosti někteří vězni malují budoucí život v těch nejzářivějších barvách. Jiní se těší na návrat k užívání drog. Další již plánují trestnou činnost. Jeden vězeň například v letním období před propuštěním v televizi sledoval reportáže z nejrůznějších kempů, neboť měl v plánu hned vyrazit tyto kempy vykrádat. Jeden člověk, obviněný z pohlavního zneužívání nevlastní dcery, se celé měsíce u soudu domáhal propuštění z vazby. Přitom před zaměstnanci věznice nepopíral, že svoji nevlastní dceru stále miluje. Když jej soud skutečně z vazby propustil, první, co v den propuštění udělal, bylo, že se za svoji nevlastní dcerou vydal a měl s ní sex. Takže do týdne byl zpátky ve vězení.

Obecně platí, že od chvíle uvěznění pachatelé usilují o co nejdříve propuštění, v průběhu uvěznění usilují o to, aby měli ve vězení co nejlepší podmínky a jejich cílem je co nejdříve se vrátit k užívání drog a páčání trestné činnosti.

Za nejrizikovější období pro recidivu se považuje prvních šest měsíců po propuštění z výkonu trestu (Marešová, et. al, 2011). Přitom právě **první měsíce života po propuštění** jsou pro další osud (bývalého) pachatele rozhodující. Lidé mohou mít po propuštění problémy se zadlužením, nalezením zaměstnání, hledáním stabilního a vhodného ubytování, problémy v mezilidských vztazích a s osamělostí a problémy týkající se závislosti na návykových látkách. Podle názoru sociálních kurátorů bývá problémem návrat bývalého pachatele do rizikového prostředí (kterým může být i rodina bývalého pachatele), ztráta rodinného zázemí, ale také **neochota změnit dosavadní způsob života**. Ve výzkumu Polišenské (et al., 2016) 47 % propuštěných z výkonu trestu uvedlo, že se potýká s problémy s hledáním a získáním vhodného zaměstnání, 33 % uvádí zadluženost a finanční problémy, 10 % problémy týkající se vztahů s rodinou a 6 % problémy se zajištěním stálého bydlení. Pouze jediný ze 79 respondentů připustil přetrvávající problémy se závislostí, ačkoliv podle autorů je i na základě jejich předchozích výzkumů s aktivními pachateli nutné přistupovat k tomuto údaji s velkou rezervou, neboť problematika přetrvávající závislosti je u lidí propuštěných z výkonu trestu pravděpodobně mnohem vyšší.

Ve výzkumu Vetešky a Fischera (2020) 39 % prvovězňených a 79 % vícekrát trestaných odsouzených uvedlo, že se po propuštění nemá ke komu vrátit, že jsou aktuálně bez rodinného zázemí. S opakovanými pobyty ve výkonu trestu někteří příbuzní s pachatelem ztrácí trpělivost a jejich ochota pomáhat klesá. Někteří rodiče jsou ještě ochotní pachatele podporovat ve vězení, ale již si nepřejí, aby u nich po propuštění bydlel. Jiní to mají naopak, dávají pachateli možnost, aby u nich po propuštění přebýval, ale již jej během výkonu trestu nechtějí navštěvovat apod. Někdy nastává situace, kdy rodiče pachatele vydědí a majetek rozdělí mezi jeho sourozence, což pachatele obvykle velmi rozlítí. Někteří pachatelé, kteří v dětství nevyrostali u prarodičů a s rodiči neudržují kontakt, ztratí po úmrtí prarodičů veškeré zázemí, což však může být významným podnětem k tomu, aby se ve svém životě něco změnili a přestali spoléhat jen na pomoc ostatních.

Ještě před propuštěním si odsouzený může ve věznici zajistit platný občanský průkaz, potvrzení o propuštění z výkonu trestu, cestovné, zápočtový list a potvrzení o příjmu (týkající se zaměstnání ve věznici). Velmi důležité je ještě z věznice oslovit svého **sociálního kurátora**, který může pomoci s hledáním bydlení, zaměstnání nebo vyřízením dávky okamžité sociální pomoci. Pro osoby bez zajištěného zaměstnání bývá vhodná **návštěva úřadu práce**. Všeobecně platí vhodnost spolupráce s některou neziskovou organizací, jako je například z. ú. Rubikon, pomáhající s řešením dluhové problematiky a hledání zaměstnání, nebo sdružení Sananim a Podané ruce, které pomáhají s udržením abstinence (Polišenská et al., 2016).

Některé osoby po propuštění před věznicí vyzvedávají jejich kamarádi z kriminálního prostředí. Na jednoho mladého pachatele před věznicí čekali jeho rodiče, on jim ale utekl za uživateli drog, aby si hned první den po propuštění mohl užít konzumaci drog. Jeden asi čtyřicetiletý opakovaně trestaný pachatel si ve vězení domluvil spolupráci s pracovníky z. ú. Rubikon. Začali s ním spolupracovat ihned, čekali na něj před věznicí. Ihned mu zařídili bydlení. Na pracovní místo měl čekat dva měsíce. Mezitím se však stihl s rodinou rozvést.

o dědictví a hádka s rodinou pro něj byla dobrou záminkou, jak se vrátit k užívání drog a místo nástupu na příslibené pracovní místo se vrátit zpátky do vězení. Jeden pachatel začal po propuštění pracovat v dílně. Zaujala jej tam pokladna, ve které bylo asi 75 000 korun. Tak tuto pokladnu vykradl, a aby odstranil stopy, dílnu zapálil. Proč čekat na výplatu, když si mohl opatřit více peněz hned? Člověku, který se ho odvážil zaměstnat, způsobil čtyř a půl milionovou škodu.

Sociální pracovnice naší věznice by mohla vyprávět, kolika vězňům na jejich naléhání přes různé neziskové organizace zařídila bydlení, aby tuto možnost po propuštění bezstarostně zahodili a vrátili se k životnímu stylu, který znají nejlépe. Mnoho bývalých vězňů má po propuštění možnost pokračovat v práci, kterou vykonávali ve vězení. Někteří tuto možnost využijí, jiní ji zahodí. Příklady, které jsem uvedl, jsou spíše typické než ojedinělé. V knize *Jak se žije za zdmi* Valdic P. Šámal (2019) zpovídá i zaměstnance věznice, od kterých se o příčinách recidivy dozvídá toto:

„Vyleze ven a nadechne se. (...) První, do čeho vrazí, tak je hospoda, pak děvky, a už to jede. On si přece musí užít. Jenže to užívání je drahý. To něco stojí. A na to musí mít. Tak zavítá do Prahy mezi své kumpány, jestli tam nějaký najde, byť má Prahu zakázanou. A už se dopouští dalšího průseru. Pak je už nalítej a má v tobě tu brachiální agresí, tak prvnímu, koho potká, rozbije hubu. Přitom mu šlápne na hodinky. A je v hajzlu. Rozbil mu držku, to znamená 1. ublížení na zdraví + hodinky = 2. poškození cizí věci. Už má dva paragrafy. Chytanou ho policajti. ‚Odkud jdete?‘ ‚Tak jdeme!‘ Cela předběžného zadržení. Tam se na něho podívaj a zjistiť, že byl v base už jedenákrát. A je hotovo. Policajti maj čárku a soudce ho odpálí na první dobrou. Některý vydržeť venku čtáridvacet hodin. Některý i dýl, než jdou zpátky. Totiž, když člověk má svobodu, tak za ni musí být zodpovědný. Jenže oni žijou tak, že svoboda je bezuzdnost. Že svoboda je to, že si můžou dělat, co chtějí.“ (Šámal, 2019, s. 154)

Podle Maruny (2015) nelze pachatele od trestné činnosti nijak odradit, dokud na životní změnu není sám připraven. **Jakákoliv nabídka podpory, pomoci nebo terapie nemůže pomoci pachatelům, kteří bez trestné činnosti nechtějí žít.** Proto například ani programy zaměstnanosti samy o sobě nemají významný efekt na snížení recidivy. Rozhodnutí přestat páchat trestnou činnost spíše předchází získání zaměstnání než naopak. Klíčové nejsou vnější změny, jako získání zaměstnání, ale změna identity (Bushway & Paternoster, 2012, citováno v Copp et al., 2019).

Touha po klidnějším životě může pachatele motivovat k desistanci. Ale úryvek z knihy P. Šámala poukazuje na to, jakým problémem je skutečnost, že si pachatel chce po propuštění kompenzovat ušlou radost a zábavu. Jiní pachatelé se na svobodě neudrží jednoduše proto, že je pro ně budoucí uvěznění tolerovatelným následkem jejich nelegálních aktivit (McKay-Lawes, 1992, citováno v Polišenská et al., 2016).

Po opětovném uvěznění pachatelé tvrdí, že měli problém sehnat práci. Že se jim nevyplatilo pracovat, když by jim byly z platu strhávány exekuce. Řada pachatelů ale ví, kde mohou sehnat práci s bydlením, jaké podniky přijímají i bývalé vězňe a s jakými zaměstnavateli se dá domluvit, aby jim platili jen minimální mzdu a zbylé peníze jim dávali bokem, aby na ně nedosáhnul exekutor. Někdy se ukáže, že několik měsíců nebo dokonce rok či dva pachatel funguje, například proto, že mu práci dohodí příbuzní a má partnerský vztah. Ale po roce či dvou se vše pokazí, obvykle kvůli nevěrám a problémům v partnerském vztahu, což u pachatele vede k návratu, nebo prohloubení užívání alkoholu a drog.

Polišenská (et al., 2016) uvádí následující důvody k recidivě: nedostatečná schopnost sebeovládání; nízká frustrační tolerance a impulsivita; orientace na vyhledávání vzrušení, potěšení a požitků; prokriminální postoje; absence dlouhodobých cílů a nezájem o následky svého jednání; absence prosociálních tendencí; hostilita a absence empatie; nedostatek schopnosti a ochoty spolupracovat s ostatními lidmi. Stručněji řečeno, důvodem recidivy je, že ani pobyt ve vězení na **osobnosti** pachatele nic nezměnil.

Většina pachatelů nesehává kvůli praktickým problémům, jako jsou finanční problémy nebo problémy s bydlením. Lidé, kteří s páčáním trestné činnosti dokáží přestat, řeší stejné problémy jako pokračující pachatelé, avšak aktivně a s využitím podpory druhých je řeší. Rozdíl spočívá v tom, že u pokračujících pachatelů se **nijak nezlepšily jejich vztahy s blízkými. Nadále mají problematické vztahy s**

bývalými i současnou partnerkou, nebo žádnou stálou partnerku nemají. Jejich pracovní poměry mají epizodický charakter. Sdělují, že jsou nadále „závislí“ na páchání krádeží, nebo že si užívají páchání loupeží (Farrall & Calverley, 2006). Nedokáží se plnohodnotně zapojit do mezilidských vztahů a svoji frustraci si nadále kompenzují pácháním trestné činnosti.

6 Příklad myšlení pachatele loupežného přepadení („Valdičák Baky“)

Zpracováno dle Šámal, P. (2019). Jak se žije za zdmi Valdic. Naše vojsko. (s. 29-40)

Baky si s dalšími dvěma muži vyčíhnuł dodávku bezpečnostní služby, která dopravovala peníze do bankomatů v Jičíně. Protože ten den jela dodávka bezpečnostní služby dříve, pachatelé ji s Hummerem zatarasili cestu přímo ve vesnici. Zde se odehrála scéna jako z akčního filmu. Pokropili tuto dodávku palbou ze samopalu. Začali na ni střílet z brokovnice. Přítomní lidé z vesnice se okamžitě rozprchli a schovali za domy. Posádka dodávky s penězi se schovala pod přístrojovou deskou, avšak odmítala dodávku otevřít a zpřístupnit pachatelům. A tak jeden z pachatelů zakřičel: „*Bud'ťo okamžitě vylezete ven a ten zastranej krám nám otevřete, nebo přísahám Bůh leťte i s tou károu do pekel!*“ a položil granát na stěrače. Tak se posádka auta vzdala a z dodávky vylezla. Loupež tak pachatelům vyšla.

Soud v jednání pachatelů neshledal obyčejnou loupež, ale loupežnou vraždu, neboť pachatelé svým jednáním fakticky ohrožovali pracovníky bezpečnostní agentury na životě. Dva ze tří pachatelů se zadržet nepodařilo. Bakyho však po roce policie vystopovala a zatkla, když si šel po ránu v Praze koupit cigarety. Změnil si podobu, měl falešné doklady, pobytu na veřejnosti se zřejmě neobával, a zatčení jej překvapilo. Teď se Baky nachází ve Valdicích, kde mimo jiné skládá i písničky. Bakyho výpověď je zdlouhavá a některé jeho výroky nejsou pro naše účely tak podstatné.

Jako celek ve mně Bakyho výpověď vyvolala pocit bezmoci a tísně, neboť Baky se vlastně pokoušel sebe i ostatní přesvědčit o tom, že se vždy choval rozumně a správně. Jeho psychické obrany a racionalizace jsou zcela pevné a pro kohokoliv zvenku neprostopupné. **Je evidentní, že si Baky chce dál vézt svou**, vše sám pro sebe ospravedlní a nikoho, kdo by jej mohl nějak ovlivnit a umožnit mu jiný pohled, k sobě rozhodně nepustí. Zdá se tedy, že jakékoliv pokusy Bakyho pohled změnit, jsou odsouzené k nezdaru.

Uvedu úryvky, na nichž je patrné jeho kriminální myšlení nebo jiné aspekty poukazující na jeho antisociální poruchu osobnosti:

BAKYHO VÝPOVĚĎ	ZNAK KRIMINÁLNÍHO MYŠLENÍ ČI ANTISOCIÁLNÍ PORUCHY OSOBNOSTI
„ <i>Kriminál je prostě pro všechny, není v tom žádný rozdíl, jestli dobrý nebo zlý, kriminál je prostě pro všechny, stačí jen malý škraloup, a už jsi zavřený.</i> “	Baky se posluchače snaží přesvědčit o tom, že není zlý (snaha prezentovat se v dobrém světle). Dále se snaží do svých tvrzení propašovat, že loupež či loupežná vražda, kterou spáchal, je „jen malý škraloup“ (bagatelizace újmy pro poškozené plynoucí z trestné činnosti).
„ <i>V devadesátým prvním mně řekli, že moje tvrzení je účelové a teď, když jsem šel k soudu, tak se ten zákon změnil jenom v tom, že mně řekli – že je to irrelevantní?!“</i>	V tomto úryvku jsou patrné Bakyho pocity křivdy a sebelítosti . Jako by se sám sebe i posluchače snažil přesvědčit o tom, že není pachatel, ale oběť . Zvláštní je také Bakyho úvaha o tom, že by se nemělo změnit jeho chování, ale zákony . Za tím zřejmě stojí přesvědčení „ Já se nikomu a ničemu přizpůsobovat nebudu. Druzí se musí přizpůsobit mně. “
„ <i>Až se zas po létech dostaneš z basy ven, v klidu se rozhlédni, abys nebyl překvapen. Všichni jsou ,normální‘; jen pořád nasraní a všemu rozumí, v hospodě u pár piv. Všechno se změnilo, to jenom naoko, ti všichni ,normální‘ do kapsy hluboko.</i> “	Jedná se o úryvek z Bakyho písničky. Bakyho účast ve vězeňské kapele údajně přispívá k jeho resocializaci. Obsah písničky však naopak ukazuje, jak si Baky hýčká svoje kriminální myšlení. Snaží se sám sobě namluvit, že normální lidé žijící na svobodě jsou nespokojení a chudí . Jde o racionalizaci typu „ kyselá hrozny “, jako by si Baky chtěl namluvit, že když se normální lidé venku mají

	špatně, tak se on oproti nim zase tak špatně nemá. Toto očerňování normálních lidí a normálního života , které je u pachatelů velmi obvyklé, je však postojem, který udržuje Bakyho antisociální směřování a racionalizuje mu, že se dosud do normálního života nezačlenil. Uvažování o tom, že normální lidé mají „do kapsy hluboko“ poukazuje na dalšího velmi častý kriminální postoj: „ Trestná činnost je nejlepším způsobem, jak můžu dosáhnout toho, co chci. “ Když Baky říká, že normální lidé jsou chudí, říká tím vlastně: „ Musím loupit, abych nebyl tak chudý jako ostatní. “
„Ti policajti, které nebudu jmenovat, mně to přišli za to, že s nima nespolupracuju a že jsem předtím zbohatl na automatech... Ale strašně!“	Baky zde (nevědomky) prozrazuje svůj postoj: „ Nepotřebuju pracovat. Dokážu zbohatnout jinak, než prací! “ Jinak úryvek opět vypovídá o Bakyho pocitech křivdy a sebelítosti vůči lidem, kteří jej trestají jenom za to, že mu závidí. Opět se tedy stává do role oběti , což mimochodem značí osobnostní rys – nespolehlivost .
„Vyšel jsem jako obyčejnej elektrikář, vyučenej kluk ze čtyř dětí, nic jsme neměli, tak pro mě je bohatství: Milion?! [...] Nejdůležitější věc je finanční nezávislost. Ne to, jestli mám milion, deset nebo sto milionů, ale důležitý je to, že když mám hlad, tak jdu na Národní třídě do ‚Číny‘ a nekoukám se na to, jestli to stojí 90 Kč, jako ve stánku, nebo 290 Kč. A to je důležitý.“	Zde Baky popisuje svůj postoj k penězům. „Důležitá je finanční nezávislost. Důležitý je mít tolik peněz, aby ses nemusel ohlížet na to, co si můžeš dovolit.“ Vzhledem k tomu, že Baky páchá ozbrojené loupeže, věří zřejmě postoji: „ Díky trestné činnosti [díky loupežím] získám finanční nezávislost a už se nebudu muset starat o to, co si můžu a nemůžu dovolit. “
„Dřív jezdili ti paštikáři, ti lidi k moři – celí napakovaní. Tak to já tam radši nejedu, našetřím si a pak jedu. Jednou. Ale jako pán.“	Zde Baky vyjadřuje svoji touhu dosáhnout díky penězům vyšší společenské postavení. Postoj „ Díky penězům si budu žít, jako pán. Díky penězům se dostanu do vyšší společenské třídy. “ je mezi pachateli trestné činnosti opět velmi obvyklý.
„Motorky jsem miloval odjakživa. Jenže – to jsou i bouračky. Já měl nepočítatelně bouraček a úrazů, polámaný skoro všechno. [...] Ztratil jsem helmu, botu, zlomil si zápěstí, žebra, klíční kost [...]. Jsem byl tenkrát málem mrtvej. A že se lidi zabíjejí – v pětatřiceti nebo já nevím – skrz chlast, nebo jen tak. [...] Nebo zas v autě, letím, jak šílený, byla tma, skutálel jsem se do nějaký rokle a zase slyším, jak lidi nade mnou svrchu říkají – to nemohl nikdo přežít, zavolej havrany. No a já vystoupil a odešel středem. I kulky jsem schytl... A furt jsem tady.“	Zde Baky popisuje svůj zvláštní temperament, svouzvláštní povahu, kterou však on sám považuje za normální. Spočívá v ignorování nebezpečí a pohrdání běžnou lidskou potřebou jistoty a bezpečí, takže se zdá, jako by Baky v některých situacích ztrácel pud sebezáchovy. V jeho světě bezpečí neexistuje, smrt je všudypřítomná, lidé snadno umírají už mladí. Riskovat život (svůj i ostatních), jen tak pro nic za nic, je pro Bakyho normální. Jedinou obranou ve světě, jak ho vidí Baky, je hrdinství, osobní síla a odolnost, na které je u sebe Baky tak hrdý a kterými se chlubí. Normální lidé zažívají pocit jistoty a bezpečí díky tomu, že si v dětství dokázali vybudovat pocit důvěry vůči ostatním. Domnívám se, že Bakyho pohled na svět pramení z toho, že si jako dítě nedokázal vybudovat základní důvěru vůči druhým lidem, a tím pádem ani pocit bezpečí.
„Já jsem primitiv a žiju primitivně. Já chci být zdravý a mít se dobře. Basta. A všechny ženy, se kterými jsem kdy žil, tak musely za mě všechno dělat. Složenky, úřady... Já nic nedělám, nic nevyřídím, tak to musely vyřizovat za mne a já se zase staral, aby na to bylo.“	Zde Baky upřímně popisuje svoji lenost v myšlení i jednání , které vypovídají o tom, že nemá (ať už v důsledku neurologického deficitu či v důsledku psychosociálních faktorů) dostatečně rozvinuté exekutivní funkce .
„A já opravdu nepřepadávám staré babičky, neznásilňuji, děti mám rád [...]“	Opět se objevuje snaha prezentovat se v dobrém světle a bagatelizace újmy pro poškozené plynoucí z trestné činnosti .

<p>„Já sedím už po tolikátý, mám tady kolem sebe bezvadný kluky, s ředitelem se známe přes dvacet let, rodinu – venku – v pohodě, pravidelně mě navštěvují, kapelu jak řemen...“</p>	<p>Zde Baky popisuje postoj, který je u vězňů častý a zní: „Nevadí mi sedět.“ Tento postoj samozřejmě snižuje motivaci přestat páchat trestnou činnost.</p>
<p>„A ještě miluju adrenalin. V jakékoliv podobě. Já jsem měl odjakživa strašně dobrý auta, a jednou jsem takhle ujel hlídce a byl jsem tak nadupanej adrenalinem, že asi po deseti kilometrech jsem si to rozmyslel, vrátil se za nima zpátky a zablikal na ně, aby mě mohli honit ještě jednou...“</p>	<p>Zde Baky opět popisuje svůj neobvyklý temperament spočívající v přehnané nebojácnosti, nedostatečné potřebě vyhýbat se nebezpečí a přehnané potřebě vyhledávání vzrušení. Zároveň se chlubí tím, že si s policisty zahrává, jako kočka s myši (což se už nedá přičíst temperamentu, ale spíše antisociálnímu nastavení charakteru).</p>
<p>„A bohužel ten svět je postavený na penězích. [...] Mám známý, co každé den kradou. [...] A ty přepadačky, co denně vidíme v televizi? To je katastrofa! Já jsem nikomu neublížil. Mimo dopravní nehody jsem nikomu neublížil.“</p>	<p>Baky nejprve vyjadřuje svůj postoj „V životě je nejdůležitější mít peníze.“ Potom připouští, že jeho sociální síť tvoří jiní pachatelé trestné činnosti a nevědomky mu uniká postoj „Páchat trestnou činnost je normální. Mít mezi kamarády lidi páchající trestnou činností a tolerovat je, je normální. Skoro každý páchá nějakou trestnou činností,“ což je další velmi častý kriminální postoj, který páchání trestné činnosti racionalizuje. Ale protože se jedná o rozhovor, který má být publikovaný v knížce, svádí to Bakyho k tomu, aby se opět pokusil prezentovat se v lepším světle a tvrdil, že on je lepší, než ostatní pachatelé a dokonce, že on prakticky nikomu neublížil. Baky si neuvědomuje, že si to protřečí s tím, že se bratříčkuje s kriminálníky. Sám má rád adrenalin, takže ho vůbec nenapadá, že snad mohl poškozeným pracovníkům bezpečnostní služby způsobit svým jednáním nějakou újmu, když je vystavil ohrožení života.</p>

7 Příklad myšlenek souvisejících s recidivou

Zjištěno z opakovaných rozhovorů o příčinách recidivy u vícekrát trestaného odsouzeného

U rodičů bydlela i ségra, byly tam její děti, takže tam chvíli nebyl klid, nebylo tam pro mě místo, bydlel jsem tam v kumbále, který pro mě vyklidili. Takže to tam bylo horší, jak ve věznici. „[Jezdil jsem] <i>domů, kde jsem si připadal možná hůř než teď tady ve vazbě.</i> “
Když ode mě po čtyřech výkonech trestu a devíti odsezených letech dali ruce pryč bývalí kamarádi a spolužáci, tak mi nezbylo než se obrátit na známé z vězení.
Když máma pije, ujíždí na hrách na mobilu a hraje automaty, tak proč bych já nemohl fetovat?
Každý musí pochopit, že jsem se oprávněně cítil blbě, když mi máma vyčítala, že jsem se nastěhoval k feťačce a když na mě máma v práci pořád dohlížela, nevěřila mi a kontrolovala mě, jestli nefetuju.
Je v pořádku, pokud se řídím svými okamžitými popudy, přáními a emocemi. Když zrovna něco chci, měl bych si to dopřát. Neměl bych se v ničem zbytečně omezovat. Když v krámu vidím nejrůznější věci a cítím, že je chci, tak si to prostě mám dopřát a je jedno, jestli na to zrovna mám, nebo nemám, „ <i>jen ať se peníze kutálej</i> “.
Když fetuje můj vedoucí a když od něj drogy můžu mít zadarmo, byl bych pitomý, abych tak dobrou příležitost zahodil a nevezal si je.
Dokážu hlídat svoji přítelkyni, aby abstinovala od drog, i když ve stejnou dobu já sám drogy budu brát.
Strašně moc jsem se snažil. Takže to, že se mi to stejně nepovedlo je důkaz, že to nejde, vést po tolika odsezených letech normální život na svobodě, když se ani nemám o co opřít.
Normální lidi obvykle vysedávají doma, jak pecka.
Ze všeho nejvíc mě baví rychlá jízda autem. Když mám zákaz řízení, nezbyvá mi žádné jiné štěstí, žádná jiná náplň dne, žádné poslání, než honit holky a fetovat.

Pozorný čtenář si jistě všimne, jak si tento vězeň protřečí, když si na jednu stranu stěžuje, že po propuštění nemohl uspět, neboť neměl „o koho se opřít“, na druhou stranu mu však jakýkoliv „dohled“ ze strany jeho mámy, která se jen oprávněně bála, že znovu začne fetovat, vadil. Nicméně když se od matky odstěhoval, bez jejího dohledu střízlivý zůstat nedokázal. Tento vězeň však nijak neváhá a ze svého dalšího neúspěchu obviňuje svoji mámu.

8 Příklady přerámování kriminogenních myšlenek

A) Z praxe Bushe, Harrise a Parkera (2016):

KRIMINÁLNÍ MYŠLENKY	JINÉ MOŽNÉ MYŠLENKY V TĚŽE SITUACI
<p>Pracovníci vězeňské služby přistihli Randyho, jak na cele kouří marihuanu, za což byl Randy následně potrestán. Jeho myšlenky podporující kriminální či asociální jednání byly:</p> <p>„Dám si jedno brko. Nebude to žádný problém. Užiju si to, bude to fajn. Pomůže mi to usínat.“ „Do prdele! Není na tom přece nic špatného!“ „Do prdele! Proč s tím tak prudí?! Když si tu nezahulím, tak jsem se jima nechal zlomit.“ „Projde mi to. Nebudou mě testovat. Do dvou týdnů budu mít moč čistou.“</p>	<p>„Víš dobře, že by sis nedal jen jeden joint.“ „Možná tě přeci jen budou testovat.“ „Nemůžu jim udělat radost [tím, že mě přistihnou pozitivního na THC].“ „Chci odsud [z věznice] pryč.“ „Nestojí to za to.“ „Nedělám to [nepřestávám hulit] kvůli nim. Dělam to kvůli sobě“ „Občas prostě člověk musí dělat věci, které nechce.“</p>
<p>Red se už dostal na svobodu a měl spolupracovat s probační službou. Jakékoliv požadavky probačního úředníka jej však nesmírně štvaly a začal porušovat podmínky probace. Red byl naštvaný a cítil se ovládaný, nerespektovaný, poníženy. Hlavou mu běžely myšlenky:</p> <p>„Do hajzlu, už je to tady zase! Zatraceně! Tímhle tím už jsem si tolikrát prošel! Jsou to sračky!“ „Nemám rád lidi, co mi říkají, co bych měl dělat! Co si to vůbec dovoluje?! Mám právo dělat si, co chci!“ „Nesnáším to! Možná bude lepší, vrátit se zpátky do věznice a odsedět si to!“</p> <p>Red svá slova naplnil. Sice se nedopustil nového trestného činu, ale závažně porušil podmínky probace a musel se na čas vrátit do věznice. O to frustrovanější a rozzuřenější byl. Pracovníci věznice mu navrhli, aby na každou myšlenku plnou rozladěnosti a nesnášenlivosti našel dvě jiné alternativní myšlenky (uvádím pouze některé):</p> <p>„To jídlo je úplně xindl.“ „Nedá se tu nic dělat!“ „Ten chlap je kretén!“ „Tahle [úklidová] práce mě tak sere!“ „Ten dozorce je naprostej blb!“ „Chce se mi zvracet z toho terapeutického programu!“ [Když si na něj má připravit nějaký úkol.]</p>	<p>„Mohlo by být o dost horší.“ „Kuchař udělal to nejlepší, co mohl.“ „Rozšíř svou mysl. [Čti si.]“ „Zkus udělat něco nového.“ „Neměl jsem si z něj střílet. Neměl jsem se strefovat do něčeho, čemu sám tak úplně nerozumím.“ „Teď je hold řada na mně. Tak jako byla postupně řada na každýho. Je potřeba udržovat to tu čistý.“ „Prostě jen dělá svou práci.“ „Přestaň zmatkovat a zvládneš to [terapeutický program]. Je to to nejlepší, co tu můžeš dělat.“</p>
<p>Pachatel násilného jednání, který je citlivý na to, co vnímá, jako „nedostatek respektu“ ze strany ostatních:</p> <p>„Nesmím si nechat srát na hlavu. Když někdo ublíží mně, mojí rodině nebo někomu, na kom mi záleží, musím to dát do pořádku! Musím se prostě pomstít!“</p>	<p>„Když se do toho [tímhle způsobem] budu motat, udělám to ještě horší.“ „Akorát zase skončím v base. Radši se mu vyhnu.“ „Když jsem se posledně porval, odneslo to více lidí, i lidi, kteří s tím neměli nic společného.“ „[Člověk, který mě urazil] Možná měl prostě špatnej den.“ „Můžu druhé respektovat, dokonce i když nerespektují oni mě.“</p>

Obecnější alternativní myšlenky:

„Zločin je prostě špatnej.“

„I ostatní lidi mají svoje práva.“

„Systém / stát si vytvořila většinová společnost lidí, co se spojila, aby si najala policisty a soudce, aby ochránili jejich majetek, práva a životy. Například i proti lidem, co páchají trestné činy. V zemích, kde se stát rozpadl a kde žádný systém není [Somálsko, Jemen, Súdán, Libye...] se lidem nežije zrovna dvakrát dobře.“

B) Z mé vlastní praxe:

KRIMINOGENNÍ MYŠLENKY:	ALTERNATIVNÍ MYŠLENKY:
Pachatel, který je opakovaně ve VTOS kvůli porušování zákazu řízení a ohrožení pod vlivem návykové látky:	
„Tady ve vsi mě nechytanou / nebudou chytat.“ „Pojedu jenom támhle na louku.“ Ale potom si řekl: „Přece si nebudu ničit auto,“ a vrátil se na silnici. „Nemám podmínku. Když by mě chytli, dají mi jen podmínku.“	„Když by mě chytli, vrátím se do basy.“ „Když budu řídit bez řidičáku / pod vlivem, mohl bych někomu ublížit.“ „Když budu znovu sedět, nebudu moct být s mamkou. Nebudu moct chodit do práce, jak bych chtěl.“ „Kvůli pití a řízení pod vlivem a bez průkazu jsem už přišel o 10 let. Za těch 10 let jsem už mohl mít postavenej vlastní barák a založit si rodinu.“
Pachatel odsouzený za výrobu a distribuci drog:	
„Nevadí, když občas upustím páru a ulitnu na drogách.“ „Neuznávám systém. Dokážu tenhle stát očůrat.“ „Díky vaření drog si dokážu vydělat spoustu peněz.“ „Je mi jedno, jestli mě zavřou. Stejně na mě kašlou i moje vlastní rodiče.“	„Teď mě stát pěkně klepnul přes prsty. Nechci ve vězení strávit celý život.“ „Je mi 33 let. Bývalí spolužáci něco mají. A co mám já? Jen dluhy.“ „Měl jsem z trestné činnosti hodně peněz, ale co jsem z nich měl? Štěstí mi nepřinesly.“ „Vlastně to nebylo tak, že by mě vlastní rodina nechtěla. Vyhodili mě z domu. Ale máma o mě měla strach. Měla strach, že se ufetuju.“

9 Výzkumné otázky použité během polostrukturovaného rozhovoru

1. Jak jste si představoval život po propuštění z výkonu trestu?
2. Jak nakonec Váš život po propuštění vypadal?
3. Kdy jste poprvé uvažoval o tom, že byste přestal páchat trestnou činnost a užívat drogy?
4. Jak jste ke svému rozhodnutí dospěl?
5. Co k tomuto rozhodnutí přispělo, nebo pomohlo?
6. Jakou roli pro Vás hrála negativní motivace, například nevracet se zpátky do věznice?
7. Jakou roli pro Vás hrála pozitivní motivace, například mít co nejlepší život na svobodě?
8. Hrál u Vás při této změně nějakou roli vztah s partnerkou, nebo vztahy k rodičům?
9. Jak to, že to předtím nešlo a teď to šlo?
10. K jakým změnám u Vás došlo? V čem se Váš život změnil?
11. Co pro Vás po propuštění bylo nejtěžší? Jaké obtížné situace jste musel řešit?
12. Potkáváte se někdy s lidmi, kteří užívají drogy, nebo mají problémy se zákonem? Nebo jste s osobami, které by pro Vás mohly být rizikové, přerušil kontakt?
13. Měl jste někdy zase chuť na drogy, nebo Vás napadlo spáchat nějaký další trestný čin?
14. Jak se změnil Váš pohled na sebe samotného?
15. Co se změnilo na Vašem uvažování a na Vašich názorech? Změnily se nějak Vaše názory na drogy, nebo páčání trestné činnosti?
16. Změnil se nějak Váš postoj k druhým lidem?
17. Litujete něčeho na změně? Je něco o co jste kvůli této změně přišel?
18. Jak to dnes máte s příjmy, dluhy a exekucemi?
19. Co Vám ta změna přinesla? Co Vám dala?
20. Jak moc jste byl v životě spokojený před touto změnou a jak jste spokojený dnes?
21. Přetrvávají u Vás ještě nějaká rizika, která by mohla způsobit Vaše opětovné uvěznění?
22. Co by podle Vás pomohlo lidem, kteří jsou stále ve vězení a váhají, nebo jsou na začátku té cesty? Co byste poradil těm, kteří se změnou váhají?

10 Dan

Danův otec pracuje jako řidič kamionu, kvůli čemuž bývá často pryč. Možná Danovi trochu chyběl. Danova matka ho nechávala víceméně dělat si, co chtěl, nic mu nezakazovala. Dan se vyučil a začal pracovat jako svářeč. Ve 24 letech bydlel sám v podnájmu a přes týden docházel do práce. Po práci si mohl dělat, co se mu zachtělo. Možná mu v životě něco chybělo. Možná mu chyběl zájem a pozornost ostatních... a tak si místo toho užíval.

Kouřil marihuanu, začal užívat pervitin. Přestal se bavit s dřívějšími kamarády a našel si jiné. Našel si partnerku, která také brala. Užívali si spolu sex na pervitinu. Příliš věrný jí nebyl. „*Když jsem bydlel sám na bytě, to se tam střídaly ženský.*“ Pervitin užíval injekčně a bral ho stále víc a víc. Vztah s partnerkou se rozpadl. Začal mít problémy v práci. Šlo to s ním z kopce.

Potom ho kamarád seznámil s novou partnerkou, která pervitin nikdy neužívala a nehodlala s ním začít. Jasně Danovi řekla, že si bude muset vybrat, a pokud s ní chce být, musí s pervitinem přestat. Dříve Danovi na prvním místě nezáleželo na partnerce, ale na pervitinu. Ale najednou zjistil, že „*partnerka je to nejdražší na světě, co má.*“ Asi se jednoduše zamiloval. Už mu nestačilo „*postelový hraní*“ – chtěl skutečný vztah. Dan je do nové partnerky, se kterou se seznámil před uvězněním, zamilovaný doteď. Rozumí si s ní. „*Je hodná. Dá se s ní povídat, dělat cokoliv.*“ Změnu u něj způsobilo to, že si řekl: „*Když nepřestanu [užívat drogy], tak spolu nebudeme. Radši zahodím perník, než abych zahodil ji.*“

A tak začal již před dodáním do výkonu vazby abstinovat. Přerušil vztahy s kamarády, kteří užívali. Začal se vyhýbat uživatelům drog, které znal. Přestal užívat Facebook. Změnil si telefonní číslo. Přestěhoval se za partnerkou k jejímu otci. První tři týdny zažíval strašné odvykací stavy, během kterých propotil několik triček. „*Nerad bych to absolvoval znova. Dát si perník, to dovede každý. Ale odnaučit se to, to není jen tak.*“ Dan ví, že když chce odvykat, „*musí se nějak zabavit, furt mít něco na práci*“. Dana baví pracovat. Po práci se držel doma. Tam měl samozřejmě často chutě. Ale... „*Pokaždý, když jsem měl myšlenku na pervitin nebo chuť, tak jsem šel do kuchyně, udělat pro partnerku pomazánku nebo teplý jídlo.*“ Jindy chodil štípat dříví. Když začal mít chutě, šel udělat něco, co by mohlo partnerce udělat radost.

Domluvil se s partnerčiným otcem, aby ho jednou za dva týdny testoval. Po výplatě si poplatil svoje záležitosti a zbylé peníze dával partnerce do úschovy, aby jej větší částka peněz nelákala ke koupi pervitinu. Když zrovna na ničem nepracoval, šel vyvenčit psa. Jindy proti chutím na drogy pomohlo, když si dal dobré jídlo. Nebo si napustil horkou vanu, soustředil se jen na čvachtání příjemně teplé vody a vypnul od všech ostatních zbytečných myšlenek. Jindy Danovi pomohlo, že si o tom s partnerkou promluvil nebo jí zatelefonoval. „*Zavolal jsem přítelkyni, že na mě zase jdou ty stavy. Řekla mi, ať si najdu nějakou zábavu, že se za mnou brzo vrátí.*“

Tyhle všechny změny Dan učinil ještě předtím, než byl vzat do výkonu vazby a než si odseděl svůj první výkon trestu. Byl na dva roky odsouzen za výrobu a distribuci drog. Už pro něj není důležitý pervitin, ale jeho partnerka. Našel mnoho způsobů, jak myšlenkám na pervitin odolat a abstinovat. Už se nepotřebuje vídat s bývalými kamarády. „*Jsou to dementi, co práskaj.*“ Znovu se s ním začali bavit dřívější kamarádi, se kterými předtím kontakt kvůli užívání pervitinu přerušil. Ví, že „*práce je takovej základ.*“ Myslí na budoucnost: „*My chceme mít s partnerkou rodinu, dodělat barák, podkroví, časem mít děti.*“

„[Když budu pokračovat v abstinenci, mám] šanci prožívat všechno v normálním světě. Je to lepší s normálníma lidma. Zažívat všechno normálně než to zažívat díky pervitinu. [...] Sex na pervitinu je sice super, ale všechno se dá udělat i bez toho. [...] Zlepšily se mi vztahy s rodinou. Lidí, se kterýma jsem se nebavil, když jsem bral, se se mnou pak sami chtěli bavit, když jsem přestal.“ V abstinenci Dan vidí i příležitost vykonávat lepší práci a mít pak i lepší peníze. Po dobu jeho pobytu v naší věznici si udržel vztah s partnerkou. Po propuštění měl zajištěnou práci i bydlení. Ve výkonu vazby a následně výkonu trestu byl jen jednou a do vězení se již nevrátil. Dana jsem mezi osoby, u kterých je zjevné dosažení určité změny, zařadil především z toho důvodu, že byla zjevná jeho citová vazba na partnerku, a z toho důvodu, že již před uvězněním začal abstinovat.

Rozhovor s Danem jsem realizoval roku 2017 v době, kdy se před převedením do výkonu trestu nacházel ve výkonu vazby. Dana potom čekal tříletý trest. Po propuštění se do vězení již nevrátil. Již tři roky se nachází na svobodě.

11 Dominik

Dominik je podruhé ve věznici. Když před osmi lety ve svých 19 letech nastupoval poprvé, byl rozhádaný s rodiči a závislý na alkoholu a pervitinu. Kvůli absencím nedokončil střední školu. Pohyboval se na ulici, užíval alkohol a drogy. Dopouštěl se výtržnictví a kradl, aby měl na drogy a alkohol peníze. Před prvním výkonem trestu mu chyběly větší pracovní zkušenosti. Když se dostal poprvé do vězení, chyběly mu cigarety a drogy. Ale později během prvního výkonu trestu komunikoval se svojí mámou a zřejmě se jejich vztah zlepšil.

Po prvním propuštění byl na svobodě šest let, což je na poměry vězňených osob velmi dlouhá doba. Trestnou činnost spáchal v souvislosti se zhoršením vztahu s partnerkou a vzájemným hádkám. Zda v tom hrály roli nějaké nevěry, nebo částečný návrat k užívání drog, nevím. Je odsouzený za to, že po hádce s partnerkou cizímu člověku poškodil auto. Dostal obecně prospěšné práce, které ale neoddělal. Tolik důvody, kvůli kterým se opět nachází ve vězení.

Ale díky čemu dokázal být šest let na svobodě? Po propuštění z prvního výkonu trestu začal chodit s partnerkou, která byla bývalou toxikomankou a sama též v minulosti byla ve výkonu trestu. Ačkoliv já bych něco takového bývalému uživateli drog nedoporučoval a vnímám určitá rizika, Dominik říká, že se jim podařilo ze závislosti na pervitinu vymanit. Dominik nejdříve pracoval v pekárně, potom čtyři roky jako kuchař v podniku, kde jeho partnerka pracuje jako číšnice.

Po prvním výkonu trestu Dominik přestal krást a získal legální příjmy. Už nežil jako kriminálník. „*Už jsem žil jako každéj jinej. [...] Zajít si na pizzu, zajít si do kina. [...] Člověk nic neukrad, má čistej štít. Je to klidnější. Člověk se nemusí ohlížet, kdy ho seberou policajti.*“ Co v této změně Dominikovi pomohlo? Přestěhoval se do menší obce a přestal se vídat se svými bývalými známými. Našel si jiné priority: Partnerku, práci, partnerčiny děti. „[Taky mi pomohlo, že mě užívání pervitinu] *přestalo bavit. Nedělalo mi to, co dřív. Už mě ty úlety nebavily.*“ „[Uvědomil jsem si, že když jsem byl na pervitinu závislý,] *dělalo se mi ze sebe samotnýho zle. Ted' radši někam vezmu kluka.*“

Díky práci nemusel být materiálně závislý na rodičích. Ačkoliv se Dominik vlastně do vězení dostal kvůli problémům v partnerském vztahu, v době tohoto rozhovoru platilo, že s ním partnerka zůstává. V zaměstnání podle svých slov fungoval bez problému a po propuštění se do něj bude moct vrátit. Při nástupu do prvního výkonu trestu mu ze všeho nejvíc chyběly drogy a alkohol. Ted' žádné „absťáky“ nemá. Ze všeho chybív mu chybí partnerka.

Dominika jsem mezi osoby, u kterých je zjevné dosažení určité změny, zařadil z toho důvodu, že zlepšila jeho schopnost navazovat citové vazby, měl před výkonem trestu legální příjmy, a ačkoliv není jisté, zda zcela abstinovat po celou dobu pobytu na svobodě, udržel se na svobodě poměrně dlouhou dobu.

Rozhovor s Dominikem jsem realizoval roku 2018 během jeho nástupu do druhého výkonu trestu. Od roku 2019 je Dominik na svobodě, čtyři roky nemá problémy se zákonem.

12 Štefan

Rozhovor se Štefanem jsem realizoval v době, kdy mu bylo 16 let a byl poprvé ve výkonu vazby, jako mladistvý. Později byl z výkonu vazby propuštěn a vyšetřován na svobodě. Za trestnou činnost (krádeže, loupež), kterou spáchal před prvním výkonem vazby, byl nakonec odsouzen. Po propuštění z tohoto trestu se již do věznice nevrátil.

Ohledně spáchání loupeže Štefan říká, že si moc nepamatuje, co dělal, protože byl při tom hodně opilý. Štefan si uvědomuje, že ho donedávna přitahovali „špatní“ kamarádi. Od 15 let s nimi kouřil marihuanu, pak vyzkoušel šňupání pervitinu. Má i pár „lepší“ kamarádů. Ti mu říkají, ať se s lidmi, co fetují a kradou, nestýká. Problémy se zákonem měl i jeho bratranec. Ten se dodnes chová jako kriminálník a zřejmě chce, aby z něj byl ten největší kriminálník, kterému patří svět a který si může dělat, co chce – měl prý policistům říkat, aby ho zavřeli, totiž aby se z něj stal opravdový kriminálník a to, co neumí, se ve věznici přiučil. Problémy se zákonem měl i Štefanův starší brácha, ale u něj to nedošlo tak daleko, aby skončil ve věznici. Našel si přítelkyni a práci. Přestal (si) dělat problémy a dnes dokonce Štefanovi říká, aby si s tím dal taky pokoj.

V poslední době si Štefan uvědomil spoustu věcí. „*Byl jsem darebák, grázl, „ponocoval jsem a pak do školy chodil jenom spát“*“, „*bylo mi jedno, co jsem dělal*“. Ostatní lidi považoval za nepřátele. Když se na něj dřív někdo podíval, odseknul mu leda „*Co na mě čumíš?!*“ Ostatní mu říkali, že jim vadí, jak se chová, ale jemu to bylo fuk. S nikým (normálním) se nebavil. Když by se mu někdo snažil pomoci nebo poradit, tenkrát by se mu leda vysmál.

Štefan si dokonce uvědomil, proč se v určitém období svého života takhle zatvrdil. S matkou a sourozenci žili na ubytovně. Máma se mu nestíhala věnovat, měl dojem, že se o něj moc nezajímá. Taky ho máma nechávala, aby si dělal, co chtěl. V poslední době se jeho vztah s mámou zlepšil. Teď už se Štefan nepovažuje za grázla, ale za „*obyčejného kluka*“. „*Už se nikomu nesměju. [...] Když nemachruju, druhý se se mnou baví úplně v pohodě.*“ Štefan už nechce mít žádné problémy. Do věznice jej chodí navštěvovat máma, bývalá partnerka a další. Už nemá zájem dokončit střední školu, praxe ho bavila, ale teoretické předměty ne. Těší se na to, že po propuštění z věznice nastoupí do práce – má už konkrétní příslib práce.

Největší změna u Štefana proběhla díky tomu, že se přestal považovat za „*namachrovaného*“ grázla a uvědomil si, že je normální kluk. Díky tomu se mu otevřela cesta k ostatním (normálním) lidem, kteří ho přijali, respektují jej a začali se s ním bavit „*úplně v pohodě*“. Hodně v tom Štefanovi pomohlo, že o něj začala jevit větší zájem jeho matka.

Rozhovor se Štefanem jsem realizoval roku 2018, kdy se nacházel ve výkonu vazby. Následně byl z vazby propuštěn, ale roku 2019 si musel jít svůj trest odsedět. Od roku 2020, kdy byl propuštěn, Štefan nemá problémy se zákonem.

13 Kamil

Když bylo Kamilovi pět let, jeho rodiče se rozvedli. Kamil měl svého tátu docela rád, měl ale problém s alkoholem a pokaždé, když byl pod vlivem alkoholu, nedalo se s ním mluvit. Po rozvodu žil Kamil s matkou, která si našla nového partnera. Od té doby si Kamila moc nevšímala, asi si chtěla nového partnera získat, tak se víc věnovala dětem z jeho strany – Kamilovým novým nevlastním sourozencům. Nevlastní táta se ke Kamilovi moc dobře nechoval. Občas se mu za něco vysmíval, občas mu dal výprask. Kamil říká, že se podobal svému biologickému tátovi, ale o něm doma nepadlo dobré slovo. Měl pocit, že ho rodiče trestají za každou maličkost, že mu pořád něco vyčítají.

Tenkrát mohl mít Kamil dojem, že se o něj nikdo nezajímá a nejspíš se cítil nepochopený a hodně osamělý. V těch nejhorsích chvílích si myslel: „*Jsem odpad... asi jsem se neměl narodit.*“ Jako by se Kamil na sebe díval očima mámy, která byla nahněvaná na jeho biologického tátu, kterého ji Kamil připomínal. Zdá se, jako by si Kamil myslel, že je (v očích druhých lidí) bezcenný. Ani moc kamarádů tenkrát neměl. „*Nikomu jsem nevěřil. Báł jsem se lidí. Na druhou stranu nedokážu být sám.*“ To nejlepší, co v jeho životě tenkrát bylo, byl fotbal.

V téhle mizerné situaci Kamil našel způsob, jak se cítit líp. Od 13 let začal kouřit marihuanu. Už ve 14 letech začal užívat pervitin. Přestal bydlet s rodiči a začal se „*tahat s feťákama*“, s nimiž „*lítal po nocích*“. Tou dobou byl na ulici.

Po nějaké době šel Kamil za otcem, u kterého mohl začít bydlet. Hned dva týdny nato si našel partnerku, která nebrala. A tak – po čtrnácti dnech, kdy spolu chodili – přestal brát i on. Pervitin mu samozřejmě chyběl, ale konečně měl zase pocit, že jej někdo má rád, že je pro někoho důležitý. Sex s partnerkou Kamilovi pomáhal zahánět doznívající chutě na pervitin. Po dobu tří let chodil do práce. Záleželo mu na partnerce i na dětech. První rok stoprocentně abstinovat. Z nějakého důvodu ale asi po roce začal Kamila zase lákat pervitin. Dlouho jej však užíval jen omezeně, o víkendech. Postupně jej však užíval stále častěji. Občas s partnerkou jezdili za Kamilovou mámou, jenže k ní Kamil neměl moc blízko. Takže ji vlastně chodila s dětmi navštívit jeho partnerka, a on sám „využil“ čas k tomu, aby si pro sebe sehnal drogy.

Kamil začal čas trávit ve společenství feťáků a se svojí partnerkou se stále více hádal. Partnerčiným rodičům začalo vadit, že bere drogy a začaly partnerku přemlouvát, ať od něj odejde. Kamil tvrdí, že jej tajně pouštěla k sobě – čili ke svým rodičům – domů. Vše ale skončilo tím, že byl Kamil obviněn a odsouzen z porušování domovní svobody (a také jiných trestných činů).

Když byl Kamil dodaný do výkonu vazby, bylo mu hodně zle. Kvůli užívání a vysazení pervitinu byl přecitlivělý. Ale zle mu bylo i kvůli tomu, že měl dojem, že partnerka byla posledním člověkem, jakého měl. A teď i ji ztratil. „*Nikoho venku nemám. Jsem na světě úplně sám. Nikdo o mě nemá zájem. Nezvládnou to.*“ Zažíval opravdu velkou duševní bolest. Všechno se zdálo beznadějné a strašné. V jednu chvíli se přede mnou Kamil divoce kýval na židli a přidržoval si břicho, jako by měl křeče.

Po dvou či třech týdnech na vazbě se Kamil trochu vzpamatoval. Asi na něj mělo vliv to, že si uvědomil, že některé spoluvězně zná – není úplně sám. I tak měl Kamil pořád plnou hlavu poslední partnerky, kterou se trápil, možná i proto, že se kvůli vztahu s ní (a samozřejmě také kvůli braní drog) dostal na vazbu. Kamil se bál, že i kdyby se s partnerkou ještě dali dohromady, stejně bude mít problémy a „*zas do toho spadne*“.

Uvědomoval jsem si, jak je pro něj těžké být sám, a snažil jsem jej přesvědčit, že má svoji hodnotu, i když je zrovna bez partnerky. Hledali jsme, co je na Kamilovi dobrého, jaké jsou jeho silné stránky, například zájem o druhé, kamarádkost. Kamila trápila myšlenka, že pro nikoho nemá hodnotu. Hledali jsme jinou možnost: „*Mám svoje přednosti. Mám svoji hodnotu. Můj život má a zase bude mít smysl.*“ Ale v době, kdy byl na vazbě bez podpory rodiny či partnerky, to takto pozitivně Kamil ani nemohl prožívat. Přesto jsem měl dojem, že v Kamilovi něco je a může na tom být lépe, než je teď.

Kamil si samozřejmě přál zůstat na svobodě. Ale pochyboval o tom, že by dokázal abstinovat. Neuměl si představit, jak by mohl „začít od nuly“. Nabídnul jsem mu tyto cíle: cítit, že má sám o sobě jako člověk hodnotu; nalézt si stálý partnerský vztah; pracovat a abstinovat. Dokázat si svoje úspěchy, a to, co má, udržet. Ale Kamil namítal: „*Nedokážu žít, jako normální člověk a začít něco budovat. [...] Většina lidí na mě stejně kouká skrz prsty. Jen, jako na kriminálního. Feťáci mě dokážou brát takového, jaký jsem. Dokážu sehnat perník, takže u nich mám velké respekt. Cejtíl jsem se s nima potřebnej, užitečnej, důležitěj. Tyhle pocity mi dodávaly sílu. [...] Nikdy už nedokážu žít tak dobře, jako před pěti lety. Vyjdu ven a zase nebudu mít nic. Když si dám pervitin, mám pocit, že mám na všechno. Bez pervitinu o sobě pochybuju. Je mi teprve dvaadvacet. Na úplnou abstinenci mám ještě čas. Potřebuju kolem sebe někoho mít. Potřebuju vědět, že o mě někdo stojí. Že nejsem na všechno sám. Ale s lidma, co neberou, se nemám o čem bavit. Obávám se, že přes to všechno zlý, co mi to udělalo, se vrátím k pervitinu.*“

A tak jsme s Kamilem diskutovali a diskutovali. A hledali, jestli to s těmi „feťáky“ a „normálními lidmi“ nemůže být trochu jinak. Kamil dokázal rozumem přijít na to, že: „*Když se budu chovat normálně, tak mě budou brát i normální lidi,*“ „*Feťáci mě stahují ke dnu. Když se budu chovat jako feťák, budu na okraji*

společnosti,“ „Ve skutečnosti jsme se jen využívali navzájem. Kamarádili se mnou kvůli perníku, ne kvůli tomu, jaký jsem,“ „Když bych byl užitečnější a důležitější v něčem, co je všeobecně uznávaný, cejtíl bych se líp.“ Rozumem to dokázal vidět. Ale ještě to tak necítil. Ještě o tom pochyboval. A za téhle situace byl Kamil propuštěn z výkonu vazby.

Za půl roku Kamil nastoupil do výkonu trestu. Nespáchal novou trestnou činnost, jen si šel odsedět tu starou. Byl jsem zvědavý. Nastoupil pod vlivem, nebo čistý? Zvednul jsem sluchátko a zavolał na zdravotní oddělení. Nastoupil čistý. Jak to s ním bylo po tom, co byl propuštěný z vazby? Zavolał jsem si ho na pohovor. Byl v mnohem lepším stavu, než když nastupoval do vazby. Hned po propuštění šel do Psychiatrické nemocnice Červený dvůr. S ostatními tam vycházel dobře. Navázal znovu vztah se sestrou, které dokonce vadilo, jak se rodiče ke Kamilovi dřív stavěli a několikrát se s nimi kvůli tomu pohádala (což si ale Kamil nepřál). Občas byl také v kontaktu se svým biologickým tátou. S partnerkou se tak nějak rozcházel a dávali dohromady. Po dvou měsících v léčebně se s ní Kamil nakonec z vlastního rozhodnutí rozešel. Nebylo to pro něj snadné, protože k sobě někoho potřebuje. Ale tou dobou již cítil, že je dost silný na to, že to zvládne. Také už si uvědomoval, že nemá na světě jenom ji. Když to zvládnul, cítil se samostatnější, silnější.

Rozešli se v dobrém. S bývalou partnerkou teď má kamarádský vztah, jezdí za ním i s jejich dětmi, které mají Kamila rády, a partnerka nemá žádný problém mu děti „půjčovat“.

Kamil mi řekl, že tenkrát na vazbě ještě nebyl rozhodnutý abstinovat. Naopak přemýšlel o tom, že by se se všemi přestal bavit, našel by si nějakou práci, kde by byl všem z očí a fetoval by tak, aby si toho nikdo nevšimnul. „Ale nebylo by to v pohodě. Zase by se to vrátilo, kde bylo.“

I v psychiatrické léčebně Kamil občas uvažoval, že by odešel a vrátil se k braní pervitinu. „Ale skončil bych zase u nějakých feťáků.“ Po měsíci a půl ale zjistil: „Lidi z venku se se mnou baví jinak. Bývalá partnerka se se mnou baví jinak. Je ochotná půjčovat mi děti. Jezdíme na společné výlety.“ To bylo něco, co Kamila nasměrovalo k novému způsobu života.

Jak mu je teď? „Když neberu drogy, všechno je lepší. Vztahy s druhými jsou lepší. Sám se cejtím líp. [...] Našel jsem si nový kamarády. Vážím si sám sebe. Lidi mě mají taky rádi. [...] S feťákama to nebylo kamarádství. Říkal jsem jim kamarádi, ale byli to lidi, co po mně vždycky něco chtěli – nějakou věc nebo peníze. Nebylo to to kamarádství.“

Kamil ví, že jeho cesta k abstinenci a lepšímu životu není úplně u konce. Ale také ví, že pořádný kus cesty dopředu již ušel. Do budoucna hledí optimisticky. Ví, že výkon trestu zvládne. A má velmi jasnou představu o blízké budoucnosti po propuštění z věznice. Všechny plány měl již dříve: „To, co jsem chtěl, tam mám furt, ale už se mi to zdá reálnější, snazší.“ Po propuštění se na nějaký čas dobrovolně vrátí do psychiatrické léčebny. Potom má již teď domluvené chráněné bydlení. Nakonec má v plánu odcestovat za tátou, který teď pracuje v zahraničí, kde by mu sehnal místo.

Před nástupem do výkonu trestu Kamilovi možná v hlavě probliklo, že před sebou nemá nic dobrého – bude zase zpátky ve vězení. Muset nastoupit do věznice je dost mizerné samo o sobě, ale taky by to mohla být šikovná záminka, proč si pro jednou zase dát perník. Možná proto jej tedy před nástupem napadlo: *Co když bych si dal? Jenže závislost na pervitinu už v Kamilově hlavě nezabírala takové místo. Tou dobou už měl Kamil v hlavě vedle závislosti na pervitinu spoustu jiných věcí – vztah ke svým dětem, k ostatním lidem, hrdost na dosažené úspěchy. Takže už byl silnější než jeho závislost. Místo aby si řekl: „Tak jo! Stejně mě nic dobrého nečeká. Proč si nedat?!“ Řekl si: „Nechci zahodit jedenáct měsíců abstinence. Stejně mi ten perník nic nedá. Je mi dobře tak, jak mi je teď. Takhle sem sám se sebou vyrovnanej. Nemám žádný vztahovačný, ani jiný špatný myšlenky.“* Přišlo mu taky škoda dávat za pervitin peníze. Místo toho ty peníze dal svým dětem, ať si za ně koupí něco, co jim udělá radost. A tak, když si Kamil tohle řekl, odolal a zůstal čistý.

Kamil měl dvakrát za sebou dva krátké tresty, přičemž před druhým trestem již abstinovat a žádnou další trestnou činnost nespáchal. Rozhovor s ním jsem realizoval roku 2020. V tomto roce mu jeho druhý trest skončil a od té doby se po dobu necelých tří let nachází na svobodě. Kamilovým hlavním problémem je závislost na pervitinu. Domnívám se, že Kamil potřebuje a bude potřebovat podporu druhých lidí, aby dokázal abstinovat. Nicméně, zdá se, že zatím mu to funguje.

14 Jirka

Jirka vyrůstal u Protože u prarodičů. Jeho rodiče byli ve vězení. Časem prarodiče jeho chování neovládali. Jirka skončil v dětském domově a poté ve výchovném ústavu, odkud občas utíkal za partou uživatelů drog. V 18 letech se dostal do věznice kvůli výrobě a distribuci drog, loupeží a krádežím.

Jirka říká: „*Hned první den ve výkonu vazby jsem si řekl, že na to kašlu. Pudu [po propuštění] na pracák. Zařídím si občanku. Budu muset chodit do práce. Musím být normální. Byla to strašná kravina [páchat trestnou činnost].*“ Jak k těmhle názorům přišel? Vadí mu pobyt ve výkonu vazby („*Nechci sem zpátky.*“) a svoji roli hraje i hrozba vysokého trestu. Podstatné však je, že si Jirka dokázal trestnou činnost spojit se svými současnými problémy. Byl například na cele se spoluvězněm, který mu nabízel, že by spolu po propuštění pěstovali trávu. „*Ale na to kašlu. Dostalo mě to sem. Nechci tady zase skončit. Tohle [vazba] je teprve začátek [dlouhého pobytu ve věznici].*“

Další důležitý faktor představovalo i dopisování s matkou a babičkou, které jej do věznice chodily i navštěvovat. „*[Daly mi najevo,] že jsem blběj. Celou dobu mi říkaly, ať na to kašlu, ale já je neposlouchal.*“ Jirka vnímal i to, jak se máma s babičkou rozbřečely, kvůli tomu, jak jim bylo líto, že se nachází ve věznici. Dříve, když byl na svobodě, bral kontakt s mámou a babičkou jako samozřejmost. Ve věznici mu začaly chybět. Uvědomil si, že je má rád. Začal si uvědomovat, že babička možná už na světě dlouho nebude.

Už nějakou dobu Jirka počítal, že ho zavřou, protože porušil několik podmínek. Před uvězněním moc nepřemýšlel nad tím, co dělá. „*Když jsem začal lidi oblbovat, okrádat, tak jsem si říkal, že jsem hajzl, ale moc jsem si to nebral. Bral jsem si to chvíli, než jsem na to zapomněl.*“ Ale ve věznici přemítal o tom, co všechno udělal. „*Dělal jsem špatný věci. Okrádal ostatní. Oni to přitom nevěděli, ještě pro mě dělali dobře. Jeden chlap mě vzal stopem a já mu z auta ukradl peněženku. [...] Vím, jaký to je [když vás někdo okrade]. Mně to taky udělalo pár lidí. Cejtíl jsem se blbě.*“ Kvůli krádežím Jirka přišel i o některé své kamarády, kteří mu věřili. „*Furt jsem si to nemohl odpustit. Pak jsem si řekl, že budu normální, a tak jsem si to trochu odpustil.*“

Dřív měl Jirka dojem, že mu příbuzní pořád jen něco vyčítají, že mu hubují a „*nadávají, a tak si dělal věci po svým*“. Svoji roli hrálo i to, že když se dostal z ústavu, „*chtěl si užívat*“. V poslední době byly pobyty mimo výchovný ústav stále těžší a Jirka páchal trestnou činnost, „*aby přežil*“. „*Tenkrát jsem si o sobě myslel, jakej jsem frajer. Přitom jsem byl na ulici a neměl jsem skoro nic.*“ Jirkovy názory ovlivnilo i to, že si uvědomuje, že jde žít jinak. „*Ségra je vyučená. Má dítě. Má všechno.*“ I Jirka by se chtěl usadit. Co se týká spoluvězňů, nedá se říct, že by jej v jeho rozhodnutí kdovíjak podpořili. Ale kromě spoluvězně, který mu nabízel opětovné páchání trestné činnosti (pěstování marihuany) a kromě spoluvězňů, kteří mluvili o tom, jak chtějí po propuštění zase fetovat, se Jirka potkal i se spoluvězněm, který chtěl po propuštění z věznice pracovat.

„*Tady ve věznici taky musím vstávat [a dodržovat určitý režim]. To jsem mohl dělat venku a něco z toho mít!*“ „*Už se nebudu bavit s těma lidma [se kterými dříve fetoval a páchal]. Přestanu brát perník. Až mě pustí, tak si tak užívat nebudu. První den se ožeru. Ale pak pudu na pracák a zařídím si sociální věci.*“ Náročnější bude, že se bude muset vypořádat s dluhy. Zmínili jsme, že si Jirka uvědomoval a uvědomil, že se v určitém životním období k lidem choval jako „*hajzl*“. Ve věznici si ale řekl: „*Až mě pustí, budu k lidem hodnej.*“ Zdá se, že Jirka už nechce být „*hajzl*“, ale „*normální*“, což je velmi důležité.

V čem teď spočívá jeho motivace k tomu, aby přestal fetovat a přestal páchat? „*Chci být. Auto. Ženskou. Chci se mít líp.*“ Chce se vyhnout drogám, špatným kamarádům a vůbec všemu, co předcházelo vazbě. Jirka si totiž uvědomuje, že „*by to bylo to samý*“ – skončil by na ulici a pak ve věznici. „*[Už nechci] to kolečko. Prodávat marihuanu, abych měl na perník. Nechci být úplně na dně. Nic nemít. Krás. Chci mít svoje věci. Když jsem byl na útěku z pastáku, neměl jsem skoro nic.*“ Co by tedy mohl díky upuštění od dalšího páchání trestné činnosti získat? „*Kamarádi se se mnou budou líp bavit. Nebudu mít kolem sebe lidi, co fetujou a páchaj'. Budu si moct udělat řidičák. Najít si byt. Našetřit si. Koupit si play-station. Koupit si nábytek. Pozvat [k sobě domů] na něco rodinu. [...] Musím to dodržet. Pak to bude pokrok. Ale budu dělat všechno proto, abych to dodržel.*“

Jirku samozřejmě ještě čeká dlouhá cesta. I když už má z vazby odsezeny asi čtyři měsíce, má před sebou ještě dvouletý trest a není úplně jisté, jestli nedostane nějaký „*nášup*“. Dalším problémem mohou být dluhy. Další problém vidím v tom, že jeho táta a strýc ukazují, že se dá žít i za hranicemi zákona. Na druhou stranu se zdá, že si Jirka dokázal páchání trestné činnosti a užívání drog spojit s negativy, jaké mu to přineslo, a zároveň si uvědomuje alternativní možnosti a příležitosti, jaké má. Neočekává změnu od druhých, ale sám sobě řekl: „*Už na to kašlu. [...] Budu muset chodit do práce. Musím být normální.*“ Uvědomil si, že když byl na ulici, fetoval a páchal, byl na dně a vlastně z toho nic neměl. Díky současné podpoře rodiny si uvědomil, že ho máma a babička mají rády, on má rád je. Také si uvědomil, že jeho sestra žije normálně a má se dobře.

Vzhledem k tomu, že mělo vícero Jirkových příbuzných problémy se zákonem, je poměrně překvapivé, že se ani po čtyřech letech od realizace výše popsaného rozhovoru do vězení nevrátil. Změna, ke které u něj došlo během výkonu vazby se tedy ukázala jako dostatečná.

15 Tomáš

Do svých šesti let Tomáš vyrůstal s oběma rodiči a bratrem, později se mu narodila ještě sestra. Jeho matka je prodavačka, táta byl řezník. K Tomově mámě se choval bezohledně a hrubě. Tomáše nesmyslně a nepřiměřeně trestal – třeba jej jako malého kluka zavíral do skříně. Také Tomáše ponižoval a odmítal. Říkal mu, že ani není jeho syn, že ho jeho máma „zplodila s nějakým cikánem“. Byl těžký alkoholik, až se u něj rozvinula alkoholická psychóza. Doma nebyl chvíli klid. Rodiče se často hádali. Jednou (možná v opilosti) otec mámu tak zmlátil, až potratila. Není divu, že mu to Tomáš nemůže odpustit, že mu bylo mámy hrozně líto a musel se o mámu hrozně bát.

Po rozvodu otec zdědil peníze a „stal se z něj namyšlenec“. Pro Tomova tátu nebyl velký problém krást. Vždycky se doma chlubil, když v Bille ukradl plato kinder-vajíček. Přestože se k mámě choval bezohledně a hrubě, pro mámu nebylo snadné od něj odejít a nějakou dobu ho několikrát ještě brala k sobě zpátky. Když se s ním konečně definitivně rozešla, neakceptoval to. „Vyřešil“ to po svém. Vykradl jim domácnost. Báli se ho a museli se dočasně na rok a půl přestěhovat k prarodičům. Tomův brácha odešel za otcem, snad proto, že mu otec všelicos nasliboval. Tomáš to nechápal a brácha mu chyběl. Potom byla Tomova máma na něj a na jeho mladší sestru sama. „Než se narodila ségra, byl jsem s mámou sám, zvyknul jsem si, že jsem středem pozornosti.“ Po narození sestry se máma víc věnovala jí a Tomáš si připadal „odsunutej“. Dnes ví, že tehdy prostě ségra potřebovala víc péče než on. Tehdy ale zlobil nebo si ubližoval, aby si ho máma všímala.

Ani později to Tomova máma neměla se svými partnery jednoduché. Jeden partner ji byl nevěrný, jiný měl také nějaké problémy s alkoholem. Tomáš měl dojem, že když jsou s mámou sami, je doma konečně klid. Když si máma našla nějakého partnera, Tomáš ho nepřijímal, stavěl se proti němu, nadával mu.

V dětství měl Tomáš vlastně nejméně problematické vztahy s prarodiči. Mámě bylo líto, že Tomáš vyrůstá bez otce, a tak se mu to mimo jiné snažila vynahradit tím, že mu všechno povolovala (pak si Tomáš mohl myslet, že si může dělat, co chce). To babička byla ze všech příbuzných na Toma nejvíc přísná. Dědeček mu věci spíš povoloval. Ovšem dědeček se Tomovi věnoval. Společně pracovali a kutili, vyráběli různé modely. To se Tomovi líbilo – dodnes je zručný a šikovný na podobné činnosti.

Sám sebe v dětství Tomáš popisuje jako hyperaktivního „raubiře“, který nevydržel chvíli na jednom místě, ani chvíli doma. Jezdil na kole. Pořád někde lítal s kamarády. Každou chvíli něco provedl, ale pak si uvědomil, že udělal „kravinu“, bylo mu to líto a snažil se to ostatním nějak vynahradit. Třeba s něčím pomohl babičce, nebo mámě koupil hrnek, aby taky věděla, že na ni myslí. Je možné, že takový neklidný temperament Tomáš zdědil po svém otci. Také je možné, že byl od malička živý a neklidný i proto, že bylo doma tolik hádek a že vnímal násilí táty na mámě. Tomáš si dokonce uvědomuje, že některé věci má tak trochu jako táta. „Když se naštvu, jsem nepřičetnej.“ Táta měl problémy s alkoholem, Tomáš má problémy s pervitinem. Tomášův táta kradl v obchodech, sám Tomáš už v dětství, když mu někdo nedal, co chtěl (třeba děda hřebíky), tak si to prostě ukradl. Na druhou stranu měl Tomáš lepší mužský vzor ve svém dědečkovi, kterému se tátovo chování nelíbilo a který říkal, že „šáhnout na ženskou je ubožáctví“. A – narozdíl od táty – se dnes Tomáš snaží svoje povahové vlastnosti zlepšit, a začíná se mu to dařit.

Víme, že už v dětství Tomáš nebyl žádný andílek. Ostatní mu říkali, že je „raubiř“. Víme také, že to nebyla jenom jeho chyba. Že to mohlo být kvůli tomu, že byl frustrovaný a neklidný z toho všeho, co musel doma zažít. Také víme a je pochopitelné, že se Tomáš cítil otcem ponižovaný a odmítaný, a později si připadal i odsunutý mámou, která měla svoje vlastní obtíže – musela být hodně v práci, starat se i o jeho sestřičku, a když si našla nějakého muže, Tomáš si pak připadal odsunutý i kvůli tomu, že se věnovala svému partnerovi a mrzelo ho to, protože měl jinak k mámě blízko. Tomáš říká, že když viděl, jak táta (nebo jiný z partnerů) mámě ubližuje, „furt jenom myslel na to, že musí té mámě pomoci, ale nedokázal to.“ Samozřejmě, ve svém věku v těchto věcech mámě příliš pomoci ani nemohl. To ovšem neznamená, že by jí jinak nijak nepomáhal. Když otec konečně odešel z domu, snažil se mámu podporovat. Samotná Tomova máma ale občas propadala nejruznějším „závislostem“, jako například závislosti na internetu, počítačových hrách... Když byla dlouho v práci, Tomáš se o sebe musel starat sám. Sám si připravoval jídlo, sám si pral, uklízel, staral se o kočky. Ve 13 letech dokonce chodil za peníze umývat auta.

Tomáš má samozřejmě na dětství i dobré vzpomínky. Máma ho třeba brala ke koňům, upletla mu na hlavu věneček z pampelišek, brala jej na pouť, na plovárnu. S dědou se věnoval kutilství.

Bohužel, jistou dobu ty negativní zážitky převládaly. V konečném součtu bylo tehdy na Toma to všechno, co zažil, už moc. Už ve 12 letech se poprvé pokusil o sebevraždu. Protože se cítil dospělými zanedbávaný a odmítaný, dokonce i ve škole u spolužáků čelil nejruznějším narážkám a posměškům – dělal, že se směje, ale uvnitř měl ze spolužáků strach – hledal přijetí, uznání, pozornost a únik od vší té frustrace. Přijetí i únik od všeho zlého našel v partě disociálních vrstevníků. Tím prostředkem úniku a zapomení pro ně byla marihuana a později pervitin.

Od 14 let se z Tomáše začal stávat „nezodpovědný feták a grázl“, který nedokázal být ani na chvíli bez drog (jako jeho otec bez alkoholu) a který nedokázal být ani chvíli o samotě, bez kamarádů. Tehdy si ale připadal jinak. Připadal si oproti „normálním“ lidem jako „něco víc“. Začal krást a měl dojem, že díky ukradeným penězům „může mít všechno“: „Když jsem měl peníze, připadal jsem si, jako král.“ Ovšem když peníze neměl, připadal si, „jako nula, co musí somrovat, lítat a shánět peníze.“ „Lidi, co chodí do práce, jsem vnímal namyšleně. Nic pro mě neznamenali. Přišli mi všichni stejný. Já jsem si připadal lepší, že beru drogy a chodím krást. Přišel jsem si, jako někdo. Ostatní jsem neuznával.“ Když kradl, lidi, které okrádal, mu byli lhostejní. Bral si všude, co chtěl. Kradl kola. Vykrádal vietnamské prodejny. Kde byl, tam dělal nějaký bordel.

Touhle dobou byl Tomáš převážně venku. Občas se ukázal doma. Občas (třeba na Vánoce) dokázal doma vydržet a abstinovat. Ale neustále se vracel za svými „kamarády“ a k užívání, a většinou i domů chodil pod vlivem. Občas, jako by u mámy „volal o pomoc“. Byl „frajer“, takže mámě přímo neřekl, jaké má problémy, ale třeba jí ukázal svoje rozpíchané ruce. V 19 letech (to už dva roky injekčně užíval pervitin a byl na ulici) se pokusil předávkovat Tramalem. Když byl na drogách a už nevěděl kudy kam, někdy svoji frustraci ventiloval tak, že mámě sprostě nadával. Moc dobře se nechoval ani k sestře. „Lítal jsem venku, hulil jsem, fetoval jsem, nevyšiml jsem si jí. Měl jsem ji chránit. Chovat se k ní jak k sěgře, ale nic takového nebylo. Byl jsem na ni hnusnej. Když mi něco řekla, občas jsem jí dal pohlavek. Ted' mi sama ségra řekla, že se se mnou dá bavit. Brečela. Mrzelo ji, že to tak nebylo už dřív.“

Když se dostal do vazby, ze začátku Tomáš řešil, proč ho máma nenechala u sebe bydlet a proč ho vyhazovala z domu. Máma ho ale během výkonu vazby hodně podporovala a jezdila na návštěvy. Tomáš si uvědomil, že to nebyla mámina zlá vůle, ale že byl prostě pod vlivem pervitinu a choval se nespolehlivě, takže mu máma nemohla důvěřovat a nemohla ho doma nechat.

Tomáš si postupně uvědomil spoustu dalších věcí. Uvědomil si, že si na svobodě bude muset dávat velký pozor. Uvědomuje si, že se snadno nechával ovlivnit ostatními, a proto má strach, aby ho k užívání drog opět někdo nestrhnul. Zpočátku měl ve věznici velké chutě a vzpomínky na to, jak si dával, tak že se skoro nedokázal soustředit na čtení. Napadalo ho dokonce: „Bylo to dobrý! Zase se zfetuju a pudu krást! I tady bych si mohl říct o nějaké léky!“ Jenže to byly jen myšlenky závislého – Tomáš jim odolal a během výkonu vazby žádné léky nebral.

Uvědomil si, že z trestné činnosti vlastně nic neměl. „Ničeho jsem si nevážil. Snažil jsem se kupovat si kamarády. A jak se mi odvděčili... Kamarádi, narkomani, co nedělaj nic jinýho, než že jsou ve výkonu trestu. [...] Nic z toho nemuselo bejt, kdybych nebral drogy.“ Kvůli drogám celých několik let nezažíval nic normálního. „Měl jsem dvakrát třikrát práci, ve který jsem mohl být doted'. I když jsem se nevyučil, byl jsem na praxi, kde by si mě nechali, ale pokazil jsem si to kvůli drogám.“

„Dřív jsem dělal před lidma frajera, že mám drogy, že dokážu krást, že jsem nepřemožitelný. Když na to koukám zpětně, nebylo na tom nic frajerskýho. Já jsem se před těma lidma viděl výjimečnej. Ale oni mě měli za blbce, co ze sebe jen toho frajera dělá. Taky to tak dopadlo, jak dopadlo. Dnes se mi nikdo z nich neozývá. [...] Jedinej, koho mám, je máma.“ Uvědomuje si, že svým chováním mámě způsobil ostudu. „Máma dělala vše pro to, abych se měl dobře. Chci jí to vrátit.“ Je jí vděčný, že za ním stojí a chtěl by jí to jednou oplatit.

Také si uvědomuje, jaké způsobil problémy lidem, které poškodil. Uvědomuje si, že to byli lidé stejní jako on. Že si na svoje věci vydělali prací. A Tomáš také v některých dobách pracoval, takže ví, že peníze nejsou zadarmo. Je mu líto, že ty lidi poškodil. „Když bych chodil do práce, neuškodím ani sobě, ani nikomu jinýmu. [...] Normální lidi ted' musí na policajty. K soudům. Ty lidi z toho nemají radost. [...] Když bych měl možnost, každému bych se omluvil. Víím, že to není omluvitelný, co jsem provedl. Ale budu se snažit ty škody nahradit.“

Tomáš je jeden z mála lidí, u koho jsem během jeho pobytu na vazbě pozoroval skutečné pocity viny. Mrzí jej, že si věci „nedokázal srovnat dřív“. Další změnou, jaká u něj nastala, je větší otevřenost vůči svým emocím. „Dřív jsem neprožíval žádné emoce. Nedokázal bych o nich ani mluvit. [...] Do ted' to nebyla radost. Do ted' to bylo starání se o drogy. Dáte si, ale pak je všechno pryč. Když jsem čistej, zažívám věci, co jsem už dlouho nezažíval.“ Tomáš má realistickou představu o budoucnosti. Nepřeceňuje se, ani nepodceňuje. „Vím, že nedokážu všechno. Ale mám určitý cíle, abych byl spokojenej sám se sebou.“ Co do ted' nestihl (třeba věci, jako zařízení si bytu, řidičáku), chce postupně stihnout, až bude na svobodě. Tomáš má naději na to, že jeho život bude nakonec lepší, než byl dřív.

Rozhovor s Tomášem jsem realizoval během jeho pobytu ve výkonu vazby roku 2018. Trest Tomáš vykonával v jiné věznici. Choval se vzorně a kolegové s ním byli spokojeni. Po propuštění šel k mámě. Asi půl roku bez problému fungoval a abstinovat od drog. Potom ale asi přestal být tak obezřetný, začal jezdit do Prahy, kde si vyhlídl nějakou pochybnou dívku a na čas se vrátil k užívání drog. Jeho mámu, která jej během jeho pobytu ve vězení i po jeho propuštění podporovala, to docela naštvalo a zklamalo. Potom Tomáš odešel do Psychiatrické léčebny Červený dvůr, kde opět začal od drog abstinovat.

O jeho dalším osudu nic nevím. Nedá se říct, že by bylo zcela jisté, že se Tomáš do věznice už nikdy nevrátí. Nicméně zatím platí, že se již tři roky drží na svobodě, takže určitá změna, kterou jsem u něj před pěti roky zdokumentoval během jeho pobytu ve výkonu vazby, byla skutečná.

16 Roman

Dnes je Roman čtyřicátník, který podniká v pohostinství. Šest let žije s partnerkou, se níž se chystají vzít. Mají dvě děti a vlastní domeček. Roman se dnes rozhodně nezahálí, rozšiřuje svoje podnikání, zaměstnává další lidi, za které cítí odpovědnost. Večer je rád, když se může věnovat dětem a pak „padne“ k televizi. I když je hodně zaměřený na dosahování cílů, které si vytyčil, naučil se mít rád i chvíle klidu. Relaxuje například při práci na zahradě.

Takto ale vždy Romanův život nevypadal. Neuznával „šedý“ život „normálních“ lidí, kteří chodí do práce a co měsíc čekají na výplatu. Dvakrát byl ve výkonu vazby, čtyřikrát ve výkonu trestu. Celkem odseděl sedm let. Říká, že po většinu doby drogy užíval velmi střídavě, přesto si od 17 let dával čaru a asi mezi 24. až 27. rokem života užíval pervitin i nitrožilně, v poslední fázi nitrožilního užívání prakticky denně.

Deset let – až na jedno jediné jednorázové užití – je Roman čistý. Šest let je na svobodě, bez problémů se zákonem. Opět si získal důvěru svého okolí. Jak se vůbec Roman k drogám a jejich prodeji dostal a proč s tím nakonec přestal?

Ani jeden z Romanových rodičů neměl problémy se zákonem. Maminka byla učitelka, táta byl vyučený automechanik, muzikant a podnikatel. Když mu bylo 10 let, rodiče se rozvedli, poté žil s matkou. Samotný rozchod probíhal v klidu. S tátou se však Roman dalších 20 let ne bavil. Roman nic z minulosti nevnímá jako možný spouštěč pozdějšího kriminálního a návykového jednání. Přesto říká:

„Nedostatek zájmu od táty jsem určitě pociťoval, protože mám ségru, kterou odjakživa vyzdvihoval. To byla jediná ženská [...] a ta byla na tom prvním místě. [...] Jak byl můj táta muzikant, tak jezdil v noci. Mámě to úplně nesedělo, sem tam asi nějaká ženská proběhla z tátovo strany. [...] S tátou jsem se ne bavil, nelíbilo se mi, jak se choval k mámě.“ Po dvaceti letech došlo mezi Romanem a jeho tátou k určitému usmíření, Roman tátovi představil svoje děti.

S nevlastním otcem, máminým novým partnerem vycházel dobře. *„Zastal mi kompletně toho otce, ať to bylo v přísnějších věcech, ať to bylo v pochvalách, ať to bylo v běžném hraní [...] takže na toho já vzpomínám úplně super [...] Samozřejmě vztek na [vlastního] tátu jsem měl vždycky, protože k mámě se nechoval hezky.“*

V 17 letech Roman ukončil střední školu (kuchař-číšník) a osamostatnil se od rodičů, šel bydlet k babičce, která byla „hrozně hodná“. Pracoval v restauraci, zajímaly ho motorky a auta a rád hrál kulečnick. Neví o ničem, co by mu tou dobou chybělo. O drogy se nijak nezajímal. *„Vždycky jsem chtěl mít hospodu. [...] Nejsem člověk, kterej je moc rád podněkým. I když jsem pracoval [...] v těch kuchyních jsem dělal na místech šéfkuchařů. [...]“*

„Věděl jsem, že chci peníze, to je celý, to já vím celý život. Můj táta vždycky vydělával veliký peníze. Už za komunistů jezdil jako muzikant hrát do Německa, do Rakouska, ty peníze prostě do Čech vozil v ponožkách [...] tenkrát samozřejmě byly nějaký přiznaný příjmy a co bylo, navíc jste nemohl. [...] V mládí jsme vyrůstali tak, že jsme měli první céděčko, první přehrávač... a já měl prvního walkmana ve škole, takže tohle mě prostě nějakým způsobem motivovalo.“

Nejsem si jistý, co vedlo k tomu, jaký měl Roman později osud. Možná nedostatek otcova zájmu a na druhou stranu Romanův nedostatek respektu k vlastnímu otci. Ten sice dokázal rodinu finančně zabezpečit, ale jinak býval obvykle nepřítomný. Situace se nezměnila ani s příchodem nevlastního otce, který Romanovi nedokázal nastolit jasné hranice. Roman je člověk, který „není moc rád pod někým“. Konečně Romanův otec se sám ve svém podnikání pohyboval na hranici zákona („Ty peníze prostě do Čech vozil v ponožkách.“), v čemž, spolu se svým podnikavým duchem a zájmem o peníze, sloužil Romanovi jako vzor podnikání bez jakýchkoliv (zákonných) omezení. Roman se v 17 osamostatnil a žil s babičkou, která byla „hrozně hodná“, což znamenalo, že si mohl dělat, co chtěl. Chodil na nejrůznější zábavy, ale také pracoval. Z Romana vyrostl podnikavý muž, který se nerad omezuje nějakými limity. Potom došlo k tomu, že získal přístup k drogám.

„Tam [u babičky] mně začal úplně nový život, poznal jsem holku, se kterou jsem to teda poprvé zkusil, a už to jelo. [...] Ona byla hrozně fajn, hrozně hezká, mě bylo sedmnáct. [...] Člověk by měl v životě vyzkoušet všechno si myslím. [...] Ta holka byla příležitostná uživatelka.“

„Když jsem si to poprvé zkusil, tak mně z toho nic nebylo. Měl jsem pocit, jak když bych nic neměl. A to byl takovej motor. Sakra, co ty lidi z toho mají? A poprvé to vymyslela ona, sehnala ona, a podruhé jsem si to vymyslel já. A potřetí jsem si to koupil od ní a už to bylo na byznys, protože prostě jsem obchodně založeněj, a takhle jsem to dělal v podstatě víc jak přes deset let.“ Na drogách prý jedl, spal. Droga mu dávala pocit „čisté energie“. Především pak perník užíval na sex. První partnerka, která jej zasvětila do drog, byla „taková do větru“ a ani sám Roman to s prvními dvěma partnerkami nebral moc vážně: *„Těch vokolo paní přišlo tolik, že jsem tohle to prostě neřešil, tam to asi ani nebylo o lásce.“*

Jakmile Roman začal perník brát, začal jej také prodávat. *„Ten byznys byl hrozně jednoduchěj. To jste nemusel nic řešit.“* Podle Romana je to stejné jako jakékoliv jiné podnikání. *„Jenže co v sedmnácti, když máte být po babičce, platíte tam nájem, nikde jste neměl nějakou jistinu, kde byste začal, tak jak se máte odříchnout?!“* Pro Romana to zkrátka byla cesta snadného podnikání, snadného zisku velkých peněz. Přesto

přiznává, že z počátku byl jak „*průtokovej ohříváč*“ a až po druhém výkonu trestu byl schopný všechny peníze hned neutratit.

První problémy neměl Roman kvůli prodeji drog, ale kvůli opakovanému řízení bez řidičáku. Kvůli tomu už v 18 letech pár měsíců seděl. Podmínky ve vězení byly hrozné, vadilo mu chování některých Romů, kteří byli zvyklí kořistit (brát balíky, provokovat apod.), a i když tehdy vážil jen 70 kg a nebyl ten, kdo by vyprovokovával rvačky, jednou mu „*ruplo v bedně*“ a popral se. Pak už měl klid.

Od té doby Roman seděl jen kvůli prodeji drog. První dva tresty byly krátké a přišly krátce po sobě. Třetí, a hlavně čtvrtý trest, byly delší. Naposledy byl odsouzený k sedmi letům, po čtyřech letech však byl podmínečně propuštěn. V jeho případě se to vyplatilo a v podmínce se osvědčil.

Do té doby však i mezi výkony trestu pracoval a po práci prodával drogy. I přes zkušenost uvěznění se vystavoval riziku, a také byl znovu uvězněn. „*Mě to bavilo. Ten život bez starostí. [...] Já jsem chodil do práce, ale po práci jsem si užíval. Já jsem byl asi ještě mladej. [...] Mě by nebavily takový ty klasický zábavy, sednout si s chlapama do hospody a dát si s nima pivo.*“ Romana tehdy bavily ženy a sex na pervitínu.

I po třetím trestu pracoval a ve volném čase drogy prodával. „*Moh' jsem si koupit, co jsem potřeboval.*“ Zdálo by se, že nic, než peníze na tom Roman neviděl. Možná v tom bylo i určité napětí, tajemno, připomínalo to špionážní práci. Svoje aktivity dělal opatrněji, snažil se je krýt. „*Nechtěl jsem zpátky [do vězení].*“

Roman říká, že kdyby neexistovala hrozba uvěznění, tak „*Když by to pan Babiš zlegalizoval, tak si na to udělám i EET kasu.*“ Ale uvěznění měl spojené i s tím, že „*opět začínám od nuly [...] a je to prostě furt dokola,*“ a to se mu již nechtělo.

Před posledním a nejděším výkonem trestu měl od známých zprávy o tom, že jeho aktivity sleduje policie. Svoje aktivity pozastavil, ale neukončil, takže byl nakonec zatčen a napočtvrté uvězněn.

Jak nakonec Roman došel k tomu, že přestal drogy prodávat a užívat?

„*To ani není o tom rozhodnutí, že nechcete brát. Už prostě nechcete takovejhle život. To k tomu nějak patří. Pokud víte, že nechcete jít do basy a víte, že tam za todlito vždycky budete. [...] Mně to začalo připadat jako ztracený čas. A už to hlavně byly dlouhý časy. Už to nebylo pět měsíců, že to překlenete. [...]*“

Roman říká, že neudělal žádnou přesnou úvahu, ale už věděl, že nechce zpátky. „*Já jsem šel ven s tím, že dobře, ty lidi pozdravím. Ale napojovat nic nebudu. To je celý. [...] V každým trestu jsem mámě sliboval, že už se tam nikdy nevrátím. V každým jsem to myslel před tou mámou vážně. Ale nikdy to neproběhlo, jak to proběhnout mělo. Ale vždycky jsem mámě říkal, že mě nebaví ten její šedej život, kterej je do práce z práce. Večer na zprávy a do postele. [...] Ale opravdu to prozření přišlo až s tím stylem života venku. [...] Já jsem věděl, že už tam nechci. [...] A věděl jsem prostě že teď už je jediná možnost, kdy já... jsem pro to ochotnej udělat maximum. Kdy ještě má cenu nějakým způsobem ten život začít, že na to ještě nejsem starej. Ale bylo to stejně furt vabank. [...] Ale ta trpělivost byla trošku větší. Jestli i tím věkem, nebo rozumem. Nebo prostě i vším okolo. Že prostě jsem byl pod dozorem, nebo pod dozorem ne, byl jsem [...] v kontaktu s mámou, se ségrou, se všema a víceméně se mi i věnovali, protože věděli, že to tak je. Pak jsem si našel tudletu ženskou [současnou partnerku], která... kdysi hulila trávu, ale přestala. A ona je docela vostrá, moje stará, takže... to bylo prostě takový lepolelo, který do sebe zapadne. [...]*“

„*Člověk chce rodinu. Člověk chce děti. [...] A já jsem věděl, že ty lidi, se kterejma jsem se scházel dřív, že už prostě mě nezajímaj, že to je prostě žumpa. Že to není dobrý. A i jsem to říkal těm, co se vrátí [jiným dřívějším spoluvězňům, se kterými se během výkonu trestu skamarádil].*“

Bývalí spoluvězni, kteří se neudrželi na svobodě, podle Romana „*prostě neumí zavírat dveře za těma lidma.*“ (Těmi, kteří je dostanou do nějakého problému). Roman nemá problém se s bývalými vězni potkat nebo si s nimi popovídat. Některým dokonce během jejich výkonu trestu pomáhal a pomáhá. Ale „*oni přijdou, popovídat, pozdravit, ale už by v životě neřekli, nezeptali by se mě na to, co dřív [myšleno na to, jestli nemá na prodej nějaké drogy], protože už to tam dávno není. Oni to cejtěj.*“

Jak se Romanovi povedlo změnu, jaká u něj nastala, upevnit?

„*Já jsem z ničeho nic po těch letech přestal říkat, že nemám rád ten mámy šedivej život. Protože prostě mě tenkrát přišlo laciný chodit do práce a z práce, a každej měsíc čekat na to, co mi přijde. Takže... to tak jako bylo, no. Každěj potřebuje podržet na tom začátku. Musíte mít nějaký zázemí, aby to fungovalo. Kluci, který nemaj kam se vrátit, tak to je špatně. Někam do Prahy ke známýmu a už to valí. [...]*“

Dnes má Roman syna, dceru, partnerku, podnikání. S partnerkou je šest let. Po roce a půl přišla do jiného stavu. „*To už formujete. [...] Jakmile přežijete první půlrok v práci, tak už je to dobrý. S tou prací přijdou i známý lidi. [...] Já měl jenom kolegy v práci. [...] Ale už jsem zase po tý práci měl tu ženskou, se kterou máte zase už jiný zájmy. [...] Musíte úplně vypnout ty lidi [myšleno staré známé]. To je základ. Bez toho, aniž byste je nevypnul, nemáte šanci získat rozhled na té druhé straně.*“ I když, jak bylo řečeno, několika málo známým z kriminálu Roman pomohl, jinak naprostou většinu ostatních podobných známostí dnes považuje za „*bezenné*“.

Roman byl i po čtvrtém, posledním výkonu trestu, v lepší situaci než mnoho jiných vězňů, kteří nemají funkční zázemí. Měl to štěstí, že mohl jít první měsíc bydlet k sestře. Našel si práci jako kuchař. Po měsíci na

svobodě si našel svoji současnou partnerku. Potkali se náhodou, když byl na chatě na Lipně. Začali spolu chodit na procházky, věnčili spolu psy. Po čase se k sobě nastěhovali. Navázání blízkého vztahu s partnerkou bylo další významnou kotvou, která Romana upevnila ve světě těch, kteří nefetují a nemají problémy se zákonem. „Ten náhled byl úplně jiný. Ty lidi, který tyhle věci neberou, mají na vás zásadní vliv, protože... Ani kousek z toho jejich života nesjíždí ani kecama do těchhle těch sfér. To je bez narážek, který by vám někdy něco připomínaly. Nebo v podstatě vám ukáže směr. I když ne násilně, prostě běžně... ten život je k tomu vedenej a takhle funguje... Tak to skončilo, tak to funguje, a tak to je.“

Po roce začal Roman samostatně podnikat. Absolvoval nařízené ochranné léčení, a dokonce začal dobrovolně docházet na doléčování do K-centra. Nejdříve tam chodil každý týden, pak co čtrnáct dní. „Povídali jsme si o tom, jak ten život probíhá, jak to funguje. To byla jedna z věcí, kde jsem tu důvěru zase získal.“

Roman říká, že dospěl a poznal, co je to zodpovědnost. A také... „Nějakým způsobem si člověk začne vážit života. Předtím to byla taková sinusoida. Nahoře. Dole. Nahoře. Dole. Nikdy nemáte nic jistýho. Ale teď si jedete v nějaký rovině. Samozřejmě tady pro mě to je o hodně velký zodpovědnosti. Ten můj zaměstnanec nemůže nedostat vejplatu. Nemůžete nezaplátit nájem a tak. A musíte pro to dělat maximum. Nemám čas moc na nějaký lelký... Přijďte domů, a tydle dvě šílený mladý bláznivý děti a ta ženská, která taky potřebuje chlapa.“

Roman by nechtěl svoji zkušenost zahodit. Má to v jeho životě místo. Díky zkušenostem z vězení dokáže dobře odhadnout druhé lidi. Také se ve vězení zocelil, naučil statečnosti a ví, že se dokáže postavit krizovým situacím. Z předchozího způsobu života mu ale dnes nic nechybí.

Strhávali mu exekuce, ale „vždycky se to dá vymyslet s tím zaměstnavatelem na půl úvazek, nebo na tohle, aby ten exekutor strhával třeba pětistovku. [...] Oni vám nemůžou šáhnout na všechno, a ten zaměstnavatel vám to rád napíše.“

Po pěti letech Roman splatil dluhy, a tím konečně všechny problémy spojené s minulostí skončily. Dnes s partnerkou plánují svatbu.

Před šesti lety, asi čtrnáct dní potom, kdy vyšel z posledního výkonu trestu, Roman zašel do hospody, dal si nějaký drink, a protože byl ještě z věznic nabuzený, neklidný a ostražitý, v hospodě to málem „všechno vyházel, i vyhazovače jsem vyzýval... hrozný.“ Naštěstí tahle příhoda pro něj neměla žádnou soudní dohru. Asi rok od propuštění trvalo, než se Roman úplně zklidnil.

Už jsme řekli, že je Roman deset let čistý. Před půlrokem si jednou dal čáru. Prý pro něj nebylo těžké nedat si další a opět nerozjet užívání, protože už měl život „jinak nastavený.“ Dřív „prostě ten čas byl. [...] Nikde jsem nemusel nastupovat v osm do práce. [...] Máte spoustu času na nuzení, takže tam nacpete všechno.“ Roman si také uvědomuje, že drogy odsouvaly to, aby dospěl, protože na drogách je člověk hodně času „mimo realitu“. Zato „Pokud má člověk v životě rád, já vstávám v půl šestý, každé den přijíždím v pět domů [...]. Já mám rodinu, dvě děti, psa, zahradu, postavený domeček, mám firmu, mám minimálně času na takovýhle nesmysly, který to už nesmysly jsou...“ „To už nemá cenu tam tohle dávat, protože tohle vám už nic víc nedá, to už všechno máte, co potřebujete, abyste byl spokojenej.“ V udržení abstinence Romanovi pomáhá i jasné vědomí toho, že se nechce do vězení vracet. I když tam pracoval v kuchyni a jeden čas i jako zástupce barákového, a trestem se snažil projít co nejlépe, „Máte určitě věk a říkáte si, ty vole, tohle mě už prostě za to nestojí. Já na tyhle dementy už nemám nervy.“ Takže teď je pro Romana brání drog „takový bezcenný.“

Proč změna nepřišla dřív? „Asi věk. [...] Tam si to nepřipouštíte, že vám to takhle rychle protejka mezi prstama, ten život. [...] Bylo mi třicet. A najednou mi bylo pětatřicet. Najednou mi je čtyřicet. A s tím nic nenaděláte.“ Tenkrát to jednoduše neřešil.

Podle Romana bylo nejdůležitější, že se odstříhнул od kriminální komunity. „Vý je můžete zdravít. Ale když je zdravíte, tak s tím, že oni už ví, že už to na vás nemůžou ani zkoušet.“ Dále to, že dokázal „ve volném čase vymyslet něco normálního.“ A také to, že začal myslet do budoucna. „[Člověk] musí to vydržet dlouho, aby potom z toho mohl nějak sklidit.“

Co Romanovi změna života dala?

„Větší rozhled. Tenkrát, když to srovnám s dneškem, tak to bylo takový komunitní. Ten život byl takovej jakoby v určitým směru víc přízemní. Že jste v podstatě furt jenom byl mezi nějakýma lidma. Že jste prostě nechodil normálně do města [...], nakoupit [...] Není to ten běžnej systém života, že prostě ráno vstanete, vezmete holku do školky, potkáte šestnáct rodičů, který slušně pozdravíte ‚Dobrý den!‘, aby ty děti viděly, že máte pozdravit. Je to takový úplně jiný jako. To se nedá úplně srovnat. [...] Já jsem možná konečně prozřel. O čem to je jako. Je to dobrý... Není to tak živý, ale je to dobrý.“

17 Martin

Martinovi je 35 let, dvakrát byl ve výkonu trestu a nyní je tři měsíce na svobodě. Rodiče adaptovali Martina ve dvou letech. Má zkušenost s pobytem ve výchovném ústavu. V dospělém věku ale začal páchat trestnou činnost až asi ve 30 letech.

V prvním výkonu trestu byl kvůli krádežím nafty, vykrádání chatek, v opilosti se také dopustil výtržnictví. Martin k tomu říká, že ho do toho dostal kamarád, se kterým užíval pervitin a potom i páchal. Ve druhém výkonu trestu byl opět kvůli majetkové trestné činnosti a výtržnictví. Co se týká výtržnictví, měl vyhrožovat správci ubytovny, se kterým se pohádal. Mezi prvním a druhým výkonem trestu poznal současnou manželku, se kterou však dnes již nežije, i když jsou nadále v kontaktu.

Asi po dvou letech pobytu na svobodě mezi prvním a druhým výkonem trestu se dal opět dohromady s oním kamarádem, „že si zase dají“. Ne, že by chtěl krást, chtěl si prostě zase užít zážitky na pervitinu. Tenhle kamarád se k Martinovi přestěhoval. „[Snad protože jsem se mu chtěl zavděčit,] *sháněl jsem pro nás pervitin, zase jsem začal páchat trestnou činnost.*“ „[Původně jsem si myslel,] *že si třeba zase dám a nepudu páchat, ale člověk [na pervitinu] v noci nespí, nemá peníze. Měl jsem rodinu. Takže jsem nemohl všechny peníze vzít a profetovat.*“ A tak tehdy Martin platil za fet penězi cizími. Před prvním výkonem trestu trvalo dva roky, než Martina dopadli. Před druhým výkonem trestu už jen půl roku. V jakém byl duševním stavu, když byl pod vlivem a sháněl prostředky na další dávku? „*Tenkrát mi to prostě bylo u prdele. Když jsem něco viděl, tak jsem to prostě vzal,*“ a bylo mu jedno, co si o něm kdo myslí.

První trest si Martin odseděl celý. Když odcházel z věznice, čekal, že se k němu vrátí jeho tehdejší partnerka, a zklamalo ho, když se tak nestalo. „*Neměl jsem dítě, žádné závazek, šel jsem se bavit – napít, zhulit.*“ Mezi prvním a druhým výkonem trestu se nijak zvlášť nepoučil. „*Byl jsem si jistý, že se do věznice nedostanu.*“ Během pobytu na vazbě před druhým výkonem trestu se však rozhodnul pro změnu a nyní ví, že si musí dávat větší pozor.

Během druhého výkonu trestu byl Martin podmíněčně propuštěn. Ještě během výkonu trestu s manželkou absolvoval propuštění v souvislosti s návštěvou. Tehdy se jí snažil naznačit, aby o něj projevovala větší zájem, ale neúspěšně. Nadále si dělal naděje, že se jejich vztah obnoví, zároveň tušil, že se tak již zřejmě nestane. „*Tušil jsem, že se ten vztah rozpadne, ale čekal jsem, že od ní budu mít [během výkonu trestu i pobytu na svobodě] větší podporu.*“

Před podmíněčným propuštěním u Martina narůstala nervozita. Tu vystřídala radost a úleva, že má výkon trestu za sebou. První den po propuštění z věznice si koupil mobilní telefon a zavolal manželce a synovi. Potom vyrazil za rodiči, kde nějakou chvíli pobyl. Potom vyrazil za manželkou a synem. S manželkou si dlouze povídali nad sklenicí vína a skončili v posteli. S manželkou spolu nechodí, což jej hodně mrzí, ale přistupuje k tomu pragmaticky. Jsou teď kamarádi a možná i „*kamarádi s výhodami*“. Podstatné však je, že mu manželka nebrání v kontaktu se synem.

První týden po propuštění se Martin hlavně zdržoval doma, nebo zařizoval praktické věci s úřady či úřadem práce. „*Je třeba se trochu rozkoukat. Ve věznici funguje život jinak.*“ Čeho si na svobodě užíval? „*Klid, soukromí, můžu spát, kdy chci, najíst se kdy chci.*“ Je to „*šílená úleva*“, „*vyspat se ve své posteli, napustit si vanu, jít si ven*“. Protože jsou ve věznici omezené možnosti pohybu, potřeboval se trochu rozhýbat, takže ho bavila i obyčejná chůze, procházky po městě. „*[Čas od času také] pokecám s mamkou, ta je ráda, když si s ní má kdo popovídat.*“ Martin to vnímá tak, že někteří zaměstnanci věznice a dozorcí s vězni soucítí, nebo je respektují, ale jiní „*buzerují*“. Teď na svobodě může „*žít podle svého*“.

Čtrnáct dní po propuštění uspořádal se dvěma známými, bývalými spoluvězni, v podniku jednoho z nich oslavu toho, že je na svobodě. Na okraj pouze uvedu, že s tím, který provozoval onen podnik, se brzy rozkmotřil, protože mu nezaplátil za odvedenou práci. Druhý z jeho známých měl dlouhodobé problémy s pitím a jen několik dní po jejich setkání se v opilosti utopil ve vaně.

Hned druhý týden na svobodě Martin nastoupil do práce. Nyní pracuje jako dělník ve firmě vyrábějící sportovní potřeby a začal mu „*normální, běžnej život*“. I když by si chtěl najít partnerku a časem se od rodičů – kterým je ovšem vděčný – odstěhovat, nyní bydlí u nich. Za nájem a jídlo rodičům platí 5 000 Kč měsíčně. Dalších 5 000 Kč dává na exekuce a výživné, a 10 000 Kč mu z platu zbývá pro vlastní potřebu.

Martin, který má teď s manželkou jen kamarádský vztah a který více méně přerušil kontakty na rizikové kamarády – a těch měl naprostou většinu –, je nyní, tři měsíce po propuštění, trochu osamělý. „*Nebylo s kým se vidat, čekal jsem, že se budu mít víc s kým bavit, ale je lepší sedět doma a být sám než vyhledávat ty rizikový lidi.*“ Znovu navázal vztah s kamarádem, kterého zná už od základní školy. „*Ten člověk v životě nechlastal, nefetoval.*“ Jezdí spolu na motorce, občas spolu „*zapaří*“ nějakou počítačovou hru. „*Vím, že s ním se nic nestane. Takový lidi jsem si kolem sebe vybral. Ty špatný lidi jsem hodil za hlavu, v žádném případě nemám chuť se s nima vidět.*“ Staré známé, které potkává, kteří dosud fetují a jsou na ulici, jsou pro něj hlavně odstrašující příklad.

Vzpomene si dnes někdy na život ve věznici? „Dost často vzpomínám na to, že jsem tam byl. Nejen ve zlým – prostě jsem vůl, co měl všechno a začal dělat píčoviny, a takhle to dopadlo.“ „[Kdyby se to nestalo,] mohl jsem spokojeně žít se svojí ženou.“ Martin si tedy nejvíc vyčítá to, že kvůli užívání pervitinu, problémům se zákonem a uvěznění přišel o současnou manželku. „Člověk je hloupej, nechá se svézt na druhou stranu, a pak to takhle dopadne. Beru to jako větší ponaučení než z prvního trestu.“

Jak to, že tenkrát poučení nepřišlo a nyní ano? „[Během vazby ve druhém výkonu trestu jsem si totiž] sáhnul na dno a věděl – nikdy víc. Je rozdíl, když je člověk sám [jako byl během prvního výkonu trestu], a když má rodinu a ve věznici se mu všechno rozpadá. Tam se s tím nedá nic dělat.“ Vazba jej opravdu dostala: „Den je tam šíleně dlouhej, jak rok.“ „[Je to tam] furt jedno a to samý, karty, kostky.“

Co bylo to dno? Během prvního výkonu trestu se Martin na žádné dno nedostal. „[Prostě jsem se] těšil, až mě pustí,“ „[Byl jsem přesvědčený,] že už mi se to nemůže stát.“ Druhý výkon trestu byl trochu jiný. „Když je člověk zamilovanej, má dítě, ví, jak to venku chodí.“

„[Uvědomil jsem si,] že zkušenost s drogou znamená zase začarované kruhy a jinak to nejde, než že člověk zase skončí ve věznici. Nejde to utáhnout z normální výplaty. Nejde jen o to, kolik stojí samotná droga. Když si člověk dá, utrací za strašný kraviny. To jsem si uvědomil, až když mě podruhý zavřeli. [...] Vystřízlivěl jsem a řekl jsem si: A dost, takhle to nejde. Dítě ještě bylo malý, takže byla ještě šance, že si zapamatuje tátu. Že ke mně bude mít nějaký vztah. Že se za mě nebude muset stydět.“

Co přispělo k tomu, že si to uvědomil? Jednak to, že ve věznici vystřízlivěl a neuvažoval, jako když byl na drogách. Přemýšlel o tom i během debat s jinými obviněnými, protože na vazbě nebylo co dělat a hodně se debatovalo. „Tam jich taky bylo víc, co se tam nechtěli vracet, co měli vztah, dítě. Že nenadávali jen na druhý ale i na sebe, že jsou blbci, že všechno posrali, že to za to nestálo.“

Docházel na skupinovou terapii, příběhy jiných obviněných mu připomínaly problematičnost fetování. Přispěla tomu i debata s manželkou během uvěznění. A vlastně už před druhým pobytem ve věznici začal Martin dělat určité kroky, aby užívání pervitinu omezil, kvůli manželce. „Už předtím jsem s tím chtěl něco dělat, ale už na to bylo málo času a už bylo nevyhnutelný, že mě zavřou. Tak trochu jsem byl rád, že jsem zavřenej, že ten trest budu mít za sebou, odsedím si to,“ – čímž myslí, že si to co nejdřív odsedí a všechno to bude za ním. „Došlo mi, že jsem vůl, že jsem do toho vstupoval, že mi muselo být jasné, že to tak znova dopadne.“

Nyní má Martin zajištěné bydlení, pracuje, neužívá drogy, vyhýbá se starým známým a obnovil vztah s několika málo bezproblémovými lidmi, jaké znal z dřívějška. To ovšem neznamená, že mu nehrozila a již nehrozí žádná rizika. Když vezmeme v úvahu, že ho, jak říká, zpočátku nejvíce motivovala „naděje, že budu moct něco udělat s tím vztahem“ s manželkou, se níž se však již dohromady nedal, je svým způsobem překvapivé, že si i tak motivaci udržel. Lze předpokládat, že dalšími riziky by mohla být špatná finanční situace, nedostatečný pocit spokojenosti a ocenění ze strany druhých lidí, netrpělivost, celková nespokojenost a frustrace, návrat k užívání drog, ale také impulsivní násilný čin, jako výtržnictví, kterého se Martin v minulosti nejméně ve dvou případech dopustil.

Myslím, že nejbližší těmto rizikům byl Martin krátce po propuštění z věznice, v situaci, kdy ho „podělal“ jeho známý, který ho jako první po propuštění zaměstnal, aniž by mu odpovídajícím způsobem zaplatil. To Martina velmi nahněvalo, přemýšlel, že by ho zmlátil nebo se mu nějak jinak pomstil. „Když jsem byl v klubu nalitej, honilo se mi hlavou, co bych mu provedl.“ „[V tu samou chvíli jsem ale věděl,] že bych to neudělal. Jsem v podmínce. Když bych něco takovýho udělal, zase skončím tady.“ Pak se vyspal a srovnal si to v hlavě. „Na co se někomu mstít, když se uvaří sám. V životě jsem přišel o víc než o osm tisíc. Pustil jsem ho k vodě a život jde dál. Radši jsem se mu potom vyhnul, než aby mě někdo udal, že jsem někomu rozbil hubu. Už jsem měl novou práci, tak jsem věděl, že mám svoje jistý.“

Jakkoliv je pochopitelné, nakolik Martina jeho bývalý kamarád naštvál, když ho podvedl, vidíme, že když by Martina nebrzdilo vědomí, že je v podmínce, možná by se opět dopustil výtržnictví. Není to jen tato situace, kdy u Martina přetrvává určitá nepřátelskost, podrážděnost, nedůtklivost a bojovnost – a také určitá nedůvěra ke druhým lidem. Určitá zahořklost a nepřátelskost je u něj cítit, i když hovoří o jednání s úřady a podobně – jakkoliv se ve vztahu k úřadům navenek chová racionálně a věcně.

Zdá se, jako by v Martinovi probíhal vnitřní boj mezi přijetím odpovědnosti za vlastní chování a akceptací druhých lidí, které vidíme na tom, že připouští, že si za svoje problémy může sám. A pohledem, že za jeho problémy mohli a mohou druzí, na které má tím pádem právo být podrážděný a naštvaný. Tenhle vnitřní boj souvisí s tím, čím vším Martin prošel, a co v něm probíhá už dlouho. Už když byl jako dítě ve výchovném ústavu, byl tam „nasranej na celej svět“, ač i teď si vlastně myslí, že si za pobyt ve výchovném ústavu mohl sám, stejně, jako dnes vnímá vlastní odpovědnost za pobyty ve věznici.

Nicméně to, že u Martina ještě určitá podrážděnost a nepřátelskost „na svět“ přetrvává, i to, že ho napadá, že by něco vyřešil způsobem, že někomu „rozbije hubu“, svědčí o tom, že tento boj s vlastní povahou ještě úplně nevyhrál. Doufejme, že ho vyhraje dříve, než se osvědčí a skončí mu podmínka. Během rozhovoru jsem měl z Martina dojem, že se snaží určitou svoji nepřátelskost, agresivitu a určitou frustraci a nespokojenost

potlačovat a popírat, a to ani ne tak proto, aby na mě udělal lepší dojem, jako spíš proto, že si sám uvědomoval, že jeho samotného ohrožuje v jeho snaze udržet se bez problému na svobodě.

Martin svoji snahu o udržení se na svobodě, založil na tom, že se upnul k rozumu a rozumnému uvažování. Mám však dojem, že s některými svými pocity a popudy si (ještě) tak úplně neví rady. Možná že se však jeho fungování na svobodě časem upevní, život na svobodě mu časem bude přinášet více úspěchů a spokojenosti a jeho frustrace a agresivní tendence (zvlášť pokud bude mít partnerský vztah, ve kterém bude spokojený) časem odezní.

Když jsem se Martina v návaznosti na tyto problémy ptal, zda se dá říct, že nějakým způsobem bojuje s vlastní povahou (která by krom určité nechuti pracovat mohla zahrnovat i nepřátelskost), víceméně takovou možnost zamítnul. Je prostě rozhodnutý do žádných problémů se nedostat. „*Dřív bejvávalo, že mě napadla nějaká hovadina, že bych někomu uškodil, pak to skončilo na policajtech.*“ Ale teď je to pro Martina „zbytečný“; „*[Mám před očima fakt, že jsem v podmínce, že] když by člověk bouchnul, tak ho zatáhne zpátky, pak si to půjde odsedět a on se bude smát a on bude spokojenější – to mi přijde blbý.*“ Pro Martina je však alespoň nyní zdržování se agrese vůči druhým mnohem více věcí „na rozumu založeného rozhodnutí“, než dlouhodobě zaběhnutého a upevněného zvyku či zábran, které mají dlouhodobě a pevně základy. K otázce „*boje s vlastní povahou*“ se ale ještě vrátíme v souvislosti s tím, díky čemu se Martinovi daří abstinovat.

Některým lidem Martin dokáže důvěřovat a oni důvěřují jemu. „*[Jsou to především moji rodiče,] co mi přes všechno zůstali nakloněný a věří mi.*“ „*[Ti si také] zaslouží klid, abych z nich furt netahal prachy.*“ Martin by jim taky chtěl něco vrátit. Dalším takovým člověkem je dříve zmíněný kamarád. „*Ten ví, co mám za sebou [...] jeho důvěru jsem nikdy neztratil, když jsem si u něj půjčil prachy, vždycky jsem mu to dal [...], můžu za nim kdykoliv přijít.*“

Martin říká, že jako dospělý prakticky nikdy nekradl střízlivý, nebo z jiného důvodu, než aby měl na drogy. Říká, že se nikdy neztotožňoval s tím, že by byl „hajzl“, nebo „grázl“. I zaměstnanci věznice mu prý říkali, že je inteligentní, že by ve věznici nemusel být, tak co tam dělá?

Jak to, že ustál zklamání, že se po propuštění nedal opět dohromady s manželkou? „*Nemělo cenu dělat nějaký hlouposti. Snažil jsem se to vzít sportovně, i tahle varianta připadala v úvahu. [...] Asi jsem na to byl připravenější než po prvním výkonu trestu. [...] Má svůj život, nemá cenu se vnucovat.*“ „*[Když jsem si během současného pobytu na svobodě uvědomil, že spolu již jako partneři nebudeme,] byl jsem otrávenější, nebyla se mnou řeč, ale to bylo tak všechno. [...] Máme spolu kamarádskej vztah, a aspoň že tak. [...] Je spousta jiných ženských, je třeba jít dál.*“

Jak to, že se žije prací a opět nekrade? „*Nemá cenu nic takového dělat. Dneska jsou všude kamery. Radši poctivě pracuju. Sice to stojí určitý úsilí, sice to bolí, je to otravný, ale člověk má svatej klid. Doma je klid, všude je klid. Na něco si vydělám. Mám z toho radost. Když něco ukradnete, když se to rozbije, tak si to puďu ukradnout znova... Teď si těch věcí víc vážím.*“

Pracuje v třísměnném provozu. Nedá se říct, že by jej práce bavila, ani že by jej nebavila. „*Ale je to menší zlo než věznice. A že bych se práce bál, to se říct nedá. Je jasný, že když bych měl řidičák, budu radši řídit. Ale teď musím brát, co je.*“ [...] „*Je potřeba odpracovat nějaký roky. Nehodlám skončit, jako bezdomovec.*“ [...] „*Je mi skoro 36 a asi už bylo na čase dospět a na tohle všeho se vykašlat. Neříkám, že lituju toho, co bylo. Sranda byla, zábava byla. Ale už stárnem. Je třeba se nějak zajistit. Mám dítě. Nejde dělat blbosti a vychovávat dítě.*“

Také si uvědomuje, že krást prostě nepotřebuje, protože má určité zázemí u rodičů, a také ví, že se vždycky nějak uživí. „*[I kdybych přišel o současnou práci, vím, že] novou práci seženu hodně rychle.*“ Podobně, jako v případě otázky agrese a zábran vůči ní i v otázce přístupu k práci, u Martina dosud existuje určitý deficit, když práci vnímá jako něco otravného, jako nutné zlo, a nikoliv jako samozřejmost. Tento deficit, jako všechny ostatní, nyní Martin překlenuje rozumem, tím, že před sebe staví racionální názory. Stejně, jako v případě ostatních deficitů, i zde hrozí určité riziko, že mohou nastat situace, kdy rozum nebude stačit a objeví se staré vzorce prožívání a chování. Na druhou stranu, stejně, jako v případě ostatních deficitů, existuje i naděje, že se s přibývajícím délkou Martinova života na svobodě nové vzorce chování a prožívání upevní a stabilizují.

Jak to, že opět nebere drogy? „*Prostě je nechci. Když bych je chtěl, do hodiny si je seženu. Radši si dám pivo, dobrý jídlo.*“ „*[Když jsem byl na drogách a viděl se v zrcadle, měl jsem] chuť si nafackovat, ale nebylo to zas tak vážně. Přišla další dávka a zase mi to bylo jedno. [...] Když se člověk podívá, jak vypadal, co dělal, jak ho vnímalo okolí... Vypadáte hrozně. Každý si na vás ukazoval prstem a šel pryč. Pak člověk škodil i lidem, který ho měli rádi. [...] Už jsem si toho užil dost. Nechám to mladším. Už to není pro mě.*“ Teď Martinovi stačí „*pár kamarádů, se kterými je nějaká sranda.*“

Už ve věznici byl „*alergický na kecy ostatních, jak si zase daj.*“ Prý jim říkal: „*Tak si dej, za chvíli tady budeš zpátky.*“ „*Směšný*“ mu přišli zvlášť lidé, kteří mluvili o tom, jak se těší na fetování, a přitom si žádali o podmíněčné propuštění. Sám Martin začal být trpělivější, už nemusí mít hned, co chce, jako dřív, chce

mít svůj život víc pod kontrolou a nepadat na dno, myslí na budoucnost. „*Chci něco mít, nějak se zaopatřit.*“ Má asi 80tisícový dluh, ale počítá, že nejdéle do dvou let ho splatí.

Je si sám Martin vědom nějakých starých, dosud přetrvávajících kriminálních nebo feťáckých myšlenek, popudů nebo pocitů? Žádné myšlenky na to, že by něco ukradl nebo se nějak obohatil, prý nemá. Jediné, čeho si je vědom, jsou myšlenky na drogy, když se pohybuje na místech, kde dřív fetoval. „*Vzpomenu si na to, ale řeknu si, že je lepší chodit do práce. Tenkrát jsem se bavil. Ted' bude něco jinýho. Hodím to za hlavu.*“ Jak jsem uvedl, z mého pohledu bylo takovou starou kriminální myšlenkou to, že by měl rozbít hubu známému, který ho poškodil.

Martin ale připouští, že se zná, že se může „ožrat“, ví, že v podnapilém stavu s drogami začal. „*To je jediná věc, který se bojím,*“ – tedy toho, že by se k drogám vrátil v podnapilém stavu. Proto chodí na pivo jen s lidmi, o kterých ví, že drogy neberou a nikdy nebrali.

V čem se změnilo jeho myšlení? „*Předtím jsem si myslel: Zkusím zablnout. Pak se na to vyprdnu. Ted' vím, že zablnout a nechat toho nejde.*“ Martin si tedy uvědomil, že pokud chce být na svobodě, prostě již nemůže zkoušet brát drogy. „*Nehodlám už zažít ty pocity, když mě zavřeli.*“ Byly to pocity selhání, bezmoci a beznaděje. „*Nestojí to za to. [...] To neštěstí za těma zdma... Většina těch lidí, je někde jinde, jsou vypatlaný...*“ [...] „*Ted' mám všechno tak nějak v normálu, jak by mělo být. Můžu se jít projít, můžu zajít na pivo, pokecat s kamarádem, svízt se s ním autem, na motorce, doma si pustím, co chci...*“ [...] „*Mám nějakou vizi. Bez tý to nejde.*“

Když před výkonem trestu dělal nejrůznější „kraviny“ a fetoval, ze začátku se Martin takhle cítil skvěle. Kvůli náladovosti, flákání se a hádkám s partnerkou se ale asi po roce takového způsobu života, který přivodil odchod partnerky a pocity bezmoci, cítil na úplném dně. Podobně nespokojený byl i ve výkonu vazby. Ve výkonu trestu se již Martin obvykle cítil podstatně lépe. Nyní svou životní spokojenost hodnotí skoro srovnatelně, jako před prvním výkonem trestu. „*Nejsem úplně nejspokojenější, ale jsem spokojenej s tím málem. Můžu chodit venku, můžu si dělat, co chci [...] Štve mě, že jsem sám. Ale jinak žiju jako normální člověk. Jsem spokojenej s tím, co je. Víc nepotřebuju.*“ Spokojenější by samozřejmě byl, když by si našel nějaký nový vztah, a také kdyby měl řidičák. „*Moct se projet, to mě vždycky uklidňovalo.*“ Pravděpodobně by také pak změnil práci a pracoval jako řidič, což by jej více bavilo. „*Musím rok a půl vydržet, to mi takovej problém nedělá.*“ [...] „*Jsou věci, co časem přijdou, když bude člověk normálně fungovat a žít. Všechno chce svůj čas.*“

Martina nejdříve motivovala snaha zachránit vztah s manželkou. „*Podporovala mě, psala dopisy, že všechno bude dobrý.*“ Ted' jej motivuje, že už chce mít klid, nechce čas trávit zavřený s „vypatlanými“ lidmi. Nechce znovu spadnout na dno a zažívat naprostou bezmoc a ztrátu kontroly nad vlastním životem, a také nechce skončit jako bezdomovec nebo přijít o jakékoliv zázemí, a naopak si chce nějaké zázemí začít budovat.

Také jej motivuje vztah k rodičům a synovi, který má nyní sám výchovné problémy, v jakých tak trochu Martin poznává i sám sebe zamlada. Nechce, aby syn procházel tím, čím prošel on a čemu jeho adoptivní rodiče nedokázali zabránit, protože byli až moc povolní. Nové vzorce prožívání a chování jsou u Martina ještě poněkud křehké, a proto se snaží některé problematické stránky své povahy nevidět. Proto se tolik upíná k racionálnímu myšlení, které mu teď zřejmě pomáhá lépe zvládat jeho povahu. Myslím, že si s přibývajícím časem na všechno zvykne, půjde to lépe a snáze. Bezproblémový život se bude Martinovi vyplácet tím více, čím déle takový život povede. Časem může splatit dluhy, počkat, až bude moct opět řídit, najít si přesně takovou práci, jakou by chtěl, a najít si dobrou partnerku.

18 Vojta

Do 18 let Vojta neměl problémy se zákonem. Na střední škole chodil za školu a měl dvojku z chování. Školu ale dokončil. V 18 letech zkusil odčerpat naftu z cizího traktoru. „*A ono to vyšlo. Mě sice bylo celou noc špatně. Ale vyšlo to. Nikdo na nic nepřišel. A jakmile se povedlo tohle, tak jsem si říkal: Tak když na mě nepřišli – a to jsem neměl ani rukavice, nic – a viděl jsem druhý den policejní auto, když jsem jel okolo, myslel jsem, že budu zvracet, tak jsem jel okolo a byl jsem z toho celej špatnej... A dobrý – prošlo to. A jakmile mi prošla tady ta věc, tak potom jsme se pouštěli do větších věcí.*“

V 19 letech Vojta opakovaně řídil bez řidičského průkazu a dostal za to podmínku. Tehdy začal pracovat jako číšník. K trestné činnosti, za kterou byl později odsouzen, se nechal zlákat svým zaměstnavatelem, který už byl v minulosti ve výkonu trestu. Od 19 do 21 let přes den normálně pracoval. Ale po nocích se se společníky vloupával do firem. Vojtovi vyhovovalo páčání trestné činnosti, která byla z jeho pohledu spojená jen s malými riziky. „*Kluci se tenkrát bavili, že někde přepadnou benzinku. Tak to já jako v žádném případě. Já jsem totiž byl vždycky strašnej posera. Když něco zašustilo, tak já už jsem pomalu utíkal. Oni všichni jako v klidu, oni to jako snášeli líp. Je zvláštní, že já bych si nikdy netroufnul něco ukrást v obchodě. Protože já bych se bál, že mě chytí a budu mít z toho ostudu před celým tím krámem. Ale takhle v noci to vloupání, to mi přišlo takový... bezpečnější.*“

Časem se víc „otrkal“ a kuráž mu dodala i přítomnost společníků. „*Když je tam člověk ve více lidech, tak už je si jistější, že se nic nestane.*“ Myslel, že když používá rukavice, na místě činu nezanechává žádné stopy a „*bude to v pohodě, nikdy na to ti policajti nepřijdou*“. Vojta pochází z menšího města, kde se každý s každým zná. Byl z normální rodiny, znal se s místními policisty, chodil s nimi hrát fotbal, takže si říkal, že ho v životě nikdo nemůže podezírat. A tak se cítil bezpečně a nepostižitelně.

Co Vás k těm krádežím vedlo, když jste v té době měl příjmy z legální práce?

„*Byla to vidina těch peněz. Kdybych to nedělal, tak jsem si žil normálně. Vydělal bych nějakých těch 20 tisíc. Což není úplně špatný. Žil bych normálně, platil bych si byt, žil bych se slečnou. Dobrý. Ale chtěl jsem víc. V životě jsem nebral drogy. Ale zvládnul jsem ty peníze utratit jinak. To byly diskotéky, celkově jako zábava, takový ty vejlety a hlouposti no... Dá se říct, že jsem si v té době žil na vysoký noze. A slečna byla hrozně na peníze. Vždycky když jsme neměli peníze, tak jsme se hádali. Takže to mě taky hodně motivovalo.*“

Říkáte, že jste pocházel z normální rodiny. Jak pro Vás mohlo být normální krást? Neviděl jste na tom něco nemorálního?

„*V tu chvíli vůbec. Popravdě fakt jako v tu chvíli mi to přišlo, jako by... Jako jo, že jsem dělal špatný věci, to jo, ale v tu chvíli jsem si to takhle neuvědomoval. Říkal jsem si jako dobrý, dneska krade každej.*“

Jak to, že Vás od páčání trestné činnosti neodradili ostatní?

„*Já jsem se vždycky bavil s lidma, co nebyli žádný feťáci. Nebyli žádný zloději. Mě, když zavřeli, 95 % lidí [z mého okolí] ani nevědělo za co. Všichni věděli, že jsem jezdil bez papírů. Nad tím každej mávne rukou. Ale tadyhle ty věci, když se rozkřiknou, tak hodně lidí se divilo. Věděla to jenom moje přítelkyně. Když se nám [kradení] zadarilo, vzal jsem ji na výlet do Rakouska, do Prahy... To taky něco stálo... Nikdo jiný o tom nevěděl.*“

Jak dlouho u Vás tohle období nočních krádeží trvalo? A co se stalo, že skončilo?

„*Asi tři roky. Skončilo zásahem kriminálky. To byl taky moment, kdy jsem se s tím rozhodl přestat. Ve čtyři ráno, když vám někdo vyrazí dveře a hned vám klečí za krkem, tak se člověk docela lekne. Takže to bylo hodně nepříjemný. A co mi vlastně říkali ty chlapy, co mě vyšetřovali, tak vlastně, že jsem normální, že nejsem žádný feťák, že nejsem žádná špína. Tak proč to dělám? Tak jsem se na to vykašlal. Udělal jsem blbost. Hlavně mě to vystrašilo, protože já jsem si celou dobu myslel, že to policie nevěděla, že to nikdo neřeší, že vás jako nechytí, že se nemůže nic stát. A potom, když přiběhli, asi jsem si uvědomil ty věci, co jsem udělal. S těma lidma, se kterejma jsme dělali tyhle věci, jsem se přestal bavit. A ten rok [do nástupu výkonu trestu] jsem žil normálně. Jen jsem musel změnit práci.*“

Jaký vliv měl na Vaše rozhodnutí přestat trestnou činnost páchat výkon trestu?

„*Nástup výkonu trestu mě v tom hodně utvrdil. Že jsem si vybral dobře. Já jsem vždycky žil normálně, nikdy jsem nežil po squatech. Jako malej jsem bydlel s mámou, normálně zařízenej byt, pohodlí. Pak jsem bydlel s tou slečnou. To jsme taky bydleli normálně. A pak jsem byl v tý kobce, kde mám ten záchod vedle hlavy. A jsou se mnou dva pánové, který smrděj. No to prostě nejde... A to беру jenom Budějice [které byly jeho nástupní, nikoliv však kmenovou věznicí]. A teď člověk nikam nemůže. Já jsem byl vždycky takovej, že jsem byl rád mezi lidma. Že jsem se bavil. A teď tam člověk sedí o tom vikendu a slyší to okolí, jak se všichni baví. No prostě hrozný. V Budějicích to bylo ještě dobrý, tam byli takový ty normálnější lidi. Ale když mě odvezli do toho Ostrova, na tom nástupním oddělení, tam to bylo hrozný. Já jsem si s nima neměl co říct. Tam nás bylo 70 na oddíle, a teď ty lidi všechno, co řešili tak byly drogy, kde koho okradli, jak koho okradli, koho přepadli, jak se vyfétují, až budou venku, co udělaj, až budu venku, no... no šílený jako.*“

Řekl jste, že o Vaší trestné činnosti věděla jenom přítelkyně. Jak na Vaše zatčení reagovala rodina?

„Moji mámu naštválo už jen to, že se o tom dozvěděla z telefonátu s mým tátou, se kterým je rozvedená a se kterým se 20 let ne bavila. Řekla mi, že jsem u ní skončil. Na začátku výkonu trestu to pro mě byla fakt pecka. Krátce na to se s mnou rozešla přítelkyně. Chvilí jsem si myslel, že až vylezu, nebudu mít ani kam jít. Ale nějak jsem to kousnul. Potom mi máma napsala stručný dopis. Jak se mám. Jestli něco nepotřebuju. Pak jsme si začali psát normálně. Táta mi v prvním dopise napsal, že sem debil a že jsem měl alespoň něco říct. Že by s tím třeba něco udělal, abych nemusel do věznice. Psali mi, že chtějí, abych si uvědomil, co jsem provedl. Myslel jsem, že mám spoustu kamarádů. No, nakonec mě na návštěvy chodili dva. Jediný, co mi tak ještě pomohlo ten výkon trestu zvládnout, bylo, že mě zaměstnali v kuchyni.

Musel jste někdy čelit nějakému obtěžujícímu chování nebo nátlaku ze strany spoluvězňů?

„To bylo hnedka ten první den, co jsem přijel do Ostrova. Tak kluk chtěl košili, co jsem měl já. A já jsem mu ji nechtěl dát. Tak jsme se tam chvíli hádali. Pak jsme se tam poštuchovali. Nakonec jsme se poprali. Tam se nikdo moc neptá, jak to člověk chce řešit. Tam prostě se ta fyzická síla používá hodně rychle. Byl jsem fyzicky silnější, protože jsem venku nebral drogy. Časem ale ti 50kiloví spoluvězni, co na svobodě fetovali, ta kila přibráli. To už bylo horší. Ale to už jsem zase měl kolem sebe ty normální lidi, co vždycky nějakým způsobem pomáhali. Nějakou rvačku jsem tam zažil tak každý půl rok. Já jsem třeba byl na oddíle. Chtěl jsem si zakouřit. Šel ke mně kluk. Dej mi cigó! Říkám, nedám. Říkám, běž normálně a kup si ho. Protože on vejplatu profetoval, co měl. A už neměl na tabák. Tak říkám: Hele, tak nefetuj a kup si to. To je jednoduchý. Tady si taky nic nekupuju a kupuju si za to kouření. Takže jsem mu prostě nedal. Tak jsme se chvíli dohadovali. A taky už jsme se tam jako fyzicky... prostě poprali. To bylo vlastně kvůli cigaretě. Kdybych mu dal cigaretu, tak po mě pudou všichni, to nejde.“

Co Vás přivedlo k tomu, abyste s pácháním trestné činnosti definitivně přestal? Někaký vliv na Vás mělo samotný zatčení tou zásahovkou. Co všechno ještě mělo na Vaše rozhodnutí vliv?

„Tušil jsem, že půjdu sedět. Nechtěl jsem si věci ještě zhoršovat. Báł jsem se tý ostudy. Protože, jak říkám, zná mě moc lidí, všichni mě maj za slušnýho člověka a teďkon... já to vidím i teď. Vylezu někam ven a všichni na mě koukaj skrz prsty. Nechtěl jsem dělat nějaký problémy rodině. Taky jsem myslel na to, jak by to bylo dál. Protože já nechci celej život žít někde v podnájmu, platit za nějakou malou místnost támhle. Chci prostě žít normálně. Jednou mít děcko, barák a bejt spokojenej. A tímhetím stylem [pácháním trestné činnosti] bych toho možná někdy docílil, ale rozhodně by mě mezi tím tak padesátkrát zavřeli. Takže tohle není život, kterej já si představuju.

Oni mě docela otevřeli oči ty policajti. Protože já jsem si myslel, jak o ničem neví a že když už teda ví, tak ví o jedny věci. Tak si mě tam posadili... Tak jak? Já říkám: Nijak. Já nic nevím, já jsem nic neproved. Jsem samozřejmě chtěl dělat hloupýho. A pak přišel policajt a říká: Hele, tak... A dal mi papír a tam bylo vlastně v kolik jsem tam byl, s kým jsem tam byl, co jsme odnesli. A další věc. A znova a znova. Tak jsem si to všechno přečet. A tak jsem si uvědomil, že vlastně nejsem nedosažitelněj. Uvědomil jsem si, že to takhle nejde vézt. Že tím, že budu takhle po nocích někde krást... kolikrát jsme taky přijeli s nulou... Že to jako není nic pro mě. Že prostě jako kradou jiní občani. A ne prostě lidi, který... Já jsem si prostě jako vždycky myslel, že jsem slušnej člověk. Pak jsem teda zjistil, že až tak slušnej nejsem. A pak mě to docela štválo. Protože mě jako všichni měli za normálního. Tak jsem se to jako snažil potom nějak jakoby srovnat. A vlastně začal jsem tady v tý nový práci. A jsem od tý doby do dneška bez problémů.“

Proč je pro Vás důležité, že už v trestné činnosti nepokračujete?

„Když jsem viděl ty lidi v tom kriminále, který tam jsou... ty kluci úplně bezzubí. Vylízaný. Ted'kon jediný, co je zajímavá, jsou drogy. A prostě jak někoho okrást o něco. A to tam říkám jednomu klukovi a on říká: Já vylezu a hned se napálím [zřetuju] a udělám nějakou trafiku. Tak tam na něj koukám a říkám: Hele, nebylo by lepší, když vylezeš, jít někam do práce? Najdeš si nějakou buchtu. Založíš si s ní rodinu. A budeš v klidu. [A on na to:] Ty jsi debil... No, tak... Takže když jsem tam viděl tohleto, tak jsem si říkal, že takhle fakt dopadnout nechci.

Ted', co se bavím s lidma, tak půlka z nich to ví, kde jsem byl, půlka lidí to neví. Ted' třeba budu mít problém, že budu mít narozeniny, tak chci udělat oslavu. [...] A ted' já se bojím pozvat tam ty lidi, co to ví, a ty co to neví. Protože samozřejmě se tam někdo opije a řekne: Ty jo tak tři roky jsi neslavil, protože jsi byl zavřenej. A ted' se to dozví ostatní, takže to se mi taky moc nelíbí.“

Změnila se nějak kvalita Vašich mezilidských vztahů?

„Tenkrát... jsem byl takovej... měl jsem kamarády, ale byl jsem takovej arogantní. Takovej namachrovanej blbeček, kterej si myslel, že jemu se nic stát nemůže. Tak to vidim dneska, no.

Ty lidi mám podobný, kolem sebe. Akorát že tenkrát jsem neměl jakoby pochopení pro druhý lidi. A dneska jsem, dá se říct, jako víc chápavej. Kdy má někdo nějaký problémy. Že tenkrát mi říkal kamarád, že: Hele já jsem se doma pohádal s tou ženskou. Tak z toho byl špatnej. [A já na to:] Seš normální? Na co to řešíš? Tadyhle máš tisíc jinejch. A dneska jakoby to chápu. [...] Jsem asi takovej milejší na ty lidi.“

Jak se změnil Váš přístup k rodině?

„Dřív jsem to [rodinu] bral, jako samozřejmost. Že jsem tam přijel. A teď, jak jsem je tři roky neviděl, jako rodinu z máminy strany, tak to taky udělá svý. Takže ty vztahy v tý rodině se asi změnilo. [...] Třeba i ty dva kamarádi, jak za mnou jezdili – dneska taky, když oni třeba něco potřebujou, tak jsem prostě tam a vyjdu jim nějak vstříc.“

Vojta říká, že je na tom po finanční stránce dobře, a to přesto, že má kvůli splácení škody dluhy. Oficiálně mu zaměstnavatel platí minimální mzdu (9 500 Kč), což dokonce ani tak nebyla Vojtova iniciativa, jako spíš zájem samotného zaměstnavatele, aby za něj neplatil vysoké daně. Ve skutečnost však dostává 1 150 Kč na den a k tomu má navíc jako číšník dýška, což dělá až 1 500 Kč za den. Protože nejsou lidi, Vojta se domluvil se zaměstnavatelem, že bude chodit do práce (na dlouhé směny) pět- až šestkrát za týden. Když jde do práce pětkrát, vydělá dohromady až 12 000 Kč za týden, „Což už jsou peníze, za který se dá žít,“ usmívá se Vojta. Na splácení dluhů dá Vojta asi 4 500 Kč měsíčně.

Když byl Vojta ve věznici, všechny své věci (např. televizi, play station, mobil, oblečení) měl u své tehdejší přítelkyně, která mu je v podstatě ukradla a prodala. „Teď jsem šel [z věznice] ven a věci mi zmizely. Ona, že žádný nemám. Takže já neměl nic na sebe.“

Je normální, že je každý člověk svým způsobem sobecký. Odkud pramení to sobectví ve Vás?

„Já jsem to třeba viděl i v rodině, protože... Třeba z mámy strany ne. Tam jsou všichni, že by se rozdali. Ale z tátovo strany. Tak jeho matka, moje babička, zdědila [...] obrovské barák, velký garáže, velká zahrada. A ona celý život, že se to nikdy neprodá.“ Měla ještě nějaké další nemovitosti, všechno však nakonec prodala za desetimilionové částky a když se Vojta v jednu chvíli dostal do finančních problémů, nijak mu nepomohla. Později se s ní Vojta zkoušel domluvit, zda by za něj nesplatila dluhy z trestné činnosti s tím, že by pak dlužnou částku neplatil exekutorovi, ale jí. Avšak i to odmítla.

Vojta se ale nakonec rozhodl, že si teda dluhy zaplatí sám a to, že chce dokázat, že to také zvládne sám jej nakonec motivuje v tom, že dluhy skutečně splácí. „Dneska mám vlastně takovej názor na to, že jak jsem žil předtím – že to bylo špatný. A tenkrát jsem si říkal, že to je špatný, ale co?... Že mi to bylo jedno.“

Co jste dělal po propuštění z věznice?

„Tak šel jsem za kamarádama, tak jsme se jako pobavili, i s rodinou... A teď máma, jako jak to vidím dál. Já říkám, že nevím, buď zůstanu v Praze, nebo Budějicích. Ale u mámy jsem bydlet nechtěl. U táty taky ne. No, i když chvíli aspoň budu muset. Tak jsem vlastně šel sem a hledat si tu práci. Práci jsem našel hned, protože dneska za abrem nikdo dělat nechce. Takže já jsem za den obešel osm hospod a všude mi řekli, že můžu druhý den přijít do práce. Tak jsem tam byl hned druhý den na zkoušku. A byl jsem tam do půl osmý do večera. Ale už mi nejel autobus. A teď jsem tady tak seděl a říkal jsem si: Stejně, co mám? Že nemám nic, říkal jsem si v tu chvíli. Nemám ženskou. Mám dva kamarády. A to je celý, co mám. Tak jsem jako nad tím přemejšlel a říkám... Jako že ten trest a to... A pak říkám: Co to melu tady za blbosti? A normálně jsem si zavola kamarádovi, kterýho jsem teda chvíli překecával, tak si pro mě dojel. No ale v tu chvíli jsem měl... jsem byl tak jako na vázkách...“

Kam tehdy směřovaly Vaše myšlenky?

„Že bysem si někde vydělal peníze. Po staru. Tak mě to v tu chvíli napadlo. A pak mi z toho přecvaklo... Pak jsem si zase vzpomněl na ty lidi. Na ty sčítáky. A takový věci. A říkám – toleto vůbec. [...] Vzpomněl jsem si na rodinu. Na to, co jsem zažil ve výkonu trestu, protože procházka růžovým sadem to není. A na to, co chci já.“

Ještě v prvním týdnu si ale našel v Českých Budějovicích bydlení (garsonku za 5 500 Kč měsíčně). „Mám to kousek do práce. Tak už jsem byl takovej spokojenější.“ Vojta má rád zábavu a holky, takže si pak už brzy na výkon trestu ani nevzpomněl. Jiné zaváhání již neměl.

Co Vám pomohlo změnit přístup?

„Ze vztahu s rodinou, tak v tom to hodně spočívalo. Pak vlastně ta zkušenost z toho výkonu trestu. Pro mě to bylo prostě něco nového. Já jsem v životě nebyl ani v pastáku. A vždycky jsem tyhle lidi dá se říct odsuzoval. Ať to byli feťáci. Ať byli zavřený. Tak jsem je vždycky odsuzoval. A najednou jsem se stal jedním z nich. Ne teda feťákem, ale prostě kriminálním. Takže to mi taky hodně pomohlo přehodnotit celou tu věc. A pak nějak jako ta vidina tý budoucnosti. Já nechci v padesáti sedět někde támhle na Borech, ale já chci v padesáti už být jako někde úplně jinde.“

S obnovením důvěry (ať už trestaných k okolí či okolí k trestaným) je to vždycky těžké. Například když za Vojtou po propuštění poprvé přijel otec, hned se ptal: „Tak co děláš? Co děláš?“ A hned chtěl vidět pracovní smlouvu. „Všechno jsem musel dokumentovat. [Táta] chtěl třeba vidět papír z probačky. Já jsem papír nedostal. Pak jsem si vzpomněl, jó vždyť já mám vizitku! [...] Chápu to, ale bylo mi to nepřijemný.“ Tohle „kontrolování“ ze strany otce přestalo po třech měsících.

„Je to minulej měsíc [kdy jej táta přestal kontrolovat] teprve [...]. Tak jsem mu říkal, že s jednou slečnou jdeme na Lipno. A už jsem na tom messengeru napsal: Fotku ti pošlu. A on: Tak to jó, tak si to užijte. Nechce žádnou fotku? Tak jsem to nechal být. A vlastně od té doby nic. Já už jsem si pak z toho dělal srandu. On mi píše: Jak se máš. Já už jsem mu posílal jen fotky, kde jsem byl – mám se takhle.“

Myslíte, že se měli Vaši rodiče po Vašem propuštění chovat jinak?

„Tam to asi bylo jedno. Já jsem byl doma tři dny. Ani jsem nikomu nic neříkal. Rovnou jsem šel na pracovní pohovory. Já už jsem měl jasno. [...] Co jsem potřeboval, to všechno udělali.“

Co Vás teď ukotvuje na svobodě?

„Jak bych to řekl... Mě ukotvuje hodně věcí. Ta vidina té budoucnosti. Mám novou přítelkyni. Mám dobrou práci. Nežiju si špatně. Rodina.“

Dá se říct, že nejdůležitější jsou ty Vaše úspěchy, praktické? Že se Vám daří?

„Asi jo. Přesně tak.“

Co kdyby se objevily nějaké finanční potíže?

„Tak bych si musel vystačit s tím, co mám, no. [...] Kdybych přišel o práci, tak si najdu jinou. Já vím, jakože když člověk chce, tak si vždycky tu práci najde. [...] Já jsem to viděl, jen jak jsem teď obcházel ty restaurace. [...] Obešel jsem jich osm. A ve všech osmi mi řekli, že druhý den můžu klidně nastoupit do práce. V těch hospodách to právě takhle bylo vždycky. Tam skoro nikdo nechce dělat.“

Změnil se nějak Váš názor na to, že všichni lidé jsou sobečtí?

„Podle mě lidé jsou sobecký, budou a... Neříkám, že každé. Tenkrát jsem si asi říkal, že každé. Ted' si říkám, že ne každé. Že třeba většina. [smích] Ale znám lidi, který samozřejmě nejsou sobecký. Ale pak taky znám lidi, který jsou, no...“

Vojta přestal páchat kvůli svému pohodlí a svojí budoucnosti. Bere to tak, že lidé jsou sobci, ale přeci jen se zřejmě už neobklopuje lidmi, co by ho strhli do problémů. I tak se však stále obklopuje relativně sobeckými lidmi s podobnou filozofií, protože je pro něj hodně důležité vydělávat slušné peníze – přesto ale ví, že je vydělá legálně.

Přerušil jste dřívější kontakty?

„To bylo hned. Když potkám lidi, co byli zavřený, tak oni ‚Jé, ahó!‘ a já je pozdravím a jdu pryč.“

Co byste poradil ostatním?

„Když vyjdou ven, ať to nevzdávají. Nezačnou fetovat. Najdou práci, bydlení. Základ je ta práce, bez tý to nejde. Když má člověk práci, nepotřebuje dělat nějaký blbosti. A že nejde všechno hned.“

19 Robin

Robinův táta byl zedník, zároveň opilec a násilník. Matka byla servírka. Každý z rodičů se k němu choval úplně jinak. Robinův táta na Robina útočil a ničil ho, místo toho, aby ho jako normální otec podporoval a chránil. Choval se k Robinovi snad ještě hruběji než k ostatním lidem. To, že mu všechno zakazoval, byla jen maličkost oproti tomu, že si na něm pravidelně vylíval zlost. Na denním pořádku bylo, že hledal, za co by mohl Robina seřvat, za co by ho mohl zmlátit. Dával mu facky, mlátil jej opaskem, bil jej pěstí. Tím, jak mu fyzicky ubližoval, jej zároveň velmi ponižoval. To dělal i tím, že mu nadával, že je „*debil*“, „*magor*“, „*k ničemu*“ a „*zmrda*“, i když na to neměl právo, a i když k tomu tenkrát nebyl žádný důvod.

Robinův brácha, který mimochodem později také skončil ve vězení, ze strany otce zažil totéž. Protože se potřeboval naučit vůči otci bránit, začal Robinův brácha dělat bojové sporty. A pro Robina byl dříve na čas jeho starší brácha určitým vzorem bojovníka, siláka, frajera, takže se chtěl stát taky takovým, jako byl on. Matka před otcem Robina nechránila, ale když nebyl jeho otec přítomný, povolovala mu, aby si dělal, co chtěl. Oba z rodičů zacházeli do zcela opačných extrémů. O tátovi Robin řekl, že je „*negativní*“ a „*zlej*“, ale matku nikdy nepřestal mít rád.

Robin na týráni ze strany otce zareagoval tak, jak musel. Nezbyvalo mu nic jiného, než aby se obrnil. Vybudoval si psychologické brnění. „[A ať mi otec nadával do debilů, jak chtěl, a ponižoval mě, jak chtěl,] *hodil jsem [jeho slova] za hlavu. [...] Pak jsem si na něj začal dovolovat.*“ Když jsem s Robinem mluvil ve vazbě, tvrdil, že mu bylo jedno, jak se k němu otec choval. Bylo, ale právě jen díky tomu, jak moc se psychologicky obrnil.

Ale s tím, jak se obrnil, se Robin stal i dost nepřístupným vůči druhým lidem. Ostatně na vazbě mi nejdřív říkal, že „*nikoho nepotřebuje*“ a „*nepotřebuje žádný bezpečí.*“ Očividně byl jako bojovník či rváč hrdý na to, že „*když něco přijde, musí se ochránit sám.*“ Kromě toho, že na mě na vazbě Robin působil nepřístupně, jsem měl pocit, že je nahněvaný na celý svět. Sám říkal, že ho „*dokáže vytočit každá maličkost.*“ Nedivil jsem se mu. Chápal jsem, proč tomu tak je. Ale měl jsem strach, že když se na tom nic nezmění, nepřestane páchat násilnou trestnou činnost.

Otec ho naučil, že se chlap zbavuje svého hněvu a frustrace tím, že někoho slabšího ponižuje a bije. „*Co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš.*“ Báł jsem se, že tak, jako si jeho otec vybíjel svoji zlost na něm, bude si i Robin vybíjet svou zlost na ostatních.

Od 12 do 14 let byl Robin v dětském domově, protože jeho rodiče skončili ve výkonu trestu. Zvláště o mámu měl tehdy Robin strach. Psal jí do věznice dopisy. To už té frustrace bylo příliš a Robin potřeboval nějaký ventil. V dětském domově se chytnul špatné party a onen ventil si snadno našel. Od 15 let užíval marihuanu, od 17 pervitinu. Kvůli pervitinu přestal sportovat.

V 18 letech Robin „*vypadl z domova*“, přestal se bavit s otcem, ale dál se bavil s matkou. Jeho brácha se (stejně jako jejich otec) rval a jednou kvůli tomu skončil ve výkonu trestu. Ale pak si našel partnerku, začal pracovat jako automechanik a dal s rvačkami pokoj. Od té doby (je to už spousta let) se ve věznici neukázal. I když si Robin uvědomuje, že s bráchou zažili podobné věci, a i když jeho brácha jako první přestal páchat trestnou činnost, vzájemně se odcizili a nyní se spolu prakticky nevidají a nebaví.

Než se Robin dostal do výkonu vazby, měl vesměs zkušenosti jen s prací na brigádách (jako doplňování zboží). Na pervitinu samozřejmě nemohl žít normálně. Žil „*adrenalinové život*“, kolem sebe měl lidi, „*co byly odvázaný, co se ničeho nebáli*“, kteří se „*nebáli*“ pod vlivem alkoholu a pervitinu krást, mlátit ostatní, loupit. A Robin to dělal s nimi.

Když ho dříve otec mlátil, cítil se ponižený. Ale když teď sám začínal rvačky, cítil se „*nebojácný*“. Celkově tehdy bylo v jeho životě „*vzrušení, akce, peníze, moc.*“ Jenže ne vše bylo na tomhle způsobu života dobré. Robin se snažil dělat, jako že to tak není, ale v podstatě mu ten adrenalinový život nesvědčil. Tušil, že to všechno špatně dopadne. Obával se, že skončí ve věznici. Byl napjatý. Měl deprese. Jednou mi Robin pověděl o tom, jak se chodil uklidňovat na nějakou lavičku, pustil si tam nějakou muziku z přehrávače a na chvíli vypnul. O to víc mi přišlo, že v té době, když venku lítal na pervitinu a pouštěl se do rvaček, nebyl po psychologické stránce úplně v pohodě.

Popsal jsem, že jsem z Robina cítil odstup a hněv. Na druhou stranu, už na vazbě u něj byl vidět určitý pokrok. Přes svůj hněv vůči všem dokázal například přijmout mě a dokázal se se mnou docela otevřeně bavit. Respektoval i jiné zaměstnance věznice. Na vazbě si uvědomil, co pro něj znamená jeho tehdejší partnerka, „*jak rád by s ní byl*“ (v tom jsem viděl velký pokrok). „[Uvědomil jsem si:] *Na fetu jsem se choval strašně k mámě, která pro mě udělala hodně, která mně vždycky pomohla, podržela. Když jsem chodil domů vyfetovanéj, vadily mi maličkosti, nasral jsem se, začal jsem na ni řvát. Občas doma něco rozbil, prokopl.*“

Během výkonu vazby jsem se s Robinem bavil o tom, co zažil ze strany otce a snažil jsem se poukázat na to, že to, že se obrnil vůči němu, bylo naprosto v pořádku, avšak nemusí zůstat obrněný vůči všem ostatním lidem. Také jsem zkoušel Robinovi vysvětlit, jaký vliv na něho mělo otcovo chování. Chtěl jsem, aby na chvíli opustil svoje brnění a přiblížil se té části svého já, která trpěla a strádala chováním jeho otce, která je však citlivá a která je schopná potřebovat druhé lidi a navázat s nimi smysluplný vztah. Šlo mi o to, aby se

Robin vrátil k tomu, že může mít citové vztahy s druhými lidmi, že může druhé lidi potřebovat. Ostatně největší naději mi v Robinově případě dávalo to, že mu začalo záležet na blízkém vztahu s jeho partnerkou. Robin byl nakonec propuštěný z výkonu vazby.

Přibližně rok po jeho propuštění z vazby jsem s ním vedl následující rozhovor:

Jak jste si představoval život na svobodě krátce před propuštěním z výkonu vazby?

„Já jsem si ho vlastně představoval, jako teď je. Že už nebudu páchat trestnou činnost, nebudu brát drogy, najdu si práci, s přítelkyní začnu takovej lepší život, budeme mít dítě. Což vlastně skoro všechno se mi povedlo. Takže si myslím, že je to super. Asi jsem hodně pokročil. Spoustě lidí se to nepovede. Zas do tejdne skončí zpátky. I když já jsem to měl ze začátku asi taky tak.“

Robin má namysli to, že se mu určitou dobu po propuštění nakupilo více věcí a na dva měsíce se vrátil k užívání pervitinu. Byl znovu obviněn z krádeže. V jeden moment jej chtěli policisté zastavit. *„Proč mě zase chtějí? Proč mě chytají?“* Začal utíkat, protože se bál, že by se mohl zase vrátit zpátky do vazby. Nakonec mu policisté nic mu neprokázali.

Ve vazbě Robin říkal, že po propuštění začne bydlet u mámy. Tak to potom skutečně bylo. U mámy bydlí dodnes, ale do měsíce se s partnerkou budou stěhovat do vlastního podnájmu. Asi dva tři týdny se vzpomínal z toho, že je venku. Potom si přes agenturu našel místo skladníka u firmy Lašek, kam ihned nastoupil. Nebyl ale spokojený s penězi. Určitou dobu pak střídal různé brigády. Nakonec skončil u firmy přepravující zásilky, ve které pracuje dodnes a je zde spokojený. V této firmě pracoval na dohodu o provedení práce, ale začne zde pracovat na hlavní pracovní poměr. Když byl Robin ve vazbě, měl partnerku. Ta sice počkala, než jej propustili, ale jejich vztah se nakonec stejně rozpadnul. Asi dva a půl měsíce po propuštění si Robin našel novou partnerku.

Kdy jste dospěl k rozhodnutí přestat páchat trestnou činnost a přestat užívat pervitin?

„Já jsem k tomu dospěl vlastně, až když jsem byl omezen na osobní svobodě. A zjistil jsem, že vlastně ten život za to vůbec nestojí. Ten život za mřížema. Jenom kvůli nějakým drogám a kvůli tomu, že se prostě neumím chovat. Že musím páchat a nedokážu něco dělat jako legální činností. Takže asi určitě tím. I když to pro mě bylo těžký, když mě pustili, já jsem skoro s nikým nemluvil. Byl jsem z toho okolí takovej unešený. Zase zpátky v té svobodě a tohle, takže jsem do toho spadnul znova. Ale zase jsem se z toho dostal a pervitin už dlouho neberu a už ani nechci. Jelikož teď se nám i stalo, že budem mít dítě. Takže už jenom ohledně toho dítěte ne.“

Robin určité rozhodnutí učinil během výkonu vazby, ale po určitém zakolísání potřeboval toto rozhodnutí během pobytu na svobodě učinit a realizovat znovu. Poprvé se Robin pro změnu rozhodnul asi po dvou měsících pobytu ve výkonu vazby.

Jak jste ke svému rozhodnutí vlastně dospěl?

„Tam bylo hodně času na přemýšlení. Takže si vlastně všechny ty věci dáte dohromady. A vlastně v té hlavě jsem si uvědomil, že už to tak dál nechci. Že by to bylo dobrý změnit. Jelikož už je mi dost let.“

Co přispělo k tomu, že jste takové rozhodnutí učinil?

„Asi rodina, kamarádi, ta přítelkyně. Vlastně všichni lidi, co mě drželi po dopisech. Co mi vysvětlovali, že nejsem špatnej kluk, zas to, ale taky jsem to měl v životě těžký, tak...“

Dalo by se říct, že na Robina měl ve vazbě vliv to, že si uvědomil, že se o něj jeho blízcí zajímají, vliv mělo i jejich přesvědčování, ovšem také to, že si sám uvědomil, že *„není špatnej kluk“*.

Co mělo největší vliv?

„To byli dobrý kamarádi, co vlastně ani neměli potřebu nic páchat. Takže jsem jim hodně věřil a vlastně i v hlavě jsem si řek, že maj asi fakt v něčem pravdu. A to bude asi tak všechno. Nechtěl jsem už mít život bez svobody. Jako uvědomil jsem si to, dá se říct i sám. Že by to šlo i jinou cestou ten život žít než toudle. Já jsem si to vlastně uvědomil, protože jsem byl tam. Jako já jsem byl rád, že jsem se dostal na tu komunitu, kde nás bylo víc, měl jsem tam i kamarády, měl jsem tam jako ten volnější ten... [režim], takže jsem si v hlavě řek, to jsem asi vyhrál, teda, že jsem tady, a ne někde na dvojáku, kde není co dělat. Já jsem ty lidi potřeboval kolem sebe, protože jsem se strašně ubíjel tímhle... Tím přemýšlením, když jste sám. A prostě chtěl jsem ven. Řek jsem si: Prostě se musím změnit. A buď to půjde, nebo ne.“

Jak to, že jste si neřekl to, co někteří jiní vězni, tedy že až se dostanete ven, budete si zase dělat, co chcete?

„No, protože jsem věděl, že by to vedlo zase zpátky. A vlastně už jsem jednu podmínku měl. A čekal jsem, že kdyby to dobře dopadlo, tak dostanu druhou. A to už by za to nestálo, nějaký páchání a jít tam na pět šest let...“

Takže šlo o vliv kamarádů, kteří nepáchají trestnou činnost a dalších blízkých lidí, kteří u Robina viděli, že není špatný kluk, kteří u něj viděli tu možnost, že by žil bez problémů se zákonem, zároveň tu možnost viděl i on sám a uvědomoval si, že trávit celé roky ve věznici opravdu nechce.

Pomohly Vám při budování vize normálního života nějaké dřívější zkušenosti? Vycházel jste při tom už z něčeho, co jste znal?

„[Po propuštění z vazby] Jako nad nějakým pácháním trestný činnosti, to už jsem vůbec nepřemejšlel, že bych něco takového dělal. Vlastně já už jsem tam byl úplně jinej člověk. Teď už jsem zase úplně jinej, jak jsem dlouho venku. Než mě policie zadržela, dřív, za moje páchání, tak to bylo asi moje hrozný chování. Byl jsem fakt špatnej člověk. A teď vlastně v tom vidím velkej posun. Já jsem dřív jako nebyl schopnej jít někam do práce, nebo... vlastně mě zajímal jenom pervitin, drogy a kde vydělat peníze nějakou nelegální činností a podobně.

Vlastně teď nad čím přemejšlím, je jít do práce, protože potřebuju něco vydělat normálně. A když jsem to bral, toho soudce, byl to soudce, kterej mě soudil už podruhý, za stejný případy. Furt loupeže, výtržnictví a něco podobnýho. Tady jsem to bral i od něj, jako druhou šanci na ten život, že prostě jsem ten soud přesvědčil, že teda do mě fakt něco dali a věřili mi, takže jsem na konci závěrečný řeči říkal, že je nezklamu. Tak se snažim, no.“

Nyní Robin svoje předchozí chování vnímá kriticky. Většina vězňů vnímá kriticky chování ostatních lidí, nikoliv svoje vlastní.

Jak to, že jste se otevřel úvahám o tom, že jste to Vy, kdo potřebuje svoje chování změnit?

„Asi jsem v tomhle jinej. Mám jiný myšlení. Asi jsem prostě takovej člověk, kterej si to uvědomil a připustil.“

Bylo těžké si to připustit?

„Nebylo. Když si připustím to, že jsem to udělal, tak proč bych si vlastně nepřipustil to, že to je špatná věc. Jako asi se ty případy liší. Já si myslím, že jako loupeže, jako jít tam, někoho zmlátit, je asi špatná věc.“

Kdy Vás něco podobného poprvé napadlo, že je to špatná věc?

„Až v tý vazbě. Tam mi všechno došlo. Vlastně všechno jsem si uvědomil. Já jsem si dřív vůbec neuměl představit, že za to mě můžou zavřít. Já jsem si furt jako myslel, že je to v pohodě tohle dělat, no. Vlastně já jsem to asi taky potřeboval k tomu svému životu, prostě, aby se tohle stalo, ten určitej moment, abych prostě... do tý vazby šel a jinak nevím, co bych dělal. Asi bych si to furt neuvědomil a kdo ví, kde bych teď byl, no.“

Jak to Vaše přemýšlení ve vazbě vypadalo?

„Mně se honilo hlavou spoustu věcí, nad kterejma bych měl přemýšlet. No, a z hlediska normálního člověka to...“

Takže Vy jste to svoje chování srovnával s chováním jiných lidí?

„Já jsem se prostě s rovnával s normálníma lidma, co chodí do práce, žijou normální život. A zjistil jsem prostě, že to [moje chování] normální není. Že to normální lidi nedělaj. Takže já jsem normální asi taky nebyl.“

Už na vazbě jste se tedy dokázal identifikovat s normálními lidmi.

„Určitě. Já jsem to v sobě měl. [...] Měl jsem v sobě normálního člověka, hluboko dole schovanýho, kterýho jsem potřeboval zase vytáhnout nahoru. Vlastně s tím mi pomohla i přítelkyně, která mě vlastně dostala z těch drog. A otevřela jinej smysl života. Nebo jinou cestu, na kterou bych se měl obrátit.“

Do kolika let měl ve Vás navrch ten „normální člověk“?

„Já jsem byl vlastně takhle normální člověk do nějakých těch dvanácti let, kdy mě pak odebrala sociálka, šel jsem do dětskýho domova. A měl jsem výchovu takovou, že jsem se vychovával, dá se říct, sám. Jako nějaký cizí člověk, nějaký vychovatelky a tohle.“

Kdo ve Vás nejvíc viděl někoho, kdo je v pohodě, normální, dobrý?

„Tak asi rodiče, nebo spíš jenom ta mamka. A pak vychovatelky v dětským domově. Ale tak ve čtrnácti, patnácti už to začalo jít z kopce, a já jsem se chytil špatný party a už to začalo bejt... drogy... a tak.

[Do 14 let] Já jsem byl strašně hodnej kluk, já jsem neměl ani pomýšlení na to zapálit si cigaretu, já jsem vlastně hrál fotbal 11 let, dělal jsem atletiku, zajímal mě jen ten sport. A všechno mi vlastně pokazily jenom ty drogy, což můžu říct na sto procent.“

Jak jste prožíval první dny na svobodě?

„Hrozně, když to tak řeknu. Já jsem úplně... Já jsem byl zvyklej, že než něco udělám, že k tomu musím mít svolení. Já sem byl strašně omezenej. Já jsem ani... Jako bál jsem se mluvit s lidma. Nebo bál... Spíš mi to přišlo takový jiný, no. To jsem se vrátil do společnosti lidí, který jsou úplně normální a ten život maj taky úplně normální. Já pokaždý, když jsem někam šel, tak jsem byl zamlklej, s nikým jsem nemluvil, chvíli mi to trvalo, než jsem se zase hodil do normálu. Vlastně byl jsem furt odstrčenej, jako na ten režim z vazby. [...] Jako já jsem byl strašně rád, za ten pocit, když vlastně opouštíte tu bránu [věznice], to je něco nepopsatelnýho. Já jsem byl fakt moc šťastnej. Ale jako takhle s tím uzavřením do sebe... Jako snažil jsem se vrátit k nějakým kamarádům normálním. A asi ty mi pomohli. Vlastně otevřel jsem se spíš až u nich. Spíš mi jako trvalo... Spíš jsem potřeboval bejt dyl venku, abych se srovnal. Ten měsíc [venku] mi [na to] stačil.“

Jak došlo k tomu, že jste se na svobodě na čas vrátil k užívání pervitinu?

„Vlastně to probíhalo tak, že jsem se rozešel s tou bývalou přítelkyní, se kterou jsem byl ještě po dobu tý vazby. A začly se mi hrnout nějaký problémy na hlavu. Exekuce a podobně. Vlastně měl jsem tam ještě nějaký problémy s policií. Takže vlastně jsem si řek', nebo vzpomněl jsem si na ten pervitin, a šel jsem. Vzal jsem si to. A už jsem v tom byl zase znova.“

O některých problémech, jaké v tu chvíli Robin měl, věděla jeho matka, ale ani ta nevěděla o všem. O rozchodu s partnerkou s nikým Robin mluvit nechtěl.

„Ten člověk vám dá ještě šanci, počká na vás, jestli vám to dopadne dobře, jestli vás pustí [...] pak jsem, vylez a stejně se na mě vykašlala.“

O návratu k užívání pervitinu říká: *„Bylo to spíš z tý bezmoci. Že jsem nevěděl kam pro nějaký uklidnění. Vyrovnat se s tou situací. Vlastně vzpomněl jsem si, jaký to bylo dřív. Když jsem měl nějaký problémy, že mi to jako nadlehčilo tu situaci a moc jsem to neřešil. Že jsem z tý reality utek. Tak jsem blběj zase šel a dal jsem si.“*

Pervitin Robin užíval asi dva měsíce. Neužíval ho každý den. *„Ale dá se říct, že jsem do toho zase spadnul, že třeba po tom tejdnu, na víkend, nebo todle...“* [Že do toho zase spadnul, bylo poznat] *Na mým myšlení, nebo na mým mozku, nebo možná asi i na mým chování... Prostě, já ani nevím, proč jsem na tu policii nečekal, že oni zastavili, ukázali na mě prstem, já jsem vzal čáru zas, jsem utikal [...] Všechny ty stresy, deprese, co bylo ve mně...“*

Jak jste se z toho po těch dvou měsících dostal?

„No, já jsem si zase začal psát s tou přítelkyní, co jsem s ní byl, ještě dřív. [Tedy než Robina vzali do vazby – jde o jinou přítelkyni než tu, co jej po propuštění z vazby opustila. Jedná se o jeho současnou partnerku.] Se kterou jsme takhle chodili ven, začali se víc bavit. No a pak jsme spolu začali chodit... Ona mi s tím pomohla. Jako u ní jsem si řekl, že to [užívání pervitinu] fakt cenu nemá. Že bych mohl zase skončit tam a bylo by to úplně stejné.“

Co bylo potřeba udělat, abyste pervitin přestal užívat?

„Po nějaký době strávený s touhle současnou přítelkyní jsem byl seznámenější s její rodinou, babičkou a takhle se všema. A... který mě vzali přesto, co jsem [dřív] dělal. Dá se říct, že ve mně věří. Takže jsem nechtěl zklamat ani je. Takže jsem si prostě řekl, že se na to [užívání pervitinu] vykašlu. Našel jsem si práci. Řekli jsme si, že bysme časem chtěli bydlet spolu. Osamostatnit se, protože mě to taky nebavilo u mámy. A jí vlastně taky ne. No, a dá se říct, že jsem to vlastně dokázal. Takže jsem si našel to lepší zaměstnání. Což bylo taky přes agenturu. A jsem fakt spokojenější. Šéfové v pohodě. Kolektiv super.“

Dá se říct, že Vám nějakým způsobem pomohla naděje?

„Asi jo. Věřit v to, že to jednou bude lepší. Že to prostě nemusí bejt takový, jak se to zdá.“ A zároveň důvěra ostatních lidí a vztah k partnerce.

Co bylo potřeba udělat po praktické stránce, abyste pervitin přestal užívat? Bylo potřeba přerušit s někým nějaké kontakty, vyhýbat se určitým lidem?

„Oni mě ty lidi vyhledávali i sami. Jelikož, já jsem dřív na svobodě tu a tam něco dodával a podobně. Takže ty lidi, když jste venku, tak vám furt píšou. Nebo snažili se mě furt do něčeho natáhnout zpátky. Vymanit se z tý společnosti pro mě bylo hodně těžký. Protože ty lidi vás furt vyhledávají, nebo když vás někde potkaj, furt se vás na něco ptaj. Už si vás pamatujou z dřívějšíka, že něco v tý trestný činnosti máte. Takže byste moh' mít i nadále. Takže ty lidi se většinou nezmění všichni. Takže hodně těžký to pro mě bylo, ale zvládl jsem to. Nekomunikoval jsem s těma lidma. Nebo když mě potkali, tak jsem je automaticky posílal někam. A vyšlo to. Pak mi dali pokoj. Já jsem si změnil i Facebook. Všechno. Číslo na mě neměli. Nic.“

Jak se změnilo Vaše uvažování a pohled na svět? (Dřív Robin říkal, že nepotřebuje nic jako bezpečí. Bylo pro něj hodně důležité, že se o sebe dokáže postarat sám. Také ve věznicí použil sousloví „my kriminálníci“ nebo něco takového, jako by se s tím identifikoval, jako by se neřadil mezi normální lidi.)

„Když mě pustili, tak jsem si uvědomil, že nějakou pomoc potřebuju. Od někoho. Nebo jako že si jen tak nepomůžu sám. A pak určitě nějak to uvažování, všechno, změnila ta situace moje životní, že jsem poznal tu novou partnerku, ke který jsem se vrátil, dá se říct. Vlastně i to dítě změnilo uvažování. Já ani nechci, aby měl podobnej život jako já. Mít nějakýho otce-kriminálního. Nebo takhle. Nebo otce, co se o něj nedokáže postarat. Takže chci, aby to dítě mělo lepší život než já. Takže asi tohle mě motivovalo úplně nejvíc.“

Jak jste se vyrovnal s tím, že si kvůli změně způsobu života budete muset některé věci odříct? (Nemá věci zadarmo. Nemá věci hned. Neužívá si celý den.)

„No, to jako ne, ale asi si budu muset zvykat. Protože jinak to asi nepude.“

Ve věznicí jsou lidé, kteří mají strach, že tuhle změnu „nepoberou“. Takže Vy jste to „pobral“?

„Přiznám, že jsem z toho taky měl strach. Ale... Nemůžu mít strach celej život. Nebo po tu dobu, co pudu zpátky. Takže jsem si uvědomil. Bud' pudu do sebe, nějak to prostě zvládnou. A holt budu mít nějaký život... Někakou chvíli nebudu mít prostě nic. Nebo, nebudu si moct koupit všechno tohle. Než se poplatí třeba exekuce. A bude ten dluh zase čítej.“

Co Vám pomohlo se takhle přeměrovat?

„Vůbec nevím. Asi ten život na svobodě, zpátky. Že prostě jsem si řekl: Radši budu žít... trochu nějakou bídu na tý svobodě než úplnou bídu tam. A zas bejt na tom [ve věznicí] 'eště hůř... Když tam strávím nějakých pět let, tak to bude ještě víc, těch exekucí...“

Jak odolal myšlence na to, že kdybyste páchal a byl na drogách, budete se mít líp?

„Protože si vzpomenu... Já jsem si srovnal, jak jsem byl člověk předtím a jak jsem člověk teď. Ty drogy mě hodně poznamenaly už jenom v těch stresech, nebo že se hodně rychle naštvu. Tohleto furt mám, ty deprese, nebo tohle, že přemejšlím nad různěma věcmi. Mě se třeba doted' zdá, že jsem někde zavřenej. Že prostě z toho mám takovou psychickou újmu. A za všechno můžou ty drogy. A já jsem spokojenej teď, že se chovám tak, jak se chovám. Že jsem prostě změnil ten svůj styl života. Že pracuju, tohle...“

Robin potvrzuje, že už dřív, v době, kdy byl aktivním pachatelem, nebyl se svým feťáckým a kriminálním životem příliš spokojený.

Přestal jste žít pro přítomný okamžik? Změnila se nějak Vaše časová perspektiva? Začal jste řešit budoucnost? Začal jste se zajímat o to, co bude? Už nekašlete na to, co bude v budoucnosti?

„Asi za to může to, že se mi poved' ten život, jako tak trochu, jak jsem chtěl. Já jsem si myslel, ještě ve vazbě, jako že to třeba bude těžší. Že to možná nedokážu. A vlastně namotivovala mě i ta práce. A že mě takhle spoustu věcí vlastně vyšlo. Že vlastně tady teď ještě sedím. Po tý době, co jsem venku. Takže určitě mě to nějak otevřelo do budoucna, že spoustu věcí vyšlo a asi určitě ještě vyjde.“

Robin potvrzuje, že pomáhá naděje na to, že může v životě uspět (normálním) způsobem.

„Já jsem si vlastně řek', třeba první postup, teď jsem si sehnal práci v tom [onom podniku] a ten první tejdén to bylo fakt supr. Mě to tam strašně bavilo. I ten kolektiv. Tak jsem si řek, že takovouhle práci už ani nemusím najít. Takže jsem se motivoval, že tam vydržím co nejdýl. Ted' už jsem tam skoro půl roku. Takže... Už jsem si řekl: Jó, další krok jsem zvádnul, co jsem si řek. Nebo přestanu užívat drogy. Zase jsem to zvládl.“

Jedny Robinovy úspěchy tak pro něj otvírají cestu k dalším.

„Jsou to u mě takový klíče k životu.“

Jakou roli v tom, že jste přestal páchat a fetovat, mělo nalezení současného partnerského vztahu?

„Jo, tak to určitě, za to mohla ta partnerka. Nebo, jako já si myslím, že... Asi kdybych s ní nebyl, tak... nevím, bylo by to asi těžký. Pro mě. Kdybych si nikoho jinýho nenašel. Jako kdo by mi ty oči otevřela. Nevím, jako na světě nebyla jediná, ta bejvalá, co jsem s ní byl vlastně. [Tedy s tou, která se s Robinem krátce po jeho propuštění z věznice rozešla.] Ale já jsem vlastně jako z toho byl hodně špatnej. Takže... Určitě na tom nějakéj podíl má, tahleta současná partnerka.“

Co znamená, že Vám otevřela oči?

„Že ona vlastně... Já jsem jí všechno hned řek' na rovinu. Co jsem dělal. Jaký mám problémy. Asi se mnou nebude nejlepší život. Taky jsem trochu nervák. Drogy jsem dřív bral. Nějaký exekuce mám. Problémy s policií ještě doted'. A jako vlastně všechno to vzala, tohle. Řekla že i přesto se mnou bude. Že to všechno bere na mně. A takže tak... Takže si myslím, že super, no.“

Otevření očí souvisí s tím, že Vás někdo může „brát“, že Vám někdo může důvěřovat?

„I se všema máma chybama.“

Že ve Vás může vidět i jiné věci, než jen ty chyby?

„Určitě. Vlastně my, když jsme spolu byli poprvý, tak vlastně mi říkala... Ona mi vlastně na to řekla, že v sobě mám kus tam dole někde zakopanýho nějakýho dobrýho člověka. A že by potřeboval jako ven... A pak ho dostala ven... Byla to pravda. Ten dobrej člověk byl ukrytej až pod téma kopicema drog a pod téma trestnýma činama a vším tímhle. Byl jsem vlastně zaslepenej tím... Já nevím, co jsem si myslel. Že budu nějakéj gangster, nebo... fakt nevím. Když to definuju takhle.“

Nyní je vidět, jak Robin svoji kriminální identitu (gangster) směřuje do daleké minulosti. Je vidět s jakým odstupem a jak kriticky se na svoje minulé já dívá. Ten gangster už je mu na hony vzdálený.

„Určitě. Já se nad tím občas jenom zasměju. Když si takhle zavzpomínám. Ne určitě na ty chvíle, kdy mi bylo nejhůř, ale jako...“

V čem se změnilo to, co Vám dává sebevědomí?

„Ono je něco jinýho mít sebevědomí na drogách. Ted'... spíš se cítím hrdej na to, že jsem spoustu věcí dokázal. Že jsem sehnal ten byt. Že jsem dokázal vydělat nějaký peníze. Prostě nějak se do toho života už zabezpečit. I když to budu mít těžký s téma exekucema.“

„Já bych řekl, že to sebevědomí mi dodávaj' lidi okolo mě, co mi furt věří, v tom, že něco dokážu nebo že mám ještě šanci někam to dotáhnout. A hlavně ta přítelkyně. No, na tom mám asi postavený sebevědomí. I na tom, když si vzpomenu na to, že mám teď' kolem sebe lepší lidi. No, a vlastně to mám postavený i na tom, že už chodím do práce. Už mám prostě takovej lepší život.“

Šlo by to porovnat s tím, jaké jste měl sebevědomí dřív, než jste své chování změnil?

„To jsem asi moc sebevědomí neměl.“

Ale mohlo to vypadat přesně obráceně.

„Tenkrát jsem spíš měl sebevědomí na to, že když pudu někam páchat, že to dokážu. Na těch drogách. Že mě povzbudily.“

Která z těch dvou možností, na čem mít postavené sebevědomí, je pro Vás lepší a proč?

„Tak určitě tamto byl takovej špatnej styl sebevědomí, si myslím. To z dřívějšíka.“

Jaký ze sebe máte pocit v době, kdy jste byl „rozjetej“ a páchal?

„Jako bylo to asi obojí. Jako přemejšlel jsem nad sebou, ale hodně málo. Vlastně na těch drogách jsem přemejšlel úplně jinak, no. S prominutím – jako debil. Bych řek'. Takže... Vlastně mě zajímalo, nebo... nad čím já jsem přemejšlel, asi jako, že by bylo lepší mít ten život jinej, zase zpátky, jako jsem ho měl, když jsem byl malej. Ale potom jsem si řek', že to prostě nejde. Ten život na drogách mi to vůbec neumožňoval. Takže já jsem spíš myslel na to, kdy si zase dám.“

Takže tenkrát Váš způsob života udržovalo přesvědčení, že ho nemůže mít jiný?

„Určitě. Hlavně už jsem jako věděl, že když mě policie dopadne, tak jako... du tam, kde jsem skončil. Do vazby. A v té době jsem si vlastně ani moc naději nedával, takže... Prostě jsem si fetoval dál. Páchal dál a čekal jsem, až to přijde. Bylo to už sečtený, dá se říct... Ten můj osud byl už takovej zpečetěnej. Takže jsme se s tím prostě smířil, dál jsem užíval. A prostě až to přijde, tak to přijde.“

Jak je to dnes s tím, jestli Vám drogy chybí, nebo nechybí?

„Určitě ne z toho pohledu, že by mě bavilo žít tak, jak jsem žil předtím. Ty drogy vám fakt vlastně nepomáhaj žít normální život. Ale zas na tu druhou stranu, jelikož jsem užíval dlouho, vlastně to tělo na to bylo zvyklý, tak vlastně třeba i teď si myslím, občas když mám ty stresy a deprese, tak kdybych si dal, tak by mi bylo líp. Ale zase přemejšlim nad tím, že by to byla cesta k tomu spadnout do drog. Takže se spíš spolím na tu přítelkyni, na tu práci, teď to bydlení, co vlastně budu mít ke konci měsíce. A řeknu si, že tohle je pro mě důležitější. Takže, prostě zakousnu zuby a vydržím to.“

Robin tedy dokáže porovnávat, v jaké životní situaci se nachází teď a do jaké by se dostal, když by se k drogám vrátil.

Když jste byl ve vazbě, choval jste se tam slušně, ale byl z Vás cítit velký hněv. Co se s tím hněvem stalo? Přetrvává ve Vás? Nebo mizí? Co na to má vliv?

„No, jako už se asi na sebe tak nehněvám. Jako dřív. Jelikož bych řek', že teď jsem už něco dokázal. Takže už jsem taková jiná osoba. Co bylo, bylo. Už se dá říct, že tak na 70 až 80 % to nechávám za sebou. Ale určitě jsem třeba na sebe naštvanej, když si vzpomenu, že v tom životě šlo někdy něco udělat líp.“

Byl to hněv zaměřený spíše na Vás samotného?

„No, jako i na pár určitých lidí. Taky, ale... Bylo to vlastně 50 na 50. Jak na lidi, tak na sebe.“

Co ten hněv na ostatní, na svět?

„Jako já se takhle na nikoho nezlobím, když mě třeba takhle nenaštve jako úmyslně. Tak ten hněv nemám. Nebo už se i sám ovládám. Nebo mám sebeovládání lepší. Takže nejsem úplně tolik výbušnej. Jako jsem byl dřív. Mě dokázala naštvat i kravina. Ale to všechno bylo kvůli těm drogám. Na těch drogách vám to pak všechno vadí. Jste takovej vzpruzenej. Na nic nemáte náladu.“

Jak se změnil nejen Vaše vztahy k blízkým lidem, ale k lidem obecně, v posledním roce a půl?

„Jako určitě se změnilo hodně. Určitě nemám už za potřebí někoho mlátit. Nebo jít oloupit, nebo... Jako vím, kam by to zase vedlo. Určitě. A jako ty lidi mi taky asi nic neudělali. Proč bych měl dělat něco já jim? Jsem si asi tak uvědomil. K rodině mám taky jinej vztah. Protože jsem se k nim na drogách choval jinak. To jsem vám asi vysvětloval, jaký to je. Že vás všechno štve. Což mě taky mrzí, že jsem se takhle choval. Ale teď už je to lepší. Teď už se chovám líp, bych řekl. Snažím se.“

Robinův bratr byl dříve jednou také ve výkonu trestu. Potom však s pácháním trestné činnosti přestal a již nemá problémy se zákonem. Robin ale nepotvrzuje, že by přímo tato skutečnost měla vliv na to, že i on sám páchat přestal. S bratrem se totiž nevidá. „Jsem chtěl bejt trochu jako on. [...] Takovej drsňák nebo frajer. Nebo já nevím, co jsem si myslel v té době.“

Dřív jste měl poněkud adrenalinový, a také stresující život. Přispělo nějak ke změně Vašeho chování to, že už jste chtěl mít poklidnější život?

„Jako asi určitě, no. [...] Teď žiju, dá se říct, tak nějak normálně. Chodím do té práce, tohle. Neberu ty drogy. Nepáchám trestnou činnost. Nepřemejšlim nad tím, co bych za co mohl mít. Už je ten život takovej jako jinej. Nemám obavy z toho, že by mohlo přijít něco, nějaký problém. Že bych moh zase bejt zavřenej. [...] Jako jsem na tom v myšlení mnohem líp než předtím. Když se kouknu, od té doby, co mě pustili, tak jsem vlastně nic neudělal. Takže by snad nic přijít nemělo takhle. Určitě je ten život lepší v tomhle. Že se tak nestresuju. Nemám ty obavy. Nemusím už tohle řešit.“

Jak se proměnilo to, kým chcete být? Dřív jste chtěl být za drsňáka. Kým chcete být dnes?

„Asi spíš nějakým normálním člověkem. Do jistý míry tím, kým se snažím být teď. Vlastně změnila ten pohled na věc ta přítelkyně. Vlastně to, že mi vyšla ta práce. Že už se sebou něco dělám. Takže víc v sebe věřím. Že prostě jsem dokázal se aspoň trochu změnit.“

Jaké osobní nebo charakterové vlastnosti byste u sebe chtěl rozvíjet?

„Určitě jako ještě trochu omezit tu výbušnost a ty nervy, nebo tohle. Jako že to mi z těch drog zůstalo. Že když se naštvu, že to trvá ještě dýl. A jako radši se někam zavřu, tohle. A popřemýšlim. Zase si dám ty věci dohromady. Co teď prostě jsou. A zase je to pak dobrý. Takže tohle ještě, nějaký sebeovládání bych trochu změnil. Myslím, že už jsem ho změnil dost. Ale ještě by to chtělo něco popilovat.“

V čem by Vám byla taková změna dobrá?

„Všechno se snažím řešit ne úplně agresivně, jako jsem to řešil dřív. Nebo... já nevím, jak bych to vůbec popsal. [...] Lidi se na mě budou určitě koukat jinak. Ne úplně: Ježíš to je nějaký... bůhvídko.“

Bojoval jste někdy s pocitů nudy?

„Jo, to určitě jo. Spíš dřív. Ale teď? Teď už jako taky trochu, ale už ne tolik, protože vlastně už tam mám nějakou náplň toho dne. Že vlastně vstanu do práce. A pak zas chvíli trávím s přítelkyní. Pak zase spát. Že mám takovej režim. Na tu nudu není vlastně čas, když to tak řeknu. Ale občas to přijde, nějaký vikend. Že jak takhle hnusně. Že není co dělat.“

Jak byste zhodnotil celkovou míru životní spokojenosti před uvězněním a dnes?

„Dřív, než jsem byl v tý vazbě, tak jsem vlastně vůbec spokojenej nebyl. Dá se říct, já jsem byl spokojenej třeba jenom když jsem měl drogy. Ale úplně jsem spokojenej nebyl. Už jsem věděl jako, co přijde. Že to asi budu muset odsedět, nějaký svoje chyby. Furt bylo něco špatnýho. Ani mě už ten život vlastně nebavil. Dá se říct, že já jsem měl fakt depresivní stavy. Možná jsem ani na tom světě bejt nechtěl. Jsem byl fakt se sebou nespokojenej. Že vlastně jsem byl hodnej člověk, todle, ale všechno se mi pokazilo. A byl jsem na tom hodně špatně. A teď už jsem jako spokojenej. Dokázal jsem hodně těch věcí.“

Když byste to měl určit číselm od jedné do deseti? Přičemž jednička je minimum, desítka maximum. Půl roku před vzetím do výkonu vazby?

„No, tak asi dvojku, trojku.“

Týden po propuštění z vazby?

„Tak devítku. To jsem byl spokojenej s tím, že mě propustili a můžu začít život normální, na čistým štítu. Odznova, že mám šanci. No, a pak jsem vlastně trochu spadnul znovu do těch drog, jak jsem říkal. Ale furt jsem se jako udržoval. Takže bych to dal na tu stupnici, tak na tu sedmičku. A vlastně potom, co jsem zvládl podruhé, dá se říct, se na to [na drogy] vykašlat, najít si tu přítelkyni novou i to bydlení, dítě mě namotivovalo, tak bych byl spokojenej tak na tu devítku. Úplně deset bych zase nedával. Ale je to hodně velká spokojenost proti dřívějšímu.“

Jak to dnes máte s financemi, dluhy a exekucemi?

Robin zatím pracuje na DPČ (dohodu o pracovní činnosti). Má výplatu kolem 12 000 Kč. Z toho se mu strhlo sociální, zdravotní a exekuce ve výšce 1 700 Kč. Ale když si některý měsíc vydělal méně, exekutor mu strhnul třeba jen 220 Kč.

„Jako jak kdy, ale mám toho docela hodně. Teď mi přišlo za právníka, už z dřívější doby, co jsem byl odsouzený poprvý, co jsem měl vlastně první podmínku, tak 86 000 Kč, teď mi přišlo 32 000 Kč, za toho vlastně, co mě dostával ven z vazby. Pak tam mám asi dluhy na sociálním a zdravotním, tam bude asi taky tak 70 000 Kč. Pak nějaký ti revizoři, policajti a nějaký ty menší ty... Takže já si myslím, asi 300 000 Kč. dluhy určitě mám. Ale zase i tady na probačce mi paní říkala, že má klienty, co mají miliony, co ani nesplatí do konce života. Ale že já mám... Že jsem jako ještě dobře. Že mám pár těch dluhů, že se to ještě dá, když zamakám. Teď vlastně si vyřizuju ten hlavní pracovní poměr. Kde mám nástupní plat 24 000 Kč hrubýho.“

Jak si zařídíte, abyste nedostával jen minimální mzdu?

„Já mám vlastně dítě napsaný na sebe. Takže mi exekutor musí nechávat nějakých 1 500 Kč nebo 2 000 Kč víc, na vyživovaný dítě, což nemůžu strhnout. To samý přítelkyni, kterou taky budu vyživovat. Takže mi určitě bude muset nechávat víc peněz. Já jsem se na všechno koukal, do zákona. Takže když to doložím, všechno, takhle... Tak mi bude zůstat trochu víc. Ale jako o nějakou část výplaty přijdu určitě. Ale tak zase za nějakou dobu to splatím, a pak bude klid, můžu si koupit cokoliv. Auto, barák. Na hypotéku. Nebo na leasing auto.“

Je něco, o co jste kvůli změně svého života přišel?

„Asi jako... jsem mohl přijít maximálně tak o to, že jsem něco páchal. A nějaký to užívání těch drog. Že jsem vlastně změnil, že už to neberu. Tak asi o to jediný jsem přišel. Ale to mě nějak tak nemrzí. To vlastně nestálo za nic vůbec. Maximálně jsem si užíval ten mladičkej život. No... trochu jsem si... támhle zabejčil, ale...“

Co jste díky změně způsobu života získal?

„Asi můj pohled na věc. Zaměstnání. I to, že mi vlastně ten soud dal druhou šanci. Že mě pustil. Mohl mě zavřít na dlouho. A nějaký ty peníze, co si dokážu vydělat normálně. Jako vydělávat ty peníze, že vám za to nehrozí nic, za co byste mohl bejt trestanej. Který jsou moje a vydělal jsem si na ně rukama. Poctivou činností. Takže určitě, to jsou velký zisky.“

Co Vám při této změně pomohlo nejvíc?

„Mám na tom podíl napůl já, napůl ta přítelkyně nová. Jako já jsem si sám spoustu věcí dokázal uvědomit. Ale taky jsem potřeboval někoho k sobě, kdo mě dokáže pochopit. Kdo to se mnou prostě zkusí. I přestože ví, jaký jsem. Nebo jaký mám problémy. Takže myslím, že na tom máme podíl oba.“

Jak jste si pomohl sám?

„No, asi v myšlení. Že já ani nevím jak jako, ale prostě jsem si řek', že takovej život, co jsem měl dřív, nechci. Že prostě se budu snažit. Pak jsem si uvědomil, že proměnění dvou podmínek by za to fakt nestálo. A ten život by už pak šel hodně z kopce. Pak už bych nikoho neznal, když bych vylez po nějakých sedmi letech, tak bůhvídko, kdo bude.“

Robin se dívá do budoucna a uvědomuje si nejen délku možného trestu, ale i pozdější možná negativa, spojená s takovým trestem.

„Určitě si chci užívat té svobody, volnosti. Toho vlastně že vůbec můžu být venku. A chodit si kde chci, kam chci. Užívat si sluníčka. Koupat se. A ne támhle někde... Pět minut sprcha ve vazbě...“

Co byste poradil těm, kteří se změnami ve svém životě vážají?

„No, aby vlastně určitě nad tímhle vůbec nepřemejšleli. Jako aby vůbec neváhali. Aby prostě do toho šli a zkusili to, protože ten život tam za to fakt nestojí. Jestli to tam člověka baví víc než venku, tak mu asi není vůbec jak pomoci. Jako jestli nemá vůbec nějaký zázemí, nebo nemá nějaký lidi, který by mu s tím třeba pomohli. Není připravený do toho života, jako na ven...“

Nebylo to ale tak, že jste si Vy sám to zázemí venku musel teprve vybudovat?

„Jako by já jsem ho měl. Já jsem se měl kam vrátit. K té mámě, že mě řekla, že mě veme. Ale vlastně pak už to bylo jenom na mně. Jak to vlastně udělám. Jestli budu zase támhle někoho přepadávat. Nebo to... A vlastně nic takovýho jsem nedělal. Ok, spadl jsem trochu do těch drog, ale zase jsem si pomohl. Nějak jsem se vyškrábal. A vlastně zkusil jsem si najít to zaměstnání. Najít si tu přítelkyni. A už se trochu osamostatnit. Připravit se na ten svůj život. Což si vlastně myslím, že jsem tak nějak dokázal. Vlastně to by si měli uvědomit i oni. Jako jestli je pro ně přednější být tam, nebo venku. Užívat si té svobody a prostě žít normálně. Jestli ne, tak se jim asi nijak pomoci nedá. Jako já kdybych třeba ve vazbě vám říkal, že prostě já ven nepotřebuju, že mě tam nic nečeká... Jako je to asi něco jinýho. Takže bych byl spokojený s tím, že tam jdu. Ale... To né, já jsem si říkal, že to zkusím. A že to snad nějak zvládnou. Když ne, tak se bohužel vrátím zpátky. A bude to blbý. Ale zvládl jsem a jsem spokojený. Takže určitě jako tu šanci nezahazovat. Jestli ta šance je, se dostat ven, tak určitě jo a zkusit to. To bych jim asi vzkázal. Určitě ten život neházet za hlavu. Protože ten je jenom jeden. Nikdo ho nechce prožít tam zavřenej. A furt být kázanej od někoho: Táhleto udělej. Táhleto. A furt pod zámkem.“

20 Marek

Marek vyrůstal s otcem, matkou a mladší sestrou. Markův otec ale nebyl tak docela normální. Několik let se jeho chování přizpůsobovala celá rodina a Marek to tehdy odnášel ze všech nejvíce. Markův otec dělal bojové sporty a bohužel si jako jeden ze svých terčů vybral Marka, svého vlastního syna. Neustále si hledal záminky, aby ho zbil. Bil Marka kvůli hloupostem nebo zcela bezdůvodně, a pro Marka to bylo o to těžší, že nikdy nevěděl, kdy další bití přijde.

Když bylo Markovi šest let, otec mu vysypal hračky do popelnice. Bylo to za trest, že si nějaké hračky odnesl do školky a také za trest za to, že brečel. Pak jej ještě zbil v garáži prknem. Markova sestra se naučila hlasitě křičet a rvát, aby něčeho dosáhla, aby bylo po jejím. Otce její řev štvál, ale když sestra křičela, zbil Marka. Marek jí kvůli tomu začal nenávidět. Otec Markovi vyhrožoval, že když si na bití bude stěžovat mámě, „zmlátí ho železnou tyčí tak, že ho nikdo nepozná“. Jednou jej zbil v garáži prknem, a když Marek začal brečet, chrstnul na něj vědro studené vody. Bylo to v zimě. Potom vzal kolo a donutil Marka, aby za ním v té zimě, políty vodou, běžel. Otcovy způsoby ponižování byly opravdu propracované. Vedle toho, že otec Marka bil, mu také všechno zakazoval a vyžadoval po něm absolutní poslušnost. Terorizoval jej i psychicky. „*Choval se ke mně jak ke psovi.*“

Otce se bála celá rodina, a tak bylo Markovi jasné, že mu nikdo nepomůže. Jeho máma dělala, že nic nevidí, nechápe. Posílala ho, aby se s otcem učil, i když jej u učení bil. Nejhorší pro Marka bylo, když jej nechávala s otcem samotného. Dělala, že ničemu nerozumí, a říkala mu: „*Co vyvádíš?! Vždyť jdu jen na chvíli pryč.*“ Děda jednou chtěl otce za to, jak se k Markovi choval, udat na policii, ale pak z toho sešlo.

Marek měl pochopitelně z otce hrozný strach, a také ho nenáviděl. Musel kolem otce „*chodit po špičkách*“, ale pak si připadal jako „*slaboch*“. Kvůli otcově chování si připadal méněcenný. Měl pocit, jako když by byl „*bezcennej*“. Styděl se za to, že je bitý, před učiteli i spolužáky. Nikomu to nedával najevo. Když by ostatní něco tušili, bylo by to pro Marka ještě víc ponižující. Marek se díky těmto zkušenostem naučil, „*že je svět nespravedlivější*“ a že **se nikomu nemůže svěřit, že je na všechno sám.** „*Nevěřil jsem nikomu,*“ „*Dřív jsem k nikomu nic necítil. Přišlo by mi trapný říct někomu, že ho mám rád.*“ – Nedivím se, protože měl tehdy dost důvodů k tomu mít pocit, že ho nikdo nemá rád jeho. Ještě o mnoho let později, když Marek chodil do práce na stavbách, měl pocit, „*že ho neberou*“ kolegové v práci. „*Měl jsem pocit, že jsem osamocenen, že nezapadnu.*“ Ale pak si uvědomil, že to bylo jenom v jeho hlavě a že ho kolegové mezi sebe přijali. Byly však roky, kdy si Marek připadal jako „*rovnej s rovným*“ jen, když byl s ostatními toxikomany, zatímco vůči „*normálním*“ lidem si připadal „*méněcennější*“. To všechno byly dopady otcova chování.

Marek byl normálním dítětem. Dříve se učil do školy, poslouchal, pomáhal rodičům s domácími pracemi i na zahradě. Byl chytrý a do šesté třídy měl vyznamenání. Ale otcovo bití při učení mu školu naprosto znechutilo a jeho známky se zhoršily. Věčné bití a ponižování způsobilo, že Marek začal být ke všemu lhostejný. Není divu, že potom začal na svoje povinnosti kašlat.

Byly doby, kdy měl Marek chuť otce zabít, nebo alespoň okrást a zbit. Ale máma jej prosila, ať to nedělá. Dnes už ho neřeší. Marek ale na otcovo chování reagoval ještě tím způsobem, že se jej snažil přechytračit a obelstít. I přes otcův zákaz například dokázal do školy tajně pronést kartičky hokejistů. Když otce přelstil a „*vyhrál*“ nad ním, připadal si Marek najednou konečně dobře. Tak se naučil lhát a podvádět, a to byl základ pro to, že se později bavil tím, že si s lidmi pohrával a vymýšlel na ně různé finty. Markův otec se choval jako hrubý násilník. Markovi se hrubost nikdy nelíbila, ale později si našel jiné, vlastní způsoby, jak si s druhými lidmi pohrávat a jak s nimi manipulovat.

Jediný, komu se trochu mohl svěřit a kdo se o něj trochu zajímal, byli prarodiče, především babička. Když babička zemřela, zemřel pro Marka člověk, na kterém mu nejvíce záleželo a kterému věřil. To byl pro Marka konec. Citově otupěl, zatvrdil se, stal se lhostejným k sobě i ostatním. **Začalo mu být všechno jedno.** Začalo mu být jedno, jestli ubližuje sobě nebo ostatním. A to byl začátek jeho cesty k fetování a páchání trestné činnosti.

Otec si nakonec našel jinou partnerku. „*Nemůžu mu zapomenout, že nás [s mámou a sestrou] vyhodil z baráku.*“ Markova ségra měla otce ráda, visela na něm a byla nešťastná, že od nich odešel. Dokonce měla později deprese a začala se sebepoškozovat. Ale Marek byl šťastný, že otec odešel. Jeho život se potom obrátil naruby. Zatímco otec vyžadoval absolutní poslušnost, máma jej nechala dělat si, co chtěl. To však ještě posílilo Markovu lhostejnost a skutečnost, že na všechno kašlal. „*Užíval jsem si zakázané věci. Mohl jsem si dělat, co jsem chtěl.*“ I když byl šikovný a chytrý, nedokončil ani učiliště. Ve 14 letech začal kouřit marihuanu. V 17 letech začal užívat pervitin a hrát automaty. Postupně se zhoršoval jeho vztah s mámou. Před prvním výkonem trestu byl chvíli na ulici.

Ve svých 26 letech měl Marek za sebou čtyři výkony trestu. Kradl. Prodával drogy. Většinou po propuštění zkoušel pracovat a udobřit se s mámou. Ale nepřestával fetovat. Randil s toxikomankami. Jeho vztahy připomínaly jízdu na horské dráze. Rozchody prožíval špatně. Na povrchu se cítil lhostejný, ale uvnitř se cítil prázdný a depresivní. Rozchod si kompenzoval tím, že „*rychle vydělá peníze*“, a také tím, že ještě víc

fetoval. Jeho lhostejnost občas přerušovaly chvíle obav, kdy měl pocit, „že se mu všechno sype na hlavu“. Tehdy si uvědomoval, že je rozhádáný s mámou, měl strach o sestru, která měla psychické problémy a zvažovala sebevraždu. Tehdy si také na chvíli uvědomoval, že s ním samotným to jde z kopce. Když byl ve věznici, uvědomoval si, že mu vyhovuje chodit do práce a že se bez drog necítí špatně. Uvědomoval si, že ani venku nemusel brát, že ani venku na drogy neměl chuť. Jenže stačilo málo a zas a znovu se na svobodě k braní drog vracel.

„Jeden den jsem byl unavený, nevyspalý. Někoho jsem [cestou do práce] potkal a koupil si od něj pervitin. Abych vydržel přes den, abych se trochu povzbudil.“ Na Markovi však bylo vidět, že už svůj třetí a čtvrtý pobyt ve věznici nese velmi nelibě. Po jeho třetím výkonu trestu jsem měl pocit, že už má Marek dobře nakročeno k tomu, aby se udržel na svobodě. Ale nestalo se. Přestal sice krást, ale nepřestal fetovat. Zfetovaný vniknul na cizí pozemek, kde dělal bordel. A tak jej zavřeli napočtvrté. Byl celý rudý vzteky, na všechny i sám na sebe. Vždycky jsem Markovi fandil, ale dalo mi hodně práce, abych přemohl, jak jsem na něj našťavaný, že se venku neudržel a že se k nám do věznice vrátil. Zdá se, že podobně to v té době prožívala i jeho máma. Vzkázala mu po právnice, že jí došla trpělivost a přerušuje s ním kontakt. Ani já, ani jeho máma jsme však nad ním nakonec hůl nezlomili. Tehdy to bylo naposledy, co jsem Marka potkal ve věznici. V létě 2019 Marka propustili z jeho posledního výkonu trestu. Od února 2020 Marek plně abstinuje. Následující rozhovor s ním jsem dělal na podzim roku 2020, tedy po více než rok od jeho propuštění a více než půl rok od začátku jeho stoprocentní abstinence.

Kdy se ve Vás vzalo rozhodnutí přestat páchat trestnou činnost a přestat užívat drogy?

„Když jsem začal s tou [poslední] partnerkou, tak od té doby jsme si řekli, že prostě... Jó, prostě jsem věděl, jak to dopadá. Dycky ty partnerky, co jsem měl předtím, tak nikdy to nenosilo dobrotu, že jo. Spíš naopak. Mě to spíš ještě víc táhlo k té trestný činnosti. A k tomu fetování. Protože to vždycky byly problémy hlavně s drogama. S tou partnerkou. Takže jsem prostě byl přesvědčenější o tom, že pokud ona bude chtít být se mnou, tak jedině za cenu, že nebudem brát.“

To rozhodnutí spočívalo v tom mít jiný partnerský vztah?

„Jo. S čistou partnerkou. Ale s tím, že jsem jí to jako neřek'. Že ona o tom nevěděla. A já jsem ji prostě nechal, že buď to bude chtít a navrhne to sama, protože já jsem o tom byl přesvědčenější. Buď to navrhne sama a vím, že to chce... a pudu do toho, anebo vlastně bude brát ty drogy, ale s tím, že spolu prostě nebudem. Protože já bych prostě tu partnerku nechtěl.“

Co přispělo k tomuto rozhodnutí? Jak jste se k tomu dostal?

„Já jsem tadyto měl už dávno v hlavě. Nebo vždycky jsem... Protože jsem vždycky z těch špatnejch zkušeností... Že vlastně jsem dvakrát ve výkonu trestu skončil jenom z toho důvodu, že jsem měl rozbroje v těch partnerských vztazích. Že prostě tam byly furt nějaký konflikty a vlastně to mě vždycky stresovalo, takže pak jsem měl větší potřebu se zfetovat a jít něco udělat. Protože zase bych neměl na ty drogy.“

Takže jste k tomu uvědomění došel víceméně sám. Kdy k tomu došlo?

„To bylo asi ten třetí trest. Ve třetím trestu. Kdy to dopadlo špatně mezi mnou a jednou partnerkou. A řek' jsem si prostě, že takhle prostě už to nechci. Že takovouhle holku už prostě nebudu mít.“

Čili že už nechcete holku...

„...co bere drogy.“

A kvůli který byste se zase točil v něčem a trápil.

„Tak.“

Takže jak je to dlouho, co jste k něčemu takovým dospěl?

„To je 2018? Ne, 2017 asi. Nějak tak přibližně.“

Takže kolem roku 2017 jste došel k myšlence „fet'ačku už ne.“ Možná to nebylo úplně poprvé, co jste o těch věcech přemýšlel.

„Ne, to už víckrát, ale jelikož jsem se vždycky motal mezi těmahle lidma, tudíž i těma ženskýma, tak prostě bylo komplikovaný, by s tím neměla nic společnýho. Když jsem se vlastně stýkal jenom s takovýma lidma. A s takovýma lidma asi normální holka nebude.“

Když byste si představil, že ono rozhodnutí přestat užívat drogy, přestat páchat trestnou činnost, je nějaké světýlko, tak Vám to světýlko v nějakou dobu prostě svítlo víc a někdy zase míň. Někdy bylo skoro pohaslé, a někdy svítlo hodně. Tak kdybyste měl říct, kdy bylo nějaký první bliknutí...

„To první bliknutí, to už možná bylo v prvním trestu. Možná snad. Asi v těch 2014. Kdy jsem chtěl ten normální partnerskej život.“

Jak jste na to tenkrát přišel?

„Prostě jsem věděl, že jako by... Znáám svoji povahu, že prostě nedokážu být sám. Že nemůžu být osamělej. Že pak sklouzávám k tomuhle, že prostě jiný lidi jsem neznal. Teď už nějaký znám samozřejmě. Ale předtím jsem normální lidi neznal. Tudíž abych byl ve společnosti těch lidí nějakých, nebo abych se dostal do společnosti lidí, tak jsem prostě si vzal ty drogy a byl jsem s těmahle lidma. No, a pak jsem se cítil v pohodě.“

V roce 2014 jste začal uvažovat tak, že kdybyste měl normální partnerku, můžete být v pohodě, bez drog.

„Hlavně bych už nepotřeboval žádnou jinou společnost. Stačil by mi prostě ten jeden partner. Že s tím bych se moh' bavit. Všechno. Vlastně je komplikovaný v 26 se bavit o něčem jenom s mámou. To jsou takový ty věci, co partnerce zase řeknu, co bych mámě neřek', nebo podobně. Takže takovoudle potřebu jsem měl už tehdy.“

A co na to mělo vliv, že jste o tom takto uvažoval, že jste zvažoval nějakou změnu?

„Nevím, hlavně jsem nechtěl furt sklouzávat do toho kriminálu furt. Nechtěl jsem prostě žít takhle. Chtěl jsem bejt normální.“

Aha. Víš, že je to obtížné určovat, ale co všechno mohlo vést k tomu, že jste takhle o tom uvažoval? Že už nechcete být ve vězení...?

„I třeba kvůli... rodinný vztahy. Taky do toho mohly spadat. Abych netrápil rodinu. Tím svým jednáním. A vlastně cokoliv. Abych si mohl něco koupit, že jo. Abych prostě... že jsem věděl, že takhle si nikdy nic nekoupím, nebo... nikdy nebudu nic vlastnit...“

Takže je možné, že už tenkrát roku 2014 jste uvažoval o tom, že když budete páchat, nebudete mít nic trvalého?

„No, ani né moc ještě. Tak ještě tolik asi ne. To jsem ještě asi nebyl tak vyspělej jako teď.“

Takže taková myšlenka, jako že když v tom budete lítat, nebudete mít žádné zázemí, to se objevilo později?

„Že nebudu mít zázemí, to jo. Protože jsem věděl, že by mě máma vyhodila. Že bych neměl kde bydlet. A věděl bych, že bych to nezvládnul, sám. Když bych neměl kde bydlet. Neměl bych práci. Tak prostě jsem věděl, že by to byl problém v tom, že bych vlastně zase sklouznul na tu šikmou plochu. To jsem si jako uvědomoval. Od začátku.“

Že byste potřeboval partnerku, zázemí...

„Ono jako by v tý době, když by ne partnerka, ale furt to zázemí, to jsem vždycky... Na tohle jsem byl vždycky vysazený. Že to zázemí jsem vždycky chtěl, jsem se vždycky snažil, abych ho měl. Jakkoliv. Bud' doma. Nebo někde bydlet. Ale prostě bez toho zázemí jsem nikdy nechtěl bejt. Bez zázemí si prostě nedokážu představit ten život ani...“

Ulice...

„Já na tyhle věci nejsem. Že bych prostě někde pak vandroval po ulici celý dny a neměl kde přespat. To mi vždycky vadilo. To jsem radši něco udělal, spáchal, za co jsem si třeba koupil hotel, zaplatil. Ale prostě bych nedopustil, abych skončil na ulici, že bych někde spal a tak.“

Takže roli hrálo to mít dobrou partnerku. Byl to i vztah s mamkou, co ještě tenkrát mohlo hrát roli? V tom vašem uvažování?

„Třeba jako že bych nedělal takový ty špatný věci vysloveně, jako že... Že jsem byl schopnej všeho. Jako že jsem neměl zábrany. Toho jsem se taky dycky... [bál?].“

Tak jste to tenkrát měl. Ale v tom uvažování, že byste se vykašlal na ty drogy a to páchání... Jestli tenkrát v tom něco hrálo roli...?

„Ani ne. Tenkrát mi to tak nějak ještě bylo jedno. Neřešil jsem to tolik.“

Kvůli tomu to světýlko zase pohasínalo. Proto to bylo jenom takové malé bliknutí. A co způsobovalo to, že jste to tolik neřešil, že Vám to bylo jedno tenkrát? Čím to bylo?

„No, protože jsem se vždycky se dostal zpátky mezi... nebo prostě propustili mě. A hned ten den jsem šel za těma známejma. Že jo... Se ukázat. A pak už mi to bylo úplně jedno.“

Tušil jste už ve věznici, že budete směřovat tímto směrem?

„Před propuštěním jsem se toho už obával trochu jako by ze začátku... jsem se tak trochu obával, že vlastně... to bude zase stejný. Že mě to neponaučí. To už jsem byl přesvědčený... už jsem šel ven s tím, že...“

Takže převážně Vás to táhlo tímto směrem, ale zároveň jste měl určitý obavy...

„Ty pohasly hned, jak mě pustili. [smích]. Jako po tom prvním trestu. Tak to bylo. Po tom prvním hlavně.“

Před tím propuštěním z věznice... na co jste se těšil?

„Já jsem se netěšil po pravdě. Já vlastně... První tři tresty jsem se ani netěšil. Já jsem se bál. Já jsem měl z toho strach. Z toho, co mě čeká. Co se stane všechno. Že jsem neměl žádnou vizi. Žádnou pořádnou. Nebo měl, ale protože jsem věděl, že už jsem se třikrát spálil v podstatě, tu svoji vizi... tak jsem předpokládal... tak už jsem si nevěřil, nedůvěřoval jsem si, že bych to zvládnul. Že i když jsem to měl nastavený vlastně celej trest... Každý trest jsem říkal klukům: Až mě pustí, tak bych si... Když bych si našel normální holku, která nebude brát, tak nebudu brát taky a všechno... Neudělám si dítě, dokud to tak nebude. A oni mi vždycky říkali, že je to nesmysl. Ale já jsem věděl, že tu vizi jsem měl a věděl jsem, že bych to dokázal, kdyby to tak bylo. Ale nevěřil jsem tomu, že se to stane.“

Takže tady máme dvě stránky. Tu vízi jste měl už delší dobu. A tu vízi mohlo něco posilovat, a spoustu věcí ji naopak oslabovalo. A jedna z věcí, která ji oslabovala, byla myšlenka, že to stejně vlastně nemůžete mít.

„Nebo spíš, že to bych... Jsem byl přesvědčen, že když chci partnerku, která nebere a jsem mezi fetišákama, tak logicky jsem tomu nevěřil, že bych mohl najít holku, která by to splňovala. Takže to byla bezradná situace, že to bylo takový nereálný.“

Takže hrálo roli i to, že pro Vás bylo samozřejmé, že jste se vracel k těm fetišákům?

„A hlavně jako by já jsem tu vízi třeba měl, celej trest. Ale dva tři měsíce před výstupem na mě přišel úplně stres a úplně jsem tadyto vypustil a už jsem tušil, jak to dopadne. Zase znovu. Že už jsem si prostě – nevěřil jsem si. Měl jsem spíš z toho výstupu strach než nadšení.“

Z čeho pramenil ten strach?

„Ze všeho. Co mě všechno čeká. Hledání práce. Úřady. Tlak z rodiny. Abych se osamostatnil. Abych začal chodit do práce. A všechno, tady ten tlak, kterej jsem za ty roky v tom kriminále neměl. Že jsem nemusel řešit jídlo. Nemusel jsem řešit práci. Nic. Prostě, v podstatě všechno jsem měl pod nos, že jo.“

Takže bylo vlastně jednodušší vrátit se k tomu...?

„Spíš jsem se bál. Já jsem neměl tu psychiku na to silnou, jakože. Prostě na ten tlak toho normálního života. Že na mě byl moc vysoký a moc rychlý. A moc rychle vyvíjený. Vždycky jsem si představoval, tak, že by mě pustili a já bych byl chvíli třeba od rodiny, od všech. Že by na mě nikdo netlačil třeba tři čtyři měsíce. Což ale je taky nesmysl, jsem si uvědomil potom. Jo, že prostě tři čtyři měsíce nic nebudu dělat, ale pak... tím spíš se mi nebude chtít nic začínat dělat. A to jsem si právě vždycky neuvědomil. Takže jako by ze začátku jsem měl třeba tři měsíce klid. No, a pak už se mi nechtělo. Protože už jsem se rozležel, když jsem se válel u televize. A už se mi ani nechtělo něco dělat.“

Jak byste shrnul svoje uvažování při propuštění z prvního, druhého trestu? Co Vám běželo hlavou, jak jste uvažoval?

„Po tom prvním jsem si říkal, že... Že prostě stejně za chvíli jsem zpátky. To jsem říkal i klukům. Že prostě mě to neponaučilo. Že mi to v celku bylo úplně jedno. Ten trest, že jsem... možná na začátku chvíli, ten prvotní šok, jako by, když člověka zavrou. Ale jinak potom, už jsem to tak nějak. Protože to bylo takový lážo plážo. Takže, jo, jsem to nějak nebral, jakože. Nepoznal jsem ani, že... První kriminál byl tadyk v Budějicích.“

Takže Vám ten trest až tolik nevadil?

„Hm... Ne, nevadil. Protože v podstatě to, jak jsme řešili, jako by i spolu několikrát, že vlastně... Tam šlo o to, že vlastně tady [ve věznicích] jsem se mohl bavit s těmahle jako by špatnýma lidma. A nic nehrozilo, i když jsem se s nima vlastně každé den viděl. Nebo když jsem s nima žil. Když jsem spoustu těch lidí znal. Takže mi to bylo v celku jedno, že jsem vlastně byl spokojený v tom, že s těma lidma se můžu stýkat, dá se říct... i když spolu žijem, jakoby tam. Jako s kámošema. Akorát, že tam nic nehrozí. Takže vlastně žádnéj stres, jestli se něco stane, nestane. Tadykto jsem nemusel řešit. Takže, takhle jsem to viděl v té době.“

Když to zkusím shrnout, tak ten první trest... Na jeho konci hrálo roli, že Vám ten trest tolik nevadil, protože jste tam byl se známými, s kamarády, a neměl jste tam takový stres a tolik jste nevěřil, jak byste prožíval tlak běžného života. Hodně hrála roli myšlenka „stejně se vrátím zpátky, tak o co se budu pokoušet“. A co ještě hrálo roli?

„Asi to, že to nebyl dostatečně tvrdý kriminál. Jó, že prostě jsem čekal buhvíco že to nebude. A ve finále jsem si říkal, že to není tak hrozný, ve finále. Že prostě že si můžu dovolit riskovat venku potom, že prostě přinejhorším se, zas to bude... pohodička. [smích].“

Dobře. A jak se teda tyhle věci vyvíjely dál?

„Dál, pak přišel druhý trest. Druhý trest vlastně jsem byl – jo, tak to bylo vlastně, to jsem měl tu špatnou přítelkyni. A... ne, to nebylo... Ten druhý trest vlastně přišel chvíli nato. Vlastně tři měsíce. A... opravdu že jsem od prvního dne jel furt... Jako nějaký krádeže, tohle. Že prostě jsem už věděl, jó, když jsem byl poprvý na kriminálce, že už jsem věděl, že puđu. Jó, že jsem to automaticky hodil za hlavu. Řek' jsem si, že z toho se stejně prostě nevyhrabu, že mě stejně nedaj' podmínku, nebo něco. I když teď' už to taky vidím jinak, že jo. Moh' jsem bojovat trochu. Ně nic nedělat. Moh' jsem se na tu podmínku dostat. Ale předtím jsem to hodil za hlavu. A o to víc jsem ještě jel... Bylo to už jedno. Nedocházelo mi, že když bych toho napáchal víc, že bych dostal vyšší trest.“

Jaký to vlastně byl psychický stav, když Vám ty věci „byly jedno“?

„Úplně mi bylo všechno ukradený v tu chvíli. Prostě mě zajímalo jen co nejmíc drog, co nejmíc peněz. Co nejmíc automaty.“

A jak Vám u toho bylo, když jste byl v tomto stavu?

„Nijak. Já jsem vlastně byl psychicky jako na tom špatně.“

Ale v tu chvíli jste to tak asi nevnímal.

„Nevím, jak bych to popsál. Taková vytočenost s beznadějí. A jenom to přefetovat. Odehrát.“

Když se na to teď' díváte zpětně, tak to vnímáte tak, že jste nebyl moc šťastný...

„Ne, určitě ne.“

Ale tenkrát...?

„Jo, v určitých fázích možná jo. Že jsem to měl vypuštěný. Že mi to bylo... jedno. Nebo takovej přirozenej, normální stav. Ale potom... Mi přišla období, kdy jsem z toho stejně měl špatný... Necítil jsem se dobře.“

A byly nějaké doby, kdy prostě jste byl na těch drogách... Kdy prostě jste byl na těch automatech. Ty prachy... A kdy jste měl... Kdy jste v tu chvíli cítil, že je to tak správně? Že se vám to takhle líbí?

„Ne, to ne. To jsem nikdy takhle neměl. Já jsem vždycky jako věděl..., vnitřně jsem věděl, že to není dobře. Ale naopak já jsem fakt z toho bejval spíš... většinu času jsem z toho bejval zoufalej. Ale už jsem prostě nevěděl jak z toho.“

Dobře, ale když třeba znáte jiné lidi, který v podstatě vedli takovýhle způsob života, tak ty to taky prožívali tak, že... že jim v tom není dobře, nebo...?

„Ne. Ty právě ne. Ty mě zase odreaovali většinou, tyhle lidi. Že s nima jsem se bavil, jakoby. Ale vnitřně jsem byl uzavřenej a byl jsem z toho stísněnej. Nebo když odešli. Tak už zase jsem si říkal. Ty jo zase se tady budu trmáčet.“

A z čeho vlastně byl ten stres tenkrát? Když jste aktivně bral drogy...

„No z toho, že jsem to všechno zkazil. Jsem si vždycky vyčítal, že jsem to zase všechno pohnojl.“

V kolika letech nejdřív Vás vůbec takovéto myšlenky napadaly? Že jste si něco vyčítal?

„Po tom prvním trestu, no.“

Aha. Čili když jste končil ten první trest, tak jste byl v takovém stavu, že... „kašlu na to, o nic nejde, že jo...“

„Ale pak jsem se rozjel. Když už jsem čekal jakoby, když už jsem věděl, že budu zpátky.“

Když jste čekal to druhý uvěznění, tak jste si najednou říkal: „Kurník, já jsem to zkazil!“?

„Hm. Jo.“

A co jste si ještě takhle uvědomoval?

„Ne, já jsem si spíš přál... V té době, kdy už jsem si to uvědomil, že jsem to prostě zkazil, tak jsem si normálně už vysloveně přál, aby mě zavřeli, abych se z toho už dostal... Abych se netrápil sám. Že mě to fakt vnitřně dusilo hodně. Že prostě jsem si říkal... ať už to radši začne, to další... a ať to co nejdřív skončí...“

V podstatě nový start?

„Ať mám nověj start. Přesně. Jako čistej štít. Aby mi nic nehrozilo. Protože prostě já tyhle ty stresy nemám vůbec rád. Když mám tu nejistotu, že nevím, co se stane nebo co se bude dít.“

Ale vy jste ještě zmínil, že mezi tím byly různý zábavy. S lidmi, kteří v podstatě ty stresy tolik neměli. A oni Vás z těch stresů tenkrát dostávali. Hrál to nějakou roli v tom, že vlastně... se vám něco na tom způsobu života něco líbilo?

„Jo, to jo. Že jsem nic nemusel. Jako na čas. Mohl jsem si dělat, co jsem chtěl. Někde jsme se flákali. Sháněli peníze. Prodávali. Nebo něco. Jako tím jsem se vždycky odreaoval. A to se mi jako v tu chvíli líbilo.“

Kdy jste byl nejspokojenější, nebo měl nejlepší pocit z tohohle způsobu života?

„Když jsme třeba vařili. Že prostě... a mohli jsme bejt támhle někde u nějaký holky na baráku. Nebo na bytě. A nemusel jsem nic řešit. Věděl jsem, že mám přísun drog zadarmo...“

Že máte euforii bez starostí.

„A jen jsem zase řešil peníze, který jsem třeba nějaký dal jemu... nějaký si nechal. Který jsem si vydělal. Že jsem věděl, že budu zase na dva tři dny zase zahojenej. Že si budu moct dělat, co se mi zlíbí. Nebo ve finále spíš jsem vyhledával zase jiný lidi. Který prostě... Že jsem vytáh' hodně drog. Hned se okolo mě namotali. A cítil jsem se dobře ve společnosti hodně lidí.“

Jako že Vás potřebují.

„Jo. Že jsem je doval. To vlastně souvisí s tím dětstvím, jak jsme se bavili. Protože to bylo moje rodina taková v podstatě. A cítil jsem se tak trochu... jak mě táta shazoval, tak vlastně teď jsem se cítil vlastně jakoby na vrcholu.“

Takže tam byly dvoje pocity. Jednak ty dobrý pocity z toho životního stylu. A takový to, že o nic nejde, nic neřeším, jenom v nejhorším mě zavřou. Vždyť je to pohoda, vždyť jsem tady s lidmi, které znám. Nemusím nic řešit. Žádný stresy tady ve věznicí. A pak se objevovaly poprvé takový ty pocity, jako že jsem si to vlastně pokazil, že to mohlo být nějak jinak. Že můžu žít s nějakou jinou holkou a tak dál. Jak se to dál vyvíjelo? V tom plusu i v tom mínusu?

„No tak jakoby ten plus tam ani moc nebyl. Tam byl spíš jenom ten mínus.“

Přibývalo těch mínusů...

„Spíš přibejvalo, že už jsem... Že... už jsem si přestal mnohem víc věřit. Vždycky to, co jsem si naplánoval... Že až mě pustí, tak udělám. I jsem tomu fakt věřil dlouho. Ale když mě pustili, tak jsem prostě nevěnoval moc úsilí, dostatečně tak, abych to udělal. Že jsem byl zvyklej nějak moc jako nevykládat to úsilí. Hlavně to dlouhodobější. A na to jsem tu trpělivost neměl.“

Ted' to asi bude znít zvláštně, ale proč Vám to vlastně vadilo? Že to úsilí jste na něco nevyvaložil pak Vám to nevyšlo... Proč Vám to vlastně vadilo, když jste mohl mít...?

„Mě to vadilo skrz to, že jsem měl rozbroje v rodině. A takový to, že když by mě každé nechal bejt, nikdo mi nic neříkal. Já bych si třeba fetoval. Dělal kraviny. Ale nikdo by do mě nehustil, že to tak dělat nemám, nebo že prostě něco jsem slíbil a podobně. Tak tohle se na mě ze všech stran lepilo. Tak vlastně jsem si říkal, že na to kašlu, že když už to je takhle provařeny... zase všichni hážou za mě flintu do žita... Tak jsem si říkal, že prostě na to kašlu a že budu pokračovat, že už je to jedno.“

Jako že Vám tenkrát vadilo, co do Vás všichni „hustí“ a jak jsou z Vás zklamaný...?

„To je to, co mě dávalo jako by do toho, že jsem prostě věděl, že jsem to zkažil a že jsem z toho byl špatnej.“

Ale jestli tomu rozumím správně... Na jednu stranu Vás to samotného za sebe štvalo, že jste někoho zklamal, ale na druhou stranu jste...

„Mně to bylo jedno.“

A to Vás ještě víc popohánělo...

„...se na to vykašlat úplně.“

Takže pořád takové hodně rozporuplné pocity. Ale jestli tomu rozumím správně, tak jste někde v pozadí... hodně v dálce, jak kdyby v šuplíku zavřený, měl běžné společenské normy. A hodnoty. Vy jste je v reálu moc nezohledňoval, vlastně jste na ně kašlal, ale někde jste je měl zavřený v šuplíku. Jako že někde tuším, že to mělo být nějak jinak, že? A hrálo v tom roli, že jste měl ještě vztahy s někým, kdo ty běžné společenské normy uznával. Že se Vám to tam ještě jako nějaká připomínka objevovalo...

„Dost často.“ [smích]

A ten, kdo Vám připomínal ty běžné společenské normy, byl kdo?

„Máma hlavně. No, asi jenom máma v podstatě. Nebo třeba ještě občas mě to chytlo v práci. Jsem si kolikrát říkal, že to na mě vidí, ten člověk, nebo ten šéf. A dává mi furt šance. Že třeba jsem přišel pozdě, pozdě... A že třeba říkal, že u nikoho jinýho se mu to nestalo za celý život, že by takhle někdo přišel, třeba pětkrát nepřišel vůbec. Věděl moji minulost teda. Ale přesto mi to trpěl. Takže vlastně, tam taky to takhle bylo.“

Takže on ve Vás teda viděl...?

„Viděl, jako že jsem udělal kus cesty. Nebo takhle po tom posledním propuštění. Tak jsem dělal na tý stavbě. Po čtvrtým trestu. Jsem až do zimy dělal na tý stavbě. A tam jsem mu to všechno řek, on to věděl. A vlastně říkal, že mě podporoval v tom, že jsem vlastně dobrej, že jsem toho tolik změnil. Že to asi nebylo lehký. Jakoby na jednu stranu, asi zaposledních několik těch let jsem byl nejmíň spolehlivej v tý práci. Že třeba jsem pětkrát asi za celý půl rok nepřišel. Nebo něco. Ale jinak vlastně jsem chodil. A dělal jsem fakt hodně, protože [smích] jsem bral drogy, takže fakt jsem dřel hodně. Ale... skrz to byl asi spokojenej.“

Takže tam hrálo roli to uznání a ocenění.

„Tak to mi pomáhalo. Hlavně mi pomáhalo, že jak jsem byl mezi těma feťákama, tak vždycky se mě každý ráno ptali, když jsem byl celou noc na těch automatech, nebo někde jsem byl, tak říkám, si jdu pro věci, ne, vedle. A oni říkaj: Kam jdeš? A já říkám: Do práce. A teď třeba jsme se tam scházeli, stejný lidi, delší dobu takhle a vždycky říkali, že mě úplně obdivujou, že furt chodím do tý práce. Kolikrát mi dali i drogy zadarmo [úsměv] vždycky díky tomuhle, že mu je třeba líto mě, že prostě jsem unavenej. Tak řek: Na! Že jsem unavenej, ale že tam stejně furt jdu.“

Já jsem chodil ve všech možných stavech. I když jsem neměl drogy, tak jsem prostě tam šel. Třeba jsem nebral dvakrát, třikrát v týdnu. Ted'kon jsem nebral tolik minulej rok, tak jsem třeba dvakrát třikrát do tejdne nebral, abych se snažil trošku to korigovat. Ale věděl jsem, že to nemůžu mít pod kontrolou, tak jako všichni říkaj, támhle experti, ale věděl jsem, že alespoň trošku jsem se snažil to korigovat, abych měl trošku alespoň nad tím kontrolu. Což mě jako by vycházelo, ale jenom nějakou samozřejmě domu. A samozřejmě stejně jeden čas pak jsem do toho spadnul. Stejně bych do toho spadnul. Hlavně byl problém s tou prací. To se nedalo utáhnout, protože jet furt v kuse, furt v kuse, celých devět měsíců v kuse, bez toho, aby člověk šel spát... Já jsem to třeba dělal, když jsem nefetoval tři dny, tak vlastně jsem ty tři dny spal. Ale bylo to, že třeba jsem zaspal, jsem měl úplně komaty po čtyřech dnech nespání, takže jsem to zaspal, a to prostě bylo, že stejně, sice jsem ty tři dny nebral, ale ty tři dny jsem přišel z práce, už jsem zase v práci... za jízdy v práci. Pak jsem přišel domů, hned jsem usnul a zase až do rána. Že vlastně ty tři dny jsem nebral, ale úplně jsem byl vyřízenej. Úplně jsem je prospal a nebyl jsem schopnej vůbec ničeho. Takže jsem pak zjistil, že to stejně nejde. Je to prostě nesmysl. Může člověk brát třeba jenom dva dny... fakt za půl roku jsem úplně zhubnul.“

Vrátil bych se k přirovnání k tomu světýlku. Kdy to světlo začalo svítit víc? Kdy to nebylo jenom takové bliknutí...?

„Poslední trest. Hned první den, co jsme se viděli na tý vazbě, tak... od prvního dne. To jsem měl z toho fakt až deprese. To jsem prostě nezvládal, absolutně psychicky nijak. Fyzicky nic. Prostě úplně jsem byl z toho vyřízenej. To bylo, jak jsem byl na tom bezpečáku. S tím bláznem, jak jsem vám říkal, že mi honem musíte zařídit, ať mě přemístěj. Pak jsem byl čtrnáct dní sám. Nejdřív jsem musel poslouchat toho blázna. Pak jsem byl sám.“

Takže nejmíň posílilo rozhodnutí přestat páchat, přestat fetovat, bylo začátkem čtvrtého trestu. Čím to bylo, že Vás to tenkrát nějakým způsobem „nakoplo“?

„No tím, že já už jsem prostě věděl, že už to psychicky nedám. Věděl jsem, že bych další... už bych to prostě nezvládl. Bych to nedal prostě.“

Co byste nedal?

„Ty lidi. Tady ten život zase znovu. V tom trestu. A říkal jsem si taky, že už to vlastně takhle bude furt. To taky mě hodně...“

Ale tentokrát Vám to vadilo. Protože dřív Vám to občas třeba tolik nevadilo.

„Hlavně, vadilo mi i tady ten... ten poslední trest mi vadil extrémně. Ten třetí už taky. Ale ten čtvrtý už byl jako, že fakt už jsem si řek' dost. Už na to nemám.“

Takže jeden z důvodů byl: „Už bych nedal ty lidi vevnitř.“

„Už bych nedal ten život, s těma lidma... a tady tu...“

Byly ještě nějaký další důvody?

„Rodina. Že máma se na mě už úplně vykašle. Že mě odřekne. Nenapiše. Nic. Že ukončí vztah se mnou celá rodina. To je to, co mi bylo řečeno. Že pokud to takhle dopadne, že to tak bude. Pak mi to i právníčka jasně vyřídila, že mamka nepřijde na návštěvu, nic. Že jsem už úplně na všechno sám. I na to, co mě pak čeká venku. Že už mě nikdo nepomůže. Úplně sám. Úplně osamocenej, že bych byl.“

Byl ještě nějaký důležitý důvod?

„I to, že jsem přišel o dobrou práci. Jsem je tam taky v podstatě zklamal. Protože taky to o mně všechno věděli. Dali mi druhou šanci. A vlastně, neměl jsem se tam úplně špatně. A to jsem taky vlastně zkazil. A hlavně byl celkově ten šok, že já jsem vlastně byl přesvědčený o tom, že mě pustí, z kriminálky, že mě prostě vyslechnou a že uvidím, jak to dopadne. A vlastně byl ten šok, že mě během pár dní zavřeli.“

Ale když si to vezmete, tak mezi tím muselo dojít k nějakým změnám. Protože dřív jste to bral: „Ty jo, tak já jsem v trestu s lidma, co znám... s kámošema... nemám tady stresy.“ A najednou to bylo: „Já už bych to znova nedal s těma lidma.“ To je velká změna, ne?

„Ono to bylo i tím, tou dobou, že předtím jsem si aspoň tak nějak v určitých mezích užil tu svobodu. A tentokrát jsem si ji vůbec neužil. Protože mě vlastně mě pustili. Já jsem nastoupil do práce. Všechno fungovalo. Získával jsem si doma důvěru. A teď jsem to vlastně všechno zkur... zkazil. Během chvíličky. Že vlastně jsem ztratil tu dobu, co jsem se snažil v tý práci. Tam byli se mnou spokojený. Takže jsem si něco vybudoval. Vztah s rodinou jsem si vybudoval. A všechno se to zhatilo během padesáti dní.“

Byl najednou vidět ten velký kontrast mezi tím.

„A hlavně jsem si říkal prostě, že tentokrát... fakt mám dobře našlápnuto. Tentokrát to zvládnou. A najednou prostě zničehonic tak. A byl jsem zpátky. Ale za padesát sedm dní. Takže vlastně... A ještě jsem je celý propracoval. Takže jsem si říkal: Jednou jsem se zřetoval. Měl jsem halucinace. A bylo to takhle. Takže jsem si to vyčítal, že vlastně... Já jsem na ty drogy měl. Já jsem nepotřeboval páchat trestnou činnost. Já jsem ji ani nepáchal. To [poslední trestná činnost, kterou udělal] nebylo ani úmyslné. Že prostě měl jsem halucinace. Vlez jsem někam do baráku. Vlastně tam žádná škoda nevznikla. Já jsem tam vypil pivo... Ve vazbě jsem pak byl úplně úplně řízený. V tu chvíli jsem si říkal – to prostě nedám tohle.“

Takže už byl ten rozdíl, že jste na tom byl líp, ale najednou zase zpátky...

„Jó. Tentokrát prostě jsem [po propuštění z předchozího trestu] říkal: Žádný tři měsíce volno. Hned jsem nastoupil do práce. Udělal jsem to hned. Do čtrnácti dnů jsem byl v práci. Fungovalo to. Byli tam spokojený. Chodil jsem na přesčas. Dostával jsem peníze dobrý. A vlastně, jenom jsem si do toho občas fetoval. Ale měl jsem na to, takže jsem nic nedělal. Dělal jsem vlastně, co dělá spoustu dalších... to dělalo. A najednou jsem se v tý věznici objevil za nic. A oni mě nevěřili. Soudce. Jsem zkoušel všechno. Že půjdu na léčení. Vždycky po mně chtěli práci. Když jsem šel na každou vazbu, tak vždycky chtěli práci. Měl jsem práci, tudíž je jasný, že není možnost páčání trestný činnosti znovu. Tentokrát jsem to tedy měl, splnil jsem tedy ty jejich podmínky. Z práce mi napsali dobrý posudky. Prostě jsem to viděl nadějně. A byl jsem ochotnej cokoliv podstoupit. A přesto mi tu šanci nedali a hned mi to sebrali.“

No, ale když to řeknete takhle, tak by si člověk mohl říct – to Vás mohlo spíš demotivovat. To jste si mohl říct: „No tak ten systém je na prd...“

„No to jsem si řek.“ [smích]

Ale přitom je to okamžik, který Vás spíš přehodil k tomu přestat páchat a fetovat. Ale přitom byste si na to mohl říct... Takže jak to vysvětlit, že Vás to...

„Jako na jednu stranu... jsem nevěřil v ten systém. V tu chvíli jsem byl na něj strašně naštvanej. Ale je pravda, že zase mě to... ted'kon... od toho minulýho roku, když jsem ještě bral, tak jsem si už dával mnohem větší pozor. Už jsem si dával pozor na ty svoje halucinace. Že jsem si dělal různý svoje zkoušky. Na to, jestli jsem při smyslech, nebo ne. Že jsem si dělal různý svoje nástražný pastičky, sám na sebe. Abych zjistil, jestli jsem... aby se tady tohle už neopakovalo. Protože jsem věděl, že by mě to mohlo okamžitě dostat tam. Takže tím mě akorád nakopli, abych si dával větší pozor. A hlavně že to může bejt takhle a jsem zpátky. Že to může bejt... že to už je rychlovka. Že prostě nemůžu udělat žádnou kravinu. Že nemůžu udělat vůbec nic.“

Ale ještě bych potřeboval vysvětlit... Dřív to pro Vás nebyl takový průšvih, taková bolest, v té věznici být. A najednou Vám to začalo vadit.

„Protože mně tam začali vadit ty lidi.“

Čím se to stalo, že Vám začali vadit?

„Nevím. Přestaly mě bavit už pořád ty samý kecy dokola. Ty stejný příběhy. A hlavně už jsem byl přesvědčenější o tom, nebo už to světylko zářilo opravdu hodně, že už jsem opravdu tu změnu chtěl. Říkal jsem, že fakt do toho dám tentokrát cokoliv. Že když už to teda odsedím... už jsem měl hodně špatný myšlenky... ale pak jsem si řek, jó, tak rok není tak hrozný. Tak to teda odsedím. Ale s tím, že fakt už příště tady tohle nechci znovu zažít. A vlastně tady to mě nastartovalo, že... už mě vytáčelo poslouchat ty lidi. Jak žijou a co plánujou až je pustí. Když jsem věděl, že to je prostě nesmysl, co si plánujou. Už mi vadilo vlastně všechno.“

Tam ty rvačky, okrádání se, už mě to všechno tady to přestalo bavit. Jelikož jsem byl poslední trest v Kynšperku, a pak jsem jel na Bytíz... a tam mi to otevřelo oči, že už nechci nikdy... protože jsem byl na trestňáku, takže tam z šedesáti lidí tam bylo padesát pět černých. Tam jsem byl jen z toho titulu, že jsem měl blbě ustlanou postel a dali mi kázeňák. Ale on to pravda byl standardní oddíl, oni tam lupali všechny... Ale je nelogický, mezi padesát pět cikánů dát pět bílých, když jsou všichni rasisti, jsou to všechno Brňáci a drží při sobě. My jsme tam byli v pěti bílí a oni je nesnášeli. Takže těžká šikana. A měl jsem tam problémy taky. Vlastně tak ty kluky... jednoho tam zabili. Jednoho tam tak domlátili, ten vykrvácel v kabině. A potom dva odjeli do Brna do blázince. Před výstupem je odvezli do Brna, protože se tam zbláznili. Za tu dobu. Museli prát, museli každému zvlášť mejt nohy. Oni [agresori] si tam vždycky vzali toluen, nadýchali se, ve sprchách je kopali do hlavy a takovýhle. Fakt jako, myslím si, že tohleto je jeden z nejhorších kriminálů. Jako já jsem byl ze Slavkovákama. Říká se, že Slavkov nejhorší, nejhorší. Ale byli jsme v Kynšperku. Byl jsem taky na trestňáku. Ale tam přijel slavkovské trestňák, tam přijel celej, takže jsem byl [v Kynšperku] se sedmdesáti lidma ze Slavkovského trestňáku a ty chlapi byli milionový. To byla nejlepší část pobytu v Kynšperku. Protože ty chlapy sice byli veliký, mohli si dovolovat, na koho chtěli. Měli vysoký tresty. Bylo jim to všechno jedno. Ale jelikož se všichni znali, tak oni tam drželi při sobě. A hlavně nesnášeli šikanu na slabší. Okamžitě, jak to viděli, i když se neznali, tak se ho zastali.“

V Příbrami jste se nakonec z trestňáku dostal na bezdrogovou zónu.

„Tam byly lepší programy. Sice jsem na to měl krátký trest. Ale naštěstí jsem se tam dostal. Že se sebou chci něco dělat. Tak mě tam schválili. Tak jsme chodili na různé programy. Pak už to šlo. Bylo to stejně hrozný, je tam hrozná nevráživost mezi sebou. Hrozně se tam rozlišuje na ty území. Češi, Ostraváci... Čeká se na sebemenší záminku a okamžitě se to serve. Tam je to hrozný a opravdu jsou tam hrozný ty lidi.“

Takže Vy jste začínal tím, že jste v té věznic měl menší stres než venku. A končíte s tím, že jste tam měl stres obrovský.

„Ty tři měsíce tam, to bylo hrozný, na tom trestňáku.“

Kdybyste měl všechny ty čtyři tresty v Budějovicích, tak byste měl i pátý trest?

„No, asi neměl, protože sice bych to asi tolik neřešil, ale kdyby se stala ta stejná situace, jako se stala teďkon, že jsem poznal tu holku, tak bych si s tím dal určitě pokoj.“

Takže vlastně máme tady, že jste už úplně jinak prožíval výkon trestu. A druhá věc, že jste začal uvažovat o...

„...normálním životě.“

Co všechno na to mělo vliv? Najednou to světlo se rozsvítilo. Najednou ta motivace byla. Co všechno na to mělo vliv?

„V tom čtvrtém trestu, to zas je, že matka začala... máma zas opět, mi psát. Jsme se bavili. Pomáhala mi opět. Tak to mě taky jako by trochu... Že jsem si řek, že už to nebudu opakovat. To jsem vlastně už nechtěl ani tu mámu trápit. Protože je na tom i špatně zdravotně.“

Takže to máme mamku. Ještě byste mě trochu vysvětlil, co bylo s těmi partnerkami?

„Tu partnerku, to jsem říkal. Já jsem prostě nechtěl partnerku, která bude brát. S kterou budu moct... místo toho, abych fetoval, dělal kraviny... tak abych se mohl sebrat – mě prostě třeba baví jezdit na výlety, takovýhle věci, který jsem věděl, že sám to nebudu... nikam nepojedu. Ale zároveň zase nemám nikoho, kdo by to se mnou podnikal.“

A kde se to ve Vás vzalo?

„No, prostě jsem si říkal, že bych chtěl žít normálním životem. Už klidným. Bez stresu. Spokojeným.“

Hrálo nějakou roli, že byste se srovnával s ostatními lidmi, nebo nějak viděl normální život kolem sebe?

„To ani ne. Možná tak akorát v tý práci. Ale to bylo až po tom propuštění. Ale jinak, v tý věznic samozřejmě ne. Tam jsem spíš viděl, že jsou beznadějný ty lidi. [smích] Že prostě nemaj '... Maj malou šanci to změnit. Že prostě mají takové uvažování. A já prostě... tam to nešlo tak probírat. Já jsem jenom občas tak v sobě, probíral. Protože s nima se to nedalo probírat. Protože mi to nikdo nevěřil, že jo. Ty prostě tomu nevěřili, protože to nedokázali, nebo nedokážou. A prostě to nevěřili ani mě. Já jsme prostě přesvědčenější, že pokud se tohle stane, že si najdu takovouhle holku, nebo něco, tak prostě jsem věděl... Potřebuju mít partnerku. To bylo to hlavní, co mě... Buď ho najdu a dopadne to dobře. Anebo nenajdu a uvidíme, jak to dopadne. Ale říkal jsem si stejně, že snažit se samozřejmě budu.“

Jak to vypadalo, když jste vyšel ze čtvrtého trestu?

„Když jsem vyšel, tak jsem začal asi do čtrnácti dnů pracovat. Ze začátku to bylo celkem v klidu. Sice jsem se snad i první den zřetoval. Ale docela jsem to teda držel pod kontrolou, co se týče právě i před rodinou. Že to vlastně vůbec o mě netušili. Protože jsem fungoval. Dělal jsem doma něco. Tolik jsem ani necestoval venku. Že spíš, že jsem bral ty drogy jenom do práce. Že jsem si dal třeba ráno. A šel jsem normálně domů po práci.“

To znamená, že jste odstříhнул nějaké kontakty?

„Že jsem se tak nestýkal s těma lidma. Přestal jsem se stýkat docela s lidma. Ale bral jsem jako furt. A třeba s dvouma, třema jsem se stýkal. Ale už to nebylo jako dřív, že jsem prostě chodil furt po městě a čekal jsem na koho narazím.“

A byl to třeba i nějaký výběr těch lidí se kterými jste se stýkal?

„Spíš jakoby nejlepší kamarád... Tak z toho se právě vyklubal hajzl... Díky kterému jsem poznal tu svoji přítelkyni. A vlastně jsem zjistil celkově, že mě využíval. Tak jsem se pak nějak nestýkal... A byl jsem spíš jako samotář. A chodil jsem si do té práce každé den. Už jsem nevěřil těmhle lidem. A hlavně jsem si vystačil sám.“

Důvod byl i být opatrnější?

„Samozřejmě. Nebudu s člověkem, který mě bude přesvědčovat, ať se na tu práci vykašlu. Ať tam nejdu. Ať jdu s ním. Když by mě mohl třeba zlákat. Takže prostě jsem si říkal: Ne, pojedu si svoje. Práce. Jo, že jsem chodit třeba do jednoho podniku, tam jsem znal barmanku, tak jsem tam třeba seděl s ní, třeba. A tam proudili ty lidi, stejně. Já jsem s nima pokecal, spíš jsem se jim teda tak trošku vysmíval, nebo dělal jsem si z nich srandičky. Že prostě já jsem měl finance, měl jsem všechno. Já jsem prostě byl samostatnej. Jo, oni vlastně na tom byli tak, jako já dřív. Že jsem byl závislej na ostatních. Musel jsem s nima chodit někam, abych se moh' s nima třeba zřetovat. Takže já jsem si tam prostě seděl a jenom jsem měl prostě tu společnost, kterou já vyžaduju, nebo musím mít.“

Bylo těžké se od někoho odstříhnout?

„Od tohohle Martina. Od tohohle kámoše. To byl jedinej člověk.“

A od jiných lidí? Od lidí, co Vás dostávali do problémů. Bylo to těžký je odmítat?

„Ne. Vůbec. Protože já jsem věděl, že to mám dobře rozjetý. Oni mě sami, normálně přede mnou obdivovali, že chodím do té práce. Takže jsem byl hrdej na to, že jsem něco dokázal. Že to vidí i takovýdle lidi, který to přehlíží, nebo nedělaj'. Tak mi to dělalo dobře. Že mě obdivuju. Byl jsem na sebe hrdej trochu. Máma vlastně taky byla spokojená. Vybudoval jsem si opět tu důvěru. Tentokrát ještě lepší, protože to byla delší doba, co jsem byl venku už. Takže vlastně všechno fungovalo.“

Takže Vy jste bydlel u mamky.

„Jo. Do teď tam bydlíme. Ale budeme se stěhovat.“

A měl jste práci na černo na stavbách. A měl jste z toho takový finance, ze kterých jste vyžil.

„Splácel jsem si dluhy. To byl právě důvod... Já bych asi nefetoval. Ale byl problém v tom, že já jsem vydělával málo peněz. A mám jsem musel splácet zaprvé za nájem. A splácel jsem jí dluhy z těch všech trestů. Nebo z těch posledních dvou. Ale splácel jsem jí dluhy. Takže třeba já jsem celou výplatu... že jsem si vzal z toho každé den 200 do práce na jídlo a na pití. Vzal jsem si třeba zálohu 4 000 za ten měsíc, to jsem měl většinou na drogy, nebo takovýhle věci. A zbytek jsem jí odevzdával. Já jsem si vydělával na drogy, jenom prostě tím, že jsem tam seděl, jsem tam na někoho počkal, kdo tam přijde, vyhrál jsem na automatech nějaký mince, že vlastně jsem žil... to co jsem si sám votočil, nebo vydělal, prostě z toho jsem měl na drogy. Že jsem za ně neutrácel ani z té výplaty. Ale zase to bylo o tom, že sice jsem nepáchal trestnou činnost, nebo částečně [smích] jo. Ale nemusel jsem nikde krást, nic.“

To samozřejmě byla změna... Ale neměl jste tak trochu strach, že i tak...

„No, já už bych ani nešel krást, právě. Já jsem prostě z toho vyrost. Prostě jsem měl z toho hrůzu, takže jsem řek – prostě ne. Udělám cokoli, ale krást už prostě nebudu. Už mě to k tomu vůbec netáhlo tak, jako dřív. Když mě to bavilo. Ale teď už mě to prostě nebavilo. Už jsem z toho měl fakt strach.“

Ale to, že jste vedle té práce bral a točil se kolem některých lidí, z toho jste neměl strach, že třeba někoho z nich chytnou, něco řekne...?

„Ani ne. Já jsem to tak dělal, že... já jsem si spíš kupoval, já jsem na tom zase nějak nevydělával, nebo že bych dělal něco vopravdu nelegálního. Já jsem si to prostě dělal tak... jako nic ve velkém.“

Jak byste popsal svůj stav od toho léta až do toho, řekněme, prosince?

„První tři měsíce úplně v klidu. To jsem to zvládal úplně v pohodě. Že jsem zvládal tu únavu. Všechno. Furt jsem fungoval jakoby dost dobře. Pak už jsem bejval míň doma. Takže už jsem míň spal. Už jsem víc fetoval. Pak už jsem bejval jakoby u někoho třeba. Třeba z těch tří lidí. U jednoho jsem třeba byl delší dobu. Třeba 14 dní jsem tam byl. A už to bylo komplikovanější chodit do té práce. Že vlastně jsme jeli delší dobu. A teď jsem měl vidinu nějakých peněz, tak jsem se třeba vykašlal ten den na tu práci. A už jsem věděl, už jsem postupně věděl, že už se dostávám zase špatným směrem. Že asi to nepude vůbec. Ani v žádným měřítku. No tak... a pak jsem nějak uvíz' takhle na Hluboký. [smích] Asi jenom půl dne. Jakože jsem měl úplně halucinace. Už jsem byl

úplně nevyspalej. Nějak jsem se dostal, už ani nevím jak, měl jsem halucinace, už jsem běhal někde po zahradách. Ale nic jsem neukrad. Ale prostě už tam někde zastavil nějaký kamionák. Nějaký Polák. Já jsem mu v halucinacích rovnou nasednul do auta a ukázal na cestu na Budějovice. Tak on šel natankovat. Aby mě odvez do Budějic. Protože já jsem byl úplně zoufalej. Unavenej. Chtělo se mi hrozně spát. Nemohl jsem už ani chodit. Špatně jsem viděl. Měl jsem výpadky. Že už jsem chodil jakoby za spánku. No a dostával jsem se domů asi šest hodin. [smích] Vždycky těsně před autobusem jsem usnul, když přijel, už jsem ho viděl... A říkám: A dost! Kolikrát jsem usnul a spadnul na zem. A říkám: Tak takhle to prostě nejde. Tak jsem přijel domů. To bylo v listopadu. No a jelikož ještě jsem měl doklady, to jsem nechal v taxiku, tak to bylo támhle na nějaký ústředně, takže jsem neměl doklady, neměl jsem nic. Neměl jsem sim kartu, takže jsem nemohl ani nikomu zavolat, nějakému známému. Takže jsem se takhle odříz na 14 dní. A vlastně jsem s tím skončil rovnou. “

Jeden krok byl, že už jste měl strach a nechut' páchat trestnou činnost. To bylo po tom čtvrtém trestu. A ta událost s tím hrozným stavem na tom perníku byla ten druhý krok, kdy jste uvažoval už nejen ukončit páchání, ale i fetování.

„Jo, přesně. A hlavně vlastně to bylo před Vánoce. Ted' jsem neměl dárky. Nic prostě. Takže jsem byl – že to je prostě takový blbý. Nekoupil jsem ani žádný dárek. Prostě jsem si řek': Jsem kretěn. Jak jsem to mohl dopustit. Jó, že uvědomoval jsem si... protože jsem byl už čistej těch 14 dní. Jak jsem byl doma. Tak mě to zas už všechno docházelo. A celkově mi taky pomohlo to, že tady byly špatný drogy v té době. Ted'kon co mě tady pustili, tak všechno řezali, kloubní výživou. Byly tady hrozný... se tady děly hrozný věci. No, a byl jsem doma... byl pak Štědrej den. Máma řekla, že je na tom špatně s cukrovkou. A že pokud by měla takovej stres, ze mě i ze ségry, hlavně ze mě, že jo, tak přijde o nohu, když bude mít takový zdravotní problémy. A kdo se pak o ní postará. Tak to mě taky hodně koplo. Jo, že jsem řek', tak prostě musím to fakt změnit. A hlavně za těch... jsem byl vlastně měsíc doma. Od toho listopadu až do konce Vánoc. Tak jsem byl doma. A zase opět byla spokojená. Sice první tři tejdny to bylo hrozný. S ní žít [smích], že jo. Prostě mi furt něco vyčítala. Co dělám a tohle. Myslela si hlavně, že už to nezměním. Že už zase jsem byl trochu rozjetej. No, a najednou prostě viděla: Vidíš, ty když seš doma, jsi úplně normální. Takže si říkám. Jó, asi bych měl i kvůli ní se na to vykašlat. No, a... tak jsem si asi ještě dvakrát dal v tom prosinci. No, a jednou jsem si dal s tou přítelkyní. Protože si říkám: Zkusím si to s ní. Sice jsem vnitřně věděl, co chci. Že nechci takovou, která bere. Ale přesto jsem si říkal, nebo chtěl jsem si to prostě dokázat, sám sobě, že to nebude fungovat. Takže jsme se zfetovali. A už jsem to viděl, že co to je za vztah, že pak se zfetujem, ona si jde na telefonu něco... já na televizi... Že už jsme od sebe... nežijeme spolu. Takže vlastně ne, říkám, že to takhle nejde. A ona je našťestí, to byla velká výhoda v tom, že mě překvapila ona, že řekla vlastně, právě jsem ji zkoušel a říkám: Ona, že od prvního ledna skončíme. A ona tak jo. Ale nevěřil jsem tomu. Protože ona vlastně první tři rande, co jsme měli, tak vlastně byla každý pod vlivem. A já jsem nebyl. Přesto jsem to neřešil. Nic. A říkám – buď' ji to docvakne samotný, že když já neberu a vymlouvám jí to, nebo říkám: Proč to vůbec bere? Na co? Tak buď' to pochopí sama. A pak to má význam, v tom vztahu pokračovat. Anebo prostě pár dní počkám. A jak se to prostě nezmění, tak na ni kašlu. A nebudeme prostě nějak se rozhádávat. To byl prostě úplnej začátek. To by nebyl nějaký rozchod zlej. Ale nebudu s ní ani začínat. No, a zkusil jsem měsíc. No a bylo někdy před 1. lednem. Přišel nějaký známěj, že chce drogy. Tak říkám, že jo. No, a jedeme. A ona: Jako fakt, jo? Že byla – ne žádný nadšení. Že to, co jsem čekal...“

Jako takhle jste to na ní zkusil a vůbec jste neměl takový záměr?

„Ne, ne. Mě to bylo jakoby jedno. Jako samozřejmě jsme to pak zfetovali, ale šlo mi o to, jak se k tomu postaví ona.“

Ale takže jste ještě jeli, a ještě jste konzumovali ty drogy.

„Jo. A říkám: Tak naposled. Ona radši at' nám dá peníze. A já říkám, ne, že budem' mít drogy. A ona vždyť jsme se domlouvali, že přestanem'. No tak říkám: Přestanem' od zejtra. No, a... ona tak, že jo. Ale pak, že fakt chce přestat. A říkám: tak jo. No a od té doby fakt jsme si už nedali. A ve finále její brácha, kterýho znám – on sice chodí do práce a nebaví se vůbec s žádnýma lidma, on si to jede čistě jenom sám, ale mohl jsem to vidět, mohli jsme to oba vidět... Trochu jsem se bál, aby ona do toho nespádla. Já jsem přesvědčeněj, že ne, protože pro mě byla ona důležitější než ty drogy. A ona vlastně... Nějakou dobu jsme se starali o jejího dědu, nějakou dobu jsme byli tam, hlavně. No a brácha vlastně to vytáh' a nás to nijak nelákalo. Prostě neřekla děj mi. Ani na tajnáka. Že prostě vůbec prostě nic. Chvilí ještě hulila trávu. To jsem řek, prostě, že taky si nepřeju. Já jsem taky se vším přestal. Když už prostě se vším, tak se vším. A prostě nezajímá mě prostě, že je to jenom hulení. Jednou se zase může k tomudle vrátit. Když bude hulit. Prostě říkám: Já jsem taky dokázal se vším přestat. Kvůli tobě. Tak ty uděláš to samý. Že prostě nemůže jeden dělat něco špatnýho a druhěj ne. To už by pak mohly bejt rozbroje v tom vztahu. Takže přestala i s tím. No a my jsme zjistili vlastně (smích), jsme spolu vlastně od 25. prosince, že ona už vlastně je v 3. měsíci [smích], takže.. my jsme mysleli, že je ve třetím tejdnu, a pak vlastně ji řekli, že je v 3. měsíci. No a pak to dítě to úplně zastavilo. My jsme se vlastně ted'kon zasnoubili. Příští rok bude svatba. A prostě ted' už mám 100% jistotu, ted' vim na tisíc procent, že už se v životě k tomu nedostanu. Že v životě k tomu nesklouznu. Já bych to tomu dítěti hlavně nikdy neudělal. Já jsem vždycky říkal těm klukům v té base, že nechápu je, jak si můžou dělat děti, když prostě berou, berou jejich přítelkyně, berou před dětma, berou furt a nechťej s tím přestat. Nemaj' to v plánu. Říkaj', že to maj' pod kontrolou. Chodí to

práce. Říkají, že na to maj'. Říkají, že se zfetujou spolu. Já prostě tohleto bych neudělal. Já říkám, když bych měl dítě, tak prostě až v době kdy nebudu brát. Abych měl jistotu.“

Jaký život vám takhle začíná?

„No, úplně normální právě. Úplně... jako je fakt hezkej. Já jsem úplně spokojenej. Já jsem vlastně po tomhle toužil už ty poslední dva tresty. Že jsem si to takhle představoval. Že bych to takhle chtěl. Nevěřil jsem třeba, že by to takhle dopadlo. Nesnažil jsem se moc tolik. Ale prostě takhle jsem si to představoval. Normální, obyčejnej život. Že prostě nepotřebuju hodně peněz, nepotřebuju nic. Potřebuju tak, abychom měli na živobytí.“

Cím to je, že nepotřebujete tolik peněz?

„Hehe, neberu drogy, že jo. [smích] A nehraju automaty. Že radši za ty peníze... my máme všechno. Spíš ty výlety mě baví. Radši vrazím... Já už jsem to chtěl i dřív. Že radši, než, abych dal ty dva tisíce... že bych je dal... víš... podívat se někam... Mě to prostě baví, ty výlety. Takže prostě jezdíme do zoo a do všeho možnýho. Prostě se bavíme, jak jsem si to přál. A ona měla taky špatnýho partnera předtím, nebo prostě takovýho mladýho blba. Kterej ji utiskoval. Todlenco byl takovej zmrd. Takže vlastně poznala mě, kterej... že mě nikdy takovýho nepoznala. A prostě tak je šťastná, ze všeho.“

Jak moc se Váš život změnil? Nevedete teď o hodně jiný život?

„No, hodně jinej. Jeden stres tam je furt. Je tam dost věcí, kvůli kterejm se nervuju, nebo stresuju. Ale, je to už v jiným měřítku. A je to taky jinej stres. Třeba že ona je taková... jí je 22, že ještě je taková nezkušená. Oproti třeba mě. Nebo, aspoň to tak vidím. Je nezodpovědná ve spoustě věcech. Já jsem teďka najednou hrozně zodpovědněj. [smích] Ale fakt jako, že jsem hodně zodpovědněj. Po stránce... jak o ní, tak aby to dítě všechno, jo. Chodím každěj den, nebo když mám volno, tejděj jdu do práce na dvanáctku, pak třeba po tejděj mám dva dny volno, tak jdu předělávat byt, abychom byli zajištěný, abychom měli všechno. Takže teď mám úplně jiný starosti.“

Zodpovědnost je taky o myšlení do budoucna. A předtím jste myslel na...

„Že jsem ani budoucnost neměl.“

Co jsou ještě ty největší změny, v tom životě, jaký teďka máte?

„Naučil jsem se spoustu vyřizování, těch úradů a vlastně všechno co do budoucna potřebuju. Vlastně jsem si říkal, že tohleto ani v životě nemůžu zvládnout. To byla španělská vesnice pro mě trochu. Tak vlastně teďkon se to všechno učím. A i za to jsem rád, že tady to už trochu ovládám. Jo, registraci vozidel. Jsem si teďka koupil auto. Co se týče bytu, vyřizování. Jsem rád, že teďkon všechno se to hejbe. A teď vlastně mi může ještě poradit máma. Kdyby to bylo za pár let tak by mi nikdo nemohl ani poradit. No že jakoby všechno se učím, co dělaj' normální lidi. Že už do toho zapadám víc, do toho normálního života.“

Kdy jste si uvědomil, že jste za to rád, že v tom nepokračujete?

„Když jsem viděl, že máma je šťastná. Když jsem zjistil, že... dřív ty peníze bych utratil, vlastně bych nic neměl. Tak teď si můžu koupit tohle... Ted' jsem si prostě koupil auto. Budeme mít byt. To, co jsem si říkal, že... jsem se vždycky bál, že... Nesnažil jsem se vždycky z toho důvodu, že jsem si říkal, že tohle přijde vždycky za dlouho. A teď najednou jsem zjistil že to je vlastně... Když se člověk změní, tak že opravdu přijdou i ty dobrý věci. Taková ta odměna vysloveně. To jsem si dřív neuvědomoval. A je to mnohem lepší pocit, že člověk něco má, něco buduje. Celkově jsem nadšenej, ze života teďkon. Jsem rád. Za všechno. Že všechno funguje tak, jak má. Jako samozřejmě člověk do toho musí vynaložit mnohem víc úsilí. Ted' samozřejmě zvládnout bez drog samozřejmě. Je to náročný. Pro člověka, kterej to tak neměl. Nebo prostě si musel pomáhat drogama. Takže prostě člověk do sebe musel jít. Ale právě to mě na tom těší, že vidím ty výsledky. I na ty snaze. Mít stálou práci. Bejt na smlouvu už. Všechno.“

Jak prožíváte obyčejný den? Jak se cítíte v porovnání s tím, jak jste se cítil dřív?

„Mám navržené nějakěj plán pro ten den. Podle kterýho se řídím. Dřív bych se na to samozřejmě vykašlal, nebo to odložil. Ted' prostě vím, že to nemůžu odložit. Takže prostě to udělám. Mám to za sebou, takže to mám splněný. Že vlastně jsem rád, že jsem něco udělal. A že se mi to nebude kupit. Protože to dělám všechno postupně. A vlastně celkově mám nějakěj plán, kterej k něčemu vede. A vlastně vím, že je to pro něco dobrýho. Jsou z toho nějaký ty výsledky.“

Dá se říct, že je to Váš druhý pokus o ten start. V čem je to teď jiný oproti prvnímu startu?

„Tady vlastně už nemám strach z toho, že bych... že se něco zkazí, nebo... Jsem si úplně jistěj. Víím, že nic nedělám špatnýho. Víím, že dělám naopak všechno dobře. A hlavně mám tu snahu opravdu. Nemám teďkon strach z budoucnosti. Že prostě se to vyvíjí dobře. A že jsou jenom věci, který musím... si na ně víc zvyknout. Ale jakoby myslím si, že to je na dobrý cestě. Nemám jako obavy, že by se mohlo něco pokazit. Nezkloznu, ani když se pohádáme. Nemyslím hned na drogy. Radši se snažím to nějak vyřešit. Normálně než to nějak zabít.“

Když byste měl uvažovat a shrnout, jak se vůbec změnilo Vaše uvažování? Jak jste uvažoval dřív, když jste páchal, byl na těch drogách...?

„Já jsem uvažoval nad penězma a nad blbostma. Ted' prostě uvažuju nad normálníma věcmi.“

Takže teďka místo těch peněz... a ještě místo něčeho... hraje mnohem větší roli... to, že jste s tou partnerkou?

„No, určitě. Protože nepotřebuju žádnou jinou společnost. Ta mě prostě k životu stačí.“

Předtím byly důležité prachy. Co ještě je pro Vás důležitý teď?

„Teď je pro mě důležitější vztah s rodinou.“

Spousta lidí, kteří jsou u nás, je přesvědčených, že „lidem se nedá důvěřovat. Lidí jsou všichni hajzlové. Zlí.“ Uvažují – „stejně se nedá žít jinak“.

„Tak to samozřejmě mám jinak. Jsem přesvědčenější, že se dá žít jinak. A hlavně... Ta důvěra v těch lidech... tu mám furt menší. Protože... A jak byl ten koronavirus, tak mě asi okrad', ten můj šéf, jo. Že prostě mi nedal 60 % nebo 80 %, nebo kolik to bylo. Takže tyhle ty lidi – furt jim moc nevěřím. Co se týče hlavně tady těch šéfů. To mám na celý život. Ale jinak takhle jakoby... no, koukám prostě jenom na tu rodinu.“

Jak se u Vás měnily priority, hodnoty?

„Je pro mě důležitý dávat mnohem víc pozor na zdraví. Uvědomuju si teď mnohem víc, že ty drogy opravdu jakoby ničí to tělo. Teď třeba projevuje se to na tom, že každý den zvracím. To je asi ze stresu, nebo takhle.“

Ze stresu? To je tlak z té práce?

„Z přepracovanosti a stresu, z toho, co bude. Bojím se teď kon furt toho soudu, jak dopadne taky. Protože to je takový, furt.“ (Jednalo se o soud za starší trestnou činnost – později jsem ověřil, že Marek dostal podmínku a další trest již nastoupit nemusel).

Ted' už Vám na tý budoucnosti záleží.

„Teď se o to snažím opravdu. Udělám pro to maximum, aby to dopadlo dobře. Jenže je to taková věc, která se těžko ovlivňuje. Těžko s tím můžu něco dělat, když to na mě nezáleží. Tam jako samozřejmě se za mě přimluví lidi. Rodina. Dřív by třeba nešli. Když věděli, že dělám něco špatného. Ale teď, je to prostě takový těžký. Teď mě dohání ta minulost. Takže na tohle koukám. Nebavit se s těma lidma opravdu. Mít uzavřené kontakty úplně s těma lidma. Na Facebooku jsem nebyl přes půl roku. Úplně je odříznout, aby si mysleli třeba, že sedím. To mi vyhovuje asi nejvíc. Pak se mě nesnaží nějak nahnat. Takže na tohle hodně koukám. No a prostě když je potkám, tak prostě... absolutně se s nima nebavím. Už mě nezajímají ty lidi.“

Ještě když bychom se vrátili k těm hodnotám. Zmínil jste zdraví. Co by bylo další?

„Vztah s partnerkou. S rodičema dobrý vztah jejíma. Taky. A aby dítě bylo... Nevím, co říct.“

Aby se jednou Vaše dítě mělo dobře?

„Taky. Samozřejmě taky. Ale právě furt mě straší tady to. Že by to bylo špatný, kdyby mě teď kon zavřeli. Tak by to byl zase...“

Bylo by tam, že Vás ta rodina podrží. I ta partnerka. Ale na druhou stranu...

„Jo. Ale horší akorát ty rodiče její. Tomu tátovi jejímu jsem to vlastně řekl, nedávno. Že jsem byl ve výkonu. Máma její to neví. On třeba říkal, že kdyby se to stalo, tak by bojoval za to, abych se s ní viděl co nejvíce. Nevím sice z jakýho důvodu, když jsem mu řekl, jak to je. Ale přesto oni mají takovýhle... oni to mají tak nastavený.“

Když to bude v pohodě...

„Tak to nebude řešit.“

Ale jinak by to řešil.

„Jako stejně by to asi nijak nevyřešil. Protože oni jsou jako hodně hodně hodný na ty děti. Že je právě až moc rozmazlili. To on si uvědomuje, že prostě... ona má dluhy, nějaký. Takže v tomhle to on jakoby to... Ale zase oni by jí v tom nemohli zabránit. A ona... Oni by jí zase vyhověli. Kdyby to nechtěla, tak by to neřešili, jo. Akorát se pak spíš bojím toho... kdybychom tam pak jezdili, aby se na mě... abychom nebyli na sebe nějak naštvaní.“

Chybí Vám něco z toho dřívějšího stylu života?

„Ne. Nechybí mě nic. Když nejsem na drogách, tak mi nic nechybí. Protože já mám výplň toho dne, každý den furt nějakou. Takže vlastně... taková ta nuda, co byla předtím... Z kterého důvodu jsem fetoval. Tak to teď nemám. Protože mám furt co dělat. Nemám čas nad tím ani přemýšlet, natož...“

Je to asi půlrok, kdy nepácháte a jste čistý. Tenhle ten půl rok... byl tam nějaký moment... rizikový, nebo tak?

„Ne.“

Už vůbec?

„To bylo ze dne na den úplně uzavřený.“

Čili když si vezmete celou dobu, kdy jste byl na svobodě, tak ten nejrizikovější moment byl jaký?

„Ten minulej rok.“

To, když jste byl v tom špatným stavu. Protože to se hodně podobalo tomu, kvůli čemu jste byl uvězněný předtím.

„Právě. Takže proto jsem si řekl... proto jsem se zastavil. A vlastně od toho dne, co jsme přestali, tak jsme prostě... od toho dne jsme to prostě úplně uzavřeli. Prostě... žádný chutě. Nebo, žádný že bych nad tím přemýšlel. Že bych to mohl udělat.“

A co Vás v tom motivuje?

„Protože bych přišel o tu partnerku.“

A ještě něco?

„Že už, když už jsem si to vybuodoval, tadyto, tak prostě nechci to ztratit. Protože právě vím, že mě to málem tehdy zabilo, pomalu, pitomý dva měsíce. A to nebyla taková snaha, vynaložená, jako teď. Teď jsem vynaložil mnohem víc té snahy. Mnohem delší dobu. A teď už bych to nechtěl ztratit v žádném případě.“

Co tahle změna udělala s Vaším sebehodnocením?

„Že dobrý. Myslím si, že nejsem špatnej. Cítím se mnohem líp. Cítím se, jako by... věřím si mnohem víc ve všem. Myslím si, že to všechno zvládám líp. Že to prostě zvládám líp. Víím to sám o sobě, že to dobře zvládám. Teď vlastně mám starost o tu partnerku, která tadyhle v tom je trošku lajdák. Že vlastně... Je to taková dvojnásobná námaha. Než když bych to dělal sám za sebe. Tak vlastně vím, že to dělám dobře, že to zvládám za dva [smích].“

Vždycky v životě budou nějaký trable. Teď se budete potkávat s běžnějším typem problémů.

„To mě už tak nemůže rozhodit.“

Co se stalo s tím, co jste za člověka, za koho se považujete? Protože v tom období, kdy jste byl čtyřikrát ve výkonu trestu a dělal jste všechno možný, tak jste se svým způsobem asi nemohl považovat za normálního člověka. Kým jste byl tenkrát...? Ve svých očích?

„Zmrd [smích].“

A co se s tím stalo?

„Nic. Změnil jsem se v dobrýho člověka [smích].“

V čem je to poznat?

„V čem je to poznat? V tomhleto, vlastně jak to probíhá teď: Víím, že to dělám správně. Vlastně, říká mi to i okolí. Že správně funguju. Dělán věci správnou cestou. Takže prostě to mi jenom potvrzuje, co si teďkon už o sobě myslím. Že prostě jsem normální. Že jsem zodpovědný. To jsme měli vlastně spolu s partnerkou oba, že jsme si třeba řekli... Třeba jsme si teďkon koupili tu televizi. A třeba před rokem bysme na tohle ani nepomysleli, že bychom si mohli koupit televizi za dvacet tisíc. Nebo si koupit auto. Že prostě jsme se dostali fakt někam jinam. Že jsme se posunuli. A hlavně jsme dřív... neměli jsme vůbec nic. Teď prostě jakoby už něco máme.“

To jsou ty úspěchy, že jste normální člověk, že si to můžete normálně koupit. To je ten úspěch. To jsou ty odměny. Ale... správný člověk tak má... to je o tom, že... já se nemusím bát se s Vámi potkat. Že mě nějak nepoškodíte. Že to je v pohodě se s Vámi potkat. Kdybyste byl „zmrd“, tak to nebude v pohodě. Tak si na Vás budu muset dávat pozor. Teď si nemusím dávat pozor. Byly ve Vás dřív nějaký věci, který nebyly v souladu s tím, že byste byl „zmrd“?

„Jako určitý zábrany jsem měl. Já jako vždycky čistě jenom krádeže. Něco s drogama. Ale jinak... další věci... Prostě vždycky jsem k tomu měl odpor. To už jsem si říkal, že to už je moc. Že bych překročil tu hranici, kdy bych... že to už je neúnosný, přehnaný. Tak jako to jsem vždycky takhle viděl, to jsem vždycky odmít.“

Je to tak, že se teď považujete za správného člověka?

„Hmm.“

Jakou roli to hraje v tom, že nefetujete, nekradete, nepácháte, neprodáváte...? Hraje to nějakou roli, že kdybyste to dělal, tak už se nemůžete považovat za správného člověka?

„No, jasně, no. Zase bych v sebe ztratil důvěru. Kdybych tohle udělal. Zklamal bych tím okolí. Že prostě... nechtěl bych to už ztratit... Ten pocit. Spíš bych zklamal sám sebe. Že když se považuju za správného člověka a pak udělám něco, jako zmrd, tak přece sám sobě něco nalhávám.“

Z toho předchozího života Vám nic nechybí...?

„Ne. Nic. Mně to ve finále stačilo. Já jsem si takový to svoje řádění zažil a už to stačilo. Ty věci, co jsem chtěl dělat, co jsem měl za vidinu, tak to jsem dělal... a teď už by mi to nic nedalo. Teď už mi to... Vlastně když to probíhalo teď, ten půl rok, že jsem si fetoval sám doma a chodil na tom do práce akorát, že už jsem si na tom nějak neužíval, jako to bylo předchozí roky, kdy jsme se zfetovali, bavili, nebo někam jeli, dělali nějaký krávoviny... Ale teďkon už to bylo, že jsem to bral jenom sám pro sebe, prostě jenom skrz tu práci. Že už prostě jsem se na tom neuměl bavit ani. Vlastně to bylo k ničemu.“

Čím jste nahradil tu dřívější srandu, zábavu, společnost...?

„Že jedeme třeba na ten výlet. Nebo někam jedeme na penzion. Do zoo. Nebo že jedem třeba... kamkoliv. Nebo jedeme na zahradu k rodičům. Něco ugrilovat. A tadyto mě to prostě vynahrazuje. Nebo třeba si dám i pár piv třeba, jó, to jó. Třeba v sobotu, když přijdu na grilování, tak se tam třeba ožereme s tátou, pak pokecáme mezi sebou. Jo, takže tohle mi vynahrazuje...“

Kdybyste měl říct jednou větou, proč už byste se nikdy nechtěl vracet zpátky?

„Abych neztratil to, co mám teď. Co jsem si vybuodoval.“

Jak jste si sám při té změně pomohl?

„Nevím, tam to bylo čistě jenom o vůli. Jsem si pomoh' jenom tím, že jsem to chtěl změnit. A udělal jsem to. Prostě jsem do toho šel. To bylo takový spontánní. Takový blesknutí. To bylo z ničeho nic. Prostě jsem s tím neměl problém... a... To je takový složitý, jak bych to řek'...“

Ještě v něčem jste si pomohl sám? Že jste do toho naplno šel...

„Já jsem si to tak řek‘ a prostě jsem to udělal. Prostě jsem řek: Tak to bude. A...“

Hrálo velkou roli to rozhodnutí. Co byste řekl těm lidem, kteří váhají?

„Že je to třeba zkusit. Ale člověk musí hlavně chtít. Hlavně to chtít měnit. Když člověk sám nechce, tak to nemůže změnit, jenom na základě toho, že to chce někdo jinej. Nebo že ví, že by to bylo dobrý. Ale když nebude mít snahu, tak to neudělá. Takže to je asi důležitý. A je určitě dobrý to zkusit. Mě to taky párkrát nevyšlo. [smích] Ale prostě... snažit se... Dalo mi to hodně nervů a bylo to hodně let, ale přišlo to...“